

Forfatter: Heiberg, Johanne Luise

Titel: Et liv genoplevet i erindringen, Bind IV 1856-82

Citation: Heiberg, Johanne Luise: "Et liv genoplevet i erindringen, Bind IV 1856-82", i Heiberg, Johanne Luise: *Et liv genoplevet i erindringen*, udg. af Niels Birger Wamberg, Gyldendal, 1973-74., s. I. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-heibfr04-shoot-workid54097.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Et liv genoplevet i erindringen

II
III

JOHANNE LUISE HEIBERG

Et liv genoplevet i erindringen BIND IV 1842-49

5. reviderede udgave ved
Niels Birger Wamberg

GYLDENDAL

IV

Et liv genoplevet i erindringen
© Gyldendalske boghandel. Nordisk Forlag A.S.

Bogen er sat med Linotype Aldus
og trykt hos Nørhaven Bogtrykkeri a/s
Printed in Denmark 1974
ISBN 87 00 21396 9 (hft.)
ISBN 87 00 21397 7 (ib.)
ISBN 87 00 20622 9 (hft.) (kompl.)
ISBN 87 00 20623 7 (ib.) (kompl.)

De afsnit og enkelte ord, som i denne udgave af »Et liv genoplevet i erindringen« er omgivet af en skarp parentes, findes ikke i de tidligere udgaver af værket. De er dele af originalmanuskriptet, som for første gang blev offentliggjort i udgaven fra 1944 under redaktion af professor dr. phil. Aage Friis. Den gang blev de optrykt i bind IV under fællesbetegnelsen »varianter«. Nu er de imidlertid placeret i den oprindelige sammenhæng, hvor de dels supplerer, dels erstatter andre formuleringer. 3. og 4. del af denne nye udgave er øget med en række passager, som ikke tidligere har været trykt. Retskrivningen er så vidt muligt bragt i overensstemmelse med gældende retskrivning.

V

INDHOLDSFORTEGNELSE

• Fru Gyllembourgs død	7
• Udenlandsrejsen	12
• Hjemkomsten	16
• Min afskedsbegæring	29
• »Hr. Høedts nye skole«	76
• J. T. Suhrs død	101
• N. W. Marstrand	103
• Monrad og Tillisch	111
• Lady Macbeth	123
• Bonderup. »Maria Stuart«	144
• Heibergs død	153
• Efteråret	179
• A. F. Krieger	181
• Min moders død	188
• Mine plejebørn	191
• De sidste teaterår	201

- Er skuespilkunsten en moralsk berettiget kunst? 209
- Min syvårige virksomhed som sceneinstraktrice 262
- Rejsen til udlandet 281
- Bogen om Heibergs forældre 285
- Min 70-årige fødselsdag 289
- Registre 297

VI

7

FRU GYLLEMBOURGS DØD

Fra teatrets sorger gik jeg til sygelejens i hjemmet. Heibergs moders tilstand havde i den sidste tid taget en højst sørgelig vending; vi kunne hver dag vente, at det kærlige, trofaste hjerte ville høre op at slå; og sandelig, hendes tilstand var således, at det næsten ville være synd at ønske, at den skulle forlænges. Og dog hang hun med et barns kærlighed ved livet.

Vi var nu alt sidst i juni; vor lille have prangede med det lyseste grønt og de dejligste blomster. Når jeg gik og arbejdede i denne, da lettedes mangt et tryk i sindet ved at indånde den friske luft og ved synet af den dejlige, blå himmel og planternes stille liv. En formiddag var vejret især så skønt og oplivende og blomsterne så duftende og friske; men atter så jeg her et syn, der ofte gentager sig om foråret, og som altid har smertet mig, nemlig en mængde små fine hvide sommerfugle lå i gangene og kæmpede med døden i krampetrækninger, medens deres søskende flagrede fra blomst til blomst og ligesom legede tagfat med bladene af de hvide frugtblomster, som vinden fører hid og did. Jeg tog ideligt fejl og troede, at disse hvide frugtblade af æble-, pære- og kirsebærtræerne, der blinkede i solen, var sommerfugle, og omvendt, at sommerfuglene var blomsterblade. Man skulle tro, at de til en forandring havde byttet rolle med hinanden. Det er underligt at tænke sig, at denne verden jo må være sommerfuglenes paradis, thi det er jo hernede, at de opnår deres højeste fuldkommenhedstilstand; efter dette mål trakter de jo i hele deres ormetid. Derfor er det et så vemodigt syn, således om foråret ofte at se så mange af dem ligge døende på jorden, i stedet for at flyve glade om fra blomst til blomst og således nyde deres korte vingeliv. Det ser jo ud, som om disse syge stakler, der ligger på jorden, ikke har nydt deres kærligheds korte lykke; at de kun har haft modgangen uden at nyde lønnen.

Når man har en syg i huset, da gør billedet af døden, om end kun en sommerfugls død, et ængsteligt, smerteligt indtryk; tanken føres uvilkårligt hen til den syge, hvis øjeblikke måske er talte. En angst overfaldt mig ved synet af disse døende småstakler, og jeg kunne ikke længere slå mig til ro i haven. Jeg plukkede i hast en rose og gik op med den til Heibergs moder. Da jeg trådte ind i det halvdunkle sovekammer, hvor den lille, lidende skikkelse lå i sengen, omgivet af medicinflasker og i en trykkende luft, følte jeg overgangen fra den solbestrålede have til dette så sørgeligt, så knugende. Jeg satte mig hos hende ved sengen, og hun talte om sin lyst til at leve. »Man vil s' nødigt - sagde hun - ophøre med »die süsse Gewohnheit des Lebens«.« Jeg sagde: »Ja, men tænk nu, hvor herligt det vil være, når man opvågner efter døden, befriet fra alle legemlige tryk, og når trætheden afløses af lethed, ungdom og styrke, når skønhed, sandhed og harmoni træder os imøde.« Da udbrød min stakkels syge veninde: »Ak, Hanne, du må ikke foragte mig, fordi jeg hænger så fast ved livet, men mig synes, at her er så dejligt!« - Ak, hvor sådanne samtaler kunne være sørgmodige, når man ved, at den ubarmhjertige død kun venter på et belejligt øjeblik for at indfinde sig med sit uigenkaldelige »Kom, nu er det tid!« - Omsider gik jeg atter ned i haven, fulgt af mine vemodige tanker om, hvad der snart ville forestå os. Jeg var bange og bekymret over, hvad indtryk den elskede moders død ville have på Heiberg; denne moder, han havde levet med som en broder med sin ældre søster, i inderlig fortrolighed. Jeg takkede nu Gud for hans herlige stjernehimmel, thi i denne fordybede Heiberg sig i denne tid med en elskers lidenskab, i betragtningen af denne glemte han jorden og den urolige [menneskevrimmel, og han har vist i stilhed om aftenen, når han granskede stjernernes gang, gentaget i tankerne sit skønne digt »Stjernehimlen«, hvori det hedder:

»Men du, som ønsker i fred at bo,
Uforstyrret af planløs iver,
Hæv dig til mig, og prøv den ro,
Som min rolige rhythmus giver.

Og er du døvet af mængdens råb,
Af de stemmer, som huje, som skrige,
Så bad dig og styrk dig ved kølig dåb

I det stille hav i mit rige.

Mine stjerner tie på deres gang,
Ej høres lyd eller stemmer;
Kun tanken sporer en stille sang,
Som øret ikke fornemmer.

9

Hos mig du lever et liv, som svandt,
Du lever med guder og helte,
Hvis forklarede skikkelser sagnet bandt
Til mit brede, funkende bælte.

Her fablens konger og dronninger stå,
Med dens udyr, drager og slanger,
Hvis navne lød fra den oldtidsgrå
Totusindårige sanger.

O menneskebørn, som foragte min skat!
Eders amme jeg er, tør jeg mene:
Jeg fortæller jer eventyr hver nat,
Og I sove derved som stene.«]

Ja, i urolige tider er naturen med sin vante, stille, rolige gang efter bestemte love trøsterig og imponerende. Den bryder sig ikke om de troløse menneskers svajen hid og did; den ved, hvad den vil, og hvad den kan, og lader sig ikke føre på afveje af [»hujen og skrigen«, forfængelighed, ærgerrighed, intriger og lyst til magt, der ofte fører til deres egen fordærvelse. Og spørger du mig nu, hvorledes Heiberg til syvende og sidst tog al den uret, der efter min mening var vederfaret ham af publikum, af pressen, af skuespillerne, da læs det sidste han har skrevet, en lille afhandling om »anerkendelse«, og ifald du kan læse mellem linjerne, da vil du se, at til trods for hans store herredømme over sig selv, til trods for den frihed for forfængelighed, der var ham egen, vil du dog fornemme, at man kan stikke og prikke så længe med knappenåle, at såret kan blive slemt nok at læge.]

Den 31te juli blev det 25 år siden, at Heiberg og jeg blev forenede i den lille kirke i Slingerup. Denne vor sølvbryllupsdag ville vi så gerne fejre langt borte fra hjemmet, thi Heiberg var endnu af samme mening som for 25 år siden, og som han senere sang i »De nygifte«: »Så sparer man sig trossets morgenbesøg« o.s.v.

Vor hu stod til udlandet, men der lå jo den syge, døende moder, og før vi havde ydet hende den sidste kærlighedsgerning, var det jo ikke at tænke på at forlade hjemmet.

I de sidste dage af juni forværredes hendes tilstand kendeligt; 10 hun lå nu stille hen uden at tage del i, hvad der foregik omkring hende. Vi følte tydeligt, at døden var kommen nærmere, og Heiberg forlod ikke et øjeblik hjemmet af frygt for ikke at være tilstede, når hun drog det sidste suk.

Den 1ste juli - hendes kære, afdøde plejesøn, Georg Buntzens fødselsdag - lå hun fra om morgenen med lukkede øjne, og uagtet læberne bevægede sig som til tale, hørte vi intet ord. Heiberg og jeg havde hele dagen siddet ved hendes leje; han så bleg og anstrengt ud, som han sad der, tavs og i tanker. Henvend midnat bad jeg ham gå ind i sit værelse for at udhvile sig lidt, idet jeg lovede ikke at vige fra lejet. »Mærker du mindste forandring,« sagde han, »så kald på mig.« Jeg var glad ved, at han gik, thi jeg var bekymret for ham, så angrebet så han ud. Hans moder lå fremdeles som en sovende, kun pulsslaget hørtes gennem åndedrættet og en sagte forunderlig dikken i halsen. Pludselig syntes mig, at denne lyd ophørte; jeg greb hendes hånd og mærkede straks, at den store overgang fra liv til død var indtrådt. Jeg gik nu straks ind til Heiberg og sagde: »Kære Heiberg, jeg tror vist, at din moder døde i dette øjeblik.« Han for op og ilede til hende. Hun var død. Klokken var da henimod 12 om natten. Den lille, fine skikkelse, der altid med angst havde tænkt på denne overgang til det ubekendte land, var således sovet stille ind fra et liv, bevæget af mange storme. Hun havde gennem dem alle bevaret det kærlige hjerte og den faste tro, at den, som har elsket meget, skal meget være tilgivet. [I, som har siddet ved et dødsleje, i de sene nattetimer, I ved hvilken forunderlig stilhed, ja, man kunne gerne sige tomhed, der følger ovenpå dagens spænding. Min stakkels Heiberg var stille og bedrøvet; men han sagde: »Det var synd at ville ønske hendes triste tid forlænget.«]

Heiberg havde altid en rædsel for, at man skulle begrave de døde, forinden der viste sig umiskendelige tegn på legemets opløsning. Hans moder lå derfor i 8 dage i vort hjem, forinden hun begravedes. Hver morgen besøgte Heiberg sin moders lig. Da jeg 2 dage efter hendes død så det, gyste jeg tilbage ved at se den legemlige ødelæggelse og turde ikke oftere betragte det. Heiberg derimod vedblev med sit daglige besøg. Jeg sagde da til ham: »Hvor kan du dog udholde at beskue disse levninger! Forfærdes du ikke ved synet?« - »Nej,« svarede han, »dette syn kan jeg netop udholde; thi 11 hvad jeg her ser, det kan jeg finde mig i at begrave i den sorte jord. Men så jeg derimod min moders billede uforandret, da synes mig, at det

ville være mig umuligt at lukke kistelåget over de kendte træk.«

Otte dage efter hendes død samledes en venneskare i hendes forrige lille stue, som jeg helt havde betrukket med sort og smykket med blomster. Midt i stuen stod kisten; på væggen ved hovedgærdet havde jeg ophængt hendes skønne billede, malet af Juel. Det yndige, smilende udtryk i dette billede, de kærlige, barnlige, forstandige øjne, der skuer imod betragteren, virkede uvilkårligt på alle og borttog dødens rædsel. Heiberg takkede mig og sagde: »Ja, nu håber jeg, at disse træk, disse øjne påny er det virkelige billede af min trofaste moder.«

Det var ikke skik og brug i hine år, at kvinder indfandt sig ved de nærmestes begravelse eller fulgte med toget til kirkegården. Jeg var altså udelukket fra den hele akt. Men da den foregik i hjemmet, og det lå mig på hjerte at høre vor trofaste ven biskop Martensens tale ved kisten, havde jeg hængt et sort draperi for en dør ind til et andet værelse, bag hvilket jeg uset og uforstyrret kunne sidde og høre de herlige, varme ord over den stille, beskedne kvinde, som ydmyg kærlighed havde båret gennem livets mange omskiftelser, [tryk] og kampe. Som jeg sad her ensom bag draperiet, forhøjedes stemningen hos mig ved en lille begivenhed.

Imellem de mange små, flyvende insekter, der fandtes i vor have, var der et lille langagtigt, meget fint med et par vinger så klare og gennemsigtige som det fineste lysegrå flor. Jeg ved ikke, hvori det egentlig lå, men jeg havde altid fundet, at dette lille insekt lignede Heibergs moder påfaldende, og ofte havde jeg i spøg sagt til hende: »Dette fine, lille væsen er egentlig et portræt af dig!« Som jeg nu sad her, lyttende til talen over vor moderlige veninde, kom dette insekt flyvende og satte sig på mit skød, hvor det blev siddende ubevægeligt under hele talen, som om det ligesom jeg opmærksomt lyttede til ordene, medens det lille bryst bevægede sig op og ned. Jeg blev forundret og bevæget ved dette syn og turde ikke røre mig af frygt for, at det skulle flyve bort. Først da talen var forbi, fløj det, uden at jeg kunne se hvorhen.

Jeg ved alt, hvad man vil sige om denne lille hændelse, ved, at man vil [smile, trække på skuldrene over] min overtro, o.s.v. Alt 12 det skal man have lov til, ja jeg vil endogså indrømme, at det er berettiget; men virkningen af dette besøg under ligtalet er og bliver dog det samme for mig og er mig uforglemmelig.

Da det lille sørgetog vandrede ud af Søkvæsthusets gård, bærende kisten ud til vognen, der tog vejen til Søetatens kirkegård, da flød mine tårer stille og vemodige over min tabte veninde. Altså var hun nu taget bort fra jorden, denne lille, fine kvinde med den stærke vilje, det varme hjerte, det ydmyge, beskedne sind, hun, der rødmende bag et slør havde meddelt verden, hvad hendes ånd udfoldede i de ensomme timer.

UDENLANDSREJSEN

De sidste dage af juli lukkede vi vort hus og rejste, idet vi med glæde hengav os til tanken om, at vi i lang tid intet skulle have at gøre med teater, blade og skuespillere.

Vi tog over Berlin og Dresden, gennem Böhmen til Marienbad, hvor vi begge håbede på, at badet ville styrke os, thi for første gang var også Heibergs helbred vaklende. I Berlin holdt vi den 31te juli i al stilhed vort sølvbryllup, taknemmelige over, at vi nu som for 25 år siden følte, at vi gensidigt trængte til hinanden og støttede os til hinanden. I Marienbad drog vi ind i en dejlig bolig, »Bellevue« kaldet, hvorfra vi havde en henrivende udsigt over en stor slette, hvor Heiberg ret kunne benytte sine store kikkerter så vel til at betragte jorden med alle dens genstande som himlen, når den om aftenen glimrede af de utallige kloder, hvis bevægelse han også her videnskabeligt studerede. [»Den sande digter tager mandigt mod de kår, skæbnen byder ham, og søger med dem at gøre sit liv harmonisk; den falske digter bærer sig ad som den dårlige arbejder, der skyder skylden på sit værktøj; han taler i høje toner om, hvad han *kunne* have været, hvis omstændighederne havde været ham gunstige.«]

Måske som ingensinde før beundrede jeg Heibergs stille, overlegne ro, hans opmuntrende omgang og hans endnu ungdommelige sind til at glæde sig over alt, hvad der var sandt og skønt, uagtet de ubillige forfølgelser i pressen fortsattes i hjemmet og nåede til ham i Marienbad.

13

Vi gjorde en del bekendtskaber i Marienbad, mærkelige, interessante, men også komiske. Nogle fornemme, litterære damer havde kastet deres kærlighed på mig uden at kende det mindste til min stilling eller mit tidligere liv. Jeg var i denne sommer stærkt optaget af læsningen af Goethes og fru v. Steins brevveksling. Jeg levede i tankerne dag og nat med disse to personligheder og havde den største medlidenhed med fru v. Steins skæbne lige overfor hendes glimrende elsker, der efter tretten års lidenskabelig kærlighed ved tilbagekomsten fra sin rejse i Italien til Weimar viste den stakkels, af sin

lidenskab forvildede kvinde kulde og glemsel, medens hun endnu sad inde med det fulde hjertes varme, der udgjorde og udfyldte hendes hele tilværelse. Hvor blev jeg ikke bedrøvet over denne Goethe, jeg selv i så mange år gennem hans værker havde elsket så højt, da den stakkels, forladte kvinde skriftligt klager til ham over hans kulde og kun får til svar, at hun er exalteret, og at denne exaltation vist kommer af »at - hun drikker for megen kaffe«. - Hvor var det dog muligt, at han havde hjerte til at nedskrive disse ord! Havde han da rent glemt sine egne følelsers højdepunkt, glemt kampen og smerten, forinden hun overgav sig til ham og hans lidenskabelighed? Kunne da en Goethe ikke forstå, at en ædel kvinde, der overvindes og overgives til anger, til selvbebrejdelse, da kun har ét, der kan holde hende oprejst i sine egne øjne, det, at denne kærlighed er bygget på så faste piller, at den umuligt kan ophøre før med døden? Kunne en Goethe ikke forstå, at med ophøret af denne kærlighed, der havde krævet så store samvittigheds ofre, blev intet tilbage for denne kvinde uden et, det forfærdeligste: selvforagt? Det lod virkelig ikke til, at han forstod det. Jeg tilstår, at lige så lidt som jeg nogensinde før havde kunnet begribe, at det ene menneske kan støde en dolk i brystet på det andet, lige så vist [ville jeg kunne forstå, at dolken, hvis den som hos spanierinderne sad i strømpebåndet, ovenpå et sådant svar *øjeblikkeligt* blev benyttet. Ja, *øjeblikkeligt* måtte det være; var der betænkningstid, da fik et sådant gensvar en anden karakter.]

Da jeg nu en dag på promenaden udtalte min sorg over Goethe i dette forhold og min medfølelse for den arme, forvildede fru v. Stein til en af de litterære damer fra Berlin, udbrød hun: »Nej, Deres medlidenhed med fru v. Stein deler jeg aldeles ikke. Hun havde i 13 år haft den lykke at være elsket af en Goethe, nu var han færdig 14 hermed, og da burde hun have sagt til sig selv: »*Abgemacht!*« - Jeg har aldrig kunnet glemme denne tyske kvindes resolute mening om et kærlighedsforholds afbrydelse.

Jeg var meget tilfreds med på mange måder at få troen i hænderne på, at jeg og mine forhold i hjemmet var alle fremmede her ubekendte. Det morede mig en dag at blive spurgt af en af damerne, om denne rejse til Marienbad var min bryllupsrejse. - »Ja,« svarede jeg, »min sølvbryllupsrejse.« - »Umuligt,« udråbte hun, »hvor tidligt er De da bleven gift, og hvad alder har De da nu?« Ærligt besvarede jeg begge spørgsmål. - længe varede mit inkognito dog ikke, da samme dame kort efter af en tysk professor blev underrettet om, at han havde set mit portræt i Thorvaldsens Museum, og at jeg var skuespillerinde.

Fra mine venner ved teatret i København fik jeg breve, hvori man skildrede mig den nye kamp mellem Dorph og Christensen, der havde antaget en meget skarp karakter fra begge sider. Skuespillerne var som sædvanligt utilfredse, - og jeg takkede Gud for, at Heiberg og jeg var udenfor det hele.

I oktober rejste vi omsider hjemad, og jeg så for første gang Prag, der af alle fremmede byer, jeg den gang havde set, gjorde det største indtryk på mig. Når man står på et højt punkt og overskuer en by, da ser man sædvanligt denne by med spredte kirker mellem husene; står man oppe på Hradschin i Prag, da får man indtrykket af en eneste uhyre kirke med huse om. Kirkespirene knejser på ethvert punkt i byen og giver det hele skue noget så ophøjet, så majestætisk, at det, een gang set, vist aldrig kan glemmes. På toppen af Hradschin ligger som bekendt domkirken. Også denne kirke er mig uforglemmelig. Øverst oppe, omkring loftet, løber et rundmaleri, forestillende hele Jesu lidelseshistorie. Om dette maleri i sig selv har stort kunstværk, vil jeg ikke bedømme, men vist er det, at denne fremstilling af Frelserens vandring på jorden greb mig med en sådan smerte, som aldrig nogen tidligere af dette emne. Jeg kunne ikke tilbageholde mine tårer, og dette billede har senere levet usvækket i min erindring. I en anden kirke så jeg et mindre billede, et højst mærkeligt kristushoved. En sådan forening af strenghed, mildhed og imponerende alvor mindes jeg aldrig at have set; det legemlige veg ganske tilbage for det rent åndige. Disse øjne kan jeg aldrig glemme, ånden lyste ud af dem med en sådan styrke, en sådan ild, at jeg i første øjeblik troede, at de var transparente, og nærmere måtte overbevise mig om, at de virkelig var malede. Det hang på venstre side af indgangen, ved en pille. Ingen af de mange, jeg spurgte om, hvo der var mesteren til dette billede, kunne give mig svar herpå. Måske var det den energi og storhed, der udtalte sig i dette hoved, som især tiltalte mig, thi jeg tilstår, at det er noget sådant, jeg bestandigt har savnet i de fleste kristushoveder. Det stillestående, blide, sagtmodige kan være såre skønt, men de fleste malere glemmer, at denne sagtmodige tillige var en straffende, der kunne svinge svøben og drive kræmmerne ud af templet, som de havde gjort til en røverkule.

Også den tusindårige jødiske kirke under jorden i Prag er højst interessant at skue, og noget mere dæmonisk end dette tempels kirkegård med sine tusindårige, forkrøblede, halvt udgåede træer, der i utallige bugter snor sig hen over gravene lig tykke, forstenede slanger, har jeg aldrig set. En nat her i måneskin måtte frembringe et skrækindgydende skue.

Vi havde en fører med os for ikke at spille tiden ved at bese Prags mærkværdigheder. Denne fører med sit kloge ansigt interesserede mig. På vejen hjemad indledte jeg en samtale med ham. Han gik stille bag os som i dybe tanker og var ordknap. Men da jeg sagde: »Dette land har vel også en skøn litteratur?« da knejsede han stolt med hovedet, og et lyn for ham ud af øjnene, idet han så op og ned ad mig og sagde med kraftig stemme: »Ja, det skulle jeg mene!« Jeg blev ganske bange over dette udbrud og turde ikke spørge mere, men fra dette øjeblik har jeg med stor interesse fulgt tjekkernes kamp for deres nationalitet.

At Heiberg i Prag også standsede ved sin ungdoms helt Tycho Brahes grav, falder af sig selv. Indskriften

på den sten, der står på graven, minder beskueren om hans ufortjente skæbne.

Dog stjernerne glimrer endnu på himlen, og Tycho står endnu for tanken på sin stjerneborg og gransker deres lys og deres baner.

16

HJEMKOMSTEN

I slutningen af oktober kom vi tilbage til vort hjem. Vor bolig på Søkvæsthuset stod under marineministeriet, hvor generalkrigskommissær Viborg havde stor indflydelse. I vor fraværelse havde han sat hele vor lejlighed i den prægtigste stand, alt var nymalet og smukt. Vi modtoges i hjemmet af de skønneste sølvbryllupsgaver fra slægt og venner og tillige af en stor mængde anonyme damebroderier til stjernenes forskønnelse, så jeg måtte tænke på den tyske dames spørgsmål: »Er dette Deres bryllupsrejse?« - thi hjemmet så ud som et brudehus, hvor to nygifte skulle flytte ind. Og virkelig havde jeg en følelse af, at Heiberg og jeg var som nygifte. For første gang var vi to ene sammen i hjemmet, og det morede mig at fantasere mig ind i den forestilling, at vi først nu begyndte vort ægteskabs samliv.

Endelig var [jeg atter glad og mit sind] i ro. Jeg kunne sidde stille i hjemmet og i frastand betragte, hvad der foregik på teatret, glad over, at jeg havde tilladelse til at hvile sæsonen ud.

Allerede samme dag, da Heiberg fik sin afsked, vidste ikke blot vi, men hele byen, hvad Hall nu havde isinde med Nationalteatret. Den samme minister, som havde afskediget Høedt på grund af hans mod al form og mod alle indgåede forpligtelser stridende opførsel, havde ingen betænkelighed ved at lade ham blive antaget påny. Også M. Wiehe skulle vende tilbage. Og der var ingen, der tvivlede om, at Nielsen, der nylig havde afgivet lægeattest for, at det var livsfarligt for ham at spille komedie, ville sætte sit liv på spil ved atter at optræde, rigtignok på betingelse af forøget indtægt. Alt dette ville ikke volde nogen vanskelighed, men værre havde det været at finde nogen til direktørposten efter Heiberg, når man ikke ville gå altfor langt ned. Den største vanskelighed bestod i, at man følte det ønskelige i at få en mand med et navn, men tillige en mand, der kunne og ville finde sig i at overtage teatret med skin af at være enerådige direktør, medens han i virkeligheden ikke skulle have rådighed over noget som helst, da det var ministerens sekretær og et par skuespillere, som i skjul af dette navn skulle være de egentlige styrende. Omsider var loddet faldet på Halls mangeårige ven, professor Dorph, [der overtog tjenesten uden gage.]

Halls valg af Dorph kunne man næppe med sandhed kalde et 17 venskabsstykke. - Professor Dorph var en lærd mand, redelig, sanddru, pålidelig; men han havde i mange år levet i den vildfarelse, at hans rette plads ville være i spidsen for Det kongelige Teater. Allerede i Christian den Ottendes tid havde han anstrengt sig i høj grad for at få dette sit kæreste ønske opfyldt, men uden nytte. Den første betingelse for valget af en direktør på dette tidspunkt, et *velklingende navn*, var således ved Dorphs valg nogenlunde opnået. Han havde erhvervet sig et litterært navn, blandt andet ved at oversætte nogle af de ældre engelske komedier og en del af de berømte græske tragedier; disse arbejder åbenbarede den lærde og dannede mand. Men »ét er sø-kort at forstå, et andet, skib at føre«. Enhver, endog de, der elskede personligheden Dorph - Hall iberegnet - havde i årenes løb smilet ad Dorphs lyst til at stå i spidsen for et teater, thi der hørte ikke stort fremsyn til at forudse, at hans hele personlighed var så lidet skikket til en sådan post som nogen. [Men netop dette] hjalp ham frem som den mand, Hall og Christensen under de nuværende teaterforhold mente at kunne bruge, - og samme dag, Heiberg fik sin afsked, blev Dorph udnævnt til denne lidet misundelsesværdige post. Christensen blev samtidigt ansat som kommitteret under Dorph - videre turde man ikke gå i øjeblikket -, men i virkeligheden som den egentlige teaterbestyrer [med Hall bagved.] Men nu ville den drilske skæbne, at heri havde så vel den ene som den anden forregnet sig. Professor Dorph var en yderst godmodig og medgørlig mand; men da det meget hurtigt gik op for ham, hvorledes hans egentlige situation var, og hvortil man ville bruge ham, blev han fornærmet og stædig og lod den kommitterede mærke, at han havde en vilje, uafhængig af dennes, en vilje, han agtede at hævde. Ulykken var imidlertid, at hans ubekendtskab med alt, hvad der vedkom teatrets styrelse, var så stor, at han i virkeligheden fra første færd af manglede betingelserne for selv at have en vilje eller i alt fald for at føre den igennem. Der var ligefrem noget komisk i den hele situation, der opvakte latter hos alle dem, der stod dette forhold nærmere, og som længe før Dorph havde gennemskuet, hvilken rolle man havde tiltænkt ham, og som han i begyndelsen så troskyldig, så tillidsfuld havde overtaget. Da inden kort tid sløret faldt fra Dorphs øjne, gerådede han i en tragikomisk forbitrelse mod den gode kommitterede, der jo, som det hed, var sat ved hans side som medhjælper, som 18 støtte. Man kunne vanskelig bare sig for latter, når Dorph aldrig talte om samme herre uden med tillægsnavne som »slange«, »snog«, »ræv« o.l. Dorph rasede og nedsank hurtigt i dybt mismod over den skuffelse, han følte, nu da han havde opnået sit mangeårige ønske at styre et teater.

[Med forbitrelse mærkede han, at de vigtigste punkter i forretningsgangen var holdt hemmelige for ham, at indgribende beslutninger blev taget og udført bag hans ryg, uden at han anede det, og at han dagligt havde med en snu prokurator at gøre, der beviste klart, som to og to er fire, at grunden alt beroede på den kommitteredes mening, ønske og vilje, en anskuelse, ministeren på alle punkter støttede.] Personalet lo ad den stakkels Dorph, man udtømte sig i vittigheder over situationen, man gentog Chilians ord: »Har vi ikke vel rejst? Herre!« Så lidet havde man meddelt ham de tagne bestemmelser, at man ikke engang havde sagt ham, at ministeren havde fritaget mig for at optræde i hele den kommende sæson, en tilladelse, som han, da den omsider ved et tilfælde kom ham for øre, tog sig meget nær, ja knap ville tro muligheden af. I sin vrede undgik han at tale med ministeren og den kommitterede og kom derfor til mig for at spørge, om dette virkelig forholdt sig således. På min bekræftelse heraf blev han aldeles forbitret. Man skulle jo rigtignok tro, at han måtte have været den første, der havde fået underretning herom, da det jo dog var af vigtighed for det repertoire, han agtede at opføre i den snart begyndende sæson, hvilke kræfter der stod til hans rådighed og hvilke ikke. Den gamle mand var ligefrem rørende i sin fortvivlelse over en sådan tilsidesættelse fra ministerens og den kommitteredes side, så jeg ikke ved, om jeg havde holdt stand mod hans indtrængende bønner om at opgive denne ferie, ifald det ikke havde ligget mig på hjerte at give de »i skygge stillede« unge talenter lejlighed til at vise deres begavelse under min fraværelse.

[Høedt og det Nielsenske hus var himmelglade over endelig at være blevet af med Heiberg. Nu var det deres tur i forening med vennen Christensen at styre det hele efter ønske, og man så en lysende fremtid imøde for teatret.

Men himlen ville det anderledes.] Den 20de juli rygtedes det pludselig, at fru Nielsen aldeles uventet var død ude i Fredensborg, hvor hun havde tilbragt sin sommerferie.

Ved hendes død var grunden hele den langvarige sammensværgelse 19 brudt. Centrummet var nu borte og sammenholdet splittet, ilden på arnestedet slukt.

Denne efterretning gjorde et stærkt indtryk på mig som på mange andre. Min stakkels, forhenværende veninde havde lige så lidt som M. Wiehe plukket roser i de år, da hun blev opægget til at sætte sig i opposition mod sine gamle venner. Med vemod tænkte jeg på aldrig mere at skulle se hende. Hvad havde jeg ikke i dette øjeblik givet for, at vort tidligere forhold ikke var blevet brudt, ved at man havde foresnakket hende, at hun led uret! - Der gives mennesker, hvis nærhed er lige så fordærlig at trives i, som berberisbuskens nærhed er for visse planter!

Så ofte hun senere efter mange års forløb lever sammen med mig i mine drømme, træder hun mig altid imøde med sin gamle kærlighed, klapper og kysser mig, overrækker mig skønne blomster, og ikke mindste tegn eller hentydning til de uhyggelige uenighedsår giver sig tilkende. [Efter dette samliv med hende i drømme vågnede jeg altid let og glad om hjertet. Det var mig umuligt ikke at se noget heri, og jeg udbrød ofte: »Hun er nu oplyst og ser klart.«]

[Efter vor hjemkomst kom Dorph oftere for at udtale sine klager over den måde, hvorpå ministeren men især »snogen« behandlede ham, og alle de hindringer og anmasselser, hvormed man standsede hans virksomhed.]

Bladene havde alt slået ind i den gamle tone og var lige så utilfredse med den ny tiltrædende direktør som med den afgåede. Dette tog den stakkels Dorph sig meget nær, og man fortalte med latter på teatret, at det gamle betroede, vittige teaterbud, Walsøe, en dag havde trøstet Dorph, der klagede sin nød for ham, med at sige: »Ak, hr. professor, bryd Dem endelig ikke om disse angreb, for det bliver meget værre endnu!« Den kommitterede, Christensen, trængte med ministerens tilladelse Dorph mere og mere i baggrunden og bandt hænderne på ham i alle retninger, idet han på ethvert punkt fastholdt, at alt havde en økonomisk side; altså måtte hans sanktion indhentes på alle punkter, så Dorph følte, at han kun stod der som direktør af navn, medens Christensen var den enerådende. Dorphs eneste støtte og medhjælper var Berner, der endnu fra Heibergs tid stod som sekretær i de daglige forretninger, og som ved sin gennem en syvårig virksomhed under Heiberg vundne erfaring og sin 20 utrættelige arbejdsomhed var Dorph til stor nytte, hvilket også denne i høj grad påskønnede. Dette var ikke den kommitterede med, men meget imod. Det gjaldt altså at berøve Dorph denne hjælp så snart som muligt. Jeg har her liggende for mig et brev fra Berner angående denne sag. Det hedder heri: »Christensen bad mig indfinde mig hos ham i ministeriet, hvor han begyndte med at sige mig at han ikke kunne komme til helt at overtage de ham som kommitteret tillagte funktioner sålænge jeg ved på alle punkter at understøtte direktøren og jævne alle vanskeligheder for ham befæstede ham i den tro at den øjeblikkelige tilstand fremdeles kunne vedblive, hvorved den kommitteredes bistand ved teatrets ledelse så at sige ville blive overflødig. Jeg svarede herpå at jeg kun gjorde min pligt, og at jeg sålænge min stilling ikke blev anderledes ordnet var bestemt på som hidtil at yde direktøren den hjælp, jeg formåede, såmeget mere som han stedse omtalte min virksomhed med påskønnelse og tilfredshed. Hertil ytrede Christensen, *at jeg ville handle klogt imod mig selv ved at lade professor Dorph falde*, da denne sålænge jeg stod hos ham ville være i den illusion at han virkelig var istand til som direktør alene at styre teatret, medens det netop var ministerens hensigt og vilje at det skulle blive ham klart at han ikke formåede at undvære andres bistand, og at denne bistand skulle ydes ham af den ham tilforordnede kommitterede. Da

jeg imidlertid vedblivende erklærede, at jeg ikke så mig istand til at røgte mit embede anderledes eller til at unddrage direktøren min loyale understøttelse, hvorpå han tillidsfuld gjorde regning, endte samtalen hermed.«

Ganske kort tid efter afskedigedes Berner til Dorphs fortvivlelse som regissør ved de daglige teaterforretninger og beholdt kun pladsen som sekretær i teaterkontoret, medens regissørpladsen blev overdraget en ældre skuespiller, der var ude af repertoiret, hvor han i sin tid havde gjort nytte, men hvem nu alle og enhver smilte over at skulle se i dette embede, da man skulle have vanskelighed ved at finde en, mere uskikket hertil. [Han erholdt 300 rdl. til løn for denne for Dorph usalige hjælp, medens Berner beholdt i indtægt, hvad han tidligere havde.] At Dorph ene ville være herre over repertoiret, var Christensen en torn i øjet; han søgte derfor at unddrage ham al assistance af Berners erfaring, i håb om at denne forholdsregel ville sætte Dorph i den yderste forlegenhed. At Christensen 21 ville have afgørende stemme med hensyn til repertoiret, var jo unægteligt så godt som aldeles at stryge Dorphs kunstneriske autoritet, der netop skulle være hovedsagen ved hans ansættelse.

Den stakkels Dorph skrev mig ofte til med bøn om at spille og således komme ham og teatrets indtægt til hjælp. Sagen med Berner klagede han bittert over, og et af hans breve ender med: »- Undskyld! jeg kan ved denne lejlighed ikke afholde mig fra at citere en i disse dage af etatsråd Heiberg nedskreven ytring, som jeg i dette øjeblik har læst: »Med hensyn til repertoirets dannelse kan ikke tænkes nogen af direktøren *uafhængig selvstændighed*, thi da det er hans sag at ordne repertoiret som en helhed, må han også kunne beherske dets forskellige bestanddele. Dannelsen af repertoiret i alle brancher må anses for noget nær at være direktørens fornemste opgave. I dette fundamentale hverv må direktøren derfor være *enerådende*.« [At et sådant uimodsigeligt princip er bleven ubetinget håndhævet af en autoritet som Heiberg, er det ikke glædeligt i denne principvklende tid!]

Midt i sæsonen skrev Dorph atter til mig: »Hver dag kommer der mennesker og spørger mig: Når kommer dog fru Heiberg? [Når får vi dog et ordentligt skuespil engang? Hertil må jeg svare: »Det får vi nok igen, når vi får fru Heiberg igen.« Men nu må vi jo bruge, hvad vi har. - - - Men hvad skal jeg gøre i resten af sæsonen? Alt mit håb stod til fru Heiberg« etc., etc.] - Jeg følte virkelig medlidenhed med ham, og dertil kom, at man havde udspreddt i publikum, at jeg ikke ville optræde, så længe Dorph var teaterdirektør, et rygte, hvorom han skrev mig til, at det smertede ham mere end alt andet, og som vel skulle være en undskyldning for, at alle forberedelser blev taget for med skin af ret at afskedige ham ved sæsonens slutning. Den virkelige grund var imidlertid, at så Christensen endelig kunne komme på den plads, som han nu i henvend fire år havde kæmpet for med alle mulige og umulige våben. - Da besluttede jeg at afknappe nogen tid af min ferie for at vise, at et sådant rygte var uden al grund, og meldte, at jeg håbede at kunne optræde i april. Jeg kunne nu rolig fremtræde, thi af de mange unge talenter, jeg ved min nærværelse havde holdt tilbage, var ingen kommet tilsyne, - men hvem huskede nu mere hin fornærmelige bagvaskelse, som dog en tid syntes at være troet af mine modstanderes venner og bekendte. Rørende var Dorphs tak til 22 mig i anledning af, at jeg ville spille under hans direktorat; - og fra ministeriet fik jeg følgende skrivelse:

Ministeriet
for
Kirke- og Undervisningsvæsenet.

Det er med sand glæde, at ministeriet har bragt i erfaring, at fru etatsrådindens befindende - efterat De har benyttet den Dem siden forrige sæsons udløb indrømmede permission til at søge Deres helbred restitueret - nu er således bedret, at det tør håbes, at De med det første atter vil kunne træde i virksomhed ved teatret.

Det kan ikke være etatsrådinden ubekendt, hvilken særdeles pris ministeriet sætter på at se teatret støttet ved den store betydning, De altid har haft for det, og hvormegen vigtighed ministeriet tillægger Deres fortsatte optræden på scenen ikke blot med hensyn til de enkelte præstationer, men også med hensyn til teatrets hele kunstneriske præg og udvikling.

Forsåvidt det imidlertid skulle kunne befrygtes, at De, såfremt Deres helbred atter skulle lide under de anstrengelser, som udførelsen af Deres kunst medfører, ikke ville se Dem istand til at deltage i teatrets præstationer, såmeget som det måtte ønskes, eller endog skulle se Dem nødsaget til ganske at opgive al virksomhed i teatrets tjeneste, tror ministeriet med hensyn til de betænkeligheder, der herfra muligen kunne opstå hos Dem ved nu påny at begynde Deres virksomhed, her straks at burde udtale, at ligesom det er en selvfølge, at der i henseende til Deres tjeneste ved teatret stedse fra teaterbestyrelsens side vil blive taget det mest mulige hensyn til Deres helbred, således vil ministeriet naturligvis finde sig forpligtet til at imødekomme et eventuelt ønske fra etatsrådindens side om at afgå fra teatret, når Deres helbred måtte gøre det nødvendigt. - Såfremt dette beklagelige tilfælde skulle indtræde, ville ministeriet ligeledes anse sig forpligtet til at foretage de fornødne skridt til at udvirke, at den pension, der eventuelt bliver at tillægge Dem, i intet tilfælde bliver ringere end den, der ville tilkomme Dem, hvis De nu afgik fra teatret, selv om Deres ubestemte indtægter fremtidig måtte blive ringere end hidtil.

Idet ministeriet har antaget, at fru etatsrådinden i disse tilsagn 23 vil finde en beroligelse med hensyn til den oven påpegede eventualitet, nærer ministeriet tillige det håb, at De i denne udtalelse vil se et bevis på, hvor magtpåliggende det er ministeriet snarest muligt at genvinde Deres tjeneste for Det kongelige Teater, og at De også deri vil finde en tilskyndelse til at imødekomme et ønske, som deles af alle, som teatrets sande tarv ligger på hjerte.

København, den 30te december 1856.

C. Hall.

Til

Fru etatsrådinde Heiberg.

Det blev da bestemt, at jeg skulle optræde i Hertz's »Ninon«, første gang den 18de april. Prøverne på stykket tog altså deres begyndelse. Mit hjerte bankede, da jeg atter betrødte scenen til den første formiddagsprøve på »Ninon«, omgivet af de personer, der i de senere år havde forbitret mig min tidligere lykkelige stilling ved teatret, så disse fysiognomier, følte den forcerede venlighed imod den, der i så mange tidligere år med kærlighed havde arbejdet med dem til [fælles skønt mål, som lykken havde begunstiget]; og digterens ord i »Ninon« faldt mig ind: »Det er en falsk, usand verden, denne; ingen er sig selv, men kun en maske af en anden« [og mit hjerte isnede i livet på mig ved denne tanke.]

Jeg havde hverken andensteds eller på teatret set Michael Wiehe i det sidste år, ikke set ham, siden han i forrige sæson blegnende tog afsked med mig i »Prinsessen af Taranto«. Hele hofteaterperioden lå jo herimellem. Hvilken forandring syntes mig ikke at være foregået i hans ydre! Hans forrige ædle simpelhed i holdning og klædedragt var nu oversmurt med en vis pyntelighed, der sårede min skønhedssans. Den glatte, rene pande bar urolighedens furer, og det stille, rørende øje sitrede som en magnetnål i et kompas. Da tænkte jeg: Du har fortrudt, du fortryder i dette øjeblik! Du har ikke følt dig lykkelig, dine urolige træk viser mig dette tydeligere og vissere, end om ordet derom klang fra dine læber. [Du fortryder uden endnu at ville tilstå det for dig selv eller andre, og det er denne kamp, denne stive hårdnakkethed, der fordrejer trækkene og stiller dem i konfusion til hverandre, så at deres tidligere skønne harmoni er tilintetgjort. Som Job kunne jeg udtrykke den smerte, som mine forrige venners holdning forårsagede mig. Han sammenligner 24 sådanne venner med den bæk, karavanen håbede på, men som viser sig udtørret, når toget når dens bred.] Om jeg ikke ad andre veje havde vidst, hvor ulykkelig Wiehe havde følt sig i sin kunstvirksomhed på Hofteatret urider direktør Langes ægide, da behøvede jeg blot at kaste et blik på ham denne dag. Da han så mig, rakte han mig hånden til velkomst med et besynderligt letfærdigt smil. Hvad lå der i dette smil? Mente han, at med denne udrakte hånd og dette smil kunne alt det forudgangne udslettes? Jeg tror ikke, at den tidligere fine og beskedne Wiehe ville have modtaget mig således, ovenpå hvad der var passeret, men han var bleven en anden, og denne anden var og blev mig fremmed.

Jeg studsede noget ved prøven af vore første scener i »Ninon«. Den noget tørre og rå realisme, som Høedt havde fået ham ind på, anvendte han nu på sin tidligere fine, glimrende fremstilling af den unge, romantiske chevalier; jeg studsede og tænkte: Hvad er herved at gøre? Da samlede jeg min hele energi og prøvede min rolle så fuldt ud, som om det hele publikum var nærværende; og se, lidt efter lidt dukkede hans fordums tone, hans skønne inderlighed frem af sit påtagne svøb, og inden prøven var tilende stod han der som den chevalier, der havde henrevet og fremdeles ville henrive alle ved sit dejlige, erotiske spil.

Men kom disse enkelte mig stift og med påtagen venlighed imøde, da varmedes jeg, op af de mange andre i personalet, der med tårer i øjnene kom hen imod mig, idet de sagde: »O, hvor dejligt, at De kom tilbage! her har været så trist, og vi har alle længtes efter Dem!« - Da aftenen kom til den første forestilling, havde mine mange venner, deriblandt koret og balletpersonalet, atter smykket mit påklædningsværelse med blomster og gaver. Enhver ville være med til denne velkomst, og man vil vist ikke fortænke mig i, at alt dette glædede mig. Og nu publikum! Fra det tætbesatte hus bragtes mig et velkommen så fuldt og varmt som nogensinde, og da forestillingen var tilende, måtte jeg atter frem for at modtage den jubel, man ydede mig. Ja, havde nogle af mine teatervenner været troløse, da gjaldt dette i sandhed ikke om det publikum, jeg uafbrudt havde spillet for i så mange år. Måske denne trofasthed mere end noget andet havde bidraget til den misundelse, jeg led af hos de enkelte af det mandlige personale. M. Wiehe hørte imidlertid ikke til disse, det føler jeg mig overbevist om. - Seks gange i maj 25 måned optrådte jeg i »Ninon« og fem gange i Goldonis »Tilfældet har ret«, der endte teatersæsonen, og vedblivende for tætbesat hus. Dorph var lykkelig derover, da han anså det som en æressag, at jeg optrådte under ham.

Sidst i maj talte alle om, at Dorph virkelig var af kultusministeren blevet anmodet om at trække sig tilbage. Men hvem skulle da i hans sted? Dette var endnu en hemmelighed. Bladene stødte af alle kræfter til den hældende vogn og angreb Dorph efter bedste evne. Rygtet nævnede nu snart en, snart en anden som Dorphs efterfølger. På teatret var alle i stor bevægelse og spænding. Overskou var alt længst lagt for had som sceneinstruktør, og der arbejdedes nu stærkt på at fjerne ham fra denne stilling og sætte Høedt i hans sted. Posten som elevinstruktør havde Høedt støttet til Christensens indflydelse hos ministeren og båret af bladartikler - især i »Fædrelandet« - alt opnået. Man mente, at teatrets frelse skulle komme fra Høedt, der som elevinstruktør kunne bevare den »gode tradition i den gamle skole hos de yngre«, uagtet man på samme tid talte om en ny skole, som Høedt var opfinder af. Således talte man nu. Men 10 år senere skrev

»Fædrelandet«: »*Elevinstruktøren* er et fuldkommen overflødig hjul i maskinen, der, som alle overflødige bestanddele, kun afstedkommer fortræd.« Denne sidste mening var tidligere ofte udtalt offentligt af Heiberg, men man ville ikke anerkende den, førend erfaringen havde godtgjort dens rigtighed.

For øjeblikket var som sagt alt koncentreret på at fjerne Dorph og indsætte Høedt som sceneinstruktør i Overskous sted. I min tidligere samtale med Hall angående dette punkt havde han jo været enig med mig i, at Høedts indtrædelse som sceneinstruktør netop på dette tidspunkt ville muligvis forhale den ro, som teaterforholdene så højligt trængte til, og at man, ifald en forandring viste sig at være nødvendig, dog under ingen betingelser *straks* skulle indlade sig herpå. Den næste sæson, hvori de gamle kræfter atter skulle virke sammen, burde ikke foruroliges ved et nyt element, der atter ville afstedkomme konflikter. Denne udtalelse af Hall stodelede jeg fast på.

Medens man nu ivrigt spurgte: »Hvem skal afløse Dorph? Hvem bliver den ny teaterdirektør?« bragte Berlingske Tidende den 8de juni til stor overraskelse for alle - på de indviede nær, der havde 26 arbejdet herfor - følgende bekendtgørelse: »Som vi erfarer, har hs. ex. kultusministeren, ifølge hr. professor Dorphs ønske, hævet hans konstitution som teaterdirektør, og pålagt hr. sekretær Christensen i overensstemmelse med hans stilling som kommitteret ved teaterbestyrelsen, *foreløbig* at overtage bestyrelsen af teatret.«

I et helt år var således professor Dorph blevet brugt til gennem daglige krænkelser at bane vejen, skridt for skridt, for at den kommitterede kunne nå sit mål. Dette var af de fleste *straks* set og forstået ved Dorphs ansættelse. Han selv behøvede nogle måneder for at få øjnene op.

Nogle dage efter at denne nyhed var kommet til publikums kundskab, skrev »Fædrelandet«: »Med al agtelse for dennes [d.v.s. hr. Christensens] duelighed som sekretær, må vi tilstå, at vi aldrig har kunnet begribe, hvor han fik noget med teatret at gøre, eller overtyde os om, at hans ansættelse der har været til nogen anden nytte, end til *at forøge vanskelighederne*. Det synes dog umuligt at kunne være meningen at overdrage ham bestyrelsen, med mindre ministeren selv agtede at lede denne bag kulisserne.«

Denne lille annonce hjalp. Man blev bange og tænkte på en lille svingning i sagen, med andre ord, at finde en ny Dorph, der skulle give det navn til, som hr. Christensen manglede, for at han ligesom under Dorph kunne være den styrende bag dennes ryg. Men en slig var ikke så let at finde*.

Under alt dette arbejdede man fort på ombygningen af teatret, huggede sten på sten til templet, der skulle overtages i den ny skikkelse af så kunstneriske hænder som hr. Christensens. Man huggede og man hamrede, uden at nogen ret fremgang sporedes, og man måtte tænke på eventyret, hvor de små trolde pillede flittigt ned om natten, hvad der var opbygget om dagen. Tiden rykkede nærmere og nærmere til sæsonens begyndelse, man ømmede sig ved at erklære, at det man i lang tid havde levet af med stolthed, at skaffe teatrets ombygning færdig til rette tid, var en illusion. Endelig måtte tilståelsen gives: *Teatret kunne ikke blive færdigt*. Man tog nu den beslutning at åbne sæsonen på Hofteatret* 27 - et lille, dårligt teater at tale på, og som manglede alle rekvisitter for nogenlunde at fremstille et ordentligt skuespil, for ikke at tale om opera og ballet.

Denne bestemmelse var mig og flere i personalet højst ubehagelig. At spille på en lille, dårlig scene, når man er vant til at bevæge sig på en stor, har mange misligheder. Stemmen, den hele nuancering, plastiken o.s.v. forrykkes let helt og antager for store dimensioner i forhold til omgivelserne. Det går med skuespilleren som med dekorationsmaleren: teatermaleriet er et helt andet end de billeder, der er bestemte til at betragtes nærvæd i en stue, og her er atter dekorationsmaterialet på en større scene forskelligt fra det på en mindre. Afstanden, tegningen, farvestyrken må beregnes meget forskelligt. Først og fremmest gælder det dog om selve spillet. Dog, slige kunstneriske anskuelser trækker den på skuldrene af, der fattes kunstbegreber af en højere art. Jeg vidste forud, hvorledes man ville betragte slige indvendinger, og tav for ikke at kaste mig ind i en ny strid. Ro og fred var mig nu det nødvendigeste af alt. Jeg var glad over, at min første optræden efter pausen var gået så heldigt af. Sæsonen var sluttet på en for mig højst behagelig måde, og nu vendte jeg mig fra den byrdefulde kunst til den stille, rolige natur.

Jeg lå atter på alle fire i min have og plejede de kære velkomne blomstergæster, der gentog deres besøg fra forrige år; jeg tilråbte en og hver, som man plejer ved andre gode venners besøg: »Nej, er også du der igen! Velkommen!« [Men: »Ingen har fred længere end ens nabo vil!«

Allerede i nogen tid havde et rygte sagt, at Hall alt inden Dorphs afsked havde stået i underhandling med H. P. Holst om at være Dorphs afløser; ja, at han endog havde sendt ham udenlands for at studere teatrene i dette øjemed. Vi troede ikke dette rygte og tænkte ikke videre herpå. Alt som rygten mere og mere udbredte sig, hævede kritikken sig stærkt mod dette valg hos de fleste, så vel udenfor som ved teatret. [Under et besøg hos mig af geheimeråd Treschow - en stor velynder og tilhænger af Hall - ytrede denne: »Tror De, at der er noget om, at Hall tænker på H. P. Holst som direktør?« Jeg svarede, at jeg aldeles intet vidste herom. »Nej,« udbrød han, »dette må ikke ske, jeg skal tale alvorligt med Hall herom.« Efter dette hørte jeg ikke mere tale herom.] 28 En formiddag som jeg sad i min stue og »tænkte på ingenting«, som man siger, blev H. P. Holst meldt. Han trådte ind og, som mig *straks* syntes, i en ophidset stemning.

Han sagde, at han ønskede uforbeholdent at spørge mig om en vigtig sag ham angående. Jeg bad ham tale, og nu udtalte han, at han alt i lang tid havde anset sig på grund af ministerens tilbud som Dorphs afløser, ja, at han var vendt tilbage fra en udenlandsrejse, hvis mål havde været yderligere at sætte sig ind i teateradministration, men at ministeren nu pludselig havde ladet ham vide, at han måtte opgive denne stilling, da jeg havde erklæret, at i så fald fratrådte jeg min stilling ved teatret, - og han spurgte mig nu, om det forholdt sig således. I højeste grad forbavset og fortørnet over den måde, hvorpå man tillod sig at bruge mit navn, svarede jeg: »Dette kan ministeren umuligt have ytret; thi der er ikke vekslet et ord mellem Hall og mig Dem angående. Jeg har aldrig troet rygtet, vil jeg rent ud bekende, så der ikke fra min side er gjort et skridt eller vekslet et ord i denne sag. Det er dog virkelig sørgeligt,« vedblev jeg, »hvor lidt man lader til at kende mig. At true og på den måde opnå mine ønsker ligger slet ikke for mig. Ifald det, at De blev direktør, var mig imod, da stod det jo til mig at opgive min stilling, men true hermed ville aldrig falde mig ind, thi alt slikt er mig i min inderste sjæl forhadet. Jeg opfordrer Dem derfor til at udtale for Hall, hvad jeg her har ytret, og at jeg erklærer denne påstand som usand.« »Ville De da anse mit valg som ønskeligt for teatret,« vedblev Holst, »og tror De mig skikket til denne post?« - »Ja, dette spørgsmål,« svarede jeg, »er et andet, og siden De tvinger mig, så vil jeg ærligt svare: Nej! Jeg tror Dem ikke skikket til denne post. Men fra denne mening og til at arbejde imod, at De erhverver den, ser De vel, er et stort skridt, og jeg beder Dem fremdeles om at meddele Hall, at jeg i et og alt benægter at have gjort noget skridt, talt noget ord til ham eller nogen anden, denne sag angående. Men jeg mærker desværre, at man bruger mit navn på en utilbørlig måde for at hjælpe sig selv ud af forlegenheder, som man fortryder at være kommen ind i.« Hermed havde samtalen ende, og han gik.

Et par dage efter kom Hall til mig og bad mig, endelig ikke at tage mig Holsts besøg nær, hvilket han fandt meget upassende. »Ja,« svarede jeg, »ingen kan jo bedre end De vide, i hvor høj grad man her gør mig uret; thi imellem os er jo denne sag aldrig 29 omtalt, end mindre at jeg skulle have *truet* med min *bortgang*.« - »Ja, visse,« svarede Hall, »er det hele passiar af ham at blande Dem ind i denne sag, og jeg skal nok berigtige denne misforståelse af mine ord til ham.«

Hvorledes hang nu i virkeligheden alt dette sammen? Her min personlige mening: Hall havde virkelig i stilhed bestemt sig til at ansætte Holst og med den plan for øje sendt ham til udlandet. Men alt som dette valg blev bekendt, vakte det stor misbilligelse i den offentlige mening, og Hall veg tilbage for denne, men var ligeoverfor Holst gået for vidt og trængte til et påskud for at trække sig tilbage. Han tillod sig da at bruge mit navn for selv at vikle sig ud af det løfte, han havde givet ham. Denne uret mod mig havde jeg meget ondt ved at tilgive Hall.]

MIN AFSKEDSBEGÆRING

I juli flyttede vi på vanlig vis til Sølyst for at stå vor trofaste ven Suhr bi i hans ensomhed. Han havde mistet sin hustru, var trist, tungsindig og meget syg, hans bryst var betænkeligt angrebet, og hele vinteren havde han været sydpå i håb om bedring, som dog desværre ikke indfandt sig. Som sædvanligt havde han også i udlandet fulgt alt, os angående, med den største interesse og det inderligste venskab. Nu sad han ofte nedbøjet, mager, bleg og hostende, så der hørte ikke lidt til at opmuntre ham; men kunne nogen gøre det, var alles mening, måtte det være Heiberg og mig, og rørende taknemmelig var han over vor nærværelse.

En eftermiddag på Sølyst blev vor midlertidige direktør hr. Christensen meldt; tjeneren sagde, at han ønskede at tale med fru Heiberg. Smilende og bukkende trådte han ind og sagde, at han ønskede at tale med mig angående en del teatersager. Han meldte mig nu, at næste sæson måtte åbnes på Hofteatret og dette benyttes, indtil Det kongelige Teaters ombygning var færdig. Han bad om, at noget af det første, hvori jeg optrådte i begyndelsen af oktober

- thi i september havde jeg alt i flere år været fritaget for at spille

- måtte være det franske stykke »Kvindens våben«, hvori hr. Høedt meget længtes efter påny at spille sin »Grignon«. Jeg lovede ham dette. Han sagde fremdeles, at hvis rygtet var nået til mig om, 30 at Høedt skulle være sceneinstruktør, »da var der [*aldeles intet herom*]«. Jeg svarede ham, at i og for sig måtte Høedt gerne for mig blive sceneinstruktør, men at ministeren var enig med mig i, at dette ikke straks burde ske, og havde lovet mig ikke for tiden at indføre denne forandring, hvilket jeg troede ville være til skade for alle parter, da dette nye forhold let kunne føre ulemper med sig og forsinke genoprettelsen af det ydre venskabelige sammenhold, som man jo måtte ønske kom istand jo før jo heller. Heri gav også han mig fuldkommen ret og mente, at så lidt forandring i embedsforholdene som muligt for øjeblikket vist var det bedste*. - Der var således en skøn enighed mellem vore anskuelser, og han gik øjensynlig veltilfreds med sin visit.

Kort tid efter dette besøg kom skuespiller W. Holst ud til mig og sagde, at han for gammelt venskabs skyld anså det for sin pligt at meddele mig, at der formeligt lagdes komplot op imod mig; at pladsen som sceneinstruktør ikke blot var tilbudt hr. Høedt, men at denne allerede var udnævnt, - så at hele hr. Christensens meddelelse til mig var usandhed og kun en manøvre for at få mig til at spille; når jeg først var begyndt herpå, ville det falde mig vanskeligt at afbryde. Desværre forekom denne beretning mig kun altfor rimelig. [Man vil se af Christensens senere indlæg, hvorledes han undskylder sine ord til mig, nemlig at det endnu under vor samtale *ikke bestemt var afgjort*, men først senere; dog denne undskyldning kan jeg ikke lade gælde; thi ifald hans forhold til mig havde været ærligt, hvad havde da været rimeligere, end at han, da sagen med Høedt var besluttet, havde underrettet mig herom, overladende til mig, hvad parti jeg da ville tage.] Den dråbe, der nu bragte bægeret til at flyde over, var dog ikke Høedts ansættelse som sceneinstruktør, men hr. Christensens hele holdning i denne sag og hans hele personlighed. At denne i høj grad stødte Heiberg og mig så vel som alle vore venner, vil man vel finde rimeligt. Vi havde i forvejen meget lidt tiltro til denne herres ord og forsikringer; * 31 hans opførsel, først under Heibergs direktorat, senere under Dorphs, var ikke skikket til at forandre det hele syn, vi havde på denne mand. [Offentligt havde man i pressen beskyldt ham for, at de hadefulde kritikere mod Heiberg og mig skyldtes hans pen, en beskyldning, han ikke havde haft mod til at fralægge sig offentligt. Han var nu] teatrets enebestyrer, altså min øvrighed, som det var min pligt at stå i et underordnet, et lydighedsforhold til; dette fandt Heiberg uværdigt for mig, og jeg følte, at min opfattelse af ham og hans animositet mod Heiberg og mig ville forbitre mig hele min nærværelse ved teatret og umuliggøre det for mig herefter med lyst og ro at udøve min virksomhed i dets tjeneste. Vor tålmodighed var derfor nu forbi, og beslutningen blev taget at søge min afsked, som jeg følte dog kun var et tidsspørgsmål; thi under sådanne forhold måtte det briste tidligt eller sent. Vi var enige om ikke længer at indlade os på nye underhandlinger, men at holde min beslutning om at søge afsked hemmelig, indtil ansøgningen var indgivet og sagen dermed uigenkaldelig afgjort. Dette skulle ske, så snart vi var flyttet fra Sølyst og ankommet til byen.

Endnu en gang aflagde hr. Christensen mig et besøg, snakkede vidtløftig frem og tilbage uden at komme til nogen klar udtalelse. Jeg hørte på ham, næsten i tavshed, og samtalen førte ikke til noget. Mit indtryk var og blev, at alt var ord, ord og atter ord, hvorpå jeg ikke kunne stole; jeg kunne derfor ikke bekvemme mig til at forlange nogen nærmere forklaring af ham. Om min tavshed netop gjorde ham betænkelig - thi han havde, hvorledes er mig ubekendt, erfaret W. Holsts besøg hos mig; - om han følte trang til at fremstille mig sagen på sin måde og i det hele orientere mig i hans kunstneriske anskuelse, og hvad jeg havde at vente af ham som direktør, skal jeg ikke kunne sige, men straks efter at vi var flyttet ind fra Sølyst til byen, modtog jeg en lang skrivelse fra ham, [fuld af en del prokuratorkneb, som jeg ikke tålte,] dateret den 3die oktober, hvorpå Heiberg otte dage efter svarede i mit navn. [Han siger heri, at han kun optræder som min sekretær. En forfatter som Heiberg kan dog ikke, selv med sin bedste vilje, indskrænke sig til at skrive med påholden pen eller efter diktat, og den, der læser Heibergs svar til Christensen, vil sikkert ligesom jeg selv finde bekræftelse herpå i hele fremstillingsmåden.] Christensen lod derefter høre fra sig anden gang (13de oktober). Da disse skrivelser 32 formentlig er aktstykker af betydning for teatrets historie, lader jeg dem følge her i hele deres længde.

København, d. 3. oktober 1857. *Fru etatsrådinde!*

I følelsen af, hvor dårligt jeg formår at udtrykke mig mundtligt, da en samtale som den, hvormed De bærede mig i søndags, ingenlunde kan tjene til udtømmende at klare divergenser eller nuancer i opfattelsen af forholdene, og da det er mig vitterligt, at en del af mine ytringer er opfattet ganske anderledes end de var mente - ja jeg frygter endog lidt piquerende* -, er det, at jeg herved tillader mig skriftligt at søge at udtrykke min opfattelse af forholdene med den tydelighed, som spørgsmålets alvorlige beskaffenhed må gøre ønskelig.

I hvorvel jeg må frygte for at blive vidtløftig, anser jeg det dog for nødvendigt at forudskikke en historisk oversigt over teaterbegivenhederne siden forrige sæsons slutning, der ikke blot vil tjene til at belyse min stilling, men også må danne det rette udgangspunkt for Deres bedømmelse af situationen; men jeg må herved bede undskyldt, at jeg vil komme til at tale en del om mig selv. -

Da ministeren ved sidste sæsons slutning bestemte sig til at ophæve professor Dorphs konstitution som teaterdirektør, tilkendegav han mig, at jeg i min daværende egenskab ville have »foreløbig« at overtage bestyrelsen af teatret, idet han tilsagde mig, at der snarest muligt ville blive foretaget skridt til en ordning af bestyrelsesforholdene; og idet jeg vedblev at stå som »kommitteret«, var dermed også udvortes tilstrækkeligt betegnet, at forholdet ventede på en anden ordning. Ministerens ordre til mig opfyldte jeg, ikke fordi jeg i sig selv kunne attrå at stilles som det nu var sket, men fordi jeg var tvungen dertil; thi det ville jo være meningsløst, om jeg, der var ansat blandt andet for at overtage bestyrelsen i det tilfælde, at direktøren havde forfald, havde trukket mig tilbage i det øjeblik, da den eventualitet indtrådte, for hvis skyld jeg blandt andet var ansat; men idet jeg altså efter ministerens ordre påtog mig en virksomhed, for hvis byrde- og ansvarsfuldhed jeg ikke havde vovet at anse mig eller mine kræfter tilstrækkelige, urgerede jeg fra * 33 min side gentagende og bad ministeren fastholde, at jeg kun kunne betragte mit hverv som »aldeles foreløbigt«, og navnlig således at jeg i denne stilling ikke måtte føres ind i sæsonen eller denne så nær, at en forandring blev umulig; hvorimod jeg - for det tilfælde, at det måtte blive ministerens bestemmelse, at jeg skulle blive

længere ved teatrets bestyrelse - troede mig berettiget til at fordre: *enten* at der måtte stilles mig ved siden i bestyrelsen en mand, som ved special æstetisk dannelse og indsigt kunne afgive en garanti for den artistiske ledelse af teatret og derved tillige dele ansvaret for bestyrelsen, eller hvis det ikke kunne effektueres, og det altså blev resultatet, at jeg ville komme til ene at bestyre teatret og ene at bære ansvaret for bestyrelsen, der da gaves mig den fornødne assistance med hensyn til den artistiske bestyrelse, hvortil måtte fordres en mand til scene-instruktør, som jeg kunne have tillid til, og som ved sin stilling til en del - og det en for teatergangen vigtig del - af personalet kunne garantere den bistand og understøttelse fra dets side, uden hvilken en heldig drift af teatret er umulig. Hvilket af disse to alternativer, der måtte vælges, blev det naturligvis ikke min sag men ministerens at bestemme, men det må herved udtrykkeligt bemærkes, og jeg beder dette fastholdt, at det ene alternativ ifølge de mig nøje bekendte forhold ubetinget udelukkede det andet. - For mit vedkommende var det ikke skjult, at begge alternativer havde sine betænkeligheder ved sig, men jeg fandt dog disse alternativer at være de eneste mulige, medens jeg aldrig tænkte mig som en mulighed det tredje, at jeg blev stillet til ene at bestyre teatret uden assistance hverken på den ene eller den anden måde.

I denne min betragtning af, hvad der måtte ske, erklærede ministeren sig aldeles enig og endvidere deri, at dersom jeg skulle have en meddirektør, ville der ikke være spørgsmål om andre end professor Holst, og hvis der skulle have en anden sceneinstruktør, måtte det blive hr. Høedt. -

Ministeren var dengang måske tilbøjelig til at anse det for det heldigste at etablere en kombineret bestyrelse, skønt det må indrømmes, at den personlighed, som upåtvivlelig var den eneste, der stod til disposition, ikke i nogen særdeles grad tiltalte ham; men inden han tog nogen beslutning, fandt han med hensyn til den vægt, han altid med rette har lagt på Deres anskuelse, at burde tale med Dem 34 derom.

Ministeren talte altså med Dem, frue. Hvorledes han har fremstillet sagen for Dem, og navnlig om han bestemt har fremhævet de to alternativer, ved jeg naturligvis ikke*; men kort efter denne samtale erklærede ministeren definitivt til professor Holst, at han ikke så sig istand til at opfylde dennes ønske om at ansættes som teaterdirektør.

For mig måtte sagen herefter stille sig således, at der nu kun var tale om det andet af ovennævnte to alternativer; og jeg turde vel endog efter hvad der var passeret have nogen grund til at antage, at De, frue, havde valgt mellem disse to alternativer og foretrukket det sidste; hvormed det naturligvis ikke stod i nogen strid, at De i og for sig og personlig ikke var stemt hverken for det ene eller det andet. -

Med den overbevisning, at den påtænkte forandring med sceneinstruktøren nu ikke ville møde nogen afgørende hindring fra Deres side, begav jeg mig til Dem, frue. Det kan ikke være min hensigt her at genkalde detaljen af de samtaler, hvormed De bærede mig, i Deres erindring; kun dette vil jeg tillade mig at ytre, at ihvorvel samme tilfulde afgav vidnesbyrd om, at De ikke kunne nære nogen positiv tilbøjelighed for Høedts ansættelse som scene-instruktør, og at De ved at gå ind derpå bragte et personligt offer, efterlod de hos mig dog det aldeles bestemte indtryk af, at De, frue, ikke ville gøre Deres medvirken ved teatret afhængig af Høedts ikke-udnævnelse, da De i det hele kun frarådede denne som noget efter Deres anskuelse misligt for mig og for teatret; hvortil kom, at De blandt andet også underholdt Dem med mig angående Deres repertoire i den kommende sæson, og altså forudsatte en virksomhed for Dem, uanset at De tillige tænkte Dem den meget omtalte embedsbesættelse som mulig. -

Jeg meddelte ministeren denne min opfattelse og ventede derefter, at sagen skulle blive ordnet; men efter at ministeren derpå - som jeg havde haft grund til at tro - netop i dette øjemed havde haft en samtale med Dem, tilkendegav ham mig kort og godt, at han fandt betænkelighed ved for tiden at iværksætte den omtalte foranstaltning.

* - 35

- Jeg var altså nu berøvet udsigten til den understøttelse, som jeg havde erklæret for nødvendig for mig, og hvad ikke blot jeg, men også ministeren havde erklæret for umuligt, var pludselig blevet ikke blot muligt, men virkeligt: at professor Overskou blev min medhjælp ved den artistiske bestyrelse. - Der var for mig fornuftigvis intet andet at gøre end at begynde at arbejde med Overskou. Jeg skylder ham den erkendelse - og jeg tillader mig at udtale det her, skønt det kan synes uvedkommende -, at han med oprigtig iver tog sig af hvad jeg bad ham om; men jo mere jeg arbejdede med ham, desto klarere blev det mig, at den hjælp, jeg kunne vente mig af ham i den egentlige artistiske bestyrelse var intet om ikke værre. Jeg behøver ikke nøjere at udtale mig herom, da De selv, frue, har ytret den overbevisning, at Overskou ikke kan udfylde scene-instruktørens plads på en tilfredsstillende måde.

I begyndelsen af august indtrådte den i det hele og specielt for mig ulykkelige begivenhed, at vi måtte ty til Hofteatret. Det første, jeg havde at gøre, var at søge sikkerhed for, at De, frue, ikke ville vægre Dem ved at deltage i forestillingerne der, fordi den benægtende besvarelse af dette spørgsmål i mine tanker ville gøre det meget tvivlsomt, om man burde modtage Hofteatret. - Jeg modtog imidlertid bekræftelse herpå gennem Deres broder med tilføjende, at De dog ønskede Dem fritaget for at spille i september. - Jeg tillod mig derefter, da det var afgjort, at vi skulle benytte Hofteatret, at aflægge Dem en visit på landet, og idet jeg

udtalte min erkendtlighed for Deres imødekommende svar på min første forespørgsel, tillod jeg mig at fremsætte det ønske, at De endog ville vise teatret den *særdeles* velvilje at spille i den første måned. Deres svar herpå var et spørgsmål nemlig: hvorledes det blev med Høedts ansættelse som scene-instruktør; mit svar herpå var: »at der ikke var noget om det«, og svaret var sandhed. Der blev derefter - om jeg må bruge et højtideligt udtryk - indgået en slags konvention, som, hvis jeg ikke aldeles har fejlet i opfattelsen, gik ud på, at De under forudsætning af, at Høedts ansættelse var stillet i bero, ville yde mig en *særdeles og omfattende* bistand og understøttelse; medens derimod Deres ytringer end mere måtte bestyrke mig i den overbevisning, som ytringer af Deres broder om »hvad han antog« egentlig først havde fremkaldt hos mig, nemlig at De ikke ville gøre Deres deltagelse i teatertjenesten i almindelighed afhængig 36 af nogen betingelse angående embedspersonalet.

Jeg kunne herved være nogenlunde beroliget med hensyn til teatrets nærmeste fremtid; men:

Ministeren havde - jeg tør vistnok sige det uden at fornærme ham - begået den uforsigtighed at antyde for flere, at Høedt ikke var blevet scene-instruktør, fordi De, frue, var imod det; og det samme var blevet angivet som grunden til at Holst ikke blev direktør. Denne ytring, der ved personalets hjemkomst i en hast løb rundt omkring, begyndte at samle skyer på horisonten. -

Jeg skal ikke indlade mig på nærmere at detaljere de betragtninger, der herved fremkaldtes, og jeg behøver ikke at sige, at lidenskabelighed og bitterhed gav dem deres karakter; heller ikke tror jeg det fornødent at gå ind på spørgsmålet, om der da var nogen fare på færde, som kunne gøre det nødvendigt at skride til særdeles foranstaltninger; men hvad der i ethvert tilfælde var sikkert er, at stemningen hos den overvejende del af det betydende personale, hvormed der skulle virkes, var fordærvet. - Under disse omstændigheder måtte jeg højlig mistvivle om at kunne bringe noget heldigt resultat ud af teatrets drift, og udtalte min frygt i så henseende for ministeren. Det viste sig da, at ministeren ikke anså den omtalte forandring med scene-instruktørposten, hvorfor han, som fruen ved, personlig er stemt, for definitivt opgivet, fordi han i et øjeblik ikke havde fundet det belejligt eller hensigtsret at foretage et definitivt skridt dertil. Det som situationen egentlig kunne siges at gøre fornødent i teatrets interesse var noget beroligende - et kølende pulver. Hertil ville det i og for sig være tilstrækkeligt, at det vistnes, at den personal-forandring, hvortil visse af personalet knyttede forventninger for teatret, ikke var forladt, men endnu stod som en mulighed, om heller ikke som mere.

Ministeren bemyndigede mig da til at »indlede forhandling med Høedt om som scene-instruktør at overtage ledelsen af stykkers indstudering« - i hvilket tilfælde Overskou ville komme til at indtage en stilling som medhjælper ved den daglige administration -, og jeg tilskrev derefter Høedt og udbad mig hans erklæring om hvorvidt han var villig til at overtage denne virksomhed, og hvilke betingelser han fra sin side måtte have at fremsætte derfor. Høedt, som jeg skylder specielt at bemærke, at han under den foregående periode havde indtaget en fuldkommen rolig og passende holdning uden 37 nogen mine til at ville fortrædige mig eller nogen, har endnu ikke afgivet nogen erklæring, og herpå står sagen for øjeblikket, uden at der fra min side er foretaget noget for at påskynde forhandlingernes fremme: spørgsmålet står altså endnu, som det har stået så længe - som en mulighed.

Idet jeg hermed anser de historiske bemærkninger for sluttet, må jeg tillade mig at ytre, at jeg ikke kan skønne, at der i det foreliggende indeholdes nogetsomhelst brud fra min side på nogen aftale, der er truffet med Dem, frue, og dette tror jeg at måtte henlede opmærksomheden på for det tilfælde, at en efterretning skulle være sand, ifølge hvilken De skulle betragte sagen således; jeg skal endnu kun tilføje den erklæring, at det var min faste bestemmelse, i det øjeblik, da der blev spørgsmål om en afgørelse i henseende til Høedts ansættelse som scene-instruktør, da at gøre Dem bekendt dermed, og idet jeg måtte renoncere på den *særdeles* understøttelse, jeg havde grund til at gøre mig håb om fra Deres side, at henstille til Dem, frue, hvorvidt De derefter kun ville yde en ringere deltagelse i teatertjenesten.

Som noget, der ikke gør krav på interesse, men dog trænger til at udtales, tillader jeg mig at ytre, at det for mig ikke er noget formål at være teaterdirektør; skulle jeg i denne henseende have noget personligt formål, ville det snarest bestå i på en anstændig måde at ophøre at være det; men da det nu engang ved tilfældighedernes lune er kommet dertil, at jeg skal være det en tid, så vil jeg også stræbe at benytte denne tid til at udvirke, hvad der efter min anskuelse kan kaldes godt for teatret, og ligesom det alt er lykkedes mig at bidrage et og andet til det gode i henseende til de udvortes betingelser, hvorunder teatret virker, således vil jeg i min nuværende stilling også stræbe at virke til det gode for teatrets indre liv, for kunsten, hvis jeg formår det. -

For enhver teaterbestyrelse må hovedformålet i øjeblikket være at tilvejebringe fred og ro inden teatrets enemærker, at fremhjelpe en oprigtig samvirken. - Teatrets indre tilstande har endnu ingenlunde fået ro efter den rystelse, de har undergået; men så længe freden ikke er tilvejebragt, kan der ikke være tale om nogen ret fremgang eller udvikling i kunstnerisk henseende, således var også opgaven betegnet af ministeren både for professor Dorph og mig.

Denne fred og ro tilvejebringes naturligvis ikke derved, at teatrets 38 bestyrelse ensidig slutter sig til den

ene eller anden side, og i overensstemmelse dermed har jeg, fra det første øjeblik, jeg blev nødt til at give mig af med teatrets indre forhold, tænkt mig - hvad jeg endnu fremdeles vil anse for det rette - at jeg burde søge at forskaffe de enkelte, om hvem interessen og tilliden grupperer sig ved teatret, den indflydelse på teatrets drift, hvortil de i og for sig synes mig berettigede, og som enhver teaterdirektør ialfald vil finde sin regning ved at indrømme; (i konsekvens heraf var også et af de første skridt, jeg foretog, efter at have tiltrådt teatrets bestyrelse, det, at lade det lille stykke, som De ytrede tilbøjelighed til at spille i, besætte overensstemmende med hvad De troede tjenligt, endskønt jeg tilstår, at denne besættelse ikke ganske havde min personlige sympati); men den omtalte indre ro tilvejebringes allermindst derved, at den ene part aldeles abandonnerer sagen og viger pladsen.

Som tilstanden nu for tiden er - og jeg håber at kunne sige dette uden mistydning, drejer spørgsmålet sig på den ene side om Dem, frue; på den anden side er det Høedt, og det efter min overbevisning ikke blot i henseende til personlige anskuelser og tilbøjeligheder i personalet, men udentvivl også i henseende til selve kunsten. Som jeg tillod mig at antyde, da jeg havde den ære at tale med Dem, - men her må søge tydeligere at udtrykke, da jeg måske af mangel på evne til mundtlig at explicere mig, på en for mig ligeså overraskende som beklagelig måde blev forunderlig misforstået - forholder det sig, hvis jeg ikke aldeles har taget fejl i min betragtning af teaterforholdenes udvikling, således: dels ved visse dramatiske forfatters retning dels ved indflydelsen af flere udmærkede kunstnere, som nærmest excellerede i retning af det følelsesfulde, det sværmeriske, var tendensen bleven overvejende i denne retning; men uheldigvis er denne retning den, hvor den masse af efterbære, som enhver udmærket kunstner og kunstnerinde finder, lettest følger med, men også - fordi de savner kunstnerens sande præg - lettest bliver til ødelæggelse; thi det er for publikum så særdeles vanskeligt at skelne det ægte fra det uægte; tendensen var altså i sig selv farlig for kunsten, fordi den udsattes for en overskriden af grænsen for det sande og skønne, hvor svulst, sentimentalitet, affektation etc. begynder. - Det kan næppe benægtes, at der ved teatret til en tid var en stor del personer, ved hvem denne fare 39 var virkeliggjort, og der findes endnu ved teatret adskillige, som, opdragne og indlevede i den her omtalte retning, befinder sig særdeles vel på den forkerte side af grænsen for det sande og skønne. - Men jeg må - hvis det virkelig gøres fornødent - udtrykkeligt fremhæve, at jeg her ikke taler om de udmærkede og geniale kunstnere, der står uberørte af deslige fluktuationer, men om den retning skuespilkunsten gik i, rimeligvis som en ytring af en almindelig tendens i tiden. - Jeg tror ikke det kan nægtes, at Høedts fremtræden tjente til at accentuere en modsat retning; at denne modsætning blev accentueret og kom til nogen indflydelse, måtte vistnok betragtes som et gode, et fremskridt, og at dette egentlig kun kunne ske ved en mand, forekommer mig indlysende. - Nu er det en ubestridelig sandhed, at det sande ligger hverken i den ene eller den anden retning absolut, men ikkun i begges forening, og en sådan forening er i enhver udviklingsproces den uafviselige betingelse for et fremskridt. - Fik den sidste retning lov til ene og uhindret at gøre sig gældende, er det klart, at kunsten her atter ville komme på en afvej. Hvad der i dette tilfælde er at gøre, kan ikke være andet end at sørge for, at den retning, der i øjeblikket har den bevægende kraft, får lov til at gøre sig gældende, men tillige nøje at påse, at dens modsætning, der også har berettigelse, holdes i live og bliver virksom; først derved bliver det muligt at nå et virkeligt fremskridt.

Jeg for mit vedkommende nærer så megen tiltro til, at den retning, som kan siges at finde for tiden væsentligst støtte i Høedt, bærer såmeget af det gode i sig, at jeg tror den har krav på at få lov til at gøre sig gældende, og jeg skulle have taget aldeles fejl af Deres ytringer, frue, om De ikke også tildels indrømmede dette; men jeg tror tillige, at den er så meget udsat for at skeje ud, at det er aldeles nødvendigt, at der er en modvægt, der kan holde den i tømme; denne modvægt kan naturligvis ikke sættes i andet end i følelsens moment, som den nyere tendens kunne siges utilbørligt at tilbagetrænge, og i denne henseende er der ved teatret ingen anden, der formår at lægge nogen vægt af betydning i skålen og hævde dette moments berettigelse, således som det bør ske, end netop De, frue, der også som kvinde må være nærmest kaldet til at værne om dette klenodie.

Dette er min opfattelse - muligt at den er fejl, men jeg må jo handle derefter, hvis jeg skal handle -; og det er specielt, og afset fra øjeblikket, derfor at jeg anser Deres fortsatte virksomhed ved teatret, frue, for at være af så stor vigtighed for teatrets og kunstens udvikling, og derfor tror jeg, at vil De handle efter hensyn til sagen selv, kan De intet øjeblik tænke på, ved at trække Dem tilbage, at ville berøve teatret de udsigter, der netop nu åbner sig for det. Den momentane betydning af Deres deltagelse i teatertjenesten lader jeg uomtalt; thi skønt der jo ikke kan være og ikke er mere end een mening om dennes størrelse, så er det dog ikke det, der her *væsentlig* kommer i betragtning; thi herom har vistnok etatsråd Heiberg ret, når han siger, at det ikke kommer an på, om man afslutter sin virksomhed lidt tidligere eller lidt sildigere; men når spørgsmålet er ikke om den forbigående ytring af vor virksomhed, men om den blivende, den historiske indflydelse deraf, da tør ingen i højere forstand anse sig berettiget til at trække sig tilbage, så længe kræfterne ikke totalt svigter.

Jeg nærer det håb, frue, at De vil tiltræde denne anskuelse, som for mig er den egentlig ledende tanke, og hvorved jeg forsåvidt kunne blive stående; men jeg vil dog tillade mig at henlede opmærksomheden på, at det samme resultat også hjemles i andre betragtninger: Jeg tør forudsætte som indrømmet, at fred og ro inden teatrets enemærker er betingelsen for, at det kan blive til noget med kunsten; denne fred tilvejebringes ikke ved at De deltager i teatertjenesten, når Høedt ikke ansættes i den omhandlede post; thi

det vil bestandig hedde, at det er Deres ønske, som forhindrer hans ansættelse, og derved næres kun bitterhed og fjendskab hos dem, der nu danner en opposition; den tilvejebringes heller ikke derved, at De trækker Dem tilbage; thi det er klart, at De vil efterlade ved selve teatret en bitter stemning hos dem, der nærmest har sluttet sig til Dem, frue; hvilke ville tro at have et nederlag at hævne; for ikke at tale om den bebrejdelse, der vil blive tilbage i publikum mod dem, hvem man vil tillægge skylden for Deres bortgang, og som ikke vil undgå at virke ind på teatrets indre tilstande. - Der er efter min overbevisning ikkun eet middel til at bringe teatret ro, og det er det, at De, frue, beslutter Dem til ligefrem at gå ind på den omtalte ordning; og er dette end et personligt offer, som De kan betænke Dem på at bringe kunsten, så er i samme øjeblik ganske vist også de, der har stået fjendtlig imod Dem, derved fuldstændig afvæbnede.

Det må her endnu være mig tilladt at bringe i erindring, at efter hvad ministeren har sagt mig, at De har ytret til ham, og efter hvad De også har antydnet for mig, har De været betænkt på at indtage den rent formelle stilling til teatret, som led i personalet. Det er nu langt fra, at jeg ville anse dette for ønskeligt, tværtimod tror jeg det for sagens skyld ønskeligt, at De udøver den indflydelse på teatrets drift, der efter min anskuelse tilkommer og praktisk taget må tilfalde en kunstnerinde af Deres rang, og som heller ikke kan udeblive, med mindre De ville abandonnere al interesse for den institution, De hører til, hvilket naturligvis kun kunne beklages; men når tanken først er henledt på denne side af sagen, tror jeg også De vil indrømme, at De ved at gå ind på min proposition netop ville gøre hvad der formelt er det aldeles korrekte, idet De ville erkende, hvad der i formel henseende er uomtvisteligt, nemlig at besættelsen af embedsposter ved teatret er et administrationsforetagende, for hvilken administrationen ene er rådig såvist som den ene bærer ansvaret derfor, og jeg behøver ikke at sige Dem, frue, hvilket eksempel der derved var givet til fordel for den ofte omtalte disciplin.

Jeg håber, at min nysanførte ytring ikke må misforstås som en henpegen på min direktør-myndighed; det er for mig - efter min ikke blot ved teatret men også i adskillige andre embedsforhold indhøstede erfaring - i det hele meget betænkeligt at tænke på at administrere ved magt, og i nærværende tilfælde ville tanken om en sådan være latterlig, som den ved teatret i almindelighed er meget prekær; det, det gælder om, er, at der er en vilje, og at denne bliver udført, men magten er efter min erfaring den misligste måde at søge sin vilje sat igennem på, og der gives også andre, om end besværligere midler dertil, men som i reglen også er mere lønnende; og så må det for mig gerne hedde, at det er Per eller Poul, der regerer, når det, der sker, dog er min vilje og efter min overbevisning er ret og godt. Dette tillader jeg mig nærmest at ytre med hensyn til, at De, frue, gentagende har udtalt, at den nuværende tilstand ved teatret er et skuespiller-regimente; herved turde jeg iøvrigt spørge, om det nogensinde har været anderledes, for såvidt nemlig spørgsmålet er om en direktør ikke gerne søger at opfylde et ønske af en skuespiller, når han derved på eengang kan opfriske dennes 42 velvilje og tillige vinde noget virkeligt betydende for tjenesten; for såvidt De derimod mener, at der for tiden er et skuespiller-regimente i den forstand, at det er visse skuespillere, der ensidigt og udelukkende bestemmer enhver foranstaltning af bestyrelsen, må jeg dog tillade mig at benægte rigtigheden af denne for mig lidet smigrende opfattelse, som dog vist må have sit udspring fra relationer af visse personer, som ved deres egen ubetydelighed for mig savner ethvert krav på at glimre, og som derved ser sig tilsidesatte. - Jeg beder Dem, frue, ikke at låne øre til slige skildringer og tillader mig i så henseende navnlig at udpege Holst, hvorimod jeg ville bede Dem i dette punkt høre Deres broders mening. - Men sæt at der var et sådant skuespiller-regimente tilstede, hvad kunne da heldigere og med større virkning sættes derimod, end netop Deres tilstedeværelse, frue; thi med Deres nærværelse ved teatret er Deres indflydelse på teatrets drift givet. - Teatrets heldige drift fremkommer ikke ved en enkelt indflydelse men gennem flere; at forene disse til et hele, hvori den enkelte indflydelse ikke er fremtrædende, fordi de forskellige berettigede interesser i passende forhold er fyldestgjorte, det er direktørens kunst, og jeg ved tilfulde, at jeg ikke tør tiltro mig eller kan vente at andre skulle tiltro mig nogen særdeles evne dertil; men De vil indrømme, frue, at så længe det ikke er forsøgt, og det er det da ikke endnu, kan De ikke vide om der dog ikke muligvis var nogen evne dertil. -

Jeg tror i ovenstående dog at have påpeget noget, som kunne afgive et plausibelt motiv for Dem, frue, til at bringe et personligt offer - hvis størrelse jeg rigtignok ikke kan bedømme - og det omendskønt jeg efter hr. etatsrådets ytringer må befrygte, at De i ham vil finde tilskyndelse til at afslå at bringe dette offer; jeg anser det ikke passende at tilføje nogen bøn fra mig, da min person ikke har krav på at blive noget hensyn i hvad De bestemmer Dem til; jeg vil imidlertid endnu tillade mig at bemærke, at jeg ikke ved noget middel at foreslå i øjeblikket til en heldig ordning af teaterforholdene, såfremt De, frue, skulle afslå hvad jeg ville bede Dem om, hvis jeg havde nogen adkomst dertil; thi at foreslå Dem at vende tilbage til det engang forkastede alternativ, at H. P. Holst blev min meddirektør, ville næppe kunne kaldes et forslag, endskønt jeg - hvor lidet jeg end efter den seneste tids erfaring kunne føle mig personlig tiltalt derved - dog ikke ville undslå mig derfor; 43 jeg ved i så tilfælde kun at anbefale, at man søger snarest muligt at få en anden direktør, der kan formå at løse opgaven; thi skønt jeg i intet tilfælde stoler på, at jeg skulle kunne det, så v e d jeg dog med sikkerhed, at jeg i hint tilfælde ikke vil kunne det, og at min teatervirksomhed da ubetinget må ønskes endt så snart som muligt.-

Idet jeg nu slutter denne skrivelse, som jeg, dens voluminøse beskaffenhed uagtet, dog ikke finder aldeles udtømmende for hvad jeg ønskede at udtale, tillader jeg mig, frue, at bede Dem om to ting, nemlig at De vil betragte den som aldeles konfidentiel, og at De vil være overbevist om, at det faktisk, jeg oven har

berørt, er fuldkommen stemmende med sandhed, og mine øvrige udtalelser oprigtige og velmente, såfremt De ellers vil anse mig for en mand af ære.

Jeg nærer det håb meget snart at modtage en gunstig meddelelse fra Dem, frue, og idet jeg udbeder mig, at De, såfremt De kunne ønske at tale med mig, vil behage at tilkendegive mig det, hvorefter jeg da skal have den ære at indfinde mig hos Dem, tegner jeg mig

med den mest udmærkede højagtelse
frue etatsrådindens ærbødige
H. Christensen.

Til

Hr. sekretær Christensen, konst. direktør for Det kgl. Teater og Kapel
København, den 11. oktober 1857.

H r. direktør!

Det vil måske i første øjeblik undre Dem at finde mit navn under svaret på det brev, som De under 3. dennes har tilskrevet min kone. Jeg skal i den anledning kun minde om en replik i et fransk stykke, hvor en dame siger, at når man har en mand, har man en sekretær. Og sandelig er det også kun i egenskab af sekretær, at jeg har dyppet pennen for at skrive disse linier, thi svaret er i eet og alt fra min kone, ikke fra mig. Hun har dels mundtlig, dels skriftlig, meddelt mig sine anskuelser og betænkninger om 44 de enkelte punkter i hr. direktørens ærede skrivelse, og min forretning har kun været at samle dette materiale og søge at bringe det i en let overskuelig form. Endelig har det færdige brev i koncept været hende forelagt, og alle de forandringer, tilsætninger og udeladelser, for hvilke hun bestemte sig, er foretagne efter hendes vilje, så at nærværende linier ganske må betragtes, som om de var skrevet og undertegnede af hende selv.

Fru Heiberg må begynde med at takke Dem, hr. direktør, for den modtagne skrivelse. At De har villet skænke hende en så udførlig udvikling af forholdene, at De har vist hende en så stor tillid, som en sådan fremstilling forudsætter, og endelig at De, hvad der synes hende umiskendeligt, har talt ud af Deres virkelige overbevisning, er noget, som hun i høj grad påskønner, idet hun i efterfølgende bemærkninger ønsker at gøre gengæld på samme måde.

De har åbnet Deres meddelelse med en historisk oversigt over teaterbegivenhederne siden forrige sæsons slutning. Om sandfærdigheden af det faktiske i denne oversigt kan fru H. naturligvis ikke nære mindste tvivl, ligesom hun også med fornøjelse griber lejligheden til at forsikre, at hun ikke har grund til at klage over brud fra Deres side, hr. direktør, på nogen med hende truffen aftale, og at hun desavouerer enhver efterretning om, at hun skulle have betragtet sagen således. Men derimod ser hun de anførte fakta fra en anden side og i et andet lys, og lægger en anden betydning i dem, end den, som De synes at tillægge dem.

De siger, hr. direktør, at betingelsen for Deres overtagelse af teaterbestyrelsen var at erholde en æstetisk assistance, og at denne blot kunne ydes Dem på een af to måder, nemlig enten ved en meddirektør af speciel æstetisk dannelse og indsigt, eller ved en scene-instruktør, som kunne garantere personalet bistand og understøttelse. Heri kan fru H. ikke undlade at se noget mere og andet, end hvad ordene udtrykkeligt udtaler.

Thi ingen scene-instruktør kan, *som sådan*, afgive denne garanti, der jo også ganske ligger udenfor hans funktion som leder af *det kunstneriske* i forestillingerne. Det er kun i sig selv, at bestyrelsen må søge denne garanti, ihvor vanskelig den end kan være at tilvejebringe, og hvis derfor en scene-instruktør virkelig kunne tilvejebringe den, så ville det ikke være i hans egenskab som sådan, men fordi der i personalets mening tillagdes ham en sliq 45 indflydelse og betydning, at han var at betragte som meddirektør, om ikke af navn, så dog i gerningen. Og man kan da være overbevist om, at jo mere han følte sig som medbestyrer, desto ligegyldigere og udueligere ville han blive i sin egentlige funktion. At det imidlertid er Deres mening, hr. direktør, at beklæde den nye sceneinstruktør med en sådan myndighed, ligger ligefremt i det af Dem fremstillede *alternativ*, således som De opfatter det, *enten* en meddirektør eller en scene-instruktør som den omtalte, det vil da sige i begge tilfælde en meddirektør. Thi ellers ville der her slet ikke være noget enten-eller, men et både-og; thi teatret må have både direktør og scene-instruktør, og hvad enten direktionen består af en eller to eller flere, må der være en scene-instruktør, og man kan aldrig have valget mellem denne sidste og en meddirektør. Når da fru H. har ytret, at hun ikke kunne ville stå under et skuespillerregimente, så må hun med stor betænkelighed imødesee en foranstaltning, der ikke så meget vil lede til et sådant, men snarere, ifølge hr. direktørens egen fremstilling, allerede i sin fødsel er det. - At dette virkelig forholder sig så, fremgår endydermere af de ord, at det ene af disse alternativer udelukker det andet. Dette kunne nemlig ikke siges, ifald der var spørgsmål om en meddirektør på den ene side og en *virkelig* scene-instruktør på den anden, men vel, når denne skal udrette, hvad der ellers tilkom meddirektøren. Hertil kommer, at den personlighed, som man her har udset til at udøve en allerede i sig selv så mislig direktionær myndighed, er, efter fru Heibergs mening, den mest uskikkede, man kunne vælge, da hans forfængelighed, arrogance og mangel på takt, hans slette tone og forsømte selskabelige opdragelse må gøre det utåleligt at stå i embedsforhold til ham. Han har, som bekendt, altid villet være den regerende og

befalende, men forstår det ikke, fordi han har sprunget den forberedende lærdom over: den, at være den lydende.

De har den bedste mening, hr. direktør! De vil lade alle de første personligheder komme til en indbyrdes begrænset indflydelse; De vil ikke være partisk for eller imod nogen, men stå midt i de oprørte bølger, urokket af disses indbyrdes kamp. Formålet er skønt, men De vil tilgive fru H., der har et så gammelt kendskab til teatrets forhold, når hun tror, at det ikke vil lykkes Dem at opnå det tilsigtede mål ad denne vej. Erfaringen synes allerede at have bekræftet det, og hun måtte tage meget fejl, om ikke Deres egen 46 sandfærdige og nøjagtige historiske oversigt afgiver bevis derfor. Det er fuldkommen sandt, at ingen af personalet bør tiltage sig indflydelse på embedsbesættelser, for hvilke ene bestyrelsen råder og er ansvarlig. Men hvad andet er det, som i det omtalte tilfælde er sket, end netop at visse af personalet har sat en sådan administrationsbestemmelse igennem, ja endog tvunget omend ikke Dem, hr. direktør, så dog ministeren til at opfylde fordringen? Thi ministeren var jo tilbøjelig til idetmindste at udsætte sagen indtil videre. Men da der, efter Deres eget sigende, trak skyer op på horisonten og behøvedes et kølende pulver, forlangte ministeren underhandlingen fornyet og gav fordringen sit tilsagn, så at det ikke er hans skyld, at sagen ikke forlængst er afgjort. Opsættelsen af vedkommende persons samtykke er naturligvis kun en tom formalitet og altfor let at gennemskue. De selv siger, at det ville give et slet eksempel for disciplinen, ifald personalet rådede for embedsbesættelser, men det er jo netop dette, som her er sket, thi det ville dog være altfor ensidigt at antage, at disciplinen blot rokkedes ved fru Heibergs indgreb, men ikke ved de andres. Men desuden har det aldrig været fru Heibergs mening at ville enten i dette eller i noget andet punkt sætte noget igennem ved at tiltrøse sig det. Herom kan den fredelige virksomhed på hendes lange teaterbane afgive vidnesbyrd, og alle de mange direktører, under hvilke hun har tjent, har enstemmigt bekræftet det. I den af Dem omtalte samtale med ministeren har hun derfor været langt fra at gøre Høedts ikke-ansættelse som scene-instruktør til betingelse for hendes forbliven ved teatret; tværtimod var det en beskedenhedsfølelse, der afholdt hende fra at tiltrøse sig sine ønskers opfyldelse ved ligesom at true med sin bortgang. Den samme følelse gjorde sig gældende ligeoverfor ministeren i samtalen om professor Holst. Ministeren må kunne bekræfte for Dem, at ikke et ord er undsluppet hende, hvorved hun gjorde Holst's ikke-ansættelse til betingelse, men at hendes fremstilling af sagen kun havde ønskets form. Det samme er tilfældet nu; hun er så langt fra at ville stille nogen betingelse, at hun ikke engang nu mere kunne ønske, at den omhandlede sag, efter at være kommet så vidt, gik tilbage, og især når det var for hendes skyld. Men derimod tiltror hun sig ret til at bestemme, hvorvidt hun formår at udøve sin kunst under så forandrede forhold, under en afhængighed, som kun tilfældets luner har sat hende i. Om ikke alt 47 dette vil afficere hendes sind og berøve det den frihed, som er nødvendig til udøvelsen af hendes kunst, således som hun udøver den, er et rent individuelt spørgsmål, som hun må søge besvaret i sin samvittighed, men hun benytter det ikke som middel til at sætte sit ønske igennem. At det ville være et brud på disciplinen, om hun eller nogen kunne tiltrøse sig noget, især når dette ligger udenfor vedkommendes kompetence, har hun allerede indrømmet, men tillige bemærket, at et sådant brud alt har fundet sted ved nærværende lejlighed. Men hun skal yderligere bemærke, at set fra denne side er det skete ikke af stor betydning, thi efter at ministeren har påny antaget den skuespiller, som han kort iforvejen havde været nødt til at afskedige på grund af disciplin-overtrædelse, ja endog tillagt ham betydelige embeder ved teatret, har disciplinen fået et sådant knæk, at der for øjeblikket næppe kan være tale om den, og mange år vil hengå, inden den genoprettes. Det er således at forudse, at den fred og ro, som hr. direktøren med rette anser for en væsentlig betingelse for teatertjenestens fremme, ikke så snart vil vende tilbage, selv om fru H. ved straks uden videre at tiltræde sin tjeneste, bragte, hvad De selv kalder et offer. At hun ikke har været utilbøjelig til at bringe et offer, har De, hr. direktør, set af hendes optrædelse i forrige sæson, thi De kan ikke tvivle på, at denne kostede hende megen selv-overvindelse, og at tilbøjeligheden til at trække sig aldeles ud af en stilling, der på så mange måder var blevet hende forbitret var et betydeligt lod i vægtskålen, som der hørte en stærk modvægt til at opveje. Men hermed ventede hun også, at hendes ofren for det første skulle være forbi, og troede ikke, at der så hurtigt skulle affordres hende et nyt, på samme tid som fredens og disciplinens forstyrrelse skulle erholde ethvert ønske opfyldt. Hun havde ventet, at disse sejrende herrer dog havde en følelse, der sagde dem, at det var unobelt straks at begære end yderligere ofre. Thi vejen til fred, ro og forsoning kan dog næppe være den, at ethvert offer bringes af den ene part, for at den anden kan modtage det som »kølende pulver«. Til kølende pulver trænger de hidsigste forløbere i personalet idelig og idelig, men det ville være formeget forlangt, om en enkelt skulle udrede det store kvantum, som her kan behøves.

Fru H. har allerede givet den erklæring, at hun ikke har grund til at klage over noget brud fra hr. direktørens side på de med hende 48 trufne aftaler. Men hun venter, at De, hr. direktør, vil give hende det samme vidnesbyrd. Thi når De ytrer, at De, inden De bestemte Dem til at benytte Hofteatret, først forsikrede Dem hendes bistand, kan hun, som ikke ved, hvor tidligt bestemmelsen blev taget, vel ikke benægte dette, men nogle omstændigheder er her oversprunget, som væsentligt modificerer sagen. Dengang hun sagde til sin broder, for at han igen skulle underrette hr. direktøren derom, at hvor ubehageligt det end ville være hende at spille på Hofteatret, fandt hun sig dog ikke berettiget til at unddrage sig, fra den fælles pligt, medens hun kun udbad sig fritagen i september, vidste hun endnu intet om det ovenfor omtalte nye offer, som krævedes af hende. Og i den første samtale, som hun havde med Dem på Sølyst, var hun endnu ligeså uvidende om, hvad der forestod. De siger selv, at hun, på Deres begæring, føjede sig i at optræde i september, men dog først efter at De, på hendes spørgsmål om, hvorledes det blev med Høedts ansættelse,

havde svaret: »Der er ikke noget om.« At disse ord skulle forstås således, at embedet allerede var tilbudt hr. Høedt, eller ialfald om få dage blev ham tilbudt, så at det blot beroede på ham, om han ville modtage det, men at han kun endnu ikke havde afgivet sin endelige erklæring - en sådan betydning af ordene »der er ikke noget om« kunne hun dog umuligt ane. Og dog var det så, thi kort efter var rygten i alles munde og indrømmedes også tilsidst af alle vedkommende, da sandheden ikke længere kunne skjules. Det var indlysende, at fru Heiberg her havde været genstand for en imod hende anlagt intrige, hvis bytte hun ikke kunne ønske at blive. Hun var i et par dage uvis om, hvad hun skulle beslutte, da en under disse omstændigheder belejlig sygdom påtog sig den foreløbige decision i sagen. Ligesom naturen viiseligen har indrettet det således, at nogle af de farligste dyr er lette at fange, så er det en ligeså viis indretning i teaterpersonalet, at snakkesygen ofte gør lysten til at intrigere uskadelig.

Hermed forlader fru H. den historiske oversigt og går til betragtningen af den æstetiske udvikling i hr. direktørens brev.

De antager, hr. direktør, at, som tilstanden er for tiden, drejer spørgsmålet sig på den ene side om fru H., på den anden om hr. Høedt. Disse to er altså de modsatte poler for den nuværende skuespilkunst ved teatret. Fru H. vil ikke nægte, at denne sammenstilling har forundret hende. Hun tror - ikke i ubeskedenhed, men 49 kun i al oprigtighed - at det ikke går an at stille den, som i over 30 år har gjort en uafbrudt og omfattende teatertjeneste og derved erhvervet sig den sikkerhed, som en så lang skole giver, sammen med en person, der endnu er ny og uerfaren på kunstnerbanen, og som først gennem en række af fremtidige forsøg og anstrengelser skal dokumentere omfanget og beskaffenheden af sit kald. Jean Paul siger, at for at indlade sig på en polemik bør man tage samme hensyn som ved udfordringer: det kommer an på, om de to er »jævnbyrdige«. Det samme kan siges om alle sådanne sammenstillinger, hvori der er en modsætning af forskellig retning, thi modsætningen må stå på en fælles basis, men denne findes kun hos dem, der er jævnbyrdige; ellers bliver sammenstillingen en altfor haltende lignelse. Hvad nu hr. Høedt angår, så er han vistnok i besiddelse af flere gode evner og ville være en heldig akquisition for teatret, dersom hans personlige karakter var anderledes. Således som den hidtil har vist sig, vil den være ham en uovervindelig hindring for en sand og alvorlig tilegnelse af kunstens ide, vil påtrykke hans præstationer et futilt præg og spærre ham vejen til fuldkommenhed. Dog, dette være som det vil, såmeget står fast, at han endnu er ny i sit fag og således ikke kan have den sikkerhed, som den mangeårige selvprøvelse i kunsten giver, derfor ser man ham også vaklende og famlende efter det rette i så godt som alle nye roller. Dette er nu i sig selv ingen bebrejdelse; det ville tværtimod være besynderligt, om det var anderledes, thi man har meget at lære, inden man opnår holdning og fasthed; men man kan ikke sammenstille et tilkommende med et nærværende.

Fru H. har som skuespillerinde vistnok sine fejl og mangler; dette forstår sig så ganske af sig selv, at det næsten bliver en trivialitet at sige det. Mellem den store trop efterlignere, som findes i enhver kunst, kan mange have taget hende til mønster uden at reproducere andet end hendes skyggesider. Derimod at se disse, hvor de findes, gøre sig rede for dem og selv stræbe at undgå dem, forudsætter en større begavelse end den slaviske efterligners, og er upåtvivlelig det eneste rigtige. Men det er dog endnu kun en negativ fortjeneste, og for så godt køb bliver man ikke stifter af en ny skole, repræsentant for en ny retning. Fru H. selv er det aldrig faldet ind at præterendere, at hun har frembragt en skole. Den lykke er falden i hendes lod at have på sin lange teaterbane kunnet se og virke 50 med en række af udmærkede kunstnere og kunstnerinder, just dem, som har givet det nyere danske teater den store glans og berømmethed, som det nyder selv i udlandet. Hun har set op til disse forbilleder, har uddannet sig i deres skole, har stræbt at tilegne sig deres fuldkommenheder, uden dog at blive en kopi af dem, enten i deres dyder eller lyder. Havde hun, vragende denne skole, haft den præterention selv at stifte en ny, da var hun, som den, der vil flyve uden vinger, falden til jorden, og hendes navn som skuespillerinde ville måske nu være glemt.

Men selv om fru H. kunne gå ind på Deres sammenstilling, hr. direktør, måtte hun føle sig forundret over den karakter, hvormed De betegner hendes retning. De siger, at den er det følelsesfulde, det sværmeriske. Det er ikke let at indse, hvorfor just disse to momenter er udhævede. Fru H. har spillet i omtrent alle de fag, hvori et fruentimmer kan spille, ja endog i flere, thi hun har også spillet ikke blot drengeroller, men også mandsroller. Hun har gennemgået den hele skala af dramatiske fremstillinger (selv syngestykket og balletten ikke udelukket), lige fra det pathetiske til det burleske. At hun i denne store mangfoldighed ikke har kunnet egne sig ligemeget for alle fag, forstår sig af sig selv, men mangfoldigheden har virket på hendes uddannelse i almindelighed, og øvelsen selv i de fag, som mindre passer for hendes evner, har givet hende et udbytte, som er kommet hende tilgode i de roller, der væsentlig betegner hendes fag. At dette nu just skulle være det følelsesfulde og det sværmeriske, kan hun selv ikke indrømme, hvorimod hun anser de naive og skælmske karakterroller i lystspillet for den opgave, hun især har været kaldet til at løse. De vil, hr. direktør, ved at gennemgå de ældre årgange af repertoiret, let finde Dem overbevist om, at det netop er i det nævnte fag, at den store masse af hendes fremstillinger falder, og just de, som aller mest har befæstet hendes navn i kunsten. Men hvorledes skulle hun netop i disse fremstillinger have vakt så stor sympati - og at denne ikke var en modesag, ses af tidsrummets længde -, dersom hun ikke just i disse stykker, hvor enhver traditionel maner virker aldeles ødelæggende, havde anvendt en naturlig, alle nuancer accentuerende diktion, hvortil man tidligere ikke var vant i denne art af stykker, hvorfor de også sjældent gjorde lykke, men som nu flere med større eller mindre held stræbte at tilegne sig, og hvoraf endnu 51 en god tradition spores hos de herrer Wiehe og Høedt. Når derfor denne sidste nu skal betragtes som

repræsentanten for den naturlige diktion i modsætning til den mere kunstlede - thi herpå løber dog egentlig sammenstillingen ud -, da synes det, at man åbenbart fornægter det faktiske og stiller forholdet på hovedet. I hvormeget end hr. Høedt ligefra sin første begyndelse har givet sig mine af at være den udlærte, der skal være lærer for andre, tør man dog ikke forudsætte så stor ulærevillighed hos ham, at han ikke ved fru Heibergs fremstillinger skulle have fået øjnene åbne for det væsentlige i det, der nu skal gælde for hans egen opfindelse. Fru H. tager ikke i betænkning at ytre dette, om det end kunne have udseende af ubeskedenhed. I en skrivelse som den nærværende gælder det især om sandheden, og for den må andre hensyn vige.

Den danske skueplads har i en række af år nydt en meget stor anseelse. Nationen elsker den, og fremmede, som har haft lejlighed til at lære den at kende, har udbredt i udlandet den almindelige mening, at den for øjeblikket er noget nær den første i Europa. Dette rygte har den og havde det allerede, inden nogen vidste, at hr. Høedt var til. Vil man da nu sige, at den siden hans medvirksomhed er gået tilbage? thi ellers forstår man ikke de idelig gentagne råb om at redde den. Det måtte da være charlataneriet, der påtog sig en unødvendig redning, ligesom mirakeldoktorerne pånøder de sunde deres tinktur. Er derimod teatret virkelig blevet patient, så har De, hr. direktør, måske udfundet den rette årsag, mangelen på fred og ro i gemytterne, og det gælder da her som i andre sygdomme: uden sindsro ingen bedring. Men i så fald bliver det netop hr. Høedts optagelse i personalet, som har bevirket teatrets tilbagegang, thi fred og ro havde hersket i flere år, men forsvandt fra den dag, han først betrådte teatergulvet, og det bliver da kun mærkeligt, at man tror at kunne redde patienten ved det samme middel, som har pådraget ham sygdommen.

Fru H. gør, som allerede bemærket, ingen fordring på at have den betydning, hr. direktøren tillægger hende, som repræsentant for en særegen retning i kunsten, men hun tror heller ikke, at denne betydning kan tillægges hr. Høedt. Var det imidlertid så, at her to forskellige skoler havde hver sin repræsentant, ville de jo på den naturligste måde komme til deres ret derved, at enhver af repræsentanterne i sin fremstilling på scenen gjorde sin skole 52 gældende, og det ses da ikke, hvorledes der heri kan ligge noget motiv til at gøre den ene til scene-instruktør, især da De selv, hr. direktør, anser begge skoler for lige berettigede, og følgelig ikke kunne ville give den ene en overvægt over den anden, et officielt stempel, om dette endog kun var et udvortes præg, thi andet ville det dog i virkeligheden ikke blive, eftersom en scene-instruktør ikke kan have synderlig lejlighed til at befæste og udbrede en bestemt skuespiller-tradition. Dette står snarere i elevinstruktørens magt, og hr. Høedt er således allerede i besiddelse af det bedste middel til at gøre en skole gældende, for så vidt som hans fremstillinger på scenen ikke skulle vise sig tilstrækkelige dertil.

Og her må dette lange brev være sluttet. Fru H. har benyttet den hende af hr. direktøren givne anledning til at udvikle sine anskuelse, men hun har ikke i fjerneste måde haft til hensigt at indvirke på bestyrelsens beslutninger, eller at lægge hindring iver for, hvad denne efter sin overbevisning anser for det rette. Ligesom hun allerede har ytret, at hun på sagens nuværende standpunkt ikke kunne ønske, at den påtænkte ansættelse gik tilbage, er det på den anden side ligeså vist, at hun heller ikke kan ønske, at den finder sted. Enten det ene eller det andet sker, vil det altså være imod hendes ønske, og det er således kommet til et punkt, hvor hun ikke længer kan finde sig tilfreds i sin stilling, og hvor hun følgelig må finde sig berøvet den nødvendige forudsætning for en sand kunstnerisk virksomhed. Hvad hun under disse omstændigheder og i det hele under de nuværende teaterforhold tror at måtte beslutte sig til, derom skal hun imidlertid med det første tillade sig at indkomme med yderligere meddelelse.

Jeg har den ære at undertegne mig

Hr. direktør

Deres ærbødigste

J. L. Heiberg.

Fru etatsrådinde!

Idet jeg må bevidne Dem min erkendtlighed for den opmærksomhed, De har skænket min skriftlige henvendelse til Dem, og for den meddelelse, hvormed jeg er bleven beæret fra Dem, frue, håber jeg også deri at finde en undskyldning for, at jeg vover at besvære Dem med efterstående linier.

At etatsrådinden ser de af mig anførte fakta i et andet lys end 53 jeg er noget, som jeg måtte være og har været forberedt på, og jeg skal ikke rette nogen indsigelse derimod, thi for så vidt handles der jo ikke om en erkendelse men en følelse; men når De tillægger dem en anden betydning end den, der ligefrem ligger i dem, tror jeg at måtte tillade mig et par berigtigende bemærkninger.

De ytrer, frue, at De i min meddelelse om de to alternativer, som jeg troede at være de eneste, under hvilke jeg kunne vedblive at have med teatrets bestyrelse at gøre, har set noget mere og andet, end ordene udtrykkeligt udtaler, idet meningen efter Deres opfattelse i begge tilfælde var: en meddirektør. Jeg må enten have været yderst uheldig i at udtrykke mig eller været genstand for en mærkværdig misforståelse; det der var at vælge imellem, var tvende aldeles forskellige former for teatrets bestyrelse: en direktion eller en enedirektør; valgtes det sidste, og skulle jeg være direktøren, måtte jeg - da det ikke er givet nogen i denne stilling at gøre alting selv - anse det nødvendigt at få ansat under mig en embedsmand, ved hvis bistand jeg kunne håbe at få teatret i kunstnerisk henseende ledet således, *som jeg ville det* (det vil sige

tilnærmelsesvis; thi anderledes tror jeg ikke det nogensinde nås), hvilket den nuværende scene-instruktør - om end hans vilje er nok så god - ikke kan hjælpe til. - At det ene alternativ udeluk *kede* (ikke udelukker) det andet, var simpelthen en faktisk angivelse af forholdet mellem de pågældende personer, ifølge hvilket jeg vidste, at hvis den ene ansattes, modtog den anden ikke ansættelse. I det øjeblik en administrativ embedsmand vælges til teater-direktør, er dermed fornuftigvis også givet en anden situation, end når en æstetiker ex professo er teater-direktør, idet den første fortrinsvis behøver assistance i kunstnerisk, den sidste i administrativ retning; men denne assistance kan i relation til teatrets bestyrelse (direktøren) hverken i den ene eller den anden retning blive mere end en rådgivende, og mere har der med hensyn til scene-instruktøren ingensinde været og kan der ingensinde blive tale om. - En sådan stilling som rådgiver ved den æstetiske bestyrelse af teatret indtager scene-instruktøren også nu - som han uden tvivl altid har gjort, om end til forskellige tider i forskelligt omfang -, ja der er i teaterreglementet ligefrem anvist ham en sådan stilling. - Men når direktøren behøver en mand til at rådføre sig med, kan han naturligvis ikke dertil ønske sig en mand, til 54 hvem både han selv og det personale, på hvilket direktøren dog for en del må virke gennem ham, mangler tillid. - I enhver gren af teatrets bestyrelse findes der mænd, som direktøren må komme til at rådføre sig med; men jeg ved endnu aldrig at have været i det tilfælde og ved derfor heller ikke, hvorfor jeg skulle komme i det tilfælde at måtte følge nogen af mine embedsmænds eller nogen andens råd, når jeg ikke selv var overvejende tilbøjelig til at anse det givne råd for det - i det foreliggende tilfælde - rigtige, og ligesålidt ved jeg nogensinde - hvor jeg har haft nogen tvivl om rigtigheden i, hvad man rådede mig - at have set mig forhindret i at søge at klare min anskuelse ved, hvor dertil kunne være anledning, at høre andres råd eller mening, inden jeg tog en beslutning. - Jeg indser nu ikke, at jeg skulle ophøre at være selvstændig og villende, fordi jeg valgte at tage på råd en mand, hos hvem jeg tror at finde nogen overensstemmelse i ansuelse, og hvis råd der er præsumtion for at jeg ville kunne bruge, hellere end, som nu er tilfældet, kun at modtage råd, som jeg i det hele taget ikke kan bruge; men det er klart, at kun vanvid kunne bringe en direktør til at forpligte sig til at følge en bestemt rådgivers råd til enhver tid, og så meget mindre kunne der for mig være tale herom i forhold til Høedt, som jeg forud ved, at jeg er uenig med ham i et og andet. - At beklæde Høedt eller nogen anden som scene-instruktør med nogen myndighed, anden end den, som denne embedsmand nu har og formentlig må have som den, der leder indstuderingen, har aldrig faldet mig ind, og jeg skønner ikke at noget sådant kunne falde nogen direktør ind, så længe han har bevidstheden om, at det er ham, der bærer ansvaret for bestyrelsen.

De anerkender, frue, at jeg har den bedste mening, - og jeg behøver ikke at sige Dem hvormeget denne anerkendelse tilfredsstillende mig - men De tiltror mig ikke evne, De anser mig for svag, allerede i hænderne på et parti, og gjort til redskab for sammes intriger og kabaler, De mener, at det ikke er mig, som vil gøre Høedt til scene-instruktør, men visse af personalet, som tvinger mig eller ministeren dertil. - En benægtelse heraf er vistnok unyttig, thi samtlige disse ytringer løber sammen i den hovedtanke, at De ikke har tillid til mig og mine evner, og derved er ikke noget at gøre og derimod er intet at sige, men skulle man ikke med nogen 55 ret kunne vente, at De, når De erkender, at min mening og hensigt er god, tillod mig i det mindste et forsøg på at vise, om jeg kan udføre den, istedetfor ubeset at forkaste mig. - Erfaring om min udygtighed til at realisere min gode hensigt kan De endnu ikke have erhvervet, frue; thi den omstændighed at jeg modtager den lejlighed, der tilbydes mig, til at få gennemført, hvad der altid har været mit ønske og efter min overbevisning er rigtigt og gavnligt, og hvad jeg lige overfor Dem, frue, altid har forsvaret med en bestandighed, som havde været nødvendig, hvis denne overbevisning ikke var tilstede, kan dog formentlig ikke godtgøre, at min myndighed allerede er i andres hænder. -

I hvorvel fru en erklærer at fæste lid til sandheden af de af mig anførte fakta, giver De mig dog at forstå, at jeg har skuffet Dem ved i den første samtale, hvormed De beærede mig på Sølyst, på Deres forespørgsel at erklære, »at der ikke var noget om Høedts ansættelse«. - Jeg troede i min fremstilling at have tilstrækkeligt betegnet, hvad jeg nu tvinges til at stille min ære i borgen for, at der, da jeg ytrede disse ord, ikke hos nogen (mig iberegnet) kunne være den fjerneste anelse om, at der i den første tid kunne blive spørgsmål om Høedts ansættelse, fordi tanken herom først fremkom senere. - Efter den opfordring, jeg har modtaget dertil, skal jeg tillade mig her at tilføje den erklæring, at der intet øjeblik er opstået noget spørgsmål hos mig, om der fra Deres side skulle være sket noget brud på nogen aftale, idet jeg ligefrem har forudsat, at Deres helbredstilstand indtil den sidste tid ubetinget har forhindret Deres optræden.

Når jeg har tilladt mig at ytre, at spørgsmålet i øjeblikket er om fru Heiberg på den ene og Høedt på den anden side, tror jeg herved kun at have anført hvad der faktisk er tilfældet, en kendsgerning; idet det er vitterligt, at personalet har delt sig i 2 parter, der har koncentreret deres hele tanke og forventning i disse tvende; men når De ytrer, frue, at De og Høedt altså efter min mening skulle være modsatte poler for den nuværende skuespilkunst og deraf udleder konklusioner, gennem hvilke der i mine udtalelser lægges en betydning, ved hvilken De åbenbart finder Dem krænket, er jeg atter genstand for den samme misforståelse som i den sidste samtale på Sølyst. Jeg har overhovedet ikke indladt mig på at udtale mig om Deres kunstner-virksomhed, fordi jeg fandt 56 det upassende, og fordi De som kunstnerinde er ophøjet over min ros og min dadel - hvis jeg kunne finde noget at dadel -; men jeg har udtalt, at der ved teatret findes en retning (jeg har kaldet den følelsesfuld, den kunne måske bedre kaldes patetisk) som skejdede ud og blev kunstlet - skal det være nødvendigt at forsikre, frue, at jeg ikke henregner Dem dertil? -, at der var en anden, som stræbte efter natur*; at denne sidste efter min overbevisning bør træde frem for at kvæle den førstes

udskejelser, men at den selv står fare for at skeje ud, og at De, frue, ved hvem følelsens moment efter min opfattelse vil hævdes i dets sandhed og skønhed, er den, som kan hæmme den »naturlige« retnings udskejelser. Hermed er jo ingenlunde forudsat, at De skulle være denne retning aldeles modsat, eller at De ikke kunne besidde dens fortrin, ja end ikke, at den hele retning jo for en stor del kan være grundlagt af Dem, idet fejlen da ville ligge i, at vedkommende ikkun havde tilegnet sig en side af Deres kunst.

Til at skaffe den »naturlige« retning sin plads kunne det ganske vist være nok, at de, som hører til den, får lov til at spille ved siden af dem, som hører til den modsatte, dersom det ikke netop for en stor del var ved indstuderingen på scenen, at denne retning havde et krav; men ved siden heraf fremtræder som det i mine øjne afgørende den praktiske nødvendighed af hvad der må ske, hvis der skal bringes fred og ro i teatrets indre.

Hvis jeg skulle i korthed sammenfatte min anskuelse af situationen, ville jeg tillade mig at udtale, at den ro, som teatret i så høj grad trænger til, ikkun tilvejebringes, når De, frue, indtræder i virksomhed derved, og Høedt overtager, hvad der af ministeren er tilbudt ham »som scene-instruktør at lede stykkernes indstudering«, men ikke, når kun det ene men ikke det andet indtræder. -Det er altså Dem, frue, som holder teatrets ve og vel i Deres hånd; og dette er ikke blot min individuelle opfattelse, men det viser sig også faktisk, at følelsen heraf er almindelig; thi alles øjne vogter på Dem, og der spørges ikke om andet, end hvad De vil beslutte Dem til. - Heri ligger da også, at teatret for øjeblikket befinder sig i en stilstand, der er yderst mislig og uheldig ikke blot under de nuværende, i sig selv nedtrykkende, forhold, men også med hensyn til den snart forestående genåbning af Det kongelige Teater. Jeg håber derfor, at det ikke vil betragtes som en utidig iver, når jeg tillader mig ikkun i eet punkt at recurrere til min officielle karakter for at udbede mig Deres beslutning.

Imødesende denne forbliver jeg med den mest udmærkede højagtelse

Fru etatsrådindens ærbødige

H. Christensen.

København d. 13de oktober 1857.

Man kan af denne hr. Christensens anden skrivelse se, hvorledes han vil forklare sine ord til mig under vor første samtale, »at der aldeles ikke var noget om Høedts ansættelse«. - Jeg forstod den gang hans ord således - og kan endnu ikke forstå dem på anden måde - end, at den hele tanke om Høedts ansættelse var opgivet. Men han forsøger ikke engang at give nogen forklaring af sin tavshed om Høedts ansættelse under vor anden samtale, uagtet denne plan da var optaget påny og vistnok i virkeligheden, om end ikke i formen, allerede afgjort. Ifald hans forhold til mig havde været fuldt ærligt, hvad havde da været naturligere end at underrette mig herom, overladende til mig, hvilket parti jeg ville tage, i stedet for at holde mig hen i uvidenhed om en sag, som han vidste havde betydning for mig, indtil jeg havde begyndt at spille påny.

Det fremlyser af slutningen af hans andet brev, at han, hvad jeg i lang tid havde en følelse af, i grunden helst ønskede, at jeg trak mig tilbage; - og skulle man endnu tvivle om, at dette lå heri, da fik jeg dagen efter vished herfor ved et nyt besøg af ham, under hvilket han i vor samtale for første gang udtalte sig som en, der er sig sin høje stilling bevidst, ined en myndighed i tonen, der, rent ud sagt, forekom mig komisk. Jeg meddelte ham nu uden videre forklaring, at det var min faste beslutning at søge min afsked. Samtalen endte med, at han bad mig endelig at indgive min ansøgning om afsked så snart som muligt, helst straks, samme dag. Jeg svarede ham, at heri kunne jeg ikke føje ham, da ansøgningen til kongen endnu ikke var skrevet, men at den skulle blive skrevet snarest muligt og derefter indsendt. Det skete to dage efter.

58

København, 16. oktober 1857.

Til Kongen!

Når jeg herved tillader mig allerunderdanigst at ansøge Deres Majestæt om at måtte forundes min afsked som kongelig skuespillerinde, skal jeg ligeledes i dybeste underdanighed tillade mig i al korthed at fremføre mine motiver.

Jeg har fra min tidlige barndom været i virksomhed ved Det kongelige Teater, og som skuespillerinde fra april 1826, fra hvilken epoke, som altså nu betegner et tidsrum af henved 32 år, min anciennitet er beregnet. At jeg i denne lange tid har gjort en næsten uafbrudt både omfangsrig og anstrengende tjeneste, og at jeg i samme aldrig har ladet det mangle på flid, iver og beredvillighed, tror jeg at turde forudsætte som almindelig anerkendt, ligesom det er blevet bevidnet af alle de mange teaterbestyrere, som i hin udstrakte periode har afløst hinanden. Deres Majestæt vil næppe undre Dem over, at jeg efter så lange anstrengelser, der virker trættende både på sjæl og legeme, nu kan ønske at trække mig tilbage fra en offentlig virksomhed, som jeg dog om kortere eller længere tid måtte forlade, men som det er mig magtpåliggende at opgive med fri vilje og beslutning, inden nødvendigheden gør mit valg overflødigt. Allerede havde jeg længe ønsket, at en eller anden ydre anledning ville lette mig min beslutning i denne sag, og jeg ser nu en sådan i flere forskellige forhold og forandrede tilstande, som er så forskellige fra dem, som jeg under min lange

virksomhed ved teatret har indlevet mig i, at jeg ikke formår at vedligeholde min lyst og interesse, og følgelig heller ikke at udføre mit hverv således, som jeg stedse har gjort det til min opgave at udføre det.

Jeg beder derfor allerunderdanigst Deres Majestæt om at forunde mig min afsked i nåde, og allernådigst bevilge mig den pension, som ifølge beregning efter pensionsloven kan tilfalde mig.

Allerunderdanigst
Johanne Luise Heiberg,
født Pätges.

Forinden Christensen forlod mig hin dag efter vor, som jeg troede, sidste samtale, havde jeg bedt ham ikke at omtale denne sag på teatret eller *til nogen*, da jeg ønskede, at alt skrig og 59 spektakel blev undgået, indtil ansøgningen var bevilget. Dette lod til at behage ham, og han lovede at gøre sit dertil. Jeg blev derfor ikke lidet forundret, da fru Sødring, dagen efter at jeg havde afgivet ansøgningen til Christensen, trådte ind i min stue med tårer i øjnene og udbrød: »Så er det da sandt!« - »Hvilket?« spurgte jeg »De forlader os!« - Da jeg spurgte: »Hvem siger det?« svarede hun, at det aftenen i forvejen havde været i alles munde på teatret. Christensen havde altså til trods for sit løfte meddelt det. Fru Sødring leverede mig efterfølgende brev, som hun havde skrevet aftenen i forvejen ved sin hjemkomst fra teatret, da hun ikke troede at få tid til at besøge mig i dag. Hun ytrede, at hun af al evne ville søge at komme bort fra Det kongelige Teater under slig en direktør og hellere søge en plads ved et af de mindre teatre. Jeg bad hende, endelig at være besindig i udførelsen af dette skridt. »Når blot min fader ville tage denne anledning til også at gå bort,« vedblev hun, »så ville min beslutning være fast.« - Efter at hun havde taget afsked, læste jeg hendes brev, der lyder således:

Fredag aften kl. 10.

Jeg er nu kommet hjem fra teatret, hvor jeg har hørt at De, kære fru Heiberg, ikke mere kommer tilbage. -

Min inderlige og store bedrøvelse herover formår jeg ikke at sige Dem.

Jeg kunne ikke gå til ro i aften førend jeg havde sagt Dem tak for al den godhed De nu i 15 år har vist mig; jeg skal aldrig glemme Dem.

Tænk på mig engang imellem, tænk på hvor underlig ene jeg nu er, nu har jeg ingen som kommer hen til mig med liv og kærlighed og siger mig mine fejl og mine gode sider, jeg er så bedrøvet så jeg må græde.

Jeg havde ret da jeg sagde til etatsråd Heiberg en aften, at de 7 år han var direktør var mine lykkeligste år. Tilgiv min egoistiske sorg. Lev vel, hils etatsråden så mange gange fra Deres

hengivne
Julie Sødring.
Til
Fru Johanne Louise Heiberg.
60

Rørt læste jeg dette brev og følte stærkt, hvor forunderligt jeg dog var sammenvokset med så meget indenfor teatrets mure.

Hvorfor røbede Christensen straks til alle på teatret, hvad han havde lovet mig at fortie? Min faste tro er, at han med forsæt straks betroede alle sagen af frygt for, at så længe den ikke var bekendt, stod det endnu i min magt at forandre beslutningen; var den derimod bekendt, gjorde han mig den ære at tro, at en sådan snakken frem og tilbage i en sådan sag lå udenfor min karakter, så at bekendtgørelsen heraf tvang mig til at fastholde den.

Man vil måske spørge: »Men hvor var Hall under alle disse forhandlinger?« Dette spørgsmål gjorde jeg mig selv og var forundret over, at han overlod den hele sag ene til Christensen. Jeg fik imidlertid snart oplysning om, hvorledes dette hang sammen. Hall var nemlig slet ikke i byen, men i et embedsbesøg på Herlufsholm. Denne hans fraværelse havde Christensen snildeligt benyttet til at ordne alt efter sit hoved.

En 8 dages rid efter Christensens sidste besøg vendte Hall hjem, og jeg sporede meget snart virkningen af hans hjemkomst.

Som jeg en formiddag sad ene i min stue, meldte tjeneren direktør Christensen. Ærgerlig over påny at skulle plages med denne herre lod jeg ham dog komme ind. Han trådte ind som forvandlet i miner og skikkelse fra hans sidste imponerende besøg hos mig. Ydmyg, stilfærdig, bukkende trådte han nærmere, og i den samtale, der nu udspandt sig imellem os, udtalte han, at han ville gøre alt, hvad der stod i hans magt, for at bevare mig for det teater, hvor min virksomhed havde været af så »uberegnelig betydning«; - at vi endelig måtte komme til en forståelse med hinanden, og at jeg måtte tage min ansøgning tilbage. Jeg

svarede ham, at derom kunne der ikke være tale, min ansøgning om afsked var jo nu udsendt. Han mente, at det dog endnu stod i min magt at tage den tilbage, da kongen jo endnu ikke havde underskrevet afskeden. »Men alverden ved nu, at ansøgningen er indsendt,« svarede jeg, »og hermed er sagen afgjort.« I de ydmygste udtryk og med de største smigrerier vedblev han imidlertid sin anmodning og så så ulykkelig ud, at jeg havde umage med at holde en alvorlig anstand vedlige. Jeg kunne ikke lade være tilsidst at sige [- ja ved at berette dette bygger jeg på en tro hos alle på min samvittighedsfulde sanddruhed -]: »Jeg er virkelig forbavset i 61 dag over Deres hele tone imod mig; thi når De vil være ærlig, da ønskede De, sidst vi taltes ved, ganske det modsatte af, hvad De i dag beder mig om. De ønskede, at jeg skulle tage min afsked jo før jo hellere; - hvoraf da nu dette omslag?« - Han vred sig efter bedste evne ved denne min oprigtighed. Jeg sagde ham nu roligt og uforbeholdent, at jeg ikke anså ham for at være den post voksen, som han havde overtaget, og at jeg ikke kunne finde mig i at stå under ham som leder af teatrets kunstneriske virksomhed. Da gik han sandelig så vidt at sige: »Jeg er villig til at forpligte mig til intet at gøre uden med etatsråd Heibergs sanktion; dette skal være en hemmelig forpligtelse mellem ham og mig.« - Jeg studsede. »Jeg mærker,« svarede jeg, »hvor lidet De kender Heiberg. Tror De, at han ville indlade sig på en slig hemmelig traktat mellem Dem og ham! Han skulle regere under Deres ægide i al hemmelighed? Jeg råder Dem sandelig til ikke at gøre ham en slig proposition! I Deres brev til mig har De udviklet nødvendigheden af en kunstnerisk ledelse ved hr. Høedt, uagtet Heiberg står i bestyrelsen som censor, altså som en æstetisk medhjælp; derved har De vist, at De anser hans bistand for lidet betydende lige overfor hr. Høedt.« Endelig, efter megen snakken, forlod hr. Christensen mig hin dag, naturligvis uden at opnå det af ham *for øjeblikket* ønskede resultat.

Der gives en slags forstand hos enkelte mennesker, som det altid har sat mig i forlegenhed at skulle bedømme; man kan ikke få andet ud af det, end at disse mennesker i grunden er enfoldige og bornerte; og dog kan de ved siden af disse egenskaber have en sådan [snuhed], en så stor udholdenhed i at intrigere i deres egen interesse, at de unægteligt får skin af at være kløgtige, så at man tvinges til ideligt at være på sin post for ikke at blive overlistet af dem. Men midt i erkendelsen heraf studser man på samme tid over enfoldigheden i den beregnende [snuhed og over det indskrænkede hos dem] til at bedømme situationen og konsekvenserne af deres handlemåde. Ved at påskynde afleveringen af min ansøgning om afsked mente åbenbart Christensen, at den hele sag var sluttet hermed, når folk en fjorten dages tid havde uddebatteret den. Men efter at dette skridt af mig blev bekendt, rejste der sig stik imod hans formodning en så levende opposition i pressen og i publikum, at han blev bange, især da ministeren desavouerede 62 denne hans egenrådige virksomhed, i højere grad end han havde troet. Han kendte ikke mit forhold til publikum, han overså, at dette forhold ikke var fra i går eller i dag, han havde ikke mindste følelse af, at vi i årenes række var sammengroede med hinanden, så at mange i dette publikum gennem tale og skrift ville modsætte sig, at teatret led dette tab. Men hvad var nu herved at gøre for mig? Min ansøgning var indgivet, og sidst af alt ønskede jeg at stå som en primadonna, der truer med en afsked, som ikke er ærligt ment. Med dyb bedrøvelse følte jeg, at denne Christensen og et par af hans skuespillervenner havde formået at drage mig ind i strid og spektakel, hvoraf hele mit forrige lange teaterliv ikke bar spor. [At denne, som mig altid syntes, ubetydelige mand havde kunnet drive det hertil, viste jo unægteligt en vis kløgt, men at han ikke så, hvorhen denne hans kløgt førte ham, viste jo som sagt atter en indskrænkning i at bedømme situationen og dens resultater. Han fortabte sig kun i den indbildning, at han i ro ville kunne nyde sin triumf og som teaterdirektør opbygge, hvad Heiberg formentligt havde nedrevet.]

Nu måtte det imidlertid have sit forblivende ved min ansøgning om afsked; thi jeg indså, at under de nuværende teaterforhold måtte jeg bære mig ad som jeg ville, jeg ville dog altid blive en skive for bagtalelse til skade for min kunst og min personlighed, og denne sidste måtte i det mindste reddes.

At Høedt var kommen med en ny skole, som alle vi andre burde optage, kunne jeg på ingen måde anerkende. Realistiske skuespillere havde der i tidernes løb været mange af ved vor skueplads, uden at disse havde fordret, at de høje, poetiske digterværker skulle ind under realismens fane. Jeg selv har spillet en hel række af realistiske roller med stort bifald; men hver ting på sin plads. En Julie, en Viola og lignende skikkelser kunne ikke spilles realistisk uden at tabe deres præg; så det er latterligt at ville stille en realistisk skole i spidsen for alle genres. Dog, til denne skole og dens bedømmelse samt til hr. Høedts fordringer til samme vil jeg senere hen komme tilbage.

Den 24de oktober modtog jeg følgende skrivelse fra kultusminister Hall:

63 Ministeriet
for
Kirke- og Undervisningsvæsenet.

Ved min hjemkomst fra en rejse modtog jeg gennem teaterdirektøren en allerunderdanigst ansøgning fra fru etatsrådinden om afsked som kongelig skuespillerinde i nåde og med pension.

Jeg behøver ikke at sige Dem, at dette mig uventede skridt berørte mig i høj grad smerteligt, thi jeg har allerede tidligere i skrivelse af 30te december f.a. haft lejlighed til at udtale, hvilken betydning jeg må tillægge Deres virksomhed for teatret og hvad jeg dengang udtalte må jeg fremdeles i fuides te grad

vedkende mig.

Forsåvidt jeg imidlertid i nysnævnte skrivelse erklærede at ville imødekomme et eventuelt ønske fra Deres side om at afgang fra teatret, havde dette ikkun hensyn til den mulighed, at Deres helbredstilstand måtte gøre dette skridt nødvendigt for Dem, og når jeg troede at turde nære håb om, at Deres helbred ville genvindes ved en længere hvile, da måtte dette håb også i høj grad befæstes ved Deres svar af 10de januar s.å.

Fru etatsrådindens ansøgning er nu vel motiveret ved det for sjæl og legeme anstrengende i en langvarig teatertjeneste, men når Deres ønske om netop nu at fratræde teatrets tjeneste specielt refereres til nærværende forhold og tilstande ved teatret, kan jeg dog ikke undlade, - inden jeg foretager noget skridt i anledning af Deres ansøgning, - at udbede mig en nærmere forklaring herom, ikke fordi en mere bestemt påviselig grund efter almindelig vedtagne regler måtte opgives for at begrunde en indstilling om entledigelse med pension, thi i denne henseende må en så lang og så udmærket tjeneste som Deres efter min overbevisning være afgørende; men når jeg udbeder mig, at De, være sig skriftlig eller mundtlig, vil oplyse mig om de forhold og forandrede tilstande, som har fremkaldt denne almindeligt beklagede beslutning, da sker det fordi jeg ikke kan opgave håbet om, at det kunne lykkes endnu at modificere eller tillempe disse forhold og tilstande således, at De kunne føle Dem bevæget til at fratage Deres begæring om afsked.

København, d. 24de oktober 1857.

C. Hall.

Til fru etatsrådinde Heiberg.

64

Herpå svarede jeg følgende:

København, den 26. oktober 1857.

Til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.

Ministeriet har i meget ærede skrivelse af 24de dennes anmodet mig om at give en nærmere forklaring over de forhold og tilstande, som, ifølge en ytring i min allerunderdanigste ansøgning, pålægger mig den nødvendighed at forlade teatret, og ministeriet har haft den godhed at tilføje, at det, efter modtagen forklaring, vil overveje, hvorvidt disse forhold og tilstande kunne modificeres eller tillempe således, at jeg derved kunne finde mig bevæget til at fratage min begæring om afsked.

Jeg takker ministeriet for den velvilje, der ligger til grund for et sådant tilbud, men da de omtalte forhold og tilstande er af den beskaffenhed, at der nu ikke mere kan indtræde nogen sådan forandring i dem, hvorved jeg kunne føle mig tilfreds i min stilling, må jeg helst undgå en fremstilling, der ikke ville være til nogen nytte, medens den hverken kunne være behagelig for ministeriet eller for mig.

Ministeriet må være fuldkommen overbevist om, at jeg ikke uden den modneste alsidige overvejelse har kunnet foretage et så afgørende skridt som det, at udbede mig min afsked, at jeg ville tøve dermed i det yderste, sålænge jeg endnu havde mindste tvivl om nødvendigheden deraf, men at jeg også, ifølge min karakter, under ingen omstændigheder kan træde tilbage fra en sådan beslutning, når jeg først har taget den, og derved sætte mig i klasse med dem, der, uden at mene det, begærer afsked, for igennem tilvejebringelsen af et offentligt røre at sætte deres planer igennem. Det havde været mit ønske, at den hele sag var blevet holdt hemmelig, indtil den var afgjort, og jeg selv har ikke mindste del i den publicitet, som den har fået, og som, efter min mening, kunne og burde være forebygget. Men efter at denne uventede publicitet har fundet sted og - hvad man kunne vente - har fremkaldt partistridigheder og demonstrationer, ville jeg, selv om jeg blot spurgte min følelse, umuligt kunne vende tilbage i min stilling.

65

Jeg kan derfor blot gentage min begæring til ministeriet om at fremme afgørelsen af min allerunderdanigste ansøgning, og tilføje min oprigtige tak til samme for den betryggelse, det har haft den godhed at give mig med hensyn på den forventede pension.

Allerærbødigst *Johanne Luise Heiberg*.

Få dage efter dette mit svar indfandt minister Hall sig en aften hos os for, efter hvad han ytrede, munddigt at opnå, hvad ikke var lykkedes skriftligt, nemlig, at formå mig til at tage min ansøgning om afsked tilbage. Nu, da sagen var afgjort, bebrejdede jeg ham åbent og ærligt, som man kan tale til en fordums ven, hans hele holdning i de sidste år lige overfor Heiberg og mig ved at have ladet sig påvirke, dels af Høedts præntioner, dels af Christensens beretninger, som alle gik ud på - hvilket mig syntes var let at gennemskue - selv at komme til styret, uden anden adkomst dertil end den, at han havde sluttet sig til, støttet og opmuntret skuespillernes opsætsighed mod Heiberg. Hall forsvarede sig med, at når tre af de første talenter forlod teatret, fordi de ikke kunne enes med direktøren, da kunne en sådan tilstand ikke vedblive. Dette er rigtigt, men hvem havde stået bagved disse skuespillere og styrket dem i deres opsætsighed? Christensen og gennem ham Hall selv. Dette ville han naturligvis ikke indrømme; men ideligt og ideligt vendte han tilbage til, at jeg måtte tage min ansøgning tilbage, og ideligt svarede jeg det samme:

at det nu var for silde at gøre sagen om. Vor samtale udspandt sig til kl. 2 om natten uden andet resultat fra min side, end at det måtte have sit forblivende ved, hvad nu var sket. Hall var bekendt for sit mæglertalent, men ikke lige overfor alle forstår et sådant talent. -Imidlertid trak det ud med afgørelsen af min ansøgning, og i al den tid udkom den ene pjece i trykken efter den anden om teaterforholdene, og de fleste af dem var på min side og fremhævede, hvad teatret tabte ved min bortgang. [I rigsdagen fremkom imidlertid det spørgsmål, om jeg, hvis jeg tog min afsked, af sådanne grunde som dem, jeg havde angivet i min ansøgning, var berettiget til at erholde pension. Vor gamle ven Tscherning var af den mening, at jeg ikke var kvalificeret hertil, med mindre jeg kunne vedlægge lægeattest om et svageligt helbred. Andre gjorde 66 gældende, at det ville være en evig skam, om jeg efter en sådan tjeneste, som jeg havde ydet i 32 år, ingen pension fik. Man anmodede mig derfor fra flere sider om at vedlægge en lægeattest. Dette ville nu have været mig en let sag, da min læge tilbød mig en sådan og ofte havde ytret, at jeg aldrig blev rask, så længe jeg vedblev med mit anstrengende arbejde ved teatret. Men en sådan attest ville jeg ikke benytte; thi vel havde de sidste års kamp og strid, krænkelser og bagvaskelser gjort mig lidende, men den rene sandhed ville være omgået, ifald jeg byggede ansøgningen om min afsked herpå, og jeg ville ikke bruge et sådant påskud.]

Flere af mine venner var bekymrede ved tanken om, at man for at få mig til at blive i min stilling virkelig ville sætte mig i den situation at måtte forlade teatret uden ringeste pension. Imellem disse bekymrede venner var den gode, trofaste Suhr. En dag kom han og sagde til Heiberg og mig: »Jeg hører på Tschernings hele tale, at pensionen i tinget vil volde vanskeligheder; men jeg er enig med Dem begge i, at ansøgningen ikke bør ledsages af en sygeattest. Vis mig nu det venskab, at De, ifald tinget nægter pension, da vil modtage pensionsbeløbet årligt af min hånd. Jeg ville skamme mig på mine landsmænds vegne, om De skulle lide ved en sådan uridderlighed mod et talent, der i de 32 år har arbejdet mere end mangt et andet talent i 50 år. Lov mig, kære Heiberg, til min beroligelse,« vedblev han, »ikke at afslå denne min bøn til Dem.« - Enhver kan vel tænke, at vi blev rørt over vor trofaste vens tilsagn. Imidlertid håbede vi dog endnu, at en sådan gave ikke skulle blive nødvendig.]

Min ansøgning om afsked ventede endnu på sin afgørelse, da jeg den 17de november modtog følgende brev fra indenrigsministeren, A. F. Krieger, under hvem dengang, som bekendt, kongerigets finansvæsen sorterede:

Fra min kollega har jeg, højstærede frue, modtaget Deres afskedsansøgning til erklæring med hensyn til pensionsspørgsmålet. Omend den andel, jeg har i sagens afgørelse, er ringe, er den dog så stor, at jeg ikke uden den hårdeste nødvendighed kan bekvemme mig til det svar, efter hvis afgivelse sagen ventelig straks ville blive forelagt kongen. Jeg håber, at det ikke vil undre Dem, når jeg spørger, om De forinden ville tillade, at jeg havde en samtale 67 med Dem om sagen. Til enhver tid De ville vælge udenfor den sædvanlige rigsdagsmødetid, skulle jeg have den ære at hilse på Dem.

Mandag eftermiddag.

Med højagtelse
ærbødigst
Fr. Krieger.
Til
Fru J. L. Heiberg.

Mit første indtryk af dette brev var, at indenrigsministeren ville meddele mig, at jeg ikke turde gøre mig håb om pension. Jeg var så træt og ked af al den modstand, der lagdes mig ivejen, så jeg just ikke med det venligste sind modtog Hans Excellence. Minister Krieger hørte dengang ikke til vore omgangsvener, ja vi kendte ham så godt som slet ikke undtagen gennem hans offentlige virksomhed. Efter at jeg skriftligt havde bestemt ham en tid, hvori jeg ville modtage ham, indfandt han sig. Med den største artighed sagde han, at da det desværre var falden i hans lod at skulle fremme min ansøgning om afsked, syntes han ikke, at dette var ham muligt, før han af min egen mund havde hørt, om denne min beslutning var uigenkaldelig. Under samtalens gang berørte jeg pensionsspørgsmålet. På den ham egne korte måde sagde han: »Denne sag er det ikke værd at berøre, da der ikke efter min anskuelse kan være nogen tvivl om, at De er pensionsberettiget.« Vi talte længere sammen, og fra denne dag blev Krieger en af vore mest trofaste venner, der ofte besøgte os i hjemmet [uagtet hans og Heibergs politiske anskuelser afveg fra hinanden i mere end eet punkt.]

Resolutionen på min ansøgning trak endnu i langdrag. Endelig den 3die marts (1858) fik jeg min afsked med pension. Der blev aldrig senere på rigsdagen gjort nogen indsigelse mod den afgørelse af pensionsspørgsmålet, som Krieger havde truffet.

Den 6te marts skrev fru geheimerådinde Hall følgende brev til mig, idet hun med sin trofaste, ejendommelige natur gennem alt, hvad der var gået forud, bestandig bevarede sit venskab for mig uforandret.

Den 6te marts 1958.

Min kære lille frue! Jeg sender Dem dette blad, som De jo ellers foragter; mig morer det mangen en gang i sit unge, dygtige, om end stundom noget hensynsløse sprog; jeg er nu ikke sart, vil ej være åndelig ømfindelig, da menneskene tilvisse (mig selv iberegnet) langtfra er så herlige, at de ikke kunne tåle et djærvt sandt ord; hver linie, som redaktør Bille her skriver om Dem, undertegner mit hjerte, min eftertænksomme tanke, og tilføjede kan jeg at det er mig som et dolkestik i den drøje, faktiske virkelighed at måtte sige, »nu er hun borte« meget i min natur er inderlig beslægtet med fader Brøndsted deri ligner jeg ham tilvisse, at det udmærkede, det geniale, det af Gud givne river mig fuldt hen; det henrykker mig, jeg kan ikke engang tåle denne jammerlige smålige kritikaklen med dem, om muligen ville jeg helst have dem holdt ganske udenfor verdens gemene slethed! -

Gid den bortgang fra vort gamle hus på Kongens Nytorv, som så dybt, og virkeligt smerter alle, alle, jeg tror næsten jeg kan sige hele den danske nation må vorde Dem selv min hulde veninde til held. - Med dette ønske er jeg Deres

Augusta Marie Hall,
f. Brøndsted.

Bladet behøver De ikke at sende tilbage!

Jeg læste altså dette »Dagblad« af 6te marts 1858. Bladet begynder med betragtninger over min bortgang fra scenen og udvikler min lange virksomheds betydning for teatret i så høje toner, at jeg selv måtte studse herover.

Jeg skrev til fru Hall og takkede hende for hendes opmærksomhed ved at sende mig bladet, men tilføjede: »En ublandet glæde har jeg imidlertid ikke haft ved at læse denne udmærkede ros, måske den største, der er ydet mig, ja, jeg tilstår, at al denne påskønnelse fra et blad, der så kort iforvejen havde åbnet sine spalter for de mest krænkende artikler mod Heiberg og mig, næsten irriterede mig; thi mig syntes, at ifald kun en fjerdepart af den ros, der her tilkendes mig, var sand, hvorledes har da det samme blad kunnet bringe det over sit hjerte, at optage artikler som dem, der jævnlige har stået i det?»

Jeg ved meget godt, at højst forskellige røster får lov at udtale sig i et dagblad, men jeg kan aldrig få andet syn på en redaktør af et blad, end at han er som en vært, der ikke bør åbne sine døre for rå og uvidende personer, der ved deres ræsonnement forkvakler sandheden og bringer falske anskuelser ud hos mængden. Dette er uværdigt.«

Ved at læse denne artikel (der atter er optrykt i Billes samlede bladartikler), kom jeg til at tænke på et ord af en ungarsk statsmand, jeg engang har læst: - »Når man knapper sin trøje galt, må man nødvendigt knappe den om igen, thi der bliver ellers en knap tilovers forneden og et knaphul tilovers foroven.« - Efter denne Billes udtalelse om mig må han tidligere have knappet sin trøje galt lige overfor mig, altså måtte han nu knappe den om igen: - kun skade, at han så sildigt opdagede sin fejltagelse. Da jeg viste Heiberg bladet, sagde han: »Han anser dig nu for død og borte, deraf denne ros. I Danmark kan man ikke behage i større grad end ved at lægge sig til at dø; thi da producerer man intet mere og er derfor uskadelig for alle.«

Da jeg sidste aften i forrige sæson spillede i »Tilfældet har ret« under publikums latter og jubel, anede jeg ikke, at denne aftens spil i virkeligheden skulle blive den sidste. Fra det øjeblik, det viste sig, at min virksomhed var afbrudt, havde jeg en følelse som den, man har, når man ikke har fået sagt farvel til en kær ven, man ikke mere skal se. Det plagede mig, og jeg havde ligesom ingen ro i mit sind herover. Jeg skrev da - mig syntes, jeg måtte skrive - et farvel til det mod mig trofaste publikum og til mine ikke få venner og veninder på teatret, der ved så mange lejligheder havde vist mig deres venskab og hengivenhed - jeg skrev da følgende farvel til disse og til publikum:

»Efter at min allerunderdanigste ansøgning om afsked fra Det kongelige Teater, hvor forholdene efterhånden var blevet således, at jeg følte umuligheden af med lyst og ro at udøve min virksomhed, nu er allernådigst bevilget, er der endnu kun eet, som ligger mig på hjertet, inden jeg slutter dette betydelige afsnit af mit liv, nemlig at følge en uimodståelig trang til ad offentlighedens vej at bringe mit farvel til de velyndere, som i mere end 30 år har fulgt, opmuntret og styrket mig i udøvelsen af en kunst, som jeg havde gjort til mit livs opgave. Af mit inderste hjerte takker jeg enhver, 70 høj og lav, nær og fjern, der med interesse og velvilje har modtaget, hvad jeg efter mine evner har kunnet yde i mine fremstillinger. At disse har været begrænsede, er der ingen, der mere og oftere har følt, end jeg selv, da jeg, tiltrods for min alvorlige stræben, dog ikke nåede det mål, jeg havde sat mig. Den eneste måde, en kunstner har til at vise sin taknemmelighed, er, ved fortsat alvor og samvittighedsfuld udøvelse i sit kald, at gøre sig værdig til den opmuntring, der skænkes, og dette krav tror jeg, at jeg har opfyldt af al min evne. Ligesom jeg derfor i et taknemmeligt hjerte gemmer mangen dyrebar erindring, nærer jeg det håb, at en del af mine tilskuere også vil beholde en og anden erindring af, hvad jeg har kunnet give i min lange virksomhed i teatrets tjeneste, en virksomhed, der uafbrudt har varet fra mit 8de år. Gid da et og andet billede af de mange, jeg har fremstillet, må leve i erindringen, indtil der lidt efter lidt kun bliver et navn tilbage, men et navn, som især vil

holdes i live, fordi det er knyttet til og væsentligt det samme som dens, der fra min tidligste ungdom har udviklet mine evner, og ved hvem det gennem litteraturen vil bevares.

Hvad der ved enden af min teaterbane er mig en sand glæde at tænke på, er, at jeg i det lange tidsrum, som den indbefatter, bestandig har været i det venligste forhold til de mange direktører, som afvekslende har stået i spidsen for Det kongelige Teater, lige fra min indvielse i kunstens tjeneste, indtil denne pludselig blev afbrudt ved begyndelsen af indeværende sæson, og at disse alle har givet mig det vidnesbyrd, både mundtligt og skriftligt, at jeg med iver, alvor og beredvillighed samt beskedenhed i mine fordringer har udført min pligt. Særligt må jeg her nævne min faderlige ven, geheimeråd Collin, som fra min første betrædelse af teaterbanen skænkede mig en deltagelse, der viste sig i råd og dåd, og som han den dag idag ikke har undraget mig.

Med et rørt hjerte mindes jeg de mange af scenens kunstnere og kunstnerinder, døde og levende, der har skænket mig deres venskab, og mangt et uforglemmeligt minde fremstiller sig i dette øjeblik, og lader mig med taknemmelighed dvæle ved et kært samliv, ved opmuntrende deltagelse og trofast venskab. Og de samme minder kommer mig i møde fra ballet-personalet, i hvilket jeg har 71 tilbragt mine første barndomsår. Dets medlemmer har i alle de påfølgende tider på mange måder vist, at de har vedligeholdt en godhed for mig, som om jeg var forblevet i deres midte, ligesom jeg bestandig har bevaret min interesse for dem og deres kunst, hvortil så mange barndoms-erindringer knytter sig. Ikke mindre skylder jeg kor-personalet min varmeste erkendtlighed. Det har ved mere end een lejlighed givet mig beviser på oprigtig hengivenhed, og så meget større er min trang til at bringe dets medlemmer min inderligste tak, som jeg altid har følt, at her var gælden alene på min side, og at jeg her intet har formået til gengæld, undtagen det hjertelag, hvormed jeg har taget del i deres små glæder og sorger, og fulgt dem i deres virksomhed som et led i det hele.

Hvad jeg skylder de danske digtere, lige fra Holberg og Oehlenschläger indtil de nulevende, blandt hvilke der næppe er en, i hvis arbejder jeg ikke har været beskæftiget, føler jeg dybt, og takker de døde i tanken, de levende med disse simple ord. Alle har de i deres virksomhed for scenen i næsten enhver genre skænket mig lejlighed til at gengive billeder af deres frembringelser, og være et organ for digterkunstens værker, - værker, hvortil mit hjerte har sluttet sig med en sådan styrke, at det især er ved at træde ud af deres tjeneste, at en vemod griber mig, men en vemod, som dog tillige gemmer en skat af glædelige erindringer, som ingen kan berøve eller fratage mig. Digterne ved, at jeg har været villig til at lytte til deres råd og vejledning; de ved, at jeg samvittighedsfuldt har modtaget og fremstillet efter evne, hvad deres digtergenius betroede mig; de ved, at jeg kun har stræbt at gengive deres, ikke at give mit.

Jeg ved med vished, at mangt et kærligt ønske, mangen hengiven tanke følger mig ved udgangen af det hus, hvor jeg som et lille fattigt og overset barn trådte ind, frygtsom, men forventningsfuld og rig på gyldne fantasier, hvoraf dog nogle er gået i opfyldelse.

Og hermed tager jeg nu afsked med mit offentlige livs virksomhed. Kun få har lykken føjet som mig; gid den da her må have truffet på den, som ikke var uværdig til dens gaver. Hovmodig har den, Gud være lovet, aldrig gjort mig, thi mit valgsprog 72 har været: Ydmyghed i medgang, frimodighed i modgang.

København, den 12te marts 1858.

Johanne Luise Heiberg,

Født Påtges.«

Dagen efter at dette farvel var kommet ud, modtog jeg følgende brev fra geheimeråd Collin:

1858. Marts. 16.

Kæreste Hanne

Med hjertelig deltagelse og ikke uden vemod læste jeg i går aftes og atter i morges dit »farvel« til dit publikum.

Din kærlige erindring af den gamle ven overraskede og rørte mig dybt.

Tak for dit kærlige, ærlige, datterlige sindelag i de mange henrundne år! Gud give dig, kære, gode Hanne, en lykkelig fremtid.

Hils Heiberg venligst.

Din faderlige ven

Collin.

Ikke alene fra Collin, men fra mangfoldige andre bekendte og ubekendte, både her og fra provinserne, strømmede breve og vers ind til mig med klager over, hvad der var sket. Og ser jeg på den mængde breve, som ligger foran mig, og som jeg nu ved at optegne mit liv påny har måttet gennemlæse, da gribes jeg af vemod og taknemmelighed. -

Den offentlige opposition mod Christensen var lidt efter lidt blevet så stærk, at Hall indså nødvendigheden af at stille en anden personlighed ved siden af denne som skærm for ham. Halls ven Dorph var ofret, endnu en ven af Hall fik samme skæbne, nemlig digteren, etatsråd C. Hauch. Ved nytår 1858 var Hauch blevet ansat som teaterdirektør med Christensen som meddirektør. Overskou havde man kort efter min afsked på en temmelig stødende måde fået fjernet. [Om dette og meget andet fik man ham ved løfte om understøttelse til i øjeblikket at tie. Det er ikke godt at være fattig! Men tavsheden varede rigtignok ikke længe; thi hans oplysninger om teaterforholdene i 1849-58 udkom inden udgangen af året 1858.] Høedt blev nu ansat i hans post, og 73 således var jo nu alle de fordringer tilfredsstillet, hvorfor man så utrætteligt havde kæmpet. Med en vis naivitet, som var Hauch egen, havde han indvilliget i Halls anmodning om at være teaterdirektør, den mest upraktiske, man kunne finde til slig en post. Dog herpå kom det jo heller slet ikke an, det var atter *et navn*, man ville have for et syns skyld, og Hauch anede ikke faren ved at være Halls ven, men gik frejdig i spand med Christensen.

Næppe var Hauch, der hørte til vore omgangsvener, ansat, før han en aften kom ud til mig og sagde: »Nu, fru Heiberg, håber jeg da, at De ikke længer vægrer Dem ved at vende tilbage til scenen, da jeg står som borgen for, at intet vil ske ved teatret, som De vil finde uværdigt for en kunstanstalt.« Jeg kunne næppe bare mig for at smile over de illusioner, menneskene kan gå i med hensyn på sig selv. Jeg svarede: »Nej, kære etatsråd Hauch, nu, så lidt som tidligere, er jeg tryk herfor; jeg ved nu som før, at teatret ledes af et skuespillerregimente med hr. Christensen som kommandant, og under dette regiment vil jeg ikke indskrives mere.« Hauch så forbavset på mig og gav sin digteriske fantasi tøjlen om alt, hvad han var istand til at sætte igennem. Jeg smilte herover, og han forlod mig, vis på, at ingen overtalelse her hjalp.

Teatret havde altså nu påny to direktører, en af navn og en af gavn. I »Fædrelandet« hævdede sig dog snart kraftige røster mod Hauch-Christensen-Høedt, og resultatet var og blev, at man var utilfreds, lige så utilfreds som tidligere; man fandt repertoire slet og bebrejdede Hauch det, udtalte de strengeste domme om Christensens færd mod os alle, mig, Dorph, Overskou. Hall, den egentlige årsag til det hele, tog man imidlertid på med fløjlshandsker; således brugte man næsten aldrig hans navn, men kun »man«: man har gjort det eller hint forkastelige. - Af og til føjedes dog »excellencen« til; således læste man: »Man ansatte hr. justitsråd *Christensen* (thi man havde forandret sekretæren til justitsråd) som økonomisk direktør, men vi tror næppe, at Hans Excellence kunne have valgt uheldigere. - - - Hans opførelse mod professor Dorph ville vi ikke omtale, fordi der er noget deri, som ikke ser vel ud, når det stilles overfor den offentlige anstændighedsfølelse - - -. Og hvad nu professor Overskous afskedigelse angår, 74 må vi finde det skete oprørende.« Misstemningen mod »man« og justitsråden syntes således mere og mere at give sig luft under og efter den første sæson, hvori de nye kræfter havde udfoldet sig.

Så snart man offentlig læste i bladene, at jeg nu virkelig var afskediget fra Det kongelige Teater, gjordes mig et meget fordelagtigt tilbud fra Stockholm om at optræde der. Også, besynderligt nok, kom et lignende tilbud fra München. Selv om jeg havde været istand til at efterkomme slige opfordringer, var mit afslag ikke forbundet med mindste kamp, thi kun i mit eget fædreland ønskede jeg at være skuespillerinde; himlen skulle bevare mig fra at komme ind på virtuosvejen!

Jeg sad nu stille i min stue, opfyldt af alt, hvad der var hændt, og ude af stand til at løsrive mine tanker fra den gamle, grå bygning på Kongens Nytorv, [hvoraf så godt som hele mit forrige liv havde været opfyldt og betaget. Man må imidlertid ikke tro, at jeg i mit tilbagetrukne liv var uden alt samkvem med publikum. Kun få dage hengik, uden at de dejligste blomster anonymt sendtes mig, med tak fra deres givere, hvori snart en af mine roller, snart en anden blev fremhævet som uforglemmelig. Breve og vers, der alle indeholdt beklagelser over min bortgang, var som oftest min morgenlæsning ved kaffen. Et eneste af disse digte må jeg have lov at genkalde i erindringen, fordi jeg havde en anelse om, at det skrev sig fra en af vore første lyriske digtere. Skade, at han ikke havde haft mod til at sætte sit fulde navn under, men valgte bogstaver, der kunne lede på vildspor m.h.t. hvem forfatteren var.

Fru Johanne Louise Heiberg.

Hvad året bringer, det ingen ved,
Om vi får krig eller gode dage,
Om somren bliver køl eller hed,
Om der falder manna fra himlen ned,
Om fru Fortuna er mild eller vred,
Vi ta'r, som det falder, og tør ej klage.
Dog ved vi alle, store og små,

Noget, som året ikke vil byde,
75 At gården, den gamle, venlige, grå,
Til hvis arne så tit vi om aften tyede,
Hvor vi blev modtaget som gammel ven,
Af den ædle husfrues klare stemme -
At, når vi kommer der hen igen,
Er husfruen ikke mere hjemme.
Hun skænker ej mer til den husvilde gæst
Åndens den rene, den perlende drue,
Hun fører ej an den jublende fest,
Hvis vekslende tog vi begejstrede skue.
Hver, som kom ind fra gadens støv,
Drog hun med sig i festens glæde,
Krandsed hans pande med festligt løv,
At han kunne med i dansen træde. -
Hvo kan føre som hun et værdigt kor
Med andagt og alvor til musens ære?
Hvo kan tale som hun det myndige ord?
Hvo kan som hun vel septret bære?
Hvad året bragte, fred eller krig,
nød eller rigdom, fryd eller klage,
Hun var sig selv bestandig lig;
Hendes ånd den sprudlede lige rig
I dyre tider og gode dage. -
Har v i da ikke grund til at klage? -
E. F.

Ak, misund mig ikke al denne hyldest! den fordærvede mig ikke; med ydmyghed tog jeg imod den og glædede mig over dette »tøbrud«, som en kaldte de digte, der læstes rundt om i de forskellige blade.] Jeg fik ofte besøg af mine venner ved teatret. De klagede alle over tilstanden derovre, var forbitrede på Christensen og smilte ad Hauch.

Da hr. Høedts strid med Heiberg fornemmelig havde drejet sig om »Richard den Tredje« samt en hel række andre interessante, tildels klassiske roller, »som alle var indstuderede af ham«, men som ikke kom til opførelse, måtte jo alle tro og håbe, at nu, da Heiberg havde fjernet sig, ville disse mærkelige præstationer blive 76 opført i de halvanden sæson, hvori hr. Høedt atter spillede på Det kongelige Teater. Jeg og mange med mig ventede nu herpå, men ikke et eneste af disse stykker, hvormed der var gjort så megen larm, ikke een rolle med det imponerende tillægsord »klassisk« kom til opførelse, men derimod en del andre, hvis futile karakter alle måtte være enige om. [Den offentlige mening om hr. Høedts hele fremgangsmåde var imidlertid blevet titrere og bitrere. I hans anden sæson fandt den 13de december atter under stor tumult en udpibning sted mod ham. Men da tumultuanterne kun blev pålagt en pengemulkt af politiet, fandt hr. Høedt straffen for mild og var ikke at bevæge til oftere at fremtræde.] Han trak sig tilbage som skuespiller, men beholdt pladsen som elev- og sceneinstruktør.

Ligesom tidligere al vægt var lagt på, om hr. Høedt blev elevinstruktør, og senere, om han blev sceneinstruktør, således blev nu et andet stikord det dominerende, nemlig:

»HR. HØEDTS NYE SKOLE«

Det er denne mening, denne påstand, jeg nu med mine svage kræfter vil forsøge på at klare; thi jeg kan med min bedste vilje ikke se andet end, at her fremtræder en ny apostel i gamle klæder. [*»En ny apostel i gamle klæder«*. Når jeg som barn holdt min aftenbøn, trykkede jeg hænderne fastere sammen ved de ord »Giv os i dag vort daglige brød«, i ungdommen ved de ord »Led os ikke i fristelse«, i den modnere alder »Forlad os vor skyld, som og vi forlade vore skyldnere«.]

Under hr. Høedts korte virken ved Det kongelige Teater udfandt han og en del af pressen, at teatrets ve og vel beroede på, først at han blev skuespiller, dernæst elevinstruktør, så sceneinstruktør, og endelig udfandt man, at han sad inde med en hel ny skole, der skulle reformere skuespilkunsten, ja, at dette sidste var denne reformators særlige »mission«, som til stor skade for teatrets fremtid gik tilgrunde ved hans bortgang som skuespiller.

Men sagen var, at denne aggressive, sterile natur ville ideligt noget uden at besidde kraft og udholdenhed til at udføre det, uden 77 at betænke, at man ikke bliver reformator ved at snakke, men ved at handle og arbejde. Alle sine fordringer på de omtalte stillinger ved teatret opnåede han hurtigt, men han opgav dem selv alle lige så hurtigt. Men hvad jeg her i særdeleshed ønsker at tale om, er den mere ideelle del af hans fordringer, nemlig hvorvidt han virkelig sad inde med en ny skole.

Da hr. Høedt i 1851 som ung student debuterede på vor scene, stod det danske nationalteater på højdepunktet af sin udvikling, og de kræfter, det var i besiddelse af, havde bragt vor scene i ry; ikke alene i Skandinavien, men selv i udlandet vidste man, at det lille København havde et teater, hvis fremstillinger kunne måle sig med de bedste i Europa. Man talte med beundring om den »danske scenes ypperlige skole«, der ikke var dannet efter tyske, men [til lykke for dets fremtid, efter franske mønstre, dels ved den indflydelse, Molière havde udøvet på de første danske komedier gennem Holbergs geni, dels gennem franske skuespiltalenter, der gæstede København i Holbergs tid og senere; skuespillerne var så vel hist som her ledet i de rette spor ved disse fremragende digteres ånd, sandhed, natur og genialitet.]

Det er nu min tro, at skuespillere i grunden ikke kan danne nye skoler, men at disse kun fremkommer gennem tidens digtere. Går disse i falsk retning, tvinges skuespillerne mere eller mindre til at følge sporet. Det gælder derfor hovedsagelig for skuespillerne, hvilke digtere det falder i deres lod at fortolke fra scenen, thi skuespillere er kun et slags digtere *på anden hånd* og kan kun være reformatorer i skuespilkunsten gennem digterne, der er de sande reformatorer *på første hånd*. Disse digterreformatorer havde længe før 1851 holdt deres indtog i vor litteratur og gennem dem reformationen i skuespilkunsten. Hr. Høedt kom således altfor sildigt som reformator [da reformationen dér forlængst var begyndt.]

Fra det øjeblik, Holberg havde grundlagt den danske scene gennem sine udødelige værker og ved disse samt ved sin personlige nærværelse beåndet skuespillerne og opdraget publikum til at nyde og påskønne gaven af hans geni, fra det øjeblik havde Danmark en dansk, original dramatisk litteratur og danske skuespillere. Men smagen for denne rige gave var ingenlunde befæstet. Efter få års forløb blev disse danske skuespil fortrængt af smagløse 78 udenlandske arbejder, især tyske, hvis indflydelse på de danske skuespillertalenter meget snart sporedes, så at glimrende skuespillertalenter som Rosing og Schwarz for det meste blev misbrugte til at fremstille digterværker, der stod under deres naturlige begavelse. Men hvad skulle de gøre? De måtte bruge deres talent, de måtte fremstille de billeder, tidens digtere bragte. Det gjaldt da for skuespillerne især at *røre* tilskuerne, og man vænnede sig lidt efter lidt til en hul deklamation, til at fremstille lidenskaberne i konvulsiviske trækninger, i med tordnende stemme at påvirke ørehinderne, kort sagt, i *de alvorlige* skuespil at være »Coulissenreisser«, det vil sige, at få kulisselærredet til at ryste ved stemmens bulder og skrig. [Man trængte til falske, rystende nydelser, og man fik dem i fuldt mål. Ligeoverfor de rørende tyske skuespil og melodramer fandt man snart Holbergs komedier plumpe, kedelige, prosaiske, og det danske publikums naturlige sans for det komiske, for satiren blev tilbagetrængt af datidens ridderspil, tragedier og rørende melodramer.] Man ville ikke mere le i teatret, man ville græde, og man græd ved Ifflands, Kotzebues og andres trykkende borgerlige tragedier. Man græd ikke over de kunstneriske skønheder, som også disse arbejder havde en del af, men man græd især over en forskruet sentimentalitet, som de havde meget af, og som man fandt skøn og opløftende. Med omslaget i digterværkerne kom, som sagt, omslaget i skuespilkunsten; - der dannedes en ny skole.

Men ulykken var ikke så stor, som det ved første øjekast kunne synes; thi skulle et virkeligt nationalteater dannes, da var det nødvendigt, at også andre genrer blev repræsenterede på denne end den Holbergske; gennem disse dannedes skuespillere, der kunne virke også i andre digtarter. Da imidlertid disse andre digtarter endnu [ikke] var repræsenterede i vor litteratur, tyede man til de fremmede, der blev en overgang til hvad vor egen litteratur senere frembragte rigere, skønnere og sandere.

Da opklaredes horisonten på den danske dramatiske himmel. Adam Oehlenschläger steg op som en sol for at sprede de tåger og dunster, der havde lagt deres knugende atmosfære over teatret; men tågerne var ikke så lette at opløse, luften blev endnu nogen tid lummer og kvalm. Hvad hjalp det, at han kom med sin mægtige »Hakon Jarl«, hvor var nu den skuespiller, der kunne lære 79 publikum at kende og vurdere denne skikkelse? Rollen blev overdraget til en komisk skuespiller, fortrinlig som sådan, men forfærdelig til at gengive billedet af den tragiske helt. Oehlenschläger måtte foreløbig lade sig nøje med den lille dannede læsekreds's beundring, men den rette virkning ved et dramatisk arbejde, levendegørelsen, livet fra scenen, udeblev. [Skuespillerne og det store publikum var ved lang tids usund føde begge blevet så forkvaklede, at de første ikke kunne opfatte, det sidste ikke modtage, hvad de høje guder havde skænket skjalden at give sit folk.]

Da sad der ovre i Flensborg en mand, hvis fantasi brændte, hvis hjerte bankede ved digterens røst. Han havde ikke rist eller ro, han brød alle bånd, opgav sin anerkendte stilling [, idet han ideligt gentog for sig selv:] »Denne Hakon vil jeg fremstille for det danske folk!« - Og den store, kæmpestærke mand med det kloge øje og den kraftige stemme, [opgav sin ansete stilling som læge og rejste trods al modstand fra slægt og venner til København,] meldte sig ved teatret som aspirant, og den danske skueplads havde vundet en af sine største så vel tragiske som komiske skuespillere i lægen, *doktor Ryge*.

Digterens »Hakon Jarl« gik nu for første gang på rette måde fra scenen ud i verden og blev det store publikums ejendom og yndling. Med Ryges indtrædelse på vor scene (1813) drog skuespilkunsten ved den nye digterbeåndelse anden gang reformeret og udvidet ind på den rette vej. I ham var natur, sandhed og idealitet forenede. Han var en reformator så vel i tragedien som i komedien, hvis spor er fulgt ned til vor tid. Han viste i sin »Hakon«, at man kan røre uden svulst, han viste i sin »Peer Degn«, at man kan more uden at karikere. En »Jeronimus« som hans får vi næppe mere at se; han formåede at bringe det hele århundrede med ind på scenen, og hvad der endnu er tilbage i vor tid af billedet af denne Hakon, af disse Jeronimusser, denne Peer Degn skyldes ham, [Ryges Hakon Jarl går stadig igen på vor scene; Peer Degn synger endnu den Rygeske skala og drikker sin snaps på samme måde, med samme kast med nakken som i hine år. Traditionen dør ikke så let, den har et langt liv.]

Det er karakteristisk for dem af den unge slægt, der selv har så lidet at give, at de stadigt udtaler, at alt det store og berømmelige i fortiden i grunden har været uden værd og på gal vej. De 80 har ikke mindste tro til, at hvad der een gang er indvundet, tabes ikke så let, - det ligger endnu ligesom i luften. [Således mener man, at den meget berømte Goethe'ske teaterskole i skuespilkunsten intet havde at betyde, var en deklamations-skole uden natur og sandhed i fremstillingen. Jeg kan kun sige, at medens jeg og Heiberg i 1836 besøgte de fleste tyske teatre og fandt spillet på disse, når *tildels* undtages Burgteatret, affekteret, hult, uden ånd, sandhed og natur, var det lille teater i Weimar det eneste sted, hvor en rørende simpelhed og natur i fremstillingen gik gennem spillet. Ville det være urimeligt at tro, hvad vi begge følte, at dette spil, forskelligt fra, hvad vi ellers havde set, var bygget på en tradition, der havde bevaret sig fra Goethes teatervirksomhed og skole i Weimar?] [Når vore unge nutids-kritici, der i hine år endnu ikke var født, kækt vover at benægte dette, da bør samtiden være så retfærdig ikke at fæste lid til deres overilede ord. Desværre er de store vidner ikke længere iblandt os. Oehlenschläger og Heiberg ville stadfæste min dom om Ryge. Men dette genis betydning for vor scene er nu glemt, glemt! Og digterens ord (Schillers) er sande, når han udbryder: »For den mimiske kunstner fletter efterverdenen ingen krans«.]

Når et digterværk i mange år har været forkvaklet på scenen, og nu endelig en skuespiller som f.eks. Garrick i England, Rachel i Frankrig træder til for atter at levendegøre en digters billede, således som tiden og han selv har tænkt sig det, da kalder kritikken dette en ny skole. Jeg nøjes med at sige, at et virkeligt skuespillertalent atter har formået at læse, opfatte og fremstille, hvad der ligger i værket; thi for en virkelig udmærket skuespiller ligger alt i digtet; en sådan formår med fantasien, med hjertet, med forstanden at gribe digterens billede og tillige at fremstille det, når han til alle de første egenskaber tillige af naturen har fået alle de *legemlige betingelser*. Thi heri ligger det sjældne i at erhverve en stor skuespiller, at det vigtigste, det åndelige, må ledsages af hele dette mylder af ydre betingelser: stemme, fysiognomi, blikkets styrke og tydelighed, armens og håndens bevægelse, gangen og en kunstnerisk holdning af hele legemet. Kun hvor alt dette er tilstede, har vi en virkelig stor skuespiller. Goethe og mange dramaturger har udtalt: »Intet studium slår til, når naturellet mangler.« 81 Uagtet Ryges komme til vor scene kunne omslaget ikke ske i et nu ved et enkelt skuespillergeni, (Nielsen og fru Nielsen kom først 9 år efter), thi så mægtigt end skuespilleren kan bidrage til at oplære [et forvildet] publikums smag, sker det rette omslag dog først ved flere digteres komme, der anslår nye toner og nye retninger i litteraturen, sådanne, i hvilke nationen genkender sig selv i digterværkerne, som kød af dens kød, som blod af dens blod. Uagtet man altså nu har erhvervet en romantisk digter i Oehlenschläger og en Ryge, der kunne tolke ham, vedblev dog endnu for en tid de hule, forcerede dramaer - hvori Ryges talent ofte misbrugtes utilbørligt - at være hovedbestanddelen af repertoiret.

Da kom J. L. Heiberg i 1825 og gav atter Holbergs scene sit rette præg. Ovenpå de hjerteskerende tirader, som hver aften havde genlydt fra teatrets brædder, kom han i »Kong Salomon og Jørgen Hattemager« med sit: »Vi, vi, vi skal, min salighed!« (en linie, som Poul Møller sagde, at han kunne elske ham for), det danske publikum vågnede op af sin dvale, [jubledede som ellevilde,] og som ved en tryllestav var alt det uvæsen daraussen fra jaget bort fra vor scene - forhåbentlig for evig. Med digteren kom skuespillere, og medens mange af de ældre med uvilje følte, at deres tid ved denne nye luftning var forbi, spillede Ryge fortræffeligt og med stor glæde jøden i »Kong Salomon og Jørgen Hattemager«; først nu, ved en ny digters hjælp, kom Ryges reformation i skuespilkunsten til sin fulde virkning, en virkning, der kraftigt viste sig hos de yngre talenter. Den geniale Christen Niemann Rosenkilde ventede kun på en digter som Heiberg for at boltre sig i hans vaudeviller som fuglen i luften. Phister var en temmelig ukendt størrelse, indtil Heiberg trak ham frem af hans uvirksomhed og i et nu gjorde ham til publikums yndling. Nielsen og fru Nielsen, der i de sidste år mægtigt havde samvirket med Ryge i fremstillingen af Oehlenschlägers tragedier, blev begge mageløse vaudevilleelskende, fulde af liv og friskhed, - uagtet Nielsen egentlig var misfornøjet med den nye genre, der omstyrkede det gamle, rørende repertoire; - Frydendahl, Winsløw, Foersom, alle med udmærkede evner, bidrog til det nye liv. Også mine barnevinger udfoldede sig til flugt. Al usandhed, hulhed og affektation var fra nu af kastet på døren, og de yngre talenter blev som ved en naturnødvendighed tvungne ind i de ældres spor. Efter Heiberg 82 kom Hertz med hele rækken af sine komedier, lyriske og prosaiske, og hans skuespil udviklede en Michael Wiehe, en fru Sødring - og flere. De franske, Scribeske komedier begyndte på samme tid deres glimrende bane på vor som på alle Europas scener og bidrog ikke lidet til at danne skuespillere i retning af sandhed og natur. Holberg levede atter op og holdt atter sit indtog, mere glimrende end nogensinde. Det gik Holberg som alle store ånder, de har liv og kraft i sig til i forskellige perioder [at slås

ihjel] for atter at leve op i fuld styrke og skønhed; og man kan vel sige, at dette er det egentlige kendetegn på de virkelig fremragende genier, hvor ofte de tåler således at stødes ned i glemselens elv for atter at komme tilsyne i deres kraft og fylde. I de foregående år, da Iffland og Kotzebue sad i højsædet, ville man intet vide af Holberg; man fandt ham rå, plat, tør og forældet. Jeg husker endnu, at jeg i min barndom overværede en Holbergsk forestilling, uden at en eneste dame fandtes mellem tilskuerne på gulvet, da selv gifte damer fandt det uforeneligt med deres kvindelighed at overvære slige forestillinger, og hvorledes kunne de da bringe deres døtre derhen! En anden aften hændte det ved opførelsen af »Den stundesløse«, at en eneste dame havde forvildet sig derhen og sad midt imellem alle herrerne på gulvet. Alles øjne var hæftet på hende. Men til hendes ære skal det siges, at hun blev rolig siddende og så stykket ud. Det er jo bekendt, at ingen af skuespillerinderne var at formå til at spille barselkone i »Barselstuen«, men at hun indtil de seneste år altid blev udført af en herre, til stor skade for den dramatiske illusion. Ved siden af Holberg fremdroges nu også Molière igen, enkelte Shakespeareske tragedier, som teatret havde kræfter til at besætte, samt flere af de berømteste engelske lystspil gik jævnligt over vor scene, arbejder, der vel var værd at øve sine kræfter på, og som kunne bevirke sandt og naturligt spil. Alle disse digtere var sandelig ikke på afveje og kunne vel danne skuespillere, hvis skole blev sandhed, natur og idealitet; og lykkelige måtte man kalde os skuespillertalenter, der levede og virkede på en tid, da der var sundt liv i litteraturen, sundt liv i publikum, og som følge heraf sundt liv i de teatraliske kræfter, der virkede i forening til glæde for dem selv og andre. Vort teater blomstrede nu som ingensinde, og fra denne periode gik dets berømmelse ud.

83

Dette liv og disse kræfter, alle på højdepunktet af deres udvikling, - på få nær, som døden kort i forvejen havde berøvet teatret, men hvis virksomhed endnu levede i alles erindring - forefandt hr. Høedt, da han 25 år efter omslaget første gang betrådte vor scene. Skulle det nu være ubeskedent at mene, at det er af os, han har lært at spille komedie, at det var vort spil, der gav ham lyst til at være med i den skønne leg? Jeg fordrister mig til at mene dette. Ikke desmindre havde han næppe spillet to å tre roller, før han gav sig mine af, at det fra nu af var alle os andre, der skulle lære af ham, idet han gjorde ordene »sandhed og natur« til sit løsen, som om disse ord var nye og lød for første gang. For de uindviede klang jo disse ord såre tiltalende; men hvem havde nogensinde benægtet, at opgaven i skuespilkunsten som i al kunst er sandhed og natur? Det kommer kun an på, hvilken sandhed, hvilken natur der bør eftertrages. Når Høedt ironiserede med alle sine komiske roller, da kalder jeg ikke dette for den fulde sandhed; når han manglede Nielsens og Ryges pathos i sin »Hamlet«, da kalder jeg ikke dette natur, i det mindste ikke en Hamletsk natur. Det går ikke an at ville et, når digteren har villet et andet. Troskab mod digteren er hovedsagen og skuespillerens teatraliske samvittighed. Alligevel påstod Høedt, at han medbragte en ny skole, der skulle omforme alt og alle.

Men hvorefter alting er: der var jo [en tid, i årene 51 til 56, da] han samlede en lille, ung armé af elever, der skulle nyde godt af hans såkaldte nye skole. Hvor er nu alle disse hener? Der var jo en tid, da han med disse nye, eksaminerede kræfter opførte elevkomedier. Hvem erindrer disse? Hvem havde glæde af dem? De ophørte lige så skyndsomt, som de var begyndt, i fuldkommen ligegyldighed. Hvor blev siden den nye skole af i de år, da han, efter at Heiberg havde ophørt at være teaterdirektør, var eneherre i det tempel, hvori hans pretentioner havde kastet splid og forstyrrelse ind? Hvad benyttede han hine år til, og hvor sporedes den nye skoles virkning? Ikke desmindre sagde rygtet bestandigt, at hr. Høedt var en stor dramaturg og havde en ny skole, der burde frem.

Enhver offentlig person er på en måde mystisk, og fablerne tros, om end kendsgerningerne vidner imod dem. Dog, hvem overbeviser mængden, når den først er sat i bevægelse! »Selv guderne 84 kæmper forgæves mod sådant«, siger Schiller. Det ville da være et forfængeligt håb at få menneskene til at standse for at prøve sandheden. Men hvad gav da anledning til, at mange fik denne tro, kom i denne bevægelse? Hvad bevirkede hos disse troen på den nye skole? Hvori bestod denne »nye« lære i skuespilkunsten? Dette vil jeg nu forsøge at forklare.

Sagen var denne: Den unge student Høedt havde valgt Shakespeares »Hamlet« til sin første debut. I flere år havde han arbejdet på at fremstille denne rolle. Uafbrudt beskæftiget hermed, gik det ham tilsidst, som det går og bør gå enhver åndfuld skuespiller, han gjorde digterens ord til sine, - men uheldigvis i en grad, som det just ikke altid går *eller bør gå*, at han tilsidst gik i den illusion, at Shakespeares glimrende tanker og ideer var født og udsprungne af hans egen hjerne. Hvis da min læser ønsker at få rede på, hvori Høedts såkaldte nye skole bestod, da læs her, hvad Shakespeare i stykkets 3die akt lader Hamlet sige til en af skuespillerne om skuespilkunsten, og vi har hele Høedts »nye« skole med hud og hår, med tråd og trævl.

Shakespeares ord til skuespillerne er følgende:

»Jeg beder, at I lader talen glide let fra tungen, således som jeg foresagde eder den; thi dersom I tager munden så fuld, som mange af vore skuespillere gør, da så jeg ligeså gerne, at tårnvægteren udråbte mine vers. Saver heller ej luften alt for meget med jeres hånd; således, men behandler alting med sindighed. Thi i selve malstrømmen, stormen og (så at sige) hvirvelvinden af eders lidenskab, må I søge og finde et vist mådehold og rolighed, som giver den ynde. O, det skærer mig ind i hjertet, når jeg hører en bredskuldret parykblok af en karl rive en lidenskab i stumper, - ja i pjalter, for at gennembrøle trommehinden i lave

parterristers øren, som for største delen ej kan nyde andet, end sanseløse balletter og spektakel-stykker. Jeg kunne lade sådan en knægt stryge til kagen, for hans skrålen og tuden. Det er overdreven overdrivelse. Jeg beder jer, afskyr dette. - - -

Vær ej heller for spage; men lad eders egen forstand være eders læremester. Retter gebærden efter ordet; ordet efter gebærden, og våger nøje over, at I ej overskrider den beskedne natur; thi al sådan overdrivelse er mod skuespilkunstens hensigt, hvis øjemed, både i dens begyndelse og nu, var og er, så at sige: at holde 85 spejlet op for naturens ansigt, at vise dyden dens eget åsyn, skændsel dens eget billede, og selve tidsalderen og tidens legeme dens form og aftryk. - Nu kan dette overdrevne eller dette søvnige spil vel bringe den ukyndige til at le; men det kan ej andet, end få den kyndige til at harme sig, og een slig mands dom skal i eders tanker gælde mer, end en propfuld skueplads' af hine. O, der er skuespillere, som jeg har set spille, og hørt andre rose, og det højligt - for ej at sige nederdrægtig - som hverken talte som kristne, gik som kristne, hedninger eller mennesker, og som således pustede sig op og gøede, at det faldt mig ind, at nogle af naturens bønhaser måtte have gjort dem, og skilt sig fuskeragtig ved dem, så afskyelig efterlignede de menneskeheden. - - - O, afskaf det ganske og aldeles. Og lad dem, som spiller eders pudsensmagere ikke sige mere, end der står skrevet for dem. Thi der er folk iblandt dem, som plejer selv at le, for at få en flok dumme tilskuere til at le med, endskønt imidlertid et nødvendigt punkt af stykket kræver vores opmærksomhed. Det er slyngelagtigt og, viser en højst erbarmelig glimresyge i den nar, som bruger det.«

Man ser vel, at der af disse gyldne ord (der burde oplæses hver dag forinden prøverne begynder, ligesom fadervor begynder enhver gudstjeneste) lader sig ophugge en hel række af æstetiske forelæsninger, der sætter den uvidende i forbavelse ved sin uimodsigelige sandhed og glimrende klarhed. Det er denne ophugning af denne evige skuespillerkatekismus, hvormed hr. Høedt i mange år har vidst at glimre for de uindviede som en stor dramaturg, men hvorom J. L. Heiberg tillod sig at sige med Hamlets ord til dronningen: »Ja, det er gammelt, eders nåde!«

Hvis nu nogen af dem, der har beundret de Høedtske private forelæsninger om den »nye« skole, formår at lægge en eneste ny tanke, et eneste nyt ord, et eneste nyt syn ind i de af digteren forlængst udtalte og anerkendte ord, da påtager jeg mig, hvor besværligt det end monne være, at lade ham forgylde fra top til tå. Det er disse Shakespeareske ord, som Høedts skuespillerfantasi har foregøglet ham som undfangne i hans egen hjerne, og hvoraf han, som sagt, som første opfinder har levet i den offentlige mening, længe efter at han havde ophørt at være skuespiller. Han og hans venner var ikke langt fra at mene, at Heiberg var en ignorant, der ikke havde evne til at forstå den store Shakespeare, og at han 86 først måtte lære dette af hr. Høedt, og man fik travlt med at udsprede denne mening som sandhed. Men jeg ved dette bedre, thi jeg har ofte hørt Heiberg udtale, at Shakespeares »Hamlet« var det første dramatiske digterværk i verden. - At Heiberg, med sin afsky for et svulstigt billedsprog, hist og her så noget sådant hos Shakespeare, er sandt, men han var jo ikke ene om denne mening. De første og mest udmærkede kritikere i Tyskland og Frankrig, ja selv i England, havde udtalt lignende meninger. Shakespeares lidenskabelige beundrer, den udmærkede lærde og kritiker G. H. Lewes siger i sit fortrinlige værk, »Goethes Levnet«, det samme, og som eksempel på Shakespeares kunstige retorik nævner han Julies udbrud, da hun ved sin amme får underretning - som hun tror - om Romeos død. »Hvem er du, onde ånd -« etc. Det var denne art af retorik, der undertiden stødte Heibergs udviklede sans for formskønhed og formsandhed. Heiberg har dog aldrig i sin kritik over Shakespeare drevet det så vidt som vor tids højeste kritiske autoritet, den franske forfatter Taine, der har udmærket sig ved at sige, »at Shakespeare som digter, manglede alt moralsk fundament«. Her ville det unægteligt være på sin plads at bede kritikeren tie; thi en sådan udtalelse viser, at han miskender digteren i hans dybeste grundtone; netop som etisk digter har de største ånder sat Shakespeare højest af alle. At Heiberg, ægget af den affektation, som uvidende, selvbeskikkede dommere drev med en stor mands navn, - krævende, at ingen herefter måtte se på det anerkendte geni med et nyt og friskt øje, - ved sin modstand undertiden, i et vist kådt lune, der var ham egent, morede sig med at slænge udtryk hen som på trods, kan vel ikke nægtes; som da han i striden om Macbeth ville bevise, at en morder er en morder, enten han hedder Macbeth eller Ole Kollerød. Dette var en uforsigtighed, som hans modstandere i lang tid tog til indtægt imod ham som bevis på hans mangel på sans til at fatte og vurdere en ånd som Shakespeare i det hele. Men, som sagt, jeg ved dette bedre, og andre burde måske også vide dette af mangel på en udtalelse under hans kritiske virksomhed.

Og nu tilbage til det, som jeg tillader mig at kalde ikke den nye, men den gamle skole i skuespilkunsten.

Shakespeare lader Hamlet sige til skuespillerne: »Lad eders egen 87 forstand være eders læremester.« Ved denne linie får man lyst til at afbryde taleren med Goethes ord: »Du sprichst ein grosses Wort gelassen aus!« - Skuespillerens *forstand* er sædvanligt i den grad indeklemt og behersket af deres *fantasi*, at den kan gøre sort til hvidt og hvidt til sort. Det er igennem fantasien de tænker, igennem fantasien de føler. Dette er deres store svaghed som mennesker, deres store styrke som skuespillere. Shakespeare har kendt mange personligt, og han har gennem sine digterværker haft sørgelige erfaringer om skuespillerens mangel på det første, mange glæder over fylden af det sidste. Denne linie tilråber han derfor skuespillerne ligesom i sin fortvivlelse over så ofte gennem dem at være blevet misforstået, netop hvor forstanden ene kunne være læremester. Ja, hvor ofte er ikke selv disse hans formaninger blevet misforstået, fordrejede og benyttede til

helt det modsatte af, hvad hans ord tilsigter.

Når Shakespeare siger: »Jeg beder eder, at lade talen glide let fra tungen, - thi dersom I tager munden så fuld, som mange af vore skuespillere gør, da så jeg ligeså gerne, at tårnvægteren udråbte mine vers, - behandler alting med sindighed. Thi i selve malstrømmen, stormen, og (så at sige) hvirvelvinden af eders lidenskab, må I søge at finde et vist mådehold i rolighed, som giver den ynde« (skønhed). - Om nu en lille skuespillerforstand heraf uddrager, at det under alle omstændigheder er en fejl at løfte sin stemme i kraft, at lade den så at sige fylde rummet i vældig lidenskab, da kan man atter her tilføje: »Lad eders egen forstand være eders læremester«; thi visselig krævede Shakespeare, at kong Lears stemme om natten på heden skal råbe omkap med de oprørte elementers rasen. Her er det natur, som under andre situationer blev unatur. Men stemmens styrke, lidenskabens hvirvel skal beherskes af »ynde«, siger Shakespeare, altså af skønhed, med andre ord af idealitet. Skriget i Lears raseri må ikke »sønderrive trommehinden på tilhørerne«. Skuespilleren må aldrig give mere stemme til, end at man tror, at han endnu i sit bryst har et hav af toner. At bringe tilskueren til denne tro er skuespillerens kunst. Når grænsen af stemmen overskrides, da indtræder det hæslige, der intet har med skøn kunst at gøre; og det er dette hæslige, som Shakespeare frabeder sig hos skuespillerne. Men han siger atter: »Værer ej heller altfor spage; men lad eders egen forstand 88 være eders læremester.«

At sandhed og natur er enhver kunsts opgave, er det latterligt at disputere om, thi enhver ved dette, som et A B C i kunstens katekismus. De kunstnere, der går udenfor denne lærdom, denne bestræbelse, bliver, hvad man kalder gøglere. Sådanne kunne vel en kort tid, forført af lignende digtere, gøre, hvad man kalder lykke, men af lang varighed bliver denne lykke ikke. De stiger en kort tid for at synke desto dybere bagefter. Det havde derfor næsten noget komisk, når hr. Høedt 1851 ville prædike om sandhed og natur i kunsten, som om denne anskuelse var opfundet af ham. Nej, »det er gammelt, eders nåde«, såre gammelt, og det trængte virkelig ikke til at bringes i erindring netop i de år, da skuespilkunsten på vor scene stod højere end nogensinde før og efter hint år. Man ville gerne bilde publikum ind, at alt da var på afveje i kunsten, idet altfor megen idealitet skulle have indsneget sig i fremstillingerne; at hr. og fru Nielsen samt M. Wiehe først ved at slutte sig til den Høedtske nye skole opnåede sandhed og natur, uagtet de alle tre inden 1851 havde nået toppunktet af deres kunstnerbane. Var de da nået herop ved unatur, ved mangel på sandhed i deres kunst?

Hr. Høedt var på grund af sit ydre: et stort hoved på en lille tynd figur, en tør, klangløs stemme, der led af en stærk nasallyd, henvist til den realistiske retning. Det ideale kunne med disse naturegenskaber vanskeligt finde nogen repræsentant i ham. Som realistisk skuespiller derimod kunne han i mange år have været til gavn og glæde for teatret. »Men,« vil du måske sige, »når man kan spille en Hamlet -?« Ja, dette er det store spørgsmål, om man kan sige, at han har *spillet* Hamlet. Jeg, og ikke få med mig, drister os til at mene, at hans fremstilling af Hamlet kun var en fortrinlig illustreret oplæsning af denne figur. Han formåede at give de vanskelige, ofte dunkle replikker tydelighed og bestemthed i foredraget, hvad der jo altid har en stor tillokkelse, i stedet for den ubestemte vrøvlevorne, pludrende diktion, der går ind ad det ene øre og ud ad det andet, uden at ånd og sjælelig forståelse ligger bagved ordene. Slig anklage kunne ingen gøre mod Høedts Hamlet. Alt var klart, tydeligt og bestemt, og dette var hans fortrin. Men til alt det store, det lidenskabelige, til den tragiske patos, til det henrivende i smerten, til følelsernes blødere nuanceringer, 89 til den plastiske skønhed, som så mange af scenerne gør fordring på, til alt dette følte man, at han ikke af naturen var tilstrækkelig udrustet. Han manglede på disse punkter alt, hvad der var givet Michael Wiehe i så fuldt mål. At fængsle tilskuerne er et, at henrive dem et andet; det første falder ind under det interessante, det andet under idealitet, »ynde«, skønhed. Idealitet kan ingen kunst undvære, men at der gives en ægte og en falsk »idealitet«, behøver vel ikke at tilføjes. Skønhedsfordringen i kunst skriver sig fra de ældste tider, lige fra de gamle grækere ned til vort århundrede. [Talma og Mile. Mars var dog vist virkelige skuespiltalenter. De rørte hele verden ved deres skønne fremstillinger; at disse fremstillinger tillige var beherskede af sandhed og natur ligger i, at de bevægede og begejstrede uafbrudt i en hel menneskealder; hvor der ikke er sandhed og natur forenet med skønhedsidealet, der er kunstnerlivet og dets triumfer af kortere varighed.]

Når der på grund af denne nye apostel i gamle klæder - Høedt med sin »nye« skole efter Shakespeare - i de senere år er skrevet så meget om sandhed og natur i kunsten, må jeg altid tænke på de to verdensberømte malerier, Raphaels og Holbeins madonnaer i Dresdenergalleriet. Står man foran Holbeins maleri, da er det karakteristisk, at man uvilkårligt udpeger dette eller hint i den mesterlige udførelse. Se, udbryder man, hvorledes denne hånd, denne arm springer ud af lærredet! se kjolen, hvilke folder! se spændet om livet, det er til at tage på! etc. etc. Men står man lige overfor Raphaels madonna, hvem tænker da på enkeltheder? Hvem falder her på at udpege dette eller hint? Kun det hele guddommelige, opløftende, kun det store har man øje for. Det hele mægtige billede virker på tilskueren, og man lader sig ikke forstyrre ved betragtningen af denne eller hin enkelthed; alt dette forsvinder for det hele store indtryk; vi løftes af det guddommelige i den hele opfattelse, teknikken tænker ingen på, den forsvinder ved *harmoniens* enhed og storhed. Kan nu nogen sige, at der i den idealitet, hvoraf dette hele billede er gennemglødet, ikke findes *natur og sandhed* i fuldt så høj grad som i Holbeins mere realistiske billede? Raphaels billede hæver sig ved en højere ideel sandhed og natur, Holbeins ved sandhed, hentet ud af virkeligheden, uden anden idealitet end den, der ligger i herredømmet over farverne, i belysningen, i den korrekte tegning, der visselig 90 ved

formfuldendthed bærer idealitet i sig. En Raphaels madonna kan kun undfanges ved en højere beåndelse, en inspiration, en hjælp ovenfra; en Holbeins viser os mesteren, der er sikker på sig selv uden at trænge til nogen andens hjælp. Sandhed og natur er således tilstede hos begge mestre, men man kunne sige med Lavater til Holbein og til alle naturalistiske kunstnere: »Hier ist Was, das auch du sehen kannst, begreife nur, dass Andere *Mehr sehen*.« Forskellen mellem de forskellige *virkelige* talenters retning er derfor kun, om de er Holbeiner eller Raphaeler, begge retninger er berettigede; men det bedste er godt nok.

Fra de ældste tider har alle været enige om, at al kunst må være behersket af skønhedsidealet (»ynde«). De græske tragedier indeholder visselig sandhed og natur, uagtet den reneste idealitet her gør sig gældende, som årtusinder har set op til. Principperne må altid blive de samme, hvorledes end formerne forandres i kunsten.

Lavater bebrejder f.eks. tidens malere, at de har afbildet Judashovedet hæsligt, frastødende, ja satanisk. Selv her kræver han altså skønhed, »ynde«, i kunsten. »En sådan Judas,« siger han, »som I fremstiller, kunne aldrig være optaget i det hellige samfund, aldrig have nærmet sig Herren til kys.«

Jeg blev glad, da jeg hos Lavater læste denne bemærkning; thi denne Judas ved bordenden, under den hellige nadver, har det altid plaget mig at se på. Det er usandt og uskønt at tænke sig ham således. Et sådant uhyre havde ikke hængt sig af smerte og samvittighedsnag, men levet lystigt for blodpengene. Ifald synden altid trådte så frastødende frem, ja, da var det ingen sag at vogte sig for den; men det farlige ligger i, at den ofte viser sig tiltrækkende, ja skøn, om end i dæmonisk retning.

Det er en snurrig sætning, at natur og skønhed ikke kan forenes, men at natur ophæver skønhed, skønhed natur. Har man da for lutter talen om natur aldrig betragtet naturen selv? Ser vi ikke i denne, at alt er behersket af skønhedsidealet? Kun de mislykkede, forulykkede eksemplarer, abnormiteterne, så vel i menneskenaturen som i dyre- og planteriget gør her en undtagelse. Her står unægteligt naturen uden al idealitet. Men kun at tilkende disse misfostre den sande natur går dog vel ikke an, uagtet det må indrømmes, at her hverken er unatur eller affektation. Holder vi os til den normale natur, da ser vi netop på ethvert punkt skønhedsidealet repræsenteret i det mindste strå, det mindste kryb, i edderkoppens væv, i de visne som i de grønne blade i skoven, i mosset på den forrådnede stamme, i slimformationerne på havets bund. Alt i naturen beherskes af skønhedsfornerne. Er ikke al kunst potenseret naturskønhed, og er det ikke netop denne skønhed, der løftes op og bliver kunst? Men kunst ville det aldrig blive, om det ikke tillige var sandhed og natur.

Al kunst skal løfte og frigøre menneskene fra deres daglige prosaiske tryk i kampen mod livets genvordigheder. En menneskesjæl kan løftes så vel af kong Lears smertesudbrud på heden som af kampen mellem Peer Degn og ridefogden, thi i begge tilfælde er vi inde på skøn kunst; men synker kunsten ned til kun at fremstille *det virkelige*, hvis smuds ikke er gået igennem nogen sigte, så udråber vi med digteren: »Das haben wir besser und bequemer zu Hause!« Goethe siger også: »Die höchste Aufgabe einer jeden Kunst ist, durch den Schein die Täuschung einer *höhern Wirklichkeit* zu geben. Ein falsches Bestreben aber ist, den Schein so lange zu verwirklichen, bis endlich *nur ein gemeines Wirkliche übrig bleibt*.«

Hr. Høedt har selv i de senere år offentliggjort sit anklageskrift mod Heiberg til kultusminister Hall under striden 1853 om »Richard den Tredje«, som Heiberg vægrede sig ved øjeblikkelig at opføre, da Høedt anmodede ham derom. Han siger blandt andet mere i denne skrivelse: »at et repertoire bør dannes for at give skuespilleren lejlighed til store, betydelige, virkningsfulde roller.« Denne fordring, opfundet af skuespillere, får man næppe nogen kunstforstandig teaterdirektør til at gå ind på, thi den ville afstedkomme en evig uro i ordningen af repertoiret. Digterværkerne, mener jeg, er hovedsagen; i hvad der af disse bestemmes til opførelse af en direktør, der er sin opgave voksen, må skuespilleren finde sin plads og ikke omvendt. At man imidlertid undtagelsesvis kan føje en betydelig skuespiller i et bestemt ønske, når intet væsentligt er til hinder herfor, falder af sig selv. I reglen vil det dog møde store vanskeligheder, thi snart vil en have »Richard den Tredje« frem for at spille Richard, selv om teatret mangler kræfter til alle de øvrige 92 roller, snart vil en anden spille Romeo, selv om teatret ikke er i besiddelse af noget kvindeligt talent, der kunne udføre Julies rolle; så vil en skuespillerinde have stykket frem for at spille Julie, skønt alle med direktøren er enige om, at teatret ikke ejer en eneste skuespiller, som tilnærmelsesvis kunne udføre Romeo, og således fremdeles. Skuespillernes egenkærlighed gør, at de sædvanligt kun tænker på et: *sig selv*. Men en teaterdirektør skal og bør tænke på det hele.

Hr. Høedt skriver fremdeles: »Det er de klassiske digtere, der skaber kunsten og bestemmer dens love. - - Enhver skuespiller vinder kun virkelig ære og navn hos samtid og eftertid i forbindelse med den digter, hvis tolk han har været.« Om dette og flere af hans ræsonnements kan man kun atter sige med replikken af »Hamlet«: »Ja, det er gammelt, eders nåde, og fuldkommen rigtigt.« Men han glemmer i sin skrivelse at meddele, at det var ham og Wiehe, der modsatte sig Heibergs ønske om at opføre Shakespeares »Julius Cæsar« og Oehlenschlägers »Correggio«. I det første skulle Wiehe spille Brutus og Høedt Cassius, i det andet Wiehe Correggio og Høedt Giulio Romano. Disse roller kunne vel en skuespiller være bekendt at øve sine kræfter på; men de var foreslåede af Heiberg og ikke af Høedt, altså skulle forslaget ikke udføres. Han meddeler endvidere i sin skrivelse, at foruden »Richard den Tredje« nægtede Heiberg ham ønsket om at

spille Marinelli i Lessings »Emilie Galotti«, Figaro i Beaumarchais' lystspil, advokat Pavaret i Picards »De lystige passagerer« og de Chavigni i Scribes »Le diplomate«. Jeg tror uden at træde sandheden for nær at kunne forøge denne liste på hans ønsker, hvoraf man dog måske vil kunne se, at han i den korte tid af sin skuespillerbane omtrent hver ottende dag krævede et nyt kunstværk fremdraget, og at således hele repertoiret efter hans mening burde domineres af en enkelt skuespillers ønsker og fordringer. Men lad os antage, at Heiberg havde stor uret i at berøve publikum nydelserne af alle de ovenanførte roller, alle disse kunstpræstationer, på hvis indstudering hr. Høedt selv siger, at han har anvendt år. Lad os antage, at han havde uret i ikke at kunne se i ham reformatoren i skuespilkunsten, hvis »mission« han standsede. Hvorledes kunne det da gå til, at da Heiberg forlod teaterdirektørposten i 1856, og hr. Høedt atter indtrådte i sin stilling ved Det kongelige Teater med 93 en direktion efter sit ønske, at da ikke et eneste af de løfter blev indfriet, som havde ligget i hans opposition mod Heiberg? Det havde jo ligefrem været en pligt for Høedt at betale denne gæld, hvilken man havde bragt store ofre for at få indløst! Vejen var blevet gjort ryddelig for ham, nu stod det til ham at vise ved sine fremstillinger, at al ret var på hans side og hele uretten på Heibergs. Men nej! Intet af de kunstværker, hvorom han i sin skrivelse til ministeriet udtaler, »at han, kun for at fremme sådanne, er gået til teatret«, blev opført. Ingen Richard den Tredje, ja ikke en af de roller, som ovenfor er nævnt som de opgaver, han har sat sig som kunstner, og uden hvilke »han med smerte opgiver sin virksomhed«, ikke een af dem så lyset; ikke engang Hamlet, den eneste klassiske rolle, han under Heibergs direktorat havde udført, gik oftere over scenen. Han skriver jo: »Kun i klassiske værker kan hans talent og lønnen for samme komme til sin ret.« Nuvel, hvorfor skete dette da nu ikke? Manglede han nu mod dertil? Dette må en reformator først og fremmest besidde. Var tilliden til den gode sags fremme svunden? Hvor var da »missionens« ånd og kraft bleven af? Kun med digterværker som »Min lykkestjerne«, »Salomon de Caus«, »Thyre Boløxe« og lignende arbejder søgtes gælden betalt. [Ja, ligesom det havde været dette talents opgave at sætte folk med lidt erindring på forundringsstolen, blev den af ham og kritikken mishandlede frøken Beyer, »Shakespeares ødelæggerinde«, til hendes egen store forundring straks tilkaldt, da han havde magten i hænde, for at overlade den nye bestyrelse et af hende bearbejdede Shakespeare-stykke, der ikke tidligere havde været opført, nemlig »Kærlighed på vildspor«, hvori det samme talent, hvis dybe indignation over Sille Beyers virksomhed under Heiberg var udtalt som forkasteligt, med stor interesse udførte en af hendes »forkvaklede« figurer. Ja, selv de ved publikums gunst, men ved kritikken ustandselige nedriven udødelige »Duft-vaudeviller«, for hvis opførelse man har villet frakende Heiberg al kritisk sans, gik under det nye regime ret lystigt over scenen uden anden forandring end den, som en tyndere og talentløser udførelse medførte.] Man må dog tilstå, at dette ser højst besynderligt ud for den skuespiller, »der kun er gået til teatret for at spille klassiske roller«. [Han skriver fremdeles i sit anklageskrift til ministeriet, at 94 »Richard den Tredje« kunne udføres bedre end nogen anden tragedie for øjeblikket. Det ville have været interessant, om hr. Høedt ved denne lejlighed havde ladet medfølge en personliste af de kræfter, som teatret var i besiddelse af på dette tidspunkt. Interessant at se, hvem der iblandt andet skulle udføre de tre største og mægtigste tragiske kvindeskikkelser, som nogen tragedie indeholder, og hvem de skuespillere var, der skulle udføre den mandlige store besætning? Hvor letfærdigt hans hele ræsonnement er, ses bedst af, at han endvidere skriver, at denne store 5 akts tragedie over alle tragedier kunne opføres »uden synderlig forberedelse og så godt som uden bekostning.« Skulle der virkelig gives nogen, som har mindste kundskab til, hvad en indstudering af hvilket som helst større stykke har at betyde, endsig et stykke som »Richard den Tredje« kræver, der ikke studser over denne udtalelse?

Længere nede står i samme skrivelse: »Etatsråd Heiberg indstillede mig straks efter min debut til fast ansættelse med en så stor gage, som endnu ikke er blevet nogen begyndende skuespiller tildel.«

Måske man dog vil få et indtryk af, hvor vanskeligt det var at gøre dette talent tilpas, når man fremdeles læser følgende udtalelse i hans skrivelse som anklage mod Heiberg netop på dette punkt: »Jeg vil kun erindre hr. ministeren om, hvad De selv bedst ved, at etatsråd Heiberg ikke engang gjorde mig den ære, at vise mig sin indstilling mig betræffende, og at jeg rimeligvis slet ikke var kommen til teatret, dersom ikke hr. ministeren godhedsfuldt havde rettet etatsråd Heibergs fejl og afæsket mig min erklæring om, hvorvidt jeg var tilfreds med det engagement, man havde tiltænkt mig.«

Altså, han indrømmer selv, at direktøren havde indstillet ham på så gode vilkår, som endnu ingen debutant havde opnået, men ikke desmindre anser han det for en dyb krænkelse, at Heiberg ikke først spurgte ham til råds, forinden indstillingen, en fejl, »som ministeren var så god at rette«.

Hvad om nu Heiberg ved denne sin indstilling om hans årlige gage, ligesom hr. H. selv, også mente, at de vilkår, som her blev ham tilbudt, var store og »enestående«; hvad om han havde tænkt: »Nu håber jeg dog ved denne »enestående« indstilling engang 95 at stille dette talent tilfreds, ja måske at erhverve mig hans påskønnelse. Men nej, også dette var en fornærmelse. Direktøren måtte ikke engang gøre en for ham overraskende og smigrende indstilling uden først at spørge ham, om han tillod, at han blev overrasket.

Jeg ved ikke, om den form er antaget i forretningslivet, at cheferne, forinden de gør en indstilling til ministerierne i favør af deres undergivne, først har at indhente de undergivnes tilladelse hertil? Er dette virkelig skik og brug, har Heiberg unægteligt fejlet.] I sin forbitrelse udbryder hr. Høedt endvidere: »Regeringen har emanciperet negerne; når tør man håbe, at turen kommer til skuespillerne?« På dette tragiske udbrud vil jeg svare hr. Høedt: Ingen regering, ingen teaterdirektør formår at emancipere

skuespillerne; emancipationen kan kun udgå fra *standen selv*. Den må tilvejebringes ved den agtelse, den respekt, som skuespillerne ved deres hele holdning, deres personlige, deres huslige, deres borgerlige liv tiltvinger sig lige overfor den offentlige mening. Kun ad denne vej er emancipationen at håbe. Ad denne vej har jo også enkelte opnået den, men det lader til, at meget vand skal løbe i stranden, forinden emancipationen når den hele stand. At Heiberg var den sidste, der ville holde skuespillerne nede, at han tværtimod ønskede at hæve denne stand så vel i dens egne øjne som i andres, viste han blandt andet ved, at han var den første teaterdirektør, der med megen kamp imod fordommen satte igennem, at udmærkede skuespillere blev dekorerede med ridderkorset, medens de endnu betrådte scenen. Han så heri et princip, en anerkendelse af denne kunst og dens dyrkere, og at disse burde stilles lige med andre kunstnere og embedsmænd i staten; og han var stolt og glad ved at sætte dette principspørgsmål igennem lige overfor alle dem, som var af modsat mening.

Høedt må have følt, at der trængtes til en undskyldning, hvorfor ingen af de meget omtalte klassiske roller kom til udførelse senere, da det stod til ham, følt, at her var en besynderlig modsigelse tilstede fra hans side; men hele undskyldningen, hele retfærdiggørelsen består i, »at nu var publikums stemning slået om«. Hvad vil det sige? Man skulle dog tro, at et års forsinkelse ikke kunne være tilstrækkeligt til at fordømme opførelsen af klassiske 96 værker, klassisk udførte af ham. Det ville se galt ud med klassiciteten og publikum, om dette var så. Eller var det måske sandt, hvad enkelte mente, at det aldrig for alvor havde været Høedts mening at udføre hele denne række af roller, men at disse kun blev brugt til at paradere med i den offentlige mening? Vist er det, at den skuespiller, der ikke ved et glimrende spil kan besejre en øjeblikkelig misstemning imod sig hos publikum, mangler skuespilkunstens bedste og uføjbarligste middel, det nemlig at henrive sit publikum og derved knuse al kritik.

Blandt meget andet, som det var let at svare på og berigtige, skriver han endelig fremdeles: »To ting skønner jeg i høj grad på og anser som en lykke: *Først ministerens velvilje*, dernæst det gode at være i det lykkelige tilfælde *ikke at bindes af hensyn til indtægten*.« Hr. Høedt meddeler os herved, at han er formuende.

Det er sjældent os mennesker givet i øjeblikket at kunne bedømme, hvad der er vor lykke og hvad ikke, hvad der er modgang og hvad medgang. I årenes løb gør vi ofte den erfaring, at hvad vi anså for held var uheld og omvendt. Jeg vover at påstå, at netop disse to af Høedt priste ting var hans ulykke som kunstner. Havde ministerens »velvilje« udtalt sig i retning af lidt modstand, havde han foreholdt en underordnet embedsmand sin pligt lige overfor sin foresatte, formået ham til lidt beskedenhed og tålmodighed til at oppebie, om Heibergs løfte om længere hen at komme hans ønsker imøde var ærligt ment eller ikke, da tror jeg, at det både for teatret og hr. Høedt havde været et held og intet uheld. Ikke alle bliver bedre ved medhold, mange kommer til besindelse ved modstand, der i tiden fører til deres eget vel. - Og havde hr. Høedt været i den stilling som de fleste kunstnere at måtte ved sit eget arbejde forskaffe sig sit udkomme og søge at indtage en plads i kunstnernes række, da havde han, tvunget af den omstændighed, været mindre hovmodig, og resultatet havde været, at han i stedet for i uvirksomhed at kunne nyde sine penge havde offentligt kunnet overbevise publikum om, at hans måde at spille komedie på var den ene rette, og dermed måske nyttet teatret og sig selv ved andet end optøjer og spektakler. Disse ville erindres, medens det vil gå ham som alle andre dødelige talenter, at hans få fremstillinger dag for dag nærmer sig glemselens flod. En virkelig 97 kunstner kan ikke midt i sin kraft opgive sin kunst, lige så lidt som lærken under himlen kan tilbageholde sine triller; og har man nu endog, som hr. Høedt mener om sig selv, en mission at udøve, idet man vil fremtræde som reformator i sin kunst, da er det ligefrem en forsyndelse, en troløshed at afbryde, om så kampen skulle være nok så hård. »Den, som opgiver sin sag, taber sin sag.« - Mange lejligheder har der tilbudt sig for hr. Høedt efter Heibergs bortgang til atter at tage fat på det afbrudte arbejde, men han trængte ikke til indtægt, altså opgav han det hele. Således bærer ingen virkelig kunstner sig ad, ingen virkelig reformator, ingen, der har en mission at udføre. Det er sandt, at der var nogle unge mennesker, der peb ad hr. Høedt i teatret; men hvad så? »Fædrelandet« havde ret, da det i den anledning senere skrev: »Det er ikke sømmeligt for en feltherre at vende om og flygte, fordi nogle pile suser ham om ørene.« Hr. Høedt har jo i årenes løb fået tilbudt alle ansættelser ved teatret: som skuespiller, som elevinstruktør, sceneinstruktør, ja lige til at vise sin tro af sine gerninger og overtage det hele teaters ledelse som chef. Men nej! skuespilleren opgav han på halvvejen, elev- og sceneinstruktøren opgav han af træthed, og teaterchefsposten havde han ikke »mod« til at overtage. Tiden har således bedre end alle argumenter vist, om *her forelå* et kunstner-»emne«, der havde kraft i sig til at udføre en mission.

Og hermed tager jeg afsked med hr. Høedt og hans »nye skole«, idet jeg henvender mig til den allernyeste skole i skuespilkunsten, fremkaldt som alle de tidligere ved nye fremtoninger i digtekunsten, nemlig de såkaldte realistiske skuespil. Også jeg har ofte i mit lange teaterliv følt stærk trang til nye former, et dybere psykologisk indhold i den dramatiske litteratur. Jeg følte, at det ikke længer var tilstrækkeligt i komedien, at hele interessen drejede sig om, at hr. Petersen og jomfru Christensen fik hinanden eller ej. En finere, alvorligere sjælelig nuancering fordrede man nu, og andre sujetter end de, der i en række år ideligt gentoges, mere og mere fortyndede og flade. Men at det skulle stile derhen, at komedierne blev en slags fortsættelse af dagbladenes beretninger om kasseunderslæb, fallitter og andre forbrydelser, hvormed vi om aftenen skulle frigøres, idet disse emner gik over i kunst, faldt mig rigtignok ikke ind.

Det ligger i den menneskelige natur at ville have forandring, noget nyt; det gamle må så indeholde alt, hvad man forgæves søger i det nye. Og visselig kræver enhver tid billedet af sit indhold levendegjort af tidens digtere; at se tidens dybere indhold bag alt det, som enhver dilettant tror at se uden at besidde geniets prismå, gennem hvis strålebrydning virkeligheden hæves op til værdig genstand for en befriet kunst. Men sagen er, at en realistisk tid som *vor kræver den komiske digter, trænger* | til den komiske digter for at latterliggøre, som Holberg, som Molière, de menneskelige dårskeer. Tider som de nærværende må latterliggøres, ikke levendegøres ved nye Kotzebuer, der påny kræver vore tårer over det sentimentalforskruede, thi de nyere realistiske, rørende skuespil er i grunden ikke andet end tilbagevenden, til trods for at feltråbet ideligt lyder: Sandhed, natur!

Vor tids realisme i alle former, men især i form af penge, formue, behersker alle interesser. At glimre ved sine penge, at være forrest i rækken med hensyn til, hvad penge kan yde, synes at være blevet livets mål, desværre så vel hos kvinden som hos manden. Alt arbejde beregnes i klingende mønt, og man ser ned på menneskenes ideale bestræbelser som noget barnagtigt, forskruet, forældet, som man lader sejle sin egen sø. [Dog det håb må ikke opgives, at de virkelig åndfulde arbejder, om de end ikke i øjeblikket er i kurs hos mængden, vil få deres løn om end sent. At den nuværende tids digtere er slemt afficerede af dens realistiske sygdom, ligger der beviser nok for i den nyere så vel episke som dramatiske litteratur. Tiden gaber efter alt dette, »men hvad kaster man i sligt et gab!«]

At også fremstillingen heraf kan have sin berettigelse som kunst, når virkelige digtere kaster sig over et sådant realistisk stof, [har Norges to digtere vist i »De unges forbund«, men vel at mærke beåndet af den komiske muse, og i »En fallit«;] - men sådanne nutidsskuespil lader sig ikke producere hver ottende dag, og de få drukner i massen, der strømmer ind til os fra Frankrig og Tyskland, og hvis mængde beklages selv af begge landes åndfuldeste kritikere. En sådan oversvømmelse i falsk retning kan ikke andet end lede kunsten på afveje og forkvakle digterne, publikum og skuespillerne. Det er om sådanne skuespil, Goethe siger, at »*nur ein gemeines Wirkliche übrig bleibt.*« Det grelle, det 99 hæslige, det abnorme, det umoralske kræver man, at vi skal følge med interesse, med beundring; ja hvad som mere er, vi skal *røres*, elske alle disse abnorme skikkelser og erkende dem for den egentlige natur og sandhed. Sandhed er det desværre unægteligt, men ikke den sandhed, der hæver sig op til kunst, og vi forlader teatret, kuede på sjæl og legeme, idet vi udråber med et suk: »Verden er en jammerdal og menneskene nedsunkne til plathed og umoralitet,« - og vi betænker os to gange, før vi atter vover at begive os derhen. Slige skuespil kaldes med en vis stolthed: »De nyere realistiske, sande tidsdramaer«, og deres store fortjeneste skal blandt andet være, at også disse har skabt en ny skuespillerskole, bygget på sandhed og natur. Nu vel, det er visselig så, at som alle nye digterfrembringelser, falske og sande, skaber nye skuespillere, således også her. En del af vore skuespilleres højeste standpunkt i denne nyeste skole er at studere virkeligheden i alle dens groveste træk. Man ser skuespillere indtræde på scenen med gadesnavset på deres støvler, thi dette er så sandt og hentet ud af livet. De hoster, nysner, pudser næsen, klør sig i hovedet, stanger tænder, spytter hen ad gulvets brædder, alt i kraft af sandhed og natur; de henter deres kunststudier fra knejper og vinkældre, ja vover endog at optræde halvdrukne på scenen; og en sådan adfærd vises ikke kraftigt tilbage af et fornærmet publikum, nej, man siger: »Ja, herre gud, vi er alle mennesker!«

En ung skuespillerinde, som skal fremstille en vanvittig, indstuderer til alles beundring sin rolle ved at besøge galehuse for der at aflure de ulykkelige alle små og store manerer og grimasser. Ender nu denne hendes fremstilling med døden, da består hendes skønne kunst i behændigt at anbringe farver, hvide, gule, grønne, skjulte i hendes lommelærklæde for ubemærket af tilskuerne i rette tid under døds kampen at farve ansigtet ligblegt, gult og endelig grønt som forbillede på den nære forrådnelse. Døds kampen sker således lidt efter lidt i alle nuancer, idet »teatergulvet fejtes af et fruentimmerlegeme«. Alt er her virkeligt og natur, og virkningen frembringes ved, at alt det hæslige i døds kampen vises, i modsætning til romerne, der i døden tilhyllede deres ansigt i togaen for at unddrage ethvert blik dette uskønne, dette uhyggelige, som i døden kommer tilskue. Ved en sådan fremstilling, bygget på virkeligheden, er den moderne idealitet nået. Hele huset beundrer dette 100 spil af denne hæslige sandhed og natur, man jubler, man kalder den døde frem for endnu en gang at tilkaste hende sit bifald over dette kunststykke [idet blomsterbuketter suser hende om ørene.]

Vore damer fandt det i sin tid - og finder det ikke sjældent endnu i vor tid - uforeneligt med deres kvindelighed at overvære de Holbergske komedier, fordi der i disse af og til forekommer et vel stærkt udtryk, en noget plump udtalelse; men de finder det meget foreneligt med deres kvindelighed at overvære vor tids moderne skuespil, sådanne, som Heiberg i sin tid karakteriserede med navnet: »de sentimental-liderlige dramaer« -, stykker, hvor forvorne kvinders ægteskabsbrud fremstilles som berettiget, båret af hysteriske tårer og rørende fraser. Men alt dette støder ikke den finere kvindelighed hos tilskuerinderne. De elsker og beundrer disse dukker, indsvøbte i silke og tylskræmmerhuse, omvundne med blomster og ægte kniplinger af nyeste parisermode, udvendigt fremstillede med et vist præg af dyd, indvendigt med al den ukyskhed, umoralitet og oprørende selvbehagelighed, som salonlivet og dets frivole vittighed fører med sig. Deres kolde, beregnende lidenskabelighed går for følelse, deres koketteri for ånd, deres opgiveness af alle moralske pligter for berettiget ved tidens oplysning og ateisme, [deres ødsle godgørenhed, hentet af deres elskers pung, går for hjertensgodhed.]

Men hvor tom, hvor uhyggelig bliver man tilmode i dette triste halvmørke af realistiske skuespil, i hvilke jorden med alle sine skønne billeder, himlen med alle sine stjerner forsvinder, og hvor det eneste ideelle lys, man har at glæde sig over, er de store salonlysekrone med deres osende flammer. Hvad under da, at den tid kommer, - at den er kommet, - da staten, uden ret at gøre sig grunden klar, med mere føje end tilforn siger: »Nej, dette ville vi ikke give vore penge til.« - Når vil den nye digtersol komme, der ligesom flere gange tilforn spreder alle disse usunde dunster, så at man forbavses over, at sådanne værker har kunnet være genstand for beundring.

Dog, engang vil den komme, og tiden vil da tvinges til at rette sine egne fejltagelser, når virkelig ånd og geni atter holder deres indtog. Da vil som fordem de nye digtere (og med dem de gamle) til forfærdelse for realisterne rejse sig af deres dvale, en efter en, som kongerækken i Macbeths syn hos heksene.

101

J. T. SUHRS DØD

[»Sjældent sukker glad hjerte af sorg, men ofte ler sorgfuld mund.«]

I denne vinter levede vi nu stille i vort hjem, omgivet af kære, trofaste venner. Døden havde i de sidste år berøvet os en og anden af vor kreds, og vi levede i bekymring for, at vi snart skulle føle savnet af vor mest hengivne ven, etatsråd Theodor Suhr, idet vi med smerte følte, at hans dage var talte. Suhrs bryst havde i de sidste to år været stærkt angrebet, og vi vidste, at lægen kun havde ringe håb om hans helbredelse. Flere gange var han på dennes opfordring draget syd på, i selskab med sin hengivne ven, oberst Tscherning, men var altid vendt tilbage, uden at nogen heldig virkning af rejsen sporedes. Han selv blev mere og mere modfalden og talte ofte om sin død, som han imødeså med kristelig tro og håb. »Når jeg er død,« sagde han en dag til Heiberg og mig, »da er Deres sommerophold på Sølyst vel tilende. De ved, jeg ejer godset Bonderup nede ved Ringsted; over godsets indtægter har jeg disponeret i mit testamente. Over hovedbygningen har jeg derimod endnu ingen disposition gjort. Den har i flere år stået ubeboet og lider derved, så at den for øjeblikket formeligt er forfalden. Jeg vil nu sætte den fuldstændigt istand, når De begge ville love mig at benytte denne bolig med dens store have til Deres fremtidige sommerophold, så længe De lever; - efter Deres død bliver den da atter til rådighed for godsets ejer. Jeg har allerede talt med Meldahl, om han vil overtage den hele reparation og indrette lejligheden smukt og bekvemt for Dem, og Meldahl lod til at interessere sig for sagen og lovede mig, at boligen skulle blive dens nye beboere værdig. Jeg glæder mig ved tanken om, at De begge, når jeg er borte, skulle have en lille erindring om min hengivenhed for Dem og den taknemmelighed, jeg har følt over Deres venskab for mig.« Vi blev begge rørte ved vor blege, syge vens ord, og vor tak bragte ham tårer i øjnene. Som sædvanligt, når denne mand gav, takkede han, som om han var den modtagende og vi de ydende. Mig syntes i dette øjeblik, at intet lykkeligere kunne hænde mig. Jeg tænkte jo aldrig på mere at optage min stilling ved teatret; hvad skulle da kunne opfylde mig mere end et sådant 102 sommerhjem i en skøn natur. Jeg faldt formeligt i et sværmeri ved tanken om Heibergs og mit samliv derude og lagde hundrede små planer om livet på Bonderup.

Den 10de november 1858 havde vi og mange med os, for hvem Suhr var en støtte, den store sorg at miste ham. Jeg undte ham den hvile, hvortil han i de sidste år så højlighat havde trængt, thi hans sygdom havde berøvet ham al livslyst. Suhr var en gudhengiven mand, der levede i håbet om et liv efter dette, et håb, som jeg vist tror gik i opfyldelse. [Det eneste kys, jeg modtog af Suhrs læber, var efter hans død, da jeg, kort tid efter at vi havde mistet ham, en nat drømte, at han stod foran min seng, smukkere og gladere, end jeg nogensinde havde set ham. Han bøjede sig over mig og trykkede to lette kys på mine øjne, idet han sagde: »Lev-vel! Tak for Deres trofaste venskab!« - Jeg vågnede i samme øjeblik og følte mig så glad; thi jeg troede på min drøm. Når man i mange år har stået i venskabsforhold til et menneske som Suhr, hvor dejligt er det da ikke at kunne tænke tilbage på disse år, uden at noget stiller sig ivejen, der forbitrer erindringen! og jeg tør nok sige med en god samvittighed, at hans venskab for Heiberg og mig var a£ en så fin og ren natur, at erindringen om vort forhold kun havde en eneste stor lysside. At erholde slige ædle venner hører til livets bedste glæder; de er så sjældne, at den fordærvede verden har ondt ved at tro, at de eksisterer, ondt ved at tro, at der ikke bagved en sådan godhed, en sådan hengivenhed skjules egoistiske hensigter af en uren natur. Men Gud være lovet, at sådanne mennesker som Suhr findes!]

Efter hans død underrettede geheimeråd Bang, der var eksekutor i Suhrs bo, os om, at bestemmelsen med Bonderup hovedgård og vor ret til at bo i samme var i fuld orden i testamentet. Med udsøgt høflighed og finhed udførte professor Meldahl vore ønsker til gårdens istandsættelse, og alt med en smag, som ingen attest behøver. Heibergs studereværelse, en prægtig, stor sal, havde han dekoreret med astronomiske

emblemer, til stor glæde for Heiberg. Suhrs brodersøn, Ole Suhr, blev hans universalarving, og han og hans hustru havde den venlighed at tilbyde os alle de møbler, som havde stået i de værelser, vi plejede at bo om sommeren på Sølyst, for dermed at møblere værelserne på Bonderup som en smuk erindring om vor afdøde ven. Ole Suhr var et hjertensgodt menneske, 103 der i meget mindede om onklens noble personlighed; han og hans hustru var opmærksomheden selv mod Heiberg og mig, I sit testamente havde Theodor Suhr indsat en del af sine venner til at nyde et årligt legat; mellem disse var også Heiberg og jeg.

I resten af denne vinter havde jeg fuldt op at gøre med at sy duge og servietter etc., brodere og filere utallige kvindelige arbejder, der alle ved forårets komme skulle smykke værelserne på Bonderup, vort andet hjem. Ikke mindre glædede vi os ved det løfte, som biskop Martensen, frue og børn havde givet os, at dele den første sommer på Bonderup med os. Da alt var færdigt, blev det omhyggeligt indpakket i kasser og lagt tilrette, hvert til sin stue, for at lette arbejdet, når vi ankom. Dammen i den skønne Bonderuphave var alt bleven forsynet med to prægtige svaner, skænket mig af en ven; og til gartneren Ole, der var os anbefalet som en pålidelig mand, blev nu alt det øvrige sendt ud for at opbevares til vor ankomst. Således var da alt i orden; men foruden dette huslige arbejde blev min tid denne vinter optaget af et andet arbejde, helt forskelligt fra dette.

N. W. MARSTRAND

Alt i flere år havde professor Marstrand ytret det ønske at male mit portræt i legemsstørrelse, men min tid havde været så stærkt optaget af teatertjenesten, at der hidtil intet var blevet af dette foretagende. Nu, da jeg sad stille i mit hjem og havde tiden til min rådighed, indfandt han sig påny med ønsket herom. »De ved,« sagde han, »hvor ofte jeg i de sidste år har været beskæftiget i tankerne med denne opgave, men« - vedblev han, idet han så på mig med sine dybe, kloge øjne - »jeg har på een gang ønsket og frygtet for dette arbejde, thi jeg tilstår, at det ville sår og bedrøve mig dybt, om denne opgave mislykkedes for mig,« - Dagen blev nu bestemt, når der skulle begyndes på dette mit portræt.

Man tiltror så let de store genier hovmodets spedalskhed, fordi de undertiden bliver utålmodige over dumme og pjattede bemærkninger af folk, der bilder sig ind at være velstuderede dommere. Men dybt i en ægte kunstnersjæl kæmpes ydmyghedens hårde kamp for at nå det ideal, han i lidenskabelig attrå forgæves griber 104 efter. De lykkelige halvtalenter, dilettanterne, kendes tydeligt på selvforøgderiet og sikkerheden, idet de har en uopslidelig tiltro til sig selv.

Under arbejdet på mit billede var Marstrand alvorlig og betagen, og det mere og mere, alt som det skred frem. Jeg hører endnu de dybe, ufrivillige suk, der undslap ham, medens han malede. Da jeg en dag sagde til ham: »Det må dog være herligt at kunne male!« svarede han med et dybt suk: »Ja, det har De ret i, ifald man blot kunne male!« En af de sidste gange jeg stod for ham, sagde han, medens sveddråberne perlede på hans pande: »Det er til at fortvivle over! Der er noget markeret i Deres fysiognomi, som jeg ikke tør opgive, thi dette giver det sit præg. Udtrykker jeg nu dette på lærredet, så falder blødheden i liniamenterne, der ligeledes findes, bort. Opgaven er at forene begge, og det er dette, der ikke vil lykkes for mig.« Denne klage udtalte han med et sådant vemod, en sådan bedrøvelse, at jeg følte den største medlidenhed med ham og opmuntrede ham, så godt jeg kunne. Ak ja, hvem har givet sig af med en kunst og ikke følt denne kunstnersmerte i sjælen! Denne klage af Marstrand var mig ikke ny, thi så ofte jeg havde siddet for nogen kunstner for at portrætteres, havde den samme klage lydt over mit ansigts bevægelighed og foranderlighed, hvor snart eet udtryk, snart et andet var fremtrædende. Marstrands hustru sagde hemmeligt til mig, en af de sidste gange jeg stod for ham: »Herre gud, kan De ikke få Marstrand til at holde op nu og anse billedet for færdigt! han bliver virkelig syg, ifald dette længere skal fortsættes.« - Heiberg kom en dag for at betragte billedet, og det gjorde ikke Marstrands humør bedre, da han godt mærkede på ham, at det ikke tilfredsstillede ham.

Billedet blev endelig færdigt kort efter nytår 1859, og nogle dage efter kom Marstrand til mig og meddelte mig, at hans billede, til trods for den almindelige ugunstige dom, det havde været underkastet, havde vundet en anonym beundrer, som ville købe det af ham for at overgive mig det som en gave. Han var meget glad og oprømt herover og spurgte mig, hvilken dag han måtte sende mig det. Jeg svarede ham noget forlegen: »Ak, kære Marstrand, misforstå ikke, hvad jeg nu vil sige. De ved, hvor kært dette billede er mig, især fordi det minder mig om de mange uforglemmelige timer, vi under dets udarbejdelse har tilbragt sammen.

105

Men det har altid været mig imod at se i et hjem, i en dagligstue, sådanne portrætter i legemsstørrelse af beboerne selv. Det ville forekomme mig ligefrem uhyggeligt hver dag at skulle se mig selv således

stående i en bestemt stilling, stirrende ned på mig. Når jeg i andre kunstneres hjem har set væg for væg prydet med deres eget billede, snart som dem selv privat, snart i een, snart i en anden rolle, da har det altid gyst i mig, og jeg har da tænkt: Hvor kan de dog dagligt holde dette påtrængende syn ud? - De må derfor takke den anonyme giver og sige, at jeg umuligt kan huse samme dame.« - Vi talte da frem og tilbage om, hvad vi da skulle foretage os med hende, og Marstrand mente da, at man jo kunne tilbyde Det kongelige Billedgalleri på Christiansborg Slot at huse hende indtil videre. Dette gav jeg mit minde til, og billedet korn da på Christiansborg, hvor det endnu hænger. Følgende brev fra Marstrand om billedets nye bolig følger hermed:

d. 11te febr. 1859.

Højstærede frue

Den mand, som så heldigt for mig, benytter mit ringe arbejde til at bringe Dem sin hyldest, sender mig atter til Dem med sin tak for Deres indvilligelse i, at han må lade portrættet ophænge i Det kongelige Billedgalleri. Hertil har galleri-inspektionen erklæret sig villig, ligesom den tillige vil sørge for at her den større betydning, personlighedens, sker sin fyldest.

Idet jeg således håber at vort fælles ønske om billedets bestemmelse på denne hæderlige måde er opfyldt, må jeg endnu tillige takke Dem for den lejlighed, De har givet mig til efter ringe evne også at lægge min hyldest for Dem for dagen.

Deres allerærbødigst hengivne

N. W. Marstrand.

Kort efter kom billedet op på den sædvanlige forårsudstilling på Charlottenborg. Her løftedes et formeligt ramaskrig imod det af det besøgende publikum. Man fandt det hæsligt, altfor alvorligt, altfor grædende i udtrykket, ja man var ikke langt fra at finde det komisk, - og dagligt måtte jeg tage det i forsvar mod angribere. Hvorfor man egentlig fandt det komisk, var let at forklare. Der herskede i disse år i damernes toilette endnu den afskyelige 106 mode: krinolinen, der trådte stærkt frem i ethvert dameportræt. Mængden er altid slave af den øjeblikkelige mode i klædedragten; man var vant til at se enhver elegant dame med 8 alens omfang. - Marstrand og jeg var straks blevet enige om, at denne vansirende mode skulle stryges på dette billede, så meget mere, som jeg aldrig havde bøjjet mig for samme. Da nu det store publikum stod lige overfor dette billede, hvor kun et sjal sluttede tæt om den slanke figur, så man formeligt et skræmmebillede heri. »Uf, hvor rædsomt!« var det almindelige udråb af den gruppe, der havde samlet sig om det på Charlottenborg. Tøndebåndsskørtet under kjolen manglede, og man fandt det horribelt. At dette især var grunden til misfornøjelsen, sagde man ikke sig selv, men således forholdt det sig dog. Disse domme, denne misfornøjelse kunne ikke blive skjult for kunstneren. Han klagede højt for mig herover og sagde: »- og så er man vred over, at De ser alvorlig ud! For det første har jeg set Dem med dette udtryk, og dernæst har jeg ønsket, at dette billede skulle have, om jeg så tør sige, en historisk betydning, der skulle minde om dette tidspunkt af Deres liv, hvor en skammelig uret har tvunget Dem til at forlade Deres offentlige virksomhed.« - Marstrand tog sig desværre denne offentlige dom om billedet meget nær.

Det er en overordentlig vanskelig og utaknemmelig opgave for en maler eller billedhugger at skulle gengive en scenisk kunstners billede. Enhver tilskuer har sit eget billede af en sådan, snart i een rolle, snart i en anden, som især har grebet ham, og dette individuelle billede vil hver enkelt gense. Det bliver derfor næsten en umulighed at gøre alle disse forskellige betragtere tilpas, hvis fantasi som oftest overgår virkeligheden.

Men det billede, Marstrand havde villet male, har han visselig også malet. Der behøves næppe noget andet bevis herfor end følgende ytring, som er berettet mig af en af Halls venner, i hvem der var en stærk kunstnerisk åre: efter længe at have betragtet det portræt udrød han: »Dersom Hall blev offentligt anklaget for sin teaterbestyrelse, og Danmark var som det gamle Grækenland, behøvede anklageren for at få Hall domfældt kun i stilhed at medbringe Marstrands portræt og i rette øjeblik afdække det med det udbrud: »Se, hvorledes sorgen har præget dette ansigt i disse sidste år! Og hvis er skylden?« 107 Nogen tid efter kom med Marstrands samtykke og under hans tilsyn en stor litografi ud, efter maleriet, og Marstrand sendte mig et eksemplar heraf, ledsaget af medfølgende linier:

d. 13de maj 1859.

Kære frue!

Jeg har været nødt til af visse grunde at lade denne litografi spadsere ud i verden, skønt jeg finder den en del forskellig fra mit billede, men da selv dette er så langt fra originalen bliver forskellen imellem hint og dette ikke i den grad væsentlig at jeg er berettiget til at være den strenge dommer.

Idet jeg stoler på Deres øvelse i at slå af på fordringer i det hele taget, så håber jeg at det ikke vil være Dem ubehageligt at modtage dette men se på det med milde øjne.

Deres hengivne

N. W. Marstrand.

Gennem litografien forsonede det store publikum sig med billedet, og mere og mere har i årenes løb dette Marstrandske maleri vundet anerkendelse. Ja, de selv samme personer, hvis stærke misbilligelse jeg tydeligt mindes, har nu udtalt en helt modsat dom. Krinolinen var imidlertid blevet afskaffet, så den væsentligste grund til mishaget var forsvundet.

Jeg satte stor pris på Marstrands venskab for mig, og det var ingen tom kompliment, når jeg havde sagt til ham, at de ikke få timer, jeg tilbragte hos ham, medens billedet blev malet, havde for mig været højst interessante og lærerige; thi Marstrand var ikke blot en udmærket maler, men en mand, der havde tænkt over meget i alle retninger, og hans domme om kunst og litteratur var alle sunde, forstandige og originale.

Marstrand havde af naturen en stor afsky for al affektation, usandhed og charlatanen. Dette gav ham ofte lige overfor sådanne, der var befængte hermed, præget af kold tilbagetrukkethed, der let kunne gå over til vrantenhed og en vis tør satirisk, ironisk tilbagevisende tone, som mange let tog for hovmod. Men alt slikt forsvandt aldeles lige overfor dem, i hvis nærhed han i denne henseende følte sig tryk, og da kunne han på den elskværdigste måde give sig hen. Han var en ypperlig læser, så vel af æstetiske som af 108 religiøse skrifter. Disse sidste læste han med en alvor, der gav ham stof til mange betragtninger. Han var af et tungt og melankolsk temperament; ofte greb tungsindet ham med en styrke, han havde ondt ved at komme ud over. Når da dette tyngede ham altfor stærkt, da tyede han til sine yndlingsdigtere, den danske Holberg og den spanske Cervantes. Thi Marstrand havde ved siden af sin alvorlige, tungsindige natur stor sans for det komiske. Hos Holberg hentede han da ofte et styrkende, befriende bad, hvis resultat var de herlige Holbergske billeder, vi har fra hans hånd. Ubegribelig var den rigdom, hvormed han udkastede den ene komposition efter den anden over de Holbergske figurer. Dette stof var for ham så rigt, at det syntes ingen ende at kunne tage. Hans udførte malerier heraf kender vel de fleste, men dette mylder af små og store tegninger, snart af en enkelt af figurerne, snart af grupperinger, kendes og skattes vistnok kun tilfulde af de egentlige kunstnere og kunstvenner. [Om aftenen, når han sad og talte med hustru og børn, sad han og kradsede den ene pennetegning op efter den anden, som om det hele var en leg, medens enhver sådan henkastet tegning var ubetalelig. Selv betragtede han dem med en elskværdig beskedenhed som noget, der var frembragt halvt i spøg. En dag kom han på min opfordring til mig for at vise mig alle disse løse blade, der således var blevet til. På ethvert bifaldende udbrud af mig sagde han i den godmodigste tone og halvt forlegen: »Vil De have det?« Og virkelig gav han mig det ene efter det andet, så jeg tilsidst blev helt skamfuld over at modtage så meget.]

Jeg talte engang med hans intime ven, landskabsmaleren Skovgaard, om denne Marstrands rigdom i kompositionen. »Ja,« sagde Skovgaard, »det er vidunderligt! Når man om mandagen har set et af disse fortrinlige Holbergske udkast, hvor alle figurerne, så ejendommelige og karakteristiske, er ordnede, og man om tirsdagen ønsker atter at betragte billedet, da overraskes man ved, at alle figurerne i mellemtiden har rejst sig fra deres tidligere pladser og antaget nye stillinger i rummet, og øjet møder forbausende et nyt billede, helt forskelligt fra det forrige, og man ved ikke, hvilket man skal foretrække.« Jeg selv havde ofte erfaret dette, så jeg fandt Skovgaards ytring slående.

Marstrand morede sig ofte med, når han om vinteraftenerne 109 sad ene i hjemmet med hustru og børn, at henkaste pennetegninger af forskellig art, deriblandt ikke få karikaturtegninger af bekendte, feterede personer, hvori lå en dræbende satire. Han viste mig en dag med en polisk mine en sådan pennetegning og sagde: »Kender De disse tre?« Jeg brast i latter, thi jeg kendte dem kun altfor godt. Jeg skal modstå fristelsen til at nævne, hvem der fremstilledes i denne mesterlige tegning; billedet forestillede en plads i byen, hvorpå der stod et stort springvand, hvis tre stråler faldt ned over disse tre af københavnerne feterede personer. Jeg var ikke et øjeblik i tvivl om, hvem disse tre var, uagtet de svævede som blege skygger bag strålebadet, der faldt ned over dem som et fint slør. Her kunne man citere verset af »Ser jer i spejl«:

»Ifald de pågældende det kunne se,
Gud ved, om de fik lyst at græde eller le!«

Marstrand havde stor interesse for teatret, og aldrig var jeg vissere på at have grebet det rette, end når han bifaldt det. Han dyrkede selv musikken, var meget musikalsk og elskede især Mozart lidenskabeligt. Skete noget urigtigt på dette gebet, kunne han formeligt komme i raseri. Herpå havde jeg et eksempel, da teatrets nye opera-sceneinstruktør, balletmester Bournonville, på udenlandsk vis havde omformet iscenesættelsen af »Don Juan«, hvor han foruden manganen anden besynderlig forandring også iværksatte denne, at lade kommandanten på sin hvide hest forsvinde fra kirkegården og således det bekendte eventyrlige element bortfalde for at sætte en moderne kommandantstatue, omringet af en gruppe vaklende dansebørn som fodstykke, istedet. Ligeledes befolkede han Don Juans sidste ensomme og forladte gæstebud, hvor han kun har sin tjener hos sig i det rige palads (hvori der unægteligt ligger en dyb sædelig betydning), med et adeligt selskab af herrer og damer, om hvilke man ikke ved, hvorfra de kommer, og især hvorfor de forsvinder ved Elviras indtrædelse; thi at et fornemt selskab i Spanien skulle blive så forskrækket over at se en nonne træde ind, er lidet troligt; for ikke at tale om, at de fleste af Don Juans og Leporellos replikker netop tyder på, at disse to er ene i denne natlige stund. At der i et sideværelse spilles af nogle

musikanter til hans ensomme taffel, vækker ingen opsigt i Spanien, hvor musikken hele natten 110 lyder, snart fra eet hus, snart fra et andet. Det var ordentlig morsomt at høre, hvorledes alle disse misgreb satte Marstrand i fuldstændig forbitrelse. Han udbrød: »I mange år har det hørt til en af mine regelmæssige nydelser at høre Mozarts »Don Juan« gå over vor scene, men nu har han fordærvet mig det hele ved dette tossede udenlandske arrangement, der berøver dette glimrende operasujet alt det eventyrlige, hvorpå Mozarts musik er støttet. Jeg sætter ikke mine ben mere i teatret til denne opera, førend alt dette er gjort om igen.«

De fleste menneskers anskuelse af skøn kunst er så mat, så overfladisk, af en så kølig natur, at det gør godt imellem at høre en, der har bestemte anskuelser og interesse nok for sagen til at forfægte disse lige overfor alle dem, der tager imod alt, hvad de får, uden at gøre sig den ulejlighed at betænke, om det er galt eller rigtigt. Denne slappe ligegyldighed er al kunsts, ja alle højere interessers død. »Kan det ikke være det samme!« hører man folk sige, snart om eet misgreb, snart om et andet. Javist kan det være det samme - *for dem* -; men sandelig ikke for den, der optager kunsten i sin sjæl som noget, der hører til den menneskelige sjæls forfriskning og udvikling.

Marstrand havde desværre ikke mange år at leve i efter dette tidspunkt. En tragisk skæbne berøvede ham i hans sidste levetid brugen af den venstre hånd, og det tungsindige, han af naturen havde i sit gemyt, forøgedes naturligvis ved den tunge skæbne at se legemet svigte, medens ånden endnu står der frisk og er optaget af nye ideer og frembringelser. Dog, han har ikke levet forgæves, hverken i sin kunst eller i sin menneskelige udvikling. Denne sidste har nok båret ham hen til en tilværelse, hvor ikke legemet behersker ånden, men hvor ånden føler sig uafhængig af dette. Vi overlevende vil med ærbødighed bevare hans minde og takke ham for, hvad han af sine rige evner har skænket os. Hans værker hænger omkring i vore huse, vore slotte, vore kirker, og når vi står foran dem, da ved vi, hvad Marstrand var, og hvad vi skylder ham.

111

MONRAD OG TILLISCH

Vinteren 1858-59 var nu tilende; vi befandt os i maj, og vi længtes efter den 1ste juni for at drage ud på Bonderup.

Man havde i nogen tid hørt tale om en forandring i ministeriet; men da sådanne rygter ideligt er i omløb, fæstede de uindviede ingen tiltro hertil. Imidlertid talte rygten denne gang sandhed. Den 6te maj overtog Hall Udenrigsministeriet og gik af som kultusminister. Denne post overtoges af biskop Monrad, der henved et år havde været Hall behjælpelig som direktør.

Monrad hørte ikke til vore omgangsvener. Mig var han dengang så godt som ubekendt, for så vidt en fremragende personlighed kan være nogen ubekendt, der lever i og med sin tid.

En dag først i maj, da jeg gik ind til byen forbi vor forrige bolig i Brogade nr. 3, en gård, Monrad havde købt og beboede, kom han gående i fuld højtidsdragt fra en audiens hos kongen, for hvem han første gang havde præsenteret sig i sin nye stilling. Han hilste venligt på mig og fortsatte sin gang ind ad porten og jeg min til byen. Men da jeg nu samme eftermiddag sad ene i vor dagligstue, meldte tjeneren til min forundring minister Monrad. Idet han trådte ind i stuen, sagde han: »Jeg anså det for et heldigt varsel, at jeg i dag straks efter min audiens hos kongen som kultusminister skulle møde Dem! Dette styrkede mig i et forsæt, Dem angående, som længe har beskæftiget mine tanker, og jeg kommer nu så hurtigt som muligt for at meddele Dem dette. Jeg kommer for at spørge Dem, under hvilke betingelser De måtte være tilbøjelig til atter at indtage Deres forrige plads ved teatret, som jo nu ifølge min nye stilling står under mig. Vi ønsker alle at få Dem tilbage, og for at tale med Dem herom er jeg kommet.«

Det gik mig i første øjeblik efter denne uventede tale, som det gik den stakkels unge pige i en italiensk fortælling, hvem faderen for at afbryde hendes ungdoms første kærlighed tvang til at gå i kloster. Årene gik, og lidt efter lidt gennem gråd og lidenskabelige kampe indlevede hun sig omsider i det stille, hellige klosterliv. Da denne hårde fader endelig døde, bad hendes slægtninge hende om nu atter at vende tilbage til livet i den store verden. Ved denne anmodning greb hun sig med begge hænder om det bankende hjerte og udbrød: »Ak, I kommer for silde! Jeg kan ikke mere træde ind i den urolige verdens kamp og møje; mine øjne har grædt så meget, at de nu skyr dagens blændende lys.« - Også jeg greb mig om det bankende hjerte, også jeg gøs tilbage for en forandring i mit nu stille liv. Monrad vedblev: »Vi må have Dem tilbage for enhver pris! At De ikke kan eller vil tjene under hr. Christensens regimente, indser jeg. Han så vel som den [stakkels forvildede] Hauch må afskediges og en

chef indsættes i deres sted, som De kan være tilfreds med. Vil De ikke have at gøre med hr. Høedt som sceneinstruktør, da lader vi ham gå med det samme. Ønsker De Deres indtægter forhøjede, da sig blot til, og De skal få, hvad De attrår; men De må atter optage Deres afbrudte virksomhed!« Jeg blev så overrasket ved denne uforbeholdne og tydelige tale, at det hele forekom mig som en drøm. Jeg svarede: »Nej, visselig hverken kan eller vil jeg tjene under hr. Christensen. Hvad hr. Høedt angår, da - ifald jeg kunne bekvemme mig til atter at indtræde i min stilling ved teatret, da ville jeg lige så lidt i dette øjeblik som tidligere holde på hans fjernelse. Lad ham kun stå der, indtil han selv bliver træt af dette embedes arbejde som af de andre embedsstillinger, han har beklædt; det skulle virkelig undre mig, om han i længden holdt ud. Hvad forøgede indtægter angår, da ville jeg visselig ikke kræve en eneste skilling mere, end jeg oppebar ved min afsked, thi pengespørgsmål har ikke haft mindste del i, hvad der er sket. Men, vedblev jeg, hvorledes skal jeg overvinde mig selv til atter at begynde denne virksomhed?« - »De er utaknemmelig,« udbrød Monrad, »ifald De ikke skønner på det offentlige råb om Deres tilbagekomst, der lyder fra alle sider. I to sæsoner har nu de nye styre vist deres afmagt. Tonen i pressen som i mundtlig tale er imod de herrer og for Dem. Og hvad mig angår, da har jeg ikke for intet nu snart i et år stået forretningsgangen ved teatret nær. Hr. Christensen er mig nu velbekendt, og med ham gør man kort proces; det bliver min sag, og mig vil det være en stor glæde at føre Dem tilbage, på hvilke betingelser De måtte stille. Jeg forstår, at De ikke i dette øjeblik kan give mig noget bestemt løfte, og at De først må tale med Heiberg herom, hvilket også jeg ønsker. Gør nu dette, og jeg kommer da om et par dage atter tilbage for at modtage Deres endelige svar.« Det nyttede ikke, at jeg mere og mere udførligt udtalte alle mine grunde for ikke mere at vende tilbage; han modsagde dem alle med stor veltalenhed og foreholdt mig det som pligt mod publikum, mod kunsten, mod mig selv at overvinde min sky for dette skridt, der af alle, det var han vis på, ville blive optaget med stor påskønnelse og glæde. De forgangne års teaterskandaler passerede nu revy i vor samtale, og han sagde: »Jeg kender det alt, nøjere end De måske tror.« - Endnu en gang bad han mig ved sin bortgang om at slå en streg over det forgangne og kækt påny begynde min virksomhed.

Denne uventede samtale havde sat mit indre i stærk bevægelse. Urolig gik jeg frem og tilbage på gulvet, idet jeg den ene gang efter den anden udbrød for mig selv: »Umuligt! umuligt! hertil har jeg hverken mod eller kraft!« Men midt i disse udbrud greb jeg mig selv i, at der i min hjertebanken dog vibrerede noget, der lignede glæde ved tanken om atter at kunne hengive mig som tolk for de digterværker, jeg elskede. O, vi svage mennesker! hvad betyder alle vore forsætter, når naturen i os taler med høj røst!

Min vaklen frem og tilbage, følte jeg, kunne kun en give en bestemt retning, og jeg ilede ind til denne ene, til *Heiberg*. Hans forundring over Monrads besøg var ikke mindre end min, og da jeg nu udbrød: »Du må sige mig, hvad der er det rette at gøre i denne sag,« svarede han: »Ingen kan afgøre dette, uden du selv. Bedrag dig ikke! Jeg har godt mærket, at din sjæl endnu færdes på de gamle veje, at dens trang til at sysle med denne ideale virksomhed endnu ikke er stillet. Men vær forsigtig, førend du giver dit samtykke. Vær først vis på, at Monrad kan og vil ordne forholdene således, at du kan inklade dig på dem, thi kun under helt forandrede forhold kan du være bekendt atter at optage din afbrudte stilling.«

Således stod for øjeblikket denne sag.

Hvorfra Overskou i sin teaterhistorie har, at jeg alt tidligere ikke havde vist mig uvillig til atter at vende tilbage, er mig ubegribeligt, thi vist er det, at ingen hidtil havde henvendt sig til mig herom, og jeg til ingen; og al tilbagevenden i teatret stod for mig som en ren umulighed, indtil det øjeblik, da Monrad aflagde mig sit besøg og meddelte mig sin plan og sit ønske.

Monrad aflagde mig flere besøg, men endnu kunne jeg ikke bestemme mig til at give ham et bestemt tilsagn, og jeg bad ham indstændigt om, ikke at udtale sig for nogen om muligheden af min tilbagevenden, thi var dette først sket, stod det ikke mere til mig atter at trække mig tilbage. Han spurgte mig nu om de nærmere betingelser, hvorunder jeg dog kunne tænke mig at vende tilbage. Jeg svarede ham, at først og fremmest måtte alt skuespillerregimente ophøre og en virkelig chef stilles i spidsen for det hele, med underordnede embedsmænd, der havde at adlyde hans befalinger, ligesom jeg selv forpligtede mig til at adlyde dem. Men en sådan mand, udenfor alt koteri, retskaffen, sanddru og med indsigt i og interesse for sagen, følte jeg godt var for øjeblikket ikke let at finde. »Det gælder et forsøg!« svarede Monrad, og vor samtale var tilende for denne gang. Nu begyndte han på mere end eet punkt iværksættelsen af sin plan. Han aflagde et besøg på teaterkontoret, gennemgik alle regnskaber og bøger, og ikke mange dage forløb, før alle vidste, at Christensen skulle afskediges fra sin stilling tilligemed Hauch og noget helt nyt træde i stedet. Imidlertid gik Monrad møjsommeligt om for at finde en personlighed, der kunne og ville være chef for Det kongelige Teater, hvis rygter ikke stod i det bedste lys på grund af de senere års spektakler, så at flere end en personlighed betakkede sig for at inklade sig i en brydekamp med de forkvaklede skuespillere og den forkvaklede disciplin, der ved alt dette var kommet ud af det rette spor; alle følte vanskeligheden ved at styre denne hældende vogn nogenlunde sikkert.

Monrad nævnede for mig snart eet navn, snart et andet til den ledige plads, der sandelig ikke var lystelige at høre. Endelig kom han en dag og sagde: »Hvad siger De, om man kunne formå geheimeråd Tillisch til at overtage chefsposten?« Mit første udbrud var: »Det får De ham aldrig til!« - »Hvis jeg dog nu fik ham dertil, hvad ville De da sige?« - »Jeg ville sige, at det var et godt valg. Tillisch har vel ikke tidligere

befattet sig med teatret eller vist stor interesse herfor, men han er en anerkendt dygtig forretningsmand, dertil er han en sanddru og nobel karakter, kraftig, bestemt, uden at søge omveje eller intriger for at sætte sin vilje igennem. Han er højt oppe i rangforordningen, og til trods for skuespillernes evige talen om, at de ser ned på al fornemhed, da de selv føler sig lige så fornemme som nogen, har jeg dog ofte bemærket, at [båndet om skulderen med elefanten i] og excellencetitlen udøver en ikke ringe indflydelse på deres gemyt og holdning.« - 115 »Godt,« sagde Monrad, »så går jeg nu til Tillisch.« - Nogle dage efter kom han og meddelte mig, at uagtet Tillisch havde vist ikke liden modstand og mange betænkeligheder ved at gå ind på hans forslag, havde han dog endnu håb om, at han ville gå ind herpå, især da han hørte - ja jeg gentager kun Monrads egne ord - at hans tiltræden måske ville genvinde mig for scenen.

Jeg kendte så godt som intet personligt til Tillisch. Min mening om ham var dannet af hans offentlige virksomhed både herhjemme og i Slesvig. At han var en ægte dansk mand med kærlighed for sit fædreland, herpå havde han givet mange beviser, og han stod højt i den almindelige agtelse, så at jeg anså det for en ære for teatret at have ham i spidsen for det.

Jeg bad nu Monrad om tilladelse til uforbeholdent at turde udtale for ham, hvad der efter min overbevisning var nødvendigt, ifald Tillisch bragte os alle dette offer. Efter at have fået tilladelsen vedblev jeg: »Først må De sørge for, at Tillisch får en medhjælper under sig, der er inde i hele dette mylder af detaljer, som en teatervirksomhed består af, og som Tillisch er aldeles ubekendt med. En sådan underordnet medhjælp må han have, og jeg kender kun en, der kan yde ham den, kun en, der ved mange års øvelse har lært at sætte et repertoire, og som tilfulde kender teatrets kunstneriske kræfter for at sætte alle i den behørig virksomhed, og som dertil er en retskaffen karakter og en overordentlig udholdende, virksom embedsmand; - og denne ene er den samme, som hr. Christensen fjernede fra de daglige forretninger under professor Dorph, netop fordi han godt så, at han var en støtte for denne, nemlig sekretær Berner.« - Monrad gik villigt ind herpå. »Dernæst,« vedblev jeg, »vil Tillischs fremtid som teaterdirektør bero på, om De som minister vil holde Dem udenfor, hvad chefen beslutter lige overfor skuespillerne; om De vil kunne finde Dem i lige overfor disse at stå som »den onde« og ikke gribe ind i den daglige, detaljerede forretningsgang, men ligesom i sin tid Madvig, Ørsted og P. Bang bede alle skuespillere om at indgive deres klager *skriftligt* i stedet for at lytte til al den løse snakken, der ofte kun er et udløb for en øjeblikkelig stemning. Med eet ord, lade alle føle, at de har en *direktør*, som de har at holde sig til og at lyde. Kun da kan den i *de sidste år ødelagte disciplin atter indtræde*. Sker ikke dette, da kan Tillisch 116 så lidt som nogen anden formå at holde denne kombinerede maskine sammen og i behørig gang.« - Monrad smilte over disse mine formaninger og sagde i en humoristisk tone: »Ja, jeg skal med fornøjelse være »den onde«, lad dem kun hade mig, når de derved kunne komme til at elske deres direktør.« Og vist er det, at Monrad holdt fortrinligt dette sit løfte lige overfor teatret, i al den tid han var kultusminister.

Flere af skuespillerne stod i venskabeligt privat forhold til Monrad, og disse var derfor henrykte over hans udnævnelse til kultusminister, idet de håbede ved hjælp af ham at sætte deres pretentioner igennem. De omtalte ham derfor i høje toner. Men det var derfor også meget komisk for mig, så snart alt var ordnet, at bemærke omslaget hos dem i bedømmelsen af ham. Nu hed det: »Den Monrad er dog en underlig en! Jeg har været hos ham for at udvikle et og andet for ham, men han sad og hørte til på den ligegyldigste måde og svarede kun: Ja, alt dette nytter det jo ikke at tale med mig om. Nu har De jo en chef, De har altså i alt at holde Dem til ham.« Når jeg hørte disse beretninger, dette omslag i tonen om Monrad, da udbrød jeg stille for mig selv: »Bravo, Monrad, du holder dit løfte!«

Den 1ste juni stod for døren, men der kunne for os ikke være tale om at flytte til Bonderup, da Heiberg til min sorg blev meget syg og måtte efter lægens råd til sengs, betaget af stærk feber. Jeg havde endnu ikke givet mit bestemte ja til min tilbagevenden til teatret, og nu i dette øjeblik, da alle mine tanker drejede sig om hans befindende, og jeg helt og holdent gik op i at pleje ham, hvis tilstand i høj grad ængstede mig, var det mig umuligt at bestemme noget for den usikre fremtid. Imidlertid blev Tillisch den 17de juni udnævnt til chef for Det kongelige Teater og Kapel med Berner som sekretær. Jeg havde nu flere samtaler med Tillisch, hvis tone og holdning gjorde et godt og beroligende indtryk på mig. Han forstod, at det under min angst for Heiberg ikke i dette øjeblik var mig muligt at give et bestemt svar for min fremtid. Monrad var derimod meget utålmodig, en utålmodighed jeg godt forstod; men en uhyggelig angst betog mig ved denne hans trængen på for at få sagen afgjort. Jeg frygtede for, at han af lægen havde erfaret, at Heibergs liv svævede i fare, og at han forudså, at hvis Heiberg i dette øjeblik døde, da var den hele plan og alle hans 117 anstrengelser for at få mig tilbage tilintetgjort, og alt dette ville jo i høj grad være ham ubehageligt efter de skridt, der alt var taget. Ifald han derimod allerede nu turde bekendtgøre min tiltræden for alle, da var han jo retfærdiggjort, selv om det værste bag efter indtrådte. Jeg nægtede ham imidlertid på det bestemteste i dette for mig så kritiske øjeblik at binde mig ved noget løfte.

Heibergs tilstand trak i langdrag og varede hele juni ud. Vort, som det lod til, skuffede håb om i år at kunne komme til Bonderup var nu ingen sorg for mig. Hvorfor ikke? Ja, vidste jeg det selv? Men i den sidste tid havde min ulykkelige evne til forudannelser om noget, der varslede ilde, netop på Bonderup, opfyldt mig med en angst, en tyngde i sindet, som jeg ikke kunne gøre mig rede for. Med uvilkårlig skræk tænkte jeg på opholdet på dette Bonderup, hvilket jeg tidligere havde imødeset med så megen glæde. Jeg anede, at noget sørgeligt ville hænde mig der, og jeg følte en lettelse over, at dette sørgelige i al fald ikke ville hænde mig i

sommer, hvis jeg blev hjemme.

Den 2den juli modtog jeg følgende skrivelse fra teatrets nye chef:

Chefen for Det kongelige Teater og Kapel.
København, d. 2. juli 1859.

Ministeren for Kirke- og Undervisningsvæsenet har under 30te f. md. tilskrevet mig således:

»Da jeg ved, at Deres excellence er enig med mig om, at det vil have en overordentlig stor betydning for Det kongelige Teater, såvel i kunstnerisk som økonomisk henseende, om en så sjælden udmærket kunstnerinde som fru Heiberg kunne formås til at træde i teatrets tjeneste, så må jeg anmode Dem om at gøre de i denne henseende fornødne skridt.

Det ville være et lykkeligt varsel om teatrets fremblomstren under Deres excellences bestyrelse, om det måtte lykkes Dem at genvinde en skuespillerinde, der i en lang årrække såvel middelbart som umiddelbart har udøvet en så mægtig indflydelse på den sceniske kunst i vort fædreland, og som uagtet denne indflydelse har vidst at bevare en sjælden fordringsløshed.

Forsåvidt fru Heiberg atter ville fremtræde, antager jeg, at forholdet 118 kunne ordnes således, at hun, idet hun beholdt sin pension, fik et årligt honorar af teatrets kasse, i hvilken henseende Deres excellences nærmere indstilling imødeses.«

Idet jeg herved har den fornøjelse at kommunikere fru etatsrådinden denne skrivelse, vil det være overflødigt at gentage af hvor stor vigtighed jeg anser det for at være for Det kongelige Teater, såvel i moralsk som i kunstnerisk og økonomisk henseende, om De måtte kunne finde Dem foranlediget til at opfylde det af ministeren så varmt udtalte ønske, da dette tilfulde vil være Dem bekendt af de samtaler, som jeg har haft den ære at have med Dem. Dog kan jeg ikke undlade atter at fremhæve, at det håb, som stilledes mig i udsigt, at De muligen ville vende tilbage til teatret var et af de væsentligste motiver for mig til ikke at undslå mig for at modtage den post, som Hans Majestæt nu allernådigst har overdraget mig, idet jeg anså det for pligt at overse de mange grunde, som i høj grad måtte gøre det betænkeligt for mig at overtage et så vanskeligt og mig så fremmed hverv, når jeg derved måtte kunne bidrage noget til, at det store og af alle så meget beklagede tab, som teatret led ved Deres bortgang, igen kunne erstattes. Jeg miskender ingenlunde vægten af de betænkeligheder, som fra Deres side må udfordre en nøje og moden overvejelse, inden De tager den endelige beslutning; men ligesom jeg hengiver mig til det glade håb, at De vil vide at overvinde disse betænkeligheder, således stoler jeg på, at De vil tilgive, når jeg tillader mig her at gentage for Dem, hvor magtpåliggende det er mig, snart at modtage underretning om Deres beslutning. Skulle denne falde således ud som Deres medborgere, hvis højagtelse og beundring De i så høj grad har vundet, med længsel imødeser, skal jeg tillade mig nærmere at konferere med Dem om, hvad der iøvrigt måtte være at aftale.

C. F. Tillysch.

Midt i juli indtraf lykkeligvis en krise i Heibergs tilstand, og lægen erklærede faren for overstået. Jeg var lykkelig og glad herover og gav nu Monrad lov til offentligt at bekendtgøre, at jeg atter ville optage min virksomhed ved teatret fra næste sæsons begyndelse og agtede at optræde første gang i Sheridans »Bagtalelsens Skole«, et valg, hvori man så på grund af stykkets titel en 119 pikant hentydning fra min side. Det så jo unægteligt ganske morsomt ud, da alle bladene berettede: »Fru Heiberg agter atter at optræde i »Bagtalelsens Skole«.« - Men det var rigtignok en morsom vending, jeg slet ikke havde tænkt på.

Min hele sjæl var nu opfyldt med tanken om, at jeg påny skulle fortsætte min kunstneriske virksomhed, der så brat var blevet afbrudt. Jeg modtog dagligt breve fra kendte og ukendte, der glædede sig over min tilbagekomst. Det manglede dog heller ikke på uforskammede anonyme breve, hvori man truede mig med det værste ved min første genoptræden og rådede mig til atter at opgive mit forsæt. [Et af disse anonyme breve var af et sådant indhold, at jeg virkelig ville have givet alt, hvad jeg ejede, ifald brevskriveren kunne blive opdaget. Heri fortaltes mig ting om mit ungdomsliv, som brevskriveren ganske ugenert meddelte mig, at han havde fra »Ph.«, da denne selv havde spillet en rolle i disse eventyr; heri nævnedes navne på de mænd, jeg skulle have stået i et vanærende forhold til, navne, som jeg her hørte for første gang. Jeg viste Heiberg dette brev, han lo og sagde: »Er du så tåbelig at bryde dig et øjeblik om et sådant brev? Sligt kaster man i kækkelovnen og tænker ikke mere herpå.«] [- Sådanne anonyme brevskrivere er dog virkelig nedrige forbrydere, som det er skade, at lovens arm ikke kan komme til at ramme. Det feje, ondsksfulde, der ligger i slige skrivelser, der kastes i en brevkasse, og ad den vej tvinger ordentlige mennesker til at have et slags samkvem med den laveste og råeste pøbel, er ligefrem oprørende. Man har kun én satisfaktion ligeover for slige breve, og det er den - når man så tydeligt ser den onde vilje til at såre - at dets indhold ikke på noget punkt rammer, men står dér som en løgnagtig fabel, man foragter. Ulykkelig den, hvor det modsatte er tilfældet! Men, uagtet man takker Gud for, at man er usårlig mod denne gift, kan man dog ikke undertrykke en følelse derved, som den, man har, ved tilfældigt at komme til at berøre det ækleste smuds.

Men den, der havde bragt mig denne brevskrivers navn, der så fuldt og fast havde troet på denne »hr. Ph«s autoritet, som han anfører - ham havde jeg virkelig, som sagt, gerne i belønning givet alt hvad jeg ejede.]

I den tid, der nu var gået, efter at jeg havde forladt teatret, havde den offentlige mening forandret sig til Heibergs og min 120 fordel. Man havde fået tid til at overveje, og meget var kommet til orde i pressen og havde vendt dommen. Man indså endelig, at vi begge havde lidt af et uretfærdigt stormløb, at meget, der havde udgivet sig for sandhed, fortjente alt andet end dette navn. Kort sagt, en reaktion var indtrådt, og dommen om alt, hvad der var sket, var blevet en anden. Naturligvis var de egentlige bærere af den hele opposition blevet stående på samme plet, men de stod der nu lammede, uden at deres våben længer formåede at virke på den tidligere måde. Dette var meget klart at føle, og jeg gik derfor til min første genopræden uden al ængstelighed og spænding for, hvorledes udfaldet ville blive. I resten af sommeren genoptog jeg nu med hele min sjæls interesse påny studiet af min kære lady Teazle, for at det gode landsbybarn, som nu færdedes i den elegante, fornemme verden, påny kunne træde frisk og kvik frem for det publikum, hvis yndest hun alt tidligere havde erhvervet sig, som havde let med i hendes overgivne latter og havde været rørt over hendes sande og sunde tårer.

I mit hjem var nu alt godt igen, og jeg var glad og lykkelig ved at skulle fortsætte min kunstneriske virksomhed, thi jeg havde bestandigt en følelse af, at der endnu forelå nye opgaver, som måtte komme til udførelse, førend jeg kunne slå mig til ro for bestandigt. Det var især Shakespeares lady Macbeth og Schillers Maria Stuart, der med uimodståelig magt alt i mange år havde sat min fantasi, min forstand og mit hjerte i bevægelse.

Så snart det var kommet til almindelig kundskab, at jeg vendte tilbage til scenen, gik rygten, at hr. Høedt ligeledes agtede påny at optræde. Tillisch fortalte mig, at dette rygte var sandt, og spurgte, hvad jeg mente herom? Jeg forsikrede ham, at jeg intet havde herimod; teatret trængte til flere kræfter, hvorfor da ikke benytte hans, når kun hr. Høedt ville underordne sig de gældende love. Tillisch meddelte mig fremdeles, at det lå hr. Høedt på hjerte ved sin første fremtræden at spille i et stykke i samvirken med mig. Også herpå svarede jeg, at jeg intet havde at indvende, han kunne selv vælge, hvilket stykke han ønskede. Var jeg først påny indtrådt i min stilling, da var det min pligt at spille rned ham som med enhver anden skuespiller, og jeg bad ham i det hele være forsikret om, at i udøvelsen af min kunst trådte det private, personlige aldeles i skygge hos mig, så at jeg visselig ingen hindring 121 skulle lægge i vejen for hr. Høedts fortsatte virksomhed som skuespiller. Han spurgte mig fremdeles, om han måtte meddele hr. Høedt disse mine udtalelser, og hertil gav jeg mit oprigtige samtykke. Tillisch troede derfor fuldt og fast, at han påny havde erhvervet hr. Høedt som skuespiller for scenen.

Endelig var vi kommet midt ind i august. Logeabonnementet stod for døren, og dette indbragte 20.000 rdl. mere end året iforvejen. Mod slutningen af august begyndte prøverne på »Bagtalelsens Skole«. Fra flere af teaterpersonalet var det mig berettet, at Phister og især Nielsen havde udtalt sig om, at de ved min fornyede optræden ville lægge deres misbilligelse mod mig for dagen, og om den modstand, jeg af dem skulle møde ved prøverne. Nielsen skulle udføre Sir Peters rolle og altså samvirke med mig i så godt som alle mine scener. Heller ikke disse rygter foruroligede mig; jeg kendte dem begge og vidste, at ét er, hvad man gør sig til af at turde udtale, et andet, hvad man i øjeblikket har mod til at bringe til udførelse. Jeg havde derfor ondt ved at tilbageholde et smil, da Nielsen på den første prøve af »Bagtalelsens Skole« kom mig imøde med inderlighed og hjertelighed og udtalte med stor artighed den glæde det var ham atter at skulle spille sammen med mig. De omkringstående kammerater studsede ved denne hans adfærd, og mangen en stikpille måtte han døje over modsætningen mellem hans opførsel og hans tidligere udtalelser. Hans forsvar mod dem var, at en dannet mand ikke kunne være uhøflig mod en dame. Til Phisters modstand mærkede jeg intet.

Sæsonen åbnedes med Shakespeares »Much ado about nothing«, hvis titel på dansk var: »Kærlighed på vildspor«, oversat og bearbejdet af frøken S. Beyer. Denne hendes bearbejdelse var blevet antaget i forrige sæson på opfordring af det Hauchske, Christensenske og Høedtske regimente, der havde henvendt sig til hende om snarest muligt at indlevere stykket, men det kom først til opførelse i år. Frøken Beyer blev i sin tid højst forundret over disse herrers opfordring til at indlevere sit arbejde, som man vidste lå færdigt i hendes skuffe, men som hun ved Heibergs fratræden som direktør havde holdt tilbage, da hun ved hans og min bortgang anså sin hele virksomhed for teatret for sluttet. Og vel måtte man med hende forundres over disse herrers opfordring, de som i år og dag ideligt havde udtalt deres harme over det »skandaløse« 122 i, at Heiberg nogensinde havde besmittet teatrets repertoire med hendes bearbejdelser, som de fandt aldeles forkastelige, en dom, det i pressen var blevet mode at underskrive, uagtet alle hendes bearbejdelser havde gjort stor lykke fra scenen. I år og dag havde man brugt denne forkastelsesdom som et bevis på Heibergs uæstetiske standpunkt, og ideligt måtte han høre ilde for, at han antog og beskyttede hendes bearbejdelser.

Den 5te oktober var min første optræden i »Bagtalelsens Skole«. Da jeg atter stod i mit af en stor del af personalet festligt smykkede påklædningsværelse, mødende, ret som en husalf, den syge, men ved sin tilbagekomst lykkelige madam Gram, der til trods for de indfaldne kinder og det svage legeme så ud, som om hun i aften selv var istand til at spille den muntre lady Teazle, - da jeg stod her, iført den lette, hvide, med sølv indvirkede kjole og med den brogede georginekrans slynget om det gammeldags friserede,

lokkede hoved, da følte jeg mig så glad, så let på legeme og sjæl, som om vinger var hæftet på mine skuldre, og uden mindste fornemmelse af, at min virksomhed havde været afbrudt i et par år. Hjertet hoppede i livet på mig, som man siger, og jeg trådte ind for det overfyldte hus som til en festlig dans, og den jubel og blomsterpragt, som her fløj mig imøde, var sandelig ikke skikket til at kølne min overgivne stemning.

Det eneste skår i denne mig uforglemmelige aftens glæde var, at Heiberg ikke var tilstede i huset. I publikum ønskede han ikke at blive genstand for opmærksomhed, og fra at gå op på teatret afholdtes han af mere end een grund. »Jeg skal følge dig,« sagde han, »i aften time for time her i min stue og glæde mig til din hjemkomst.« - At han i hjemmet sad i nogen spænding om aftenens udfald, vil vel enhver finde rimeligt. Han modtog derfor med glæde følgende billet fra den betænksomme Berner straks efter min første indtrædelse i stykkets anden akt.

Deres frue blev ved sin indtrædelse modtaget med en sådan styrterejn af blomster og laurbærkranse, at det langt overtraf, hvad nogensinde tidligere har fundet sted. Fire store tætfuldte kurve udsender nu deres virak over hele scenen - gid den må rense den for alle urene dunster og gid den blomsterbane, Deres frue iaften påny begynder endnu længe må glæde hende og os alle ved 123 sin duft og ved sin velsignelsesrige frugt.

D. 5/10 kl. 8.

Med udmærket højagtelse og hengivenhed
ærbødigst
Berners.

Hele stykket igennem vedblev publikums jubel uformindsket, og da tæppet faldt for sidste akt, udbrød en så enstemmig fremkaldelse, at chefen bad mig til trods for forbudet atter at fremtræde.

Loddet var kastet og min teatervirksomhed atter i fuld gang; og den samme jubel og tilstrømning til teatret, så ofte jeg spillede - ligegyldigt i hvad -, vedblev hele sæsonen med uforandret styrke.

LADY MACBETH

Det havde i mange år stået for mig som et højt kunstnerisk mål engang at turde fremstille lady Macbeth fra scenen. Med dyb alvor og ærbødighed for denne opgave havde jeg med års mellemrum atter og atter søgt at tilegne mig forståelsen af denne kvindeskikkelse, hensat i de mægtige tragiske forhold og omgivelser. Allerede i de sidste år af Collins direktorat påtænkte han efter en del års hvile at opføre »Macbeth« påny. Han henvendte sig til mig med anmodning om at udføre lady Macbeths rolle. Det krøb i mig af begærlighed derefter, thi alt da havde jeg i stilhed indstuderet rollen, men jeg var dog endnu frygtsom og tvivlrådig, om jeg alt nu turde vove at fremtræde heri. Tilfældet kom imidlertid min vaklen til hjælp, idet Nielsen, så snart han erfarede denne henvendelse til mig, gerådede i et sandt raseri, fordi den ikke var tilbudt hans kone. Med lettet hjerte og en lettet samvittighed trådte jeg derfor tilbage, og rollen blev udført af hende til alles tilfredshed og beundring. Da døden 14 år efter uventet berøvede teatret dette udmærkede talent, spøjte atter ønsket om at spille lady Macbeth i min hjerne. Dog gjorde jeg intet skridt for at få dette gamle ønske opfyldt, og det af følgende grunde: For det første havde jo dagspressen på dette tidspunkt påvirket af fru Nielsens venner udfundet, at hun og jeg i de senere år havde været 124 rivalinder, der stod skarpt overfor hinanden, en påstand, der var aldeles ugrundet. Det kunne altså se ud, som om jeg ønskede at fortrænge det billede, hun havde givet af rollen, og denne tanke var mig ubehagelig. Dernæst måtte jeg jo sige mig selv, at Nielsens mangeårige animositet imod mig ville forøges, ifald jeg vovede at afløse hans hustru i rollen, uden at tale om, at det under alle omstændigheder vist måtte være ham ubehageligt så kort efter hendes død at optræde i et stykke, hvori han fornylig havde samvirket med hende, en følelse, jeg fandt meget naturlig. Der kunne altså ikke være tale herom, og jeg slog derfor i mine tanker en tyk streg over dette mit gamle ønske og tænkte ikke videre derpå. Stor var derfor min overraskelse, da jeg nu atter var vendt tilbage til scenen, og Nielsen på en af de første prøver på »Bagtalelsens Skole« kom hen til mig på den mest indsmigrende måde, idet han greb min hånd og sagde: »Kære fru Heiberg, nu står det i Deres magt at gøre mig en stor glæde!« På mit spørgsmål om, hvori denne glæde skulle bestå, udbrød han: »Spil lady Macbeth med mig!« - »Jeg!« udbrød jeg med uforstilt overraskelse. »Ja,« vedblev han, »netop De. Ingen er som De i besiddelse af alle de midler, der hører til at udføre denne rolle. [Dette har altid været min mening.« Jeg svarede ham, at jeg tilstod, at denne anmodning af ham i høj grad forbavsede mig. »Jeg har altid troet, at det var Deres bestemte mening, som De jo ofte har udtalt for andre, at tragiske roller ikke lå for mig; - og nu lady Macbeth, en af de mest tragiske skikkelser!?« - Men nu svor han ved alle guder og gudinder, at en sådan mening om mit talent havde han aldrig haft, og i en strøm af ord og komplimenter gentog han sin

anmodning.] I mit stille sind blev jeg næsten forfærdet over, at dette mit gamle ønskes opfyldelse kom mig imøde fra den kant. Jeg var ikke langt fra at betragte Nielsen som en af heksene i »Macbeth«, der ville friste mig ind i noget, jeg burde undgå. Jeg lovede ham derfor i øjeblikket intet, men sagde, at jeg ville tænke derover. Efter denne dag så han mig derfor aldrig på teatret, uden at han kom hen til mig og sagde: »Har De tænkt på min bøn til Dem?« Omsider svarede jeg, at jeg ikke var i besiddelse af den forkortede og forandrede udgave, som benyttedes ved opførelsen, og han udbrød: »Må jeg låne Dem min bog?« -og inden aften var hans bog i min hånd. Nu optog jeg mine gamle 125 studier af rollen, og det endte med, at løftet blev givet Nielsen.

Af skade bliver man klog, så jeg havde sørget for, at alle på teatret vidste, at jeg agtede at spille lady Macbeth på *Nielsens indstændige opfordring*. Det hjalp imidlertid ikke; han gik dog senere fra denne kendsgerning. Men dermed kom han ingen vej; der var for mange vidner herpå, og mangt et drilleri måtte han døje af sine kammerater i anledning af sit forandrede syn på mit kald i det tragiske.

Hvoraf kom det nu, at dette besynderlige menneske med et forandrede sin hele holdning overfor mig? Hvad mente han hermed? Ville han mig ilde? Troede han at ødelægge mig ved sammenligningen? Nej, jeg tror det virkelig ikke. Hvad var det da? Sempelthen, at han havde lyst til at spille Macbeth og indså, at ifald jeg ikke ville overtage lady Macbeth, måtte stykket ligge uopført. Han så publikums varme stemning for mig og sagde sig selv, at ifald jeg overtog rollen, ville det gamle stykke vinde fornyet interesse og således komme ham selv og hans udførelse af Macbeth tilgode; - det var hele hemmeligheden. Man tror ikke, hvad mangan en skuespiller, der har lyst til at udføre en rolle, kan bekvemme sig til! Venskab og fjendskab slås der da en streg over, levende og døde glemmes for ønskets opnåelse. Man ikke alene lader, som om alt foregående er glemt, nej, man har virkelig glemt alt og lever kun i øjeblikket.

Min opfattelse af lady Macbeth var omtrent i et og alt modsat fru Nielsens, så vel i det ydre som i det indre. Det havde i mands minde været en given sag ved teatret, at lady Macbeths rolle blev tildelt en *ældre* skuespillerinde, en, der ikke længere udførte elskerinderoller, men mødre og ældre karakterroller. Tidligere blev denne rolle udført af jomfru Jørgensen i en ældre alder; fru Nielsen var i samme tilfælde, da hun udførte den. Det falder af sig selv, at når lady Macbeth fremstilles i en ældre alder, da bliver hele fremstillingen en anden, end når man tænker sig hende i en yngre. Hvad der hos den unge lady Macbeth er oplussende lidenskab, bliver hos den ældre, erfarne kløgtens kolde, beregnende, dæmoniske ondskab. Således er hun også altid blevet spillet, da det lå i *traditionen*. Men denne tradition, vover jeg at mene, er fejlagtig lige overfor digterværket hvilket jeg nu vil forsøge at eftervise.

126

Det er altid forekommet mig, at alt hos digteren tydeligt viser hen på, at han har tænkt sig Macbeth og lady Macbeth, om ikke i den første ungdom, så dog som yngre folk, der lever i de første år af deres ægteskab. Macbeth udbryder til sin hustru, da hun i de første scener med ham lidenskabeligt opfordrer ham til mordet på kongen: »*Fød mig ingen døtre! Sønner kun!*« - Dette udbrud af ham bliver ligefrem komisk og uskønt lige overfor en ældre kvinde. Dette hans udbrud tyder, synes mig, bestemt på, at deres ægteskab er i sin begyndelse, hvor slægten først skal fødes. Men er dette rigtigt, da må hun stå for os som en ung kvinde. At hun er skøn, omtales flere gange. Da kongen hører, at Macbeth er kommet til borgen før han og hans følge, siger han: »*Hans (Macbeths) elskov, hed som hans spore, hjælp ham hjem før os.*« - Kongen tiltaler lady Macbeth med: »*Favreste værtinde, - skønne frue!*« - Hans gave til hende ledsages af de ord: »*Til den fagreste blandt de fagre!*« - Således tales kun til den unge, skønne kvinde, og ikke til en matrone. Macbeth og lady Macbeth stormer frem med hele ungdommens kraft og energi mod deres livs ærgerrige planer som betaget af en dæmonisk rus, der har vundet fasthed til handlekraft ved heksens spådom på heden. Denne spådoms gift har blandet sig med deres blod og forvirret deres sanser. Al besindighed er veget, og de slår med eet slag en streg over hele deres ærefulde fortid. Macbeth har endnu ingen sønner i sit ægteskab, men han lever i håbet om deres komme for at arve tronen efter ham. I lidenskabens hede er ingen besindighed hos hans hustru. Hun ser kun et, kronen, hvis ring skal omkredse deres isse. Hjertets angst, samvittighedens røst taler ikke til dem i det første øjeblik beruselse; de er endnu uerfarne i synden. Macbeth siger til sin hustru efter mordet: »*I slige sager er vi børn endnu.*« I ungdommelig ubesindighed stormer de frem, ført af dæmonerne, der har taget sæde i deres sjæle. De er begyndere i synden og ikke to gamle rutinerede forbrydere; -og derfor mener jeg, at det er af største vigtighed, at de begge har ungdommens præg, ellers bliver de modbydelige djævle i hele deres færd.

Men Nielsen var så langt fra at have denne anskuelse af Macbeths ungdom, at uagtet han selv var forbi de halvtreds, da han 127 udførte rollen, mente han dog, at han måtte maskere sit fysiognomi med dybe furer og påsætte sig en skurkagtig paryk, for at få det rette billede frem af denne Macbeth, der står på højdepunktet af krigerisk kraft og heltemod ved stykkets begyndelse. At hele fremstillingen måtte få en farve af dette skurkagtige, er en selvfølge, men, som mig syntes, ikke til held for stykkets virkning og forståelse fra scenen.

Så meget kun om min opfattelse af Shakespeares tanke, at de begge endnu er i ungdommens periode. Og nu min anskuelse af, hvorledes skuespillerinden fremdeles skal opfatte denne yngre lady Macbeth.

De Shakespeareske skuespil er ikke forsynede med alle de noter og fingerpeg til fremstillerne, som de moderne forfattere har indført i deres digterværker til overdrivelse, ja ofte til skade, da de binder skuespillernes fantasi vel stærkt, uagtet jeg indrømmer, at digterne ved disse fingerpeg sikrer sig imod mangen en misforståelse fra skuespillernes side. Men ved denne instrueren af forfatterne gennem deres noter bliver arbejdet for en tænkende skuespiller trivielt, og de slapper hans evner i stedet for at ansøre dem. Det arbejde, den søgen, som sætter en virkelig skuespiller i bevægelse for at udfinde, hvad digteren har ment og villet, påvirker hans indbildningskraft, forhøjer den og skærper hans forstand; og føler han, at han er på rette vej, at det søgte er fundet, da fremtræder den begejstring, uden hvilken intet glimrende billede kan fremstilles fra scenen.

Ved lady Macbeths første indtræden i stykket står kun: »*Lady Macbeth læser et brev.*« Hvorledes skal nu dette læses? Brevet er fra hendes husbond, der beretter hende mødet med heksene på heden, der har hilst ham som Than af Cawdor og endt med: »Hil dig, som skal vorde konge!« - Af deres spådom er alt den første del gået i opfyldelse, og han har nu fast tro til den anden: »Hil dig, som skal vorde konge!« - Denne tro er det, han meddeler sin hustru i brevet.

Skal dette brev nu oplæses, idet hun træder ind, som *første gang* læst af hende? Det er jo indlysende, at et brev af et så mærkeligt indhold nødvendigt må læses op med højst forskellig nuancering, om hun læser disse ord første gang eller repeterer brevet måske for tyvende gang. Jeg mener, at det sidste er det rette, 128 hvorfor jeg også kom ind med brevet sammenrullet og først efter en pause oprullede det og læste det som en repetition, hvor man ord for ord atter gentager, hvad allerede er læst, for yderligere at udgranske dets betydning. Thi tænker man sig, at brevets indhold her første gang træder hende imøde, hvilken forbavselse, hvilke udråb ville da ikke strømme fra denne lidenskabelige kvindes læber. Her måtte hun jo første gang lægge mordplanen; men intet sådant hører vi, derimod har hun alt taget sin beslutning. Planen, mærker man, er alt gennemtænkt af hende; den første forbavselse står som et alt tilbagelagt stadium, hun reflekterer kun over sin husbonds milde, svage gemyt og frygter for, at han ikke besidder den »ondskab«, som må følge planens kække udførelse, og hun udbryder i jublende lidenskabelig styrke: »*Skynd, skynd dig hid til mig, at jeg min ånd kan gyde i dit bryst, at jeg kan skræmme med min tunges djærvehed alt hvad dig holder fra den gyldne krone, hvormed det synes skæbnen, i forening med overjordisk kraft, har smykket dig!*« - Hvad sigter hendes tale til? Naturligvis til planen om at rydde kongen afvejen for hurtigere at komme til det bebudede mål. Men hvorledes kan det ske? Hvorledes finde midler til at få kongen i sin magt? Dette står endnu kun dunkelt for hende, og derfor udbryder hun, da borgvægteren i det samme melder hende, at kongen vil komme i hendes hus i aften og søge natteleje under hendes tag: »*Raser du, som siger så?*« - thi dette budskab er jo som et svar på hendes lønlige tanker og kan nok gennemgløde hende, thi nu er midlet fundet til den sorte dåd, og hun udbryder: »*Hæs er natravnen, som forkynder Duncans fordærlige gang til mine mure.*« Man hører af dette udråb, at alt er færdigt i hendes tanker, den hele mordplan gennemtænkt med en sådan lidenskab, en sådan styrke, at ingen og intet formår at standse, hvad nu hendes hele sjæl går op i. Da træder Macbeth til, og hun tilråber ham: »Ha, store Glamis, høje Cawdor og *allerstørst dog ved det sidste:* »*Hil dig!*«« - Det er heksenes: hil dig! hun her hentyder til, dette »*Hil dig! Du som skal vorde konge!*« og hun vedbliver: »Dit brev har henrykt mig i lysest fremtid!« - Se, denne henrykkelse, mener 129 jeg, må fastholdes under hele denne scene. Denne unge, lidenskabelige, ærgerrige kvinde er henrykt, beruset i stormløbet af sin forbrydelse. Det er ikke en kold, nedrig, i sin ondskab forhærdet kvinde, vi her skal se i lady Macbeth, men en i en dæmonisk henrykkelses rus utilregnelig kvinde, der intet kan se, intet kan høre, undtagen et, det mål, der som et flammehav har antændt hendes ærgerrige sjæl, og hvis luer udbrænder al frygt og al samvittighed. Hun jubler ved det kongelige håb, der stiller sig for hendes øjne, og tilråber Macbeth, der vakler og gyser i besindighedens skræk: »Se frejdig ud!« - Ved denne ubændighed, denne dæmoniske henrykkelse, hvori man ser hendes sjælelige ufrihed, holdes hun endnu indenfor menneskelighedens grænser, og ingen ved endnu, hvad hun kan blive til, når rusen svinder. Derimod ville hun, dersom hun stod der kold, besindig i sin ondskab, stå som en fuldstændig djævel, der stod for lavt til at ende i dyb fortvivlelse, i fortærende samvittighedskvaler, således som senere vises mod slutningen af stykket, hvor henrykkelsen skifter om med angst og kval over hendes brøde.

En skuespillers fornemste pligt er i begyndelsen af en karaktertegning at se hen mod enden af samme, så at begyndelsen og enden står som en enhed i digterværket.

I en senere scene mellem ægtefolkene erfarer vi, at Macbeth, som i første scene med hustruen endnu var vaklende og tvivlrådig, nu ganske har tiltrådt den hele plan, ja svoret en frygtelig ed på ikke mere at afstå fra den. Den dæmoniske rus, farten, så at sige, i hendes lidenskab fra første scene må vedblivende fastholdes i hendes fremstilling, indtil mordet er fuldbyrdet i 2den akt. Umiddelbart før mordet på kongen træder hun ind og siger om kammersvendene, der holder vagt i kongens sovekammer, og som hun har iskænket berusende drikke: »*Hvad der gav hine rus, det gav mig mod, hvad dem udslukte, gav mig ild.*« Hun er altså endnu i samme lidenskabsfart, hvori vi så hende i 1ste akt. Hun lytter nu i spænding ved døren til kongens sovekammer, hvor Macbeth er ifærd med sin gerning. Hun gyser for, at det kan slå ham fejl, og hun udbryder i sin angst: »Jeg havde gjort det selv, hvis ej han havde lignet min fader som han sov.« Hun har altså selv været derinde og betragtet kongen. Denne ytring om hendes fader viser os, at hun er i besiddelse 130 af en menneskelig følelse, - en djævel ville ikke udtale sig således. Macbeth styrter nu ud af morkammeret efter fuldendt dåd med dolkene i sine blodige hænder, aldeles tilintetgjort, medens hun,

jublende over, at planen er lykkedes, indgyder ham mod og fasthed, idet hun siger til ham, da han står fordybet i det rædselsfulde syn af sine blodige hænder: »Lidt vand blodvidnet af din hånd bortvasker.« Hun forfærdes over, at han har dolkene med ud, i stedet for at lade dem ligge som vidner imod kammersvendene, og hun opfordrer ham til at gå tilbage med dem; men da han i sin rædsel ikke atter tør betræde blodkammeret, udbryder hun: »Klejnmodige!« tager dolkene og går selv ind i kammeret med dem. Her, mener jeg, sker det store omslag i hendes sjælstilstand. Fra det øjeblik hun styrter ud af blodkammeret, er forvandlingen synlig. Henrykkelsen er nu veget for den højeste angst. En let mimisk bevægelse, der tyder på, at nu også hendes hænder er plettet af blod, vil bidrage til forståelsen af hendes hænders vaskning senere i søvngænger-scenen, uagtet digteren heller ikke på dette sted foreskriver dette, men overlader det til fremstillerinden. (Hun siger jo ved sin tilbagekomst fra mordet, at hun overstænkede svendene med blod.) Fra nu af er henrykkelsen altså veget og angstens besindelse trådt i stedet; og da der nu bankes på borgporten, og nogen nærmer sig, råber hun atter og atter til Macbeth: »Korn, kom! bort!« - og drager ham med magt ud med sig, for at ingen indtrædende skal se dem. Kort efter træder Macbeth atter ind til kongens mænd, der er kommet, idet han byder dem alle »en god morgen«. Macduff, der er gået ind til kongen for at vække ham og her opdager den sorte gerning, råber så højt, at alle strømmer til, og mellem dem lady Macbeth i natdragt. Hendes forstilling ved denne tidende er her mat og af svag virkning. -»Ha! Hjælp mig bort herfra!« er alt, hvad hun formår at udtale, og hun ledes ud halvt i afmagt. Denne afmagt kan nu fremstillerinden gengive som pur djævelsk forstilling, men et spørgsmål bliver det dog, om ikke hendes kræfter her virkelig er udtømt, så at hun, når man ser hen på, hvorledes hendes karakter udvikler sig, virkelig her er en afmagt nær. I min udførelse af rollen antog jeg dette sidste, af hensyn til hvorledes vi genfinder hende i de følgende akter af stykket.

Vi ser hende nu først påny i næste akt, hvor hun og Macbeth 131 træder ind midt i glansen af det samlede hof, begge med de skæbnesvangre kroner på hovedet. Af en overordentlig, forfærdelig virkning er dette syn. Kronerne sidder nu på de ærgerrige hoveder, over de knuste hjerters sjælekval. De blege kinder, det matte, forcerede smil, hvormed de modtager hoffets kur, er her af stor tragisk virkning. Vi ser her denne, i første akt glimrende, storlåede kvinde som en ganske almindelig værtinde, der kun lader nogle høflighedsord til sine gæster glide over læberne, før hun påny fjerner sig. I sin uro søger hun kort efter Macbeth op, og vel lyder der mod og trøst til manden fra hendes læber; men hvor matte! Hvor tydeligt ser vi ikke her, at hun, som vil sætte mod i ham, selv er modløs, om end hun tiltvinger sig noget af den gamle tone lige overfor sin medskyldige.

Efter den scene, Macbeth har med morderne, hvor mordet på Banquo bliver aftalt, ser vi hende atter i uro opsøge sin gemal, i hvis åsyn hun læser mørk angst. Hun tiltaler ham blødt for at berolige ham og beder ham være »vennesæl« mod deres aftengæster. Han ser hendes blege kinder, ser også hendes betyngede sind og udbryder: »vær fro!« Dette er hun altså ikke, uagtet kronen sidder på hendes hoved. Han vedbliver: »Frisk mod! før flagermusen fuldendt har sin natteflugt, skarnbassen, født i mæg, på sorten Hecates opfordring, med sin dorske summen har ringet natten ind, skal ske en rædsom dåd.« Hun udbryder: »Hvad skal da ske?« Hun er altså uvidende om planen med morderne, der skal dræbe Banquo. Han svarer: »Vær uden skyld i planen, dyrebare, til dåden du bifalder.« At han tror at burde skjule disse nye rædsler for hende, viser tydeligt, at det er en anden lady Macbeth, vi nu har for os, end hende, vi så i første akt, der hånende og lidenskabeligt kaldte ham for »svag og fej«, fordi han da gyste tilbage for det rædsomme middel, der kunne sikre dem tronen. Han vil nu holde hende udenfor de nye rædsler, thi han ser, at hendes sjæl ikke tåler at betynges med nye byrder, og han tilråber hende atter og atter: »Vær du derfor fro! - vær uden skyld i planen.« Hun står altså der, betyngt som en, der bør skånes. Den dæmoniske henrykkelse er veget fra hende, og uden den synker hun sammen.

132

Fra det øjeblik mordet på kongen er fuldbragt, ser vi disse to skikkelser vandre modsatte veje. Medens hun viger tilbage, stormer han som et rovdyr, der har smagt blod, frem i et rasende løb til nye rædsler. Her vises altså mandens styrke til at fortsætte i det ondes tjeneste, medens kvindenaturen hurtigt viger tilbage. Men denne vigen tilbage allerede på dette punkt af handlingen, denne blødgøren, der røber et hjertes angst for at fremture i det onde, forstås ikke, ifald vi som sagt ikke fastholder, at hun aldeles var betaget af sin ærgerrigheds rus i begyndelsen af den usalige mordplan, så betaget, at lidenskaben gjorde hende ufri.

Vi ser hende nu først igen ved det kongelige gilde på borgen. Festen er i fuld gang, og man er ifærd med at ordne sig til taflet. Da underrettes Macbeth hemmeligt af morderne i en krog af salen om, at mordet på Banquo er fuldbåret, men at dennes søn undveg. Altså lever fremdeles en arving, der kan støde Macbeth fra tronen, og han udbryder: »Så har jeg atter kolden.« Han skælver altså påny for sin fremtids magt og højhed.

Atter her ved gildet ser vi lady Macbeth i en kuet tilstand, ikke i glæde over den gyldne ring, der omslutter hendes isse, men som en stilfærdig kvinde, med almindelige talemåder på læberne til sine gæster. Vi ser intet af den strålende, lidenskabelige kvinde fra første akt. Da stiger Banquos genfærd frem og indtager Macbeths ledige kongestol. Synet åbenbarer sig for Macbeth, medens det er usynligt for lady Macbeth, der ingen del har i denne nye brøde. Ved Macbeths forfærdelse over dette syn, hvorved han geråder i raseri, der udtaler sig lydeligt for alle de forsamlede, viser lady Macbeth sig i sin angst endnu en

gang kæk, i frygt for, at Macbeth i sine forfærdelsens udbrud skal røbe alt for gæsterne. I sin angst herfor samler hun endnu en gang alle sine sjælekræfter og taler ham, hemmelig, hårdt til. Men da Macbeth fremdeles er ude af sig selv, udbryder hun, ikke i heroisme men i angst: »*Er I en mand?*« og da forfærdelsen vedbliver at berøve ham herredømmet over sig selv, afbryder hun gildet og beder alle at forføje sig bort *straks*, uden al ceremoni. Hun ledsager sine gæster ud og kommer straks tilbage. Hun og Macbeth står nu ene lige overfor hinanden, og man venter, at et væld af bebrejdelser og hånsord over hans umandige opførsel skal strømme ham imøde fra hende, men *intet ord undslipper hendes læber*.

133

Hun står tavs, hensunken i sig selv, og vi føler, at hun selv i høj grad trænger til, hvad hun råder Macbeth, at søge hvile og ro i søvnens arme. Og i dette moment mener jeg, at fremstillerinden bestemt må vise overgangen fra den stærkt betagne, furiøse lady Macbeth i de første scener af stykket og den, hun nu gennem begivenhedernes gang er blevet. Ved at se denne forhen stolte skikkelse bøjet, udmattet, støttende sit trætte hoved til sin medskyldiges skulder, helt sunket sammen aner vi, at vi står lige overfor et sjæleligt gennembrud, hvis videre udvikling vi med spænding imødeser. Uden at denne sjælelige overgang i dette moment tydeligt vises af fremstillerinden, kommer lady Macbeths forfærdelige samvittighedskvaler i søvngænger-scenen os så uventet, så isoleret, at den hele nat-scene let får udseende af et effektsted, der er lagt ind uden tilfulde at være motiveret ved de i hendes sind foregående brydninger. Men holdes min opfattelse af karakterens udvikling fast, da er vi forberedt på hendes natlige kvaler, forberedt på, at angeren over hendes forfærdelige gerning griber hende, at hun er ifærd med at dømmes af sin egen samvittighed. Men da må også de tre berømte suk, der i søvngænger-scenen udstødes af hendes gennemsnede sjæl, *ikke udstødes* som hule hyl fra helvedes afgrund, hvori hendes sjæl allerede er, men lyde som dens angstfulde bøn om den eviges barmhjertighed og nåde.

Der er af de største ånder talt og skrevet meget om opfattelsen af denne Shakespeareske kvindeskikkelse. Nogle af disse udtalelser kan jeg tage til indtægt for min opfattelse, andre ikke. Blandt de sidste udtaler biskop Martensen sig således i sin dogmatik pag. 571-72:

»Blandt digterne har fornemmelig Shakespeare fremstillet os sådanne individer, der midt i tiden er åbenbarelses af helvede. Når vi således ser lady Macbeth vandrende i søvne, aftvættende blodpletterne af sin hånd, udstødende hine forfærdelige suk, i hvilke den tilbagetrængte samvittighed søger at skaffe sig luft, må vi da ikke sige, at forestillingen om den evige fordømmelse pånøder sig os som en realitet? Thi det er ingen sand, ingen frugtbar anger, hvorunder hun lider; i hendes anger er der kun trængsel og angst, men ingen lyst til det gode; *hun fastholder den onde vilje*, og det gode er kun i hende som den blotte mulighed, der 134 er uadskillelig fra den gudbilledlige skabning. Men denne tilbagetrængte, i uretfærdighed opholdte mulighed hviler som en centnertung byrde på hendes sjæl, uden at der er nogen betingelse for en lettelse og befrielse gennem den sunde anger. Og når vi ser hende vandre således, er det da ikke, som måtte hun vedblive at vandre således gennem æoner, grædende helvedes tåreløse gråd, hvorved vi mindes ordet: »falder over os I bjerge, skjuler os I høje!««

Her er altså bestemt udtalt, at denne lady Macbeth er evig fordømt og hendes sjæl hjemfalden til helvedes evige kval. Jeg føler det dristige i at være af en anden mening end en så lys ånd, en så skarp tænker. Men biskop Martensen siger et andet sted i dogmatikken, at »*så længe et menneske befinder sig i tiden, er der en mulighed til omvendelse*.« Nuvel! Lady Macbeth befinder sig endnu henimod stykkets slutning i »tiden«, kan det da siges så vist, at hendes sidste tids kvaler og anger ikke har været frugtbringende for hendes sjæl?

De Shakespeareske figurer er alle fremstillet i korte, kraftige træk. Alle mellemlidene i karaktererne er så godt som oversprunget. Desto vigtigere er det, at skuespilleren ved alle tilladelige midler, som står til hans rådighed, udfylder disse mellemlid for at hjælpe tilskueren på vej til forståelsen af det hele. Vi ser kun lady Macbeths nattevandringer een gang i stykket, men hendes kammerfrue beretter os, at hun ofte har set hende vandre således i de natlige timer. Hvor nær ligger det da ikke at tænke på, hvad der er gået forud for denne usalige tilstand! Hvor mange angerens *frugtbare* tårer kan hun ikke have udgydt i vågen tilstand, der ikke kunne få luft i den spænding, i den abnorme tilstand, der indtræder i sligt søvngængereri, hvor legemet sover, medens sjælen på egen hånd fortsætter de lidelser, der ikke tør komme til udtalelse i vågen tilstand! Ikke et glimt af overmodig stolthed og tilfredshed over, at kronen endelig sidder på hendes hoved, viser digteren os hos lady Macbeth efter det store resultat, at alle hendes tidligere brændende ønsker er gået i opfyldelse. Anderledes med Macbeth; han nyder sin sejr og fremturer i det onde. Uagtet vi også af hans mund hører smertelige udbrud, hvorledes han har solgt sin sjæls evige ro, vedbliver han at dyngte brøde på brøde og lever kun for at fortsætte, hvad han så blodigt har begyndt. Der 135 må dog være forskel i den evige dom over den, der fremturer i det onde, døvende enhver røst, der taler til ham gennem samvittigheden, og den, der som lady Macbeth standser forfærdet på vejen og geråder i en sådan fortvivelse over sig selv og sin synd, at denne fortvivelse tilsidst dræber hende. Macbeth tænker vel på helvedes straf, *men trodser den* og er beredt til at betale sin brøde. Lady Macbeth gyser tilbage, hun har tænkt over sin synd, og hun udbryder i søvne: »Hu, helvede er bælgmørkt,« hun er sig sin synd bevidst og har dømt sig selv, - og i selvfordømmelsen ligger dog vel den anger, der kan bære spirer henimod nåden.

Uoverensstemmelsen mellem biskop Martensens og min opfattelse har da sin grund ikke i forskellige betragtninger af de dogmatiske sandheder, men i en forskellig forståelse af digterens mening med lady Macbeth. Spørgsmålet er, om digteren her har villet tegne en i al evighed fortabt sjæl, en sådan, som det er utvivlsomt, at han har villet skildre i sin »Richard den Tredje«, eller en sjæl, for hvem der endnu findes en udvej til frelse gennem angeren. Dette sidste mener jeg, at han i alt fald har ladet stå åbent for opfattelsen af lady Macbeth.

Hvor mange mennesker kæmper ikke dagligt med den gode engel i deres bryst, indtil denne bedrøvet opgiver dem. Der gives mennesker, om hvem dæmonerne siger: »Denne sjæl er et helvedesemne, som vi kan påvirke og vinde,« ligesom der gives andre mennesker, overfor hvem de onde magter føler, at her er deres magt brudt og vil til evig tid blive uden virkning. Macbeth og lady Macbeth er slige helvedesemner, som dæmonerne føler, at de kan påvirke, og derfor sendes heksene til dem for at lokke og vildlede dem på deres veje i livet. [Sådanne fristere kommer snart til menneskene i een form, snart i en anden, og der gives vel næppe noget menneske, der har givet sig af med at granske i sine sjælstilstande i årenes løb, der ikke har erfaret, at også de har mødt hekse på heden, hvis råd ofte lød så uskyldigt, så berettiget, at de i al tryghed hengav sig til dem og først sent opdagede, at disse råd havde ført dem på afveje, som det da var for sildigt at vende om fra. Disse fristere kommer ofte til os gennem en vens eller venindes mund. Hvor ofte kan et ord, der sårer os, en hentydning, der berører vor forfængelighed, vort hovmod, være kilden til en hel række beslutninger og handlinger, vi i tidens løb ser 136 forundrede tilbage på, idet vi sukker: gid det var ugjort! Alle disse tilsyneladende uskyldige råd, alle disse fordærlige ord er heksenes tiltale til os på heden. Det gælder derfor at være årvågen. Dæmonerne aflurer os snart vore svage sider og ved behændigt at skyde breche i vor sjæls forskansninger. Men de bliver, Gud være lovet! ikke altid de sejrende.]

Lady Macbeth blev for en tid besejret af dæmonerne, men hendes anger og suk mod nådens dør rev hende atter ud af deres herredømme. [Men vejen, den ny vej, hun efter døden vil komme til at vandre, vil blive hård og streng, forinden brøden ganske er udsluttet, og det tabte jordeliv atter vinder fornyet, bedre skikkelse.]

Det er dette, jeg tror, at Shakespeare har villet udtrykke i denne kvinde; - fra denne anskuelse, dette syn udgik min fremstilling af lady Macbeth, og heri bestod den nye opfattelse, der afveg fra den ældre, traditionelle hos os. Om den ældre opfattelse eller min har været den gængse på Shakespeares tid, lader sig ikke efterspore. Begge måder ville altid gøre stor virkning fra scenen; men den første viser et abnormt menneske, en undtagelse, medens den sidste, synes mig, viser det alment menneskelige [og må derved berøre tilskuernes inderste i højere grad, idet den hvisker i sjælene: »Også du kender til slige anfægtelser, om end af en anden natur end lady Macbeths.«]

Det held, der fulgte mig med udførelsen af lady Macbeth, tror jeg især at skylde først min nye opfattelse af det hele billede, der blev forstået af publikum og anerkendt af kritikken; dernæst min plastiske evne, som slige tragiske roller mindst af alt kunne undvære, I søvngænger-scenen kom desuden to færdigheder mig til stor nytte: først den evne, jeg havde tilegnet mig ved indstuderingen af »Kong René's datter«, nemlig at lade øjet skue indad, i stedet for at stråle udad, så det derved får et tilsløret, mat udtryk. Dette hjælper til at holde pupillen i øjet rolig og stille, og denne matte, tilslørede stirren ud i rummet, uden at det ser ud som om øjet ser noget, er for denne scene af stor vigtighed, da dette bidrager til, at tilskuerne tror på søvngængeriet. Dernæst en færdighed, som jeg selv tillægger stor betydning for fremstillingen af denne nattevandrerske, hvis lydelige ord kommer ligesom forborgne tanker, sjælen presser frem til en virkelig lyd, - nemlig at kunne 137 lade ordene lyde uden at bevæge læberne som ellers ved talen. Dette gør virkning, som om de ord, vi hører, kommer ufrivilligt ud fra sjælens dyb, og den stille mund bidrager sit til at holde kinderne og det hele blege fysiognomi i en marmorlignende ro. Alt dette bevirker en illusion hos tilskuerne, uden at disse gør sig rede for, hvormed virkningen tilvejebringes, og netop derved bliver virkningen så meget større. [Meget blev skrevet og udtalt om min fremstilling af lady Macbeth, uden at det stod tydeligt for en eneste, hvorved virkningen opnåedes. Men at en ny opfattelse lå til grund for min fremstilling, havde man dog set, og kritikken anerkendte denne for berettiget, uagtet den helt igennem afveg fra den ældre, man i mange år havde vænnet sig til.]

Med stor glæde modtog jeg som gave af Mårstrand efter opførelsen af »Macbeth«, en lille, prægtig skitse i olie, hvis hovedfigur var mig som lady Macbeth i den natlige mordscene, holdende armstagen med de tændte lys i hånden, og i sin angst trækkende den af rædsel forstenede Macbeth ud med sig, idet hun råber: »Kom! kom!« [Denne skitse af Mårstrand findes endnu mellem de malerier, der er i mit hjem.]

O, lykkelig den kunstnerinde, der har en digter som Shakespeare at tolke! Hvor ofte kaster ikke digterne scenerne mellem hverandre, uden karakterens fremadskriden, uden at den af dem forberedes til at vække den fulde illusion. Ikke således her. Kan man tænke sig en mere glimrende indledning til hin natlige søvngænger-scene end den stille natlige samtale, der går forud for den, mellem lægen, der er hidkaldt, og lady Macbeths kammerfrue? Slig indledning af et så vigtigt optrin udfinder kun det højeste dramatiske geni. For første gang i stykket forberedes tilskuerne her på lady Macbeths tilstand, hvorledes hun i usalig uro ofte om natten vandrer om i søvne og udtaler ord, om hvilke kammerfruen ytrer: »Jeg siger hende det ej efter.« Det er umuligt, at denne natlige, forfærdelige scene kunne være virkningsfuldere forberedt til at spænde og

tilvejebringe en stemning og illusion hos tilskuerne end ved denne stille, fortrolige samtale. I intet digterværk kender jeg mage til dramatisk kunst; det skulle da være den vidunderlige begyndelse i »Hamlet« på skansen.

Lægen, der har våget hele natten for selv at være vidne til ladyens usalige nattegang, uden at den er indtrådt, har alt opgivet 138 dette og vil fjerne sig, da kammerjomfru med ét udbryder i rædsel: »Ser I! der kommer hun just som hun plejer!« - Jeg vil se den tilskuer, der ikke føler en gysen ved dette udråb, og ved nu at se den natligklædte, usalige kvinde med det brændende lys i hånden, skridende frem, stiv, forstenet, som et spøgelse, under den skumle borgs buer. Hvilken hjælp fra digterens fantasi ydes ikke her fremstillerinden! Hvorledes bæres nu ikke den hele situation - lige fra den forfærdelige gniden af blodpletterne på hånden, indtil hvert lille ord, der presses frem fra den forpinte sjæl - op til den højeste dramatiske virkning! Og denne scene, der forekommer os som et helt stort drama, består kun af *fem små, korte replikker!* Men hvilke replikker! Som udhugne i marmor bliver de os uforglemmelige. De falder som spidse dolke ind i vore sjæle, kun afbrudt af lægens og kammerjomfruens sagte hvisken bag hende, der endmere forhøjer den hele situation, idet disse tvende skikkelser skælvende lytter til den fortvivledes hjerteskerende kval, indtil lægen siger: »Jeg har hørt nok, her formår min kunst intet.«

Ja, jeg gentager det: lykkelig den fremstillerinde, i hvis lod det falder at tolke en sådan digters syner og åbenbaringer!

Hvor har jeg ikke selv ved indstuderingen følt den magt, der ligger i hele denne situation; hvorledes den formår at sætte alle fibre i bevægelse! Når jeg i ensomme nattetimer, medens alle i huset var gået til ro, indøvede fremstillingen af denne scene, da greb mig ofte en uforklarlig rædsel, som om hele stuen fyldtes af dæmoner, der rykkede mig nærmere og nærmere; åndedrættet standsede i mit bryst, og mig syntes, at de ligesom ville trænge mig ud af stuen, og jeg ligesom blev tvunget til at gribe lampen og skyndsomt forlade værelset [under en voldsom hjertebanken.] Og dog kunne jeg kun indøve denne scene i nattens stilhed. Der var for mig ligesom noget unaturligt i at indøve den ved dagens klare lys. Jeg trængte selv til nattens mørke for at komme i den fulde illusion, uagtet jeg ofte selv forfærdedes over, i hvilken grad den lod sig tilvejebringe.

En skuespillers fantasi er - som jeg tidligere har udtalt - hans styrke i kunsten, hans fare i livet. Min fantasi blev ved indøvelsen af denne rolle vakt med en sådan styrke, at jeg selv forfærdedes derved, så jeg ideligt og ideligt måtte kæmpe for atter at slukke 139 denne indbildningskraftens ild og påny bringe den til ro ved at begive mig ind i livets daglige sysler.

To uheld havde jeg ved min første fremstilling af lady Macbeth, som let kunne have fordærvet det hele for mig. Det første bestod deri, at vor nye sceneinstruktør, hr. Høedt, havde forsømt at give maskinmesteren ordre til, at den mørke belysning fra den foregående scene i stykket skulle forandres til en lys, idet lady Macbeth første gang træder ind med brevet i hånden. Jeg måtte derfor i min første scene træde ind i bælgmørke, uagtet jeg skulle oplæse Macbeths brev. Der hørte åndsnærværelse til for ikke at komme ud af fatning ved denne overraskelse. En fremstillers første indtræden i en ny rolle har altid stor betydning for denne. Masken, den hele holdning skal her påvirke tilskuerne og give dem et billede af den hele personligheds karakter. Min første entré i denne rolle blev på grund af ovennævnte fejl fordærvet for mig og publikum. Dette var det ene af mine to uheld.

Man undrer sig ofte over, ja vil næppe tro herpå, at skuespillere i årenes løb ikke formår at bekæmpe en vis angst, så ofte de fremtræder. Jeg tror, at denne angst især fremkaldes ved det uberegnelige, der kan møde ved enhver fremstilling og således ødelægge alt for os, vor hele stemning, men især stemningen hos publikum, der kun er altfor tilbøjeligt til at lade sig forstyrre ved mindste uheld udefra. Jeg vil nu ikke tale om, hvad en kat, der tilfældigvis forvilder sig ind på scenen, et skrigende barn i huset, en tilskuer, der i et vigtigt øjeblik giver sig til at nyse eller hoste, et lampeglas, der springer i lamperækken, en kulisser, der truer med at falde om, etc. etc., kan frembringe for en ruptur i publikum. Goethe fortæller et sted, hvorledes en skuespiller, der fremstillede Hamlet, fik al sin virkning ødelagt i en af de vigtigste scener ved at et lille hvidt bændel havde sneget sig frem på hans sorte dragt. Alle tilskuernes opmærksomhed dvælede nu kun ved det uheldige bændel, og illusionen, opmærksomheden, stilheden var tilintetgjort. Så lidt behøves! At sådanne små, uberegnelige uheld let kunne møde, er naturligt, men disse i sig selv små uheld er store for skuespilleren, thi de bringer ham og tilskuerne ud af stemning. Farligst er naturligvis alt sligt i tragedierne; og er latteren først vakt der, hvor alvoren skulle herske, da skal der virkes en god stund, førend den lattermilde stemning atter kan jages på dør.

140

Mit andet uheld var af en alvorligere natur.

Den misstemning, ja den nationale sorg, der alt længe havde grebet så godt sorn hele nationen over, at kong Frederik den Syvende havde ægtet grevinde Danner, var i den allersidste tid blevet forøget ved adskillige begivenheder. Midt i december blev Københavns indbyggere en morgen overraskede ved en lille, trykt løbeseddel, der ombåres i alle huse, og som til alles forfærdelse meldte, at Christian den Fjerdes

skønne og stolte bygning, Frederiksborg Slot, natten iforvejen var brændt tilligemed mange af dets historiske kunstskatte. En uhyre hjertesorg fremkaldte dette budskab hos enhver mand og kvinde i landet, der havde gnist af nationalfølelse, og man formåede næppe i første øjeblik at fæste tro til det.

Allerede før slottets brand var der en stærk uvilje mod grevinden. Man harmedes over hendes intrigante kløgt, som man sporede i mange statsforhold. Længe havde man fundet sig i alt dette, men endelig tabte ministeriet tålmodigheden lige overfor hende og hendes lidet agtede medhjælper, kammerherre Berling. Ministeriet forlangte bestemt Berlings fjernelse fra hoffet. Dette ville grevinden ikke gå ind på, og hun havde derfor i begyndelsen af december måned sat igennem hos kongen, at ikke Berling, men samtlige ministre afskedigedes. I det afgående ministeriums sted indtrådte ministeriet Rotwitt-Blixen Finecke, der straks fra begyndelsen af var højst upopulært i København. Ved slottets brand fik selv Frederik den Syvendes popularitet, der alt var rystet ved ministerskiftet, et hårdt knæk, idet man bebrejdede ham, at han havde villet bruge slottet til vinterbolig, og uviljen mod grevinden steg til en forbitrelse, der på mange måder gav sig tilkende, og man tænkte stærkt på en offentlig demonstration imod hende. Da kom den 10de januar. Tragedien »Macbeth« var ansat til opførelse på denne aften, og man erfarede, at kongen og grevinden ville overvære denne forestilling i den kongelige loge, en plads, man aldrig havde kunnet finde sig i at se hende indtage. Det blev nu besluttet af eliten, der havde tegnet sig for alle billetter i første etage, at i samme øjeblik grevinden trådte ind i logen, skulle alle rejse sig og forlade teatret. Politidirektør Bræstrup, der havde erfaret den hele plan, gik nu til kongen og grevinden, meddelte dem, hvad der forestod dem og bad dem indstændigt om ikke at besøge teatret denne 141 aften. Men grevinden påstod, at hun ville herhen, idet hun ytrede: »Jeg kender de danske, de er hunde, der gør, men bider ikke«, og Bræstrup måtte gå bort med uforrettet sag. Men kort før forestillingens begyndelse bemærkede han, at alle ekvipager blev holdende på torvet, i stedet for som ellers at køre bort, når herskaberne var stået af. Han blev nu alvorlig bekymret og ilede atter op på slottet, fortalte dem dette umiskendelige tegn på, hvad der var igære, og bad dem atter indstændigt om, ikke at udsætte sig for et sådant optrin, der kunne have uberegnelige følger. Dette hjalp, de opgav forestillingen og blev hjemme; - lidt inde i første akt vidste alle, at de ikke kom, og nu kørte alle vogne bort.

Det røre, som denne begivenhed havde vakt, gjorde, at alles sind var stærkt optagne deraf til uheld for forestillingen. Noget inde i stykket mærkede man vel, at sindene var kommet i ro og publikum i stemning til at fordybe sig i digterværket; men jeg anså det dog for et stort uheld, at dette sammentræf skulle ske.

Jeg spillede lady Macbeth første gang den 10de januar 1860. Sidst i februar blev Nielsen syg og døde den 13de marts pludseligt og uventet. Teatret havde på dette tidspunkt ingen skuespiller, der kunne overtage Macbeths rolle, og stykket blev altså henlagt. Jeg kom således kun til at udføre denne rolle 4 gange. Det var hårdt, men jeg var dog taknemmelig for, at jeg i disse 4 gange havde fået et længe næret ønske opfyldt, uagtet en så vanskelig rolle naturligvis ved at repeteres vinder i kraft og bestemthed for fremstillerinden.

[Nielsen døde som sagt uventet under indstuderingen af en ny rolle i et fransk stykke, der hed »Skikkelige folk«. Prøverne på dette var begyndt, men blev afbrudt ved hans sygdom og død.

Nogle måneder efter faldt ved kaffebordet mine øjne hen på Heiberg, der som sædvanligt nød sin kaffe i sofaen. Jeg så, at han stille sad og smilede for sig selv. Jeg spurgte ham da, hvad han tænkte på, som kunne frembringe dette fornøjelige ansigt? Han svarede, idet smilet nu blev til en lydelig latter: »Det får du ikke at vide.« Nu blev min nysgerrighed vakt, og jeg bad ham endelig sige mig det. »Nej,« svarede han, »det er skammeligt af mig, og jeg siger det ikke.« Nu fik han ingen ro for mig, og han sagde endelig med sit bekendte ironiske smil: »O, jeg sidder her og tænker på denne Nielsen og hans bratte død under indstuderingen af 142 »Skikkelige folk« (et stykke, hvoraf Heiberg kun kendte titlen, men ikke indholdet), og et epigram over ham kom som af sig selv i min tanke.« Jeg bad ham endelig at fremsige dette, og han modstod ikke længer, men deklamerede med komisk patos følgende:

»Hel ofte var han Melpomenes tolk
Og holdt sig karsk, endskønt han måtte bløde
Så mangen gang for sin gudindes dolk.
Men da han kom blandt »skikkelige folk«, -
Da følte han sig fremmed - og han *døde*«.

I den del af sæsonen, der endnu var tilbage, spillede jeg ideligt mit gamle repertoire, derimellem i Heibergs vaudeville »Nej« for 124de gang.

Af hr. Høedts genoptræden i sæsonen blev da intet. Hans vaklen frem og tilbage førte til, at den ene måned efter den anden forløb, uden at hans løfte til Tillisch blev indløst. At ingen modstand fra min side var skyld heri, vidste enhver ved teatret. Hvorfor mon han ikke optrådte? Min tro herom er, at han ligefrem manglede mod dertil. Han frygtede for, at den stemning, der så varmt havde udtalt sig for mig, skulle blive en anden for ham, og derfor ønskede han ikke at udsætte sig.]

Jeg spillede 40 gange i denne sæson i de betydeligste roller af mit repertoire. Men førend jeg slutter

beretningen [om denne for mig lykkelige sæson 1859-60,] må jeg have lov til i al korthed at omtale et vemodigt minde, idet jeg den 23de marts havde den sorg ved døden at blive berøvet min trofaste madam Gram, et af de mennesker, der til trods for sin underordnede stilling så ofte havde virket velgørende på mit sind, og som jeg hang ved med en datters følelser. Da jeg en aften til min sorg fik bud om, at hun var død, gik jeg straks til hendes hjem for endnu en gang at se de kære træk. Hun var alt afklædt og lå indsvøbt i et lagen på et bord i et afsides værelse, der stødte op til portnerboligen på teatret, hvor manden var ansat. Hendes unge, smukke, gudhengivne datter og hendes mand fulgte mig ind til hende. Lagenet blev taget fra ansigtet, og der lå hun, den lille, fine skikkelse; men ak, hvor forandret! Varmen, kærligheden, som var hovedudtrykket i hendes milde træk, var borte; som udhugget i en hvid sten lå hun der.

143

Man ved ikke, om man skal sørge eller glæde sig over at se et så tydeligt tegn på, at det vigtigste ikke længer bor i det tilbageblevne hylster.

Et billede af madam Gram, som denne engang havde skænket mig på min indstændige begæring, hængte jeg op i mit påklædningsværelse på teatret for på denne måde endnu at have hende hos mig der, hvor hun i så mange år i kærlighed og ydmyghed havde syslet om mig. Ak, en svag erstatning!

Den fremmede, som tilfældigvis var kommet i Holmens kirke torsdagen den 29de marts hint år og set den overfyldte kirke, det talrige følge, hvorimellem teatrets første kunstnere befandt sig, havde set den med en mængde kranse smykkede kiste, hørt præstens udtalelse om den hensovede, hørt korsangernes afskedskvad over kisten og set de mange tårefyldte øjne, ville næppe faldet på, at her begravedes en af teatrets pyntekoner. Alle havde haft kærlighed til denne stille, milde sjæl, og dog kendte ingen hende som jeg. Jeg sammenlignede hende altid med vågekongen Alma i Paludan-Müllers »Adam Homo«. I Gud Faders rige bliver ofte den sidste henede den første, og den første henede den sidste !

Så ofte jeg efter denne dag kom kørende til prøverne på teatret, kom hendes stakkels datter mig imøde med øjne, der var opsvulmede af gråd over det uerstattelige tab af en sådan moder, og altid måtte jeg da først gå ind med hende på hendes værelse for at trøste og berolige hende, så godt jeg kunne. En formiddag, en fjorten dages tid efter moderens begravelse, da jeg som sædvanligt kom kørende til prøven, lukkede hun karetdøren op, og til min forundring strålede hendes glade øjne mig imøde med en næsten overnaturlig glans. »Nå, min kære Marie,« sagde jeg, »i dag møder De jo med et fornøjet ansigt.« - »O, frue!« udbrød hun, »De må endelig følge lidt ind med mig, førend De går op til prøven. Jeg må tale med Dem.« Jeg gik da ind med hende, idet jeg sagde: »Hvad betyder dette?« - »O,« udbrød hun, »De må ikke forundres over mit glade udseende, men jeg er så lykkelig i dag.« - »Hvad er der hændt Dem?« spurgte jeg. - »Tænk,« sagde hun, idet hun greb min hånd og kyssede den, »at jeg har i nat set min søde moder! Ja, frue, jeg har set hende! Da jeg grædende lå i min seng, stod hun med ét for mig, fæstede sine søde, milde øjne på mig og sagde med et usigeligt udtryk: »Min kære Marie, du må ikke være så bedrøvet, thi jeg er lykkelig og har det så godt!« og i samme øjeblik forsvandt hun, og jeg følte en glæde, som jeg ikke kan beskrive, og denne glæde vil nu vist aldrig forlade mig!«

Vi ved ikke, vi kender ikke, hvad en afdød formår for at trøste en elsket efterlevende. For Marie var dette besøg ingen illusion, men en virkelighed, der fyldte hele hendes sjæl. Var dette et bedrag af hendes indbildningskraft, da var det i al fald et skønt bedrag, som gode væsener havde skænket hende.

Teatrets ferie var begyndt, og vor attrå stod nu til endelig for første gang at nyde et sommerophold på herregården Bonderup. Glade drog vi derud, fulde af håb om, hvad der ventede os der. Ak, vi stakkels mennesker! hvor lidt ved vi om, hvad fremtiden bærer i sit skød, [og godt er det, at vi intet ved herom.]

BONDERUP. »MARIA STUART«

På vejen til Bonderup glædede jeg mig ved tanken om at skulle ordne det nye hjem smukt og hyggeligt, at skulle gense alle de håndarbejder, jeg tidligere havde udført til prydelse for værelserne, over at alt var lagt så pænt og bekvemt tilrette i kasserne, at jeg hurtigt kunne få hele huset i orden; - glædede mig til om kort tid at skulle modtage min kære veninde, bispinde Martensen og hendes børn, medens biskoppen foretog sine sædvanlige visitatrejser og efter disse også ville indfinde sig hos os.

Beskrivelsen af min første overraskelse ved at indtræde i denne vor nye bolig skal være helliget eder, I husmødre, idet jeg er vis på eders sympati. Så hør da nu denne min sanddru beretning!

Alle mine kasser havde den forfærdelige Ole på egen hånd åbnet og kastet alt hulter til bulter ind i et

stort fadebur. Gardiner, bøger, broderede sager, linned, madrasser, porcelæn, glas, lys, lamper, spejle, borde, servanter etc. lå henslængt i det store fadebur, midt på gulvet, som et stort bjerg og indfiltret imellem hverandre som glasstumperne i et kaleidoskop. Det ene måtte trækkes ud efter det andet som et nøgle garn, der er kommet i ulave. Af et fuldkomment nyt køkkentøjssæt fandtes ikke en kedel, der ikke var brugt og kulsort af ilden, og nogle af karrene var aldeles ubrugelige, da Ole havde tilladt håndværksfolkene ifjor at koge lim i nogle 145 af dem og benytte andre til farvepottes. De nymalede vægge, gulve og vindueskarme, de nybetrukne sofaer og stole, alt var i den grad overplettet med fluesnavs, at jeg aldrig havde troet, at der kunne findes en sådan mængde af denne pøbel blandt insekter. Sagen var, at den djævelske Ole hele forrige sommer, hvor vi jo ved Heibergs sygdom var blevet forhindrede i at flytte derud, havde dag og nat ladet alle vinduer stå åbne for, som han sagde, »at lufte ud«.

Jeg betragtede alt dette i stum forbavselse, og, som mig syntes, med overmenneskelig tålmodighed; men da jeg kiggede ned i en af kasserne, hvilken jeg genkendte som den, hvori med stor omhyggelighed og efter alle kunstens regler Thorvaldsens store, siddende Amor med lyren fandtes, og så, at den ene arm var brækket af, da brast jeg overtroiske menneske i gråd. Ole forklarede, at det kunne han ikke gøre for, thi da han havde villet løfte den op af kassen i armene, var den derved brækket. Naturligvis spurgte jeg ham, hvem der havde anmodet ham om at åbne alle kasserne? Herpå svarede han noget uforståeligt vrøvl, hvori det var umuligt at finde mening. Min opfattelse af denne sag var, at dette dumme menneske ligefrem havde gjort det hele af en ubetvingelig nysgerrighed for at se, hvad vel alle disse kasser kunne indeholde; hvilket, som han meget naivt ytrede, havde moret forpagterens familie og alle i omegnen at tage i øjesyn. Nu begyndte jeg altså det sisyphosarbejde, om muligt at få rede på alt dette. Da jeg savnede en del af porcelænsstanden og spurgte ham, hvor disse var, svarede han ganske frimodigt, at de med samt nogle små borde var ovre hos forpagterens, da de for et par dage siden havde haft et større selskab og været i forlegenhed for sådanne genstande. Senere savnede jeg et temmelig stort spejl og var alt i færd med at skrive ind til møbelhandleren, der havde besørget alle større møbler derud, i den tro at han måtte have glemt dette spejl, -da jeg ganske tilfældigt kom over i Oles stue og så spejlet nok så pænt hænge på hans væg over hans sofa. Ved mit udbrud herom, svarede han, at han syntes, at spejlet lige så gerne kunne hænge der, til vi kom. Da jeg så sagde: »Men nu har vi jo alt været her i flere dage,« svarede han: »Ja, nu kan De jo også få det.« - Og således gik det med mange andre sager, så man formeligt måtte gå på opdagelsesrejse for at skaffe dem tilveje. Kort sagt, jeg havde 146 en følelse af, at alle småtrold havde i forening med Ole som et villigt redskab beredt mig denne sorg og skuffelse. Da jeg havde sundet mig noget, fik jeg imidlertid et andet syn på sagen, og jeg sagde til Heiberg: »Du tror nu vist, at jeg er meget ulykkelig over alt dette? Men ser du, jeg er ikke langt fra nu at glæde mig over det. Du husker vel, at jeg ifjor, da vi blev forhindret fra at tage herud, fandt mig roligt heri, thi med et overfaldt mig en anelse om, at noget sørgeligt ville møde mig på dette sted, og min fantasi var i travl virksomhed og angst for, hvori dette kunne bestå. Ser du, *heri bestod det altså*; og Gud ske lov, at det ikke var noget værre, der ventede mig her.« - Således trøstede jeg mig da på bedste måde. Ak, det var et stakket håb!

Den 14de juli ankom bispinde Martensen med sine tre børn, den voksne søn og datter samt min lille 8-årige guddatter Josepha for at blive hos os til ind i august. Det var i sandhed velgørende for mig at have denne venindes daglige, elskværdige, beroligende omgang, thi til trods for alle mine taler til mig selv var mit sind betyngt af angst og uro over Heibergs befindende, der til trods for hans eget og lægens udsagn forekom mig betænkeligt, og min venindes milde og trøsterige ord virkede velgørende på mit sind. Hun sagde ofte: »De ængster Dem vist uden grund, etatsråd Heiberg synes jo munter og glad.« Hun og børnene hang med stor kærlighed og beundring ved Heiberg, og ofte har hun udtalt, at hun aldrig havde kendt et mere behageligt menneske i omgang end Heiberg. Og sandelig, hvem der her på Bonderup havde set hans muntre væsen, ville det intet øjeblik faldet ind, at han bar på en dødelig sygdom. Altid skjulende sit ildebefindende, aldrig klagende sig, var han som altid det oplivende element i vor kreds. [Men som med en moders øjne så jeg ofte i stille angst på hans forandrede udseende; dog tav jeg herom til ham selv, da han ikke ønskede, at dette skulle berøres.] Atter her beundrede jeg Heibergs evne til at underholde sig med de yngre uden spor af nogen hovmestereren eller en ældres belærende tone, hvorfor også disse følte sig fri, åbne og muntre i hans omgang.

Først i august indfandt også biskop Martensen sig hos os, og vi kvinder lyttede ofte med glæde til de samtaler, som han og Heiberg førte om så godt som alt, hvad der bevægede tiden i religion, politik og skøn litteratur. Mellem disse to mænd, så forskellige i 147 meget, havde der aldrig i de 24 år, de var bundne til hinanden i venskab, fundet nogen dissonans eller uenighed sted, så man med rette kunne kalde deres forhold et prøvet venskab. Meget bidrog da også hertil. De var begge trofaste naturer, ikke svajende hid og did efter de øjeblikkelige strømninger. De vidste, hvad de ville, og de ville kun det gode og ædle.

Imellem de samtaler, der førtes på Bonderup, blev een atter og atter optaget, nemlig bedømmelsen af Schillers digterværk: »Maria Stuart«, der var ansat til opførelse i næste sæson med mig i titelrollen; en rolle, der i høj grad interesserede mig, og som jeg nu her på Bonderup gjorde mig færdig til at optræde i sidst i september. Det var en almindelig mening, at Schilier havde skildret Marias karakter for blød, for sentimental, halvt som en nonne, en helgen; en mening, jeg tror, man herhjemme var kommen til, ved at en »følelsesskuespillerinde« sidst havde spillet rollen på vor scene. Jeg mener derimod, at der i Schillers tegning af Maria Stuart er udtrykt en høj grad af kraft og energi, og kun når dette kommer til sin ret ved

fremstillingen, kan det hele billede interessere os. Rollen må altså spilles af en karakterskuespillerinde, der gennem udførelsen kan lade alle de facetter glimre i det fulde lys, hvorpå tegningen er så rig. Beskyldningen for at have gjort hende til en helgen modsiger jo sig selv i det øjeblik, digteren bestemt udtaler, endogså ved hende selv, at hun har stået i ledtog med sin husbonds mordere og samtykket i, at dette drab fandt sted, - det eneste i hans skildring, som jeg finder psykologisk usandt. Jeg tror vel, som hendes karakter var, og som tonen ved det skotske hof på den tid var, at Maria, når de skotske lorder med Bothwell i spidsen frækt udtalte sig om hendes usle gemal, at det bedste var at se at blive af med ham på en eller anden måde, at hun da kunne udbryde i en letfærdig latter over sådan tale, men aldrig lægge planen i forbund med dem om et mord. I min hele opfattelse af denne dronnings færd er jeg i de sidste år meget blevet styrket ved professor Schierns historiske afhandling om Bothwell. Heri står udtrykkeligt, at Maria engang ved lordernes udtalelse om at blive af med kongen siger: »Hvad I gør, så vogt eder for noget, der kunne berøre min samvittighed og min ære.« De tidligere ofte udtalte beskyldninger, at Maria før mordet havde indfundet sig i »domherrehuset«, hvor 148

Darnley lå syg, og borttaget silkegardinerne og andet af værdi, for at ikke også dette ved sprængningen af huset skulle gå tabt, får man mig lige så lidt til at tro; thi en sådan handling ligner ikke den friske, ungdommelige, om end letsindige Maria. [Men hvorfor besøgte hun da sin husbond hin aften, forinden hun drog til en lystig fest? Hvorfor var hun hin aften for første gang efter lang tids forløb venlig og kærlig mod ham og lovede ham, at de nu atter skulle have det godt sammen? Dette besøg har jeg aldrig kunnet forstå eller få synet på, ifald hun ikke var en fræk morderske; nu tror jeg, atter ved Schierns hjælp, at forstå det hele, desværre! Historien siger, at hun dengang var bukket under for Bothwells dæmoniske sanselige natur, at hun frygtede for snart at blive moder, og i denne sin vande nærmede hun sig atter til kongen for at forny den ægteskabelige forståelse med ham, for at han derved kunne udlægges for det barns fader, som hun frygtede for, at hun bar under sit hjerte, og således frelses for en uhyre offentlig skandale. Denne min tro om, at det således hang sammen med det natlige besøg hos hendes husbond, er vel en forfærdelig anklage imod hende, men hvad kan en kvinde ikke i sin angst, i sit håb om at skjule sit fejltrin vove? Dette vil jeg tro, at Maria kunne have gjort, men aldrig bekvemme sig til at blive en lav morderske. Også har jo Bothwell i de sidste øjeblikke før sin død i fængslet højtideligt svoret på, at Maria ikke havde været enig, endsige med at dræbe kongen, ligesom hun selv bestandigt har benægtet dette. Hele verden var stum af forbavselse] over, at hun efter kongens forfærdelige drab ægtede hans morder. Men man huske på, at så godt som hele den nederdrægtige skotske adel, sikkert underkøbt af Elisabeth, tilskyndede hende dertil »for at redde landet fra undergang«, som de sagde. [Kommer nu min gisning til, at hun skælvede for følgerne af sit fejltrin, så forstår man, at hun intet andet middel havde end at forene sig med den mand, der da ville påtage sig at kaldes hendes barns fader, som han også i virkeligheden var.] Og derfor har jeg aldrig kunnet forlige mig med Schillers bestemte udtalelse i stykket, at hun var en morderske. En sådan havde ikke båret sin skæbne, som hun bar den, uden dybe samvittighedskvaler; en morderske med en løgn på læben dør ikke som hun den rædselsfulde skændselsdød, roligt, ophøjet, fuld af tro til den Gud, for hvis åsyn hun snart skulle aflægge sit regnskab. Da måtte hun have været en djævel, og det var denne Maria ikke, som var tilbedt af alle dem, der omgav hende, høje og lave - og det bliver mere og mere troværdigt, at de mange breve, der skulle tjene sorn bevis for hendes brøde, er falske alle tilhobe.

[Med hele min sjæls energi havde jeg ikke få år fulgt og af historien gransket for at få det rette syn på denne kvinde, om hvem en begavet mand en gang ytrede: »Så længe verden står, vil man aldrig blive færdig med hende.«] Maria Stuart var en af de lykkelige, eller om man vil, ulykkelige kvinder, der foruden at være begavet med skønhed, ynde, ånd og en uimodståelig, letsindig overgivenhed havde et sådant overmål af erotik i sin natur, at så godt som alle mænd, der kom i hendes nærhed, antændtes af denne til deres og hendes fordærvelse. Havde Maria været uden ynde, kold, beregnende, ikke så åbenhjertig sanddru, da var visselig hendes skæbne blevet en anden. Som altid hos ungdommen var der også hos hende en lettroenhed, en frihed for mistro lige overfor menneskene, som på den ene side forhøjede den fortryllelse, hvoraf hendes væsen var gennemstrømmet, men på den anden side gjorde hende uskikket til at stå som dronning i en så fordærvet tid i Skotland, hvor hver enkelt lords fædrelandskærlighed kun havde det mål, at han selv kunne komme til magten og styre riget. Denne mangfoldighed af demoraliserede stormænd var det hendes skæbne at færdes imellem for at styre dem med den fine, kvindelige hånd, der knustes af deres pansrede stridshandsker. Maria Stuart var intet geni, og man kan vel sige, at til at være dronning i så forviklede forhold var hun ikke skikket. Det lette, muntre sind gjorde hende uforsigtig i sine ytringer, det varme hjerte henrev hende til at lytte til den elskovsrøst, hvoraf hele hendes kvindenatur var gennemstrømmet, uden at det faldt i den ulykkeliges lov at møde een, der kunne forvandle Eros til Apollon og give hendes hele væsen en højere retning. Det religiøse element hos hende var atter her kun som hos den unge, umiddelbare kvinde, der holder fast ved Guds barmhjertighed uden at have arbejdet hen mod, hvad Gud kræver af lydighed og forsagelse, og den katolske lære med sin syndsforladelse gjorde hende tryk for følgerne af hendes overtrædelser. En protestantisk kvinde havde ikke slået sig til ro hermed. Hvad der også kan bebrejdes Schillers 150 digtning, er slutningsscenen, skriftemålet, hvor kalken og hostien føres frem på brædderne; thi dette er at vanhellige det helligste*. Kirkens sakramenter har intet på teatret at gøre. Shakespeare havde aldrig således kunnet forgribe sig på dem, han forstod at holde kirken borte fra teatret [og teatret borte fra kirken.]

Som følge af vore stedse tilbagevendende samtaler på Bonderup om Maria Stuarts personlighed og om

Schillers digterværk modtog Heiberg efterfølgende brev fra biskop Martensen, efter at han havde forladt os.

Kbhvn., den 15. aug. 1860.
Hr. etatsråd Heiberg.

Lad mig, kære højtagtede ven, takke Dem og Deres hustru, vor kære veninde, for vort ophold på Bonderup. De samlivets dage jeg tilbragte hos Dem, var for mig, sande hvile- og rekreationsdage.

Jeg er nu atter optaget af mine forretninger, men tog mig dog i går aftes tid til påny at læse Maria Stuart, hvorved jeg atter overbeviste mig om dette værks herlige virkning. Jeg tror at burde være enig i at der i Marias karakter ligger mere energi end man i *almindelighed* antager og uden dette ville jo heller ikke hendes resignation kunne være så ædel som den er. At hendes tidligere forbrydelser vel meget gør indtrykket af det forgangne og tilbagelagte og kun viser sig som temmelig lette skygger, er måske æstetisk nødvendigt for at bevare hendes elskværdighed, kan måske også tildels forsvares derved, at hun angrer på katolsk og ikke på protestantisk, om end Schiller lægger hende en enkelt protestantisk sentens i munden, der dog ikke har videre konsekvenser. I hendes død kunne det formentligen ønskes langt mere fremtrædende, at denne død ikke blot er et værk af Elisabeth, men værket af den gengældende Nemesis, der bruger Elisabeth som sit redskab. Jeg tvivler aldeles ikke om, at Shakespeare *overvejende* ville have ladet denne side af historien fremtræde, og derved fra de blot individuelle forhold rykket os ind i den sædelige verdensordens universelle og evige forhold. Hos Schiller træder Nemesis eller retfærdighedsåbenbarelsen kun frem, * 151 for så vidt den kan bestå med den rørende og elskværdige dronning, hvem vi på alle måder søger at undskylde. - Mærkeligt er det at Maria i afskedsscenen ikke har et ord for det folk, hvis dronning hun har været; og det uagtet hun har iført sig sine kongelige smykker. Hun går i denne scene udelukkende op i individuelle forhold, hvilket er mere kvindeligt end dronningeligt. Forøvrigt er jeg fuld af beundring og kærlighed til det Schillerske værk, der uagtet alt hvad der med rette eller urette kan siges, er udsprunget af en høj og ren begejstring. Jeg glæder mig til den forestående opførelse og lover fru Heiberg og mig selv, at jeg skal hengive mig til det rene, ublandede indtryk uden alle fordærlige refleksioner og forudfattede meninger. Med hjertelig hilsen

Deres hengivne
H. Martensen.

Hvad er det, der i alt væsentligt rører os helt igennem i den historiske Maria Stuarts liv? Er det ikke netop det rent menneskelige i denne kvindeskikkelse? Vi føler, vi forstår hendes forvildelser. At hun i dødsstunden ikke udtaler et ord til det folk, som hun var sat over som dronning, er atter her menneskeligt og naturligt, thi hvorledes måtte disse ord have lydt lige overfor et folk, der sårede hende fra første time, hun ankom til dette tågede land, hvor selv de højeste i samfundet stod som rå, intrigante, samvittighedsløse undersåtter, der ville bruge den fine, fra livet ved det franske hof belevne kvinde til deres egoistiske, forbryderiske planer. Hendes sorg og beklemthed, da hun forlod Frankrig for at begive sig ind i dette Skotland, var en forudfølelse af, hvad hun nu gik imøde. Rørende er hendes digteriske udbrud ved afskeden fra Frankrig, rørende, da skibet gled stille i tågen, hendes bøn om at vække hende tidligt om morgenen, førend den franske kyst ganske forsvandt for bestandigt for hende. Endnu en gang ville de tårefyldte øjne bringe dette Frankrig sit sidste farvel. En Elisabeths [kolde, kløgtige, dæmoniske, falske] natur ville måske have kunnet beherske et sådant folk og knust forræderne, der stod i spidsen for det, i stedet for at disse knuste denne menneskelige kvinde; Maria var ikke dette djævelske spil voksen. Og er det ikke netop denne rent kvindelige uformuenhed på dette 152

punkt, der har vækket hele verdens sympati for hende? Hun står i hele den skotske historie som en stakkels ædel, skøn fugl, der forfølges af de rovbegærlige jægeres snarer og pile, indtil den mat og ubeskyttet af alle søger sin tilflugt hos en tiger, der lover at knuse alle hendes forfølgere. Denne grumme, enøjede tiger var Bothwell. Hun stolede på den vældiges kraft lige overfor hendes kvindelige svaghed. Dog atter her blev hendes skønhed, den erotiske natur hendes fordærvelse; disse egenskaber hos hende forvandlede snart beskytteren til en lidenskabelig elsker, der gennem sin lidenskab så frugten af sin ærgerrighed ligesom falde ned i skødet på sig. Hvorfor gav hun efter for denne hans lidenskab? gav efter i den grad, at hun halvt tvungent, halvt frivilligt ægtede ham? - vel mest fordi hun trængte til en mand at støtte sig til. Hele verden forundredes derover; - men verden vidste da ikke, hvad vi senere har lært af historien, at så godt som alle de højfornemme forrædere, der omgav hende, rådede hende af alle kræfter til dette skridt som landets og hendes eneste redning. Men så snart rådet blev fulgt, vendte de sig alle mod den ulykkelige og forenede sig med dem, der ville hende ilde, deriblandt hendes egen broder. Og hvem stod atter bag dette forræderi imod hende? Elisabeth, ingen anden end denne engelske dronning, i hvis sold forræderne stod. Så længe Maria, denne for alle mænd uimodståelige kvinde, åndede under den samme sol som Elisabeth, levede denne hæslege, men kloge, ja sataniske dronning i angst for hendes beundrere, i misundelse over hendes skønheds magt, der fremtryllede en hær af ungdommelige tilbedere, som ikke skyede at vove livet for at vinde hende, redde hende og befæste hendes rettigheder, ikke alene til Skotlands trone, men til den trone, som Elisabeth beklædte. Og derfor måtte denne farlige rivalinde for enhver pris styrtes, knuses og tilintetgøres. [Og den pris, hun havde givet for at nå dette mål, åbenbares i hendes dødsstund, hvor hun skrigende og jamrende vændede sig for den dommer, for hvis ansigt hun snart skulle stå. Hvilken forskel i disse to kvinders dødsøjeblikke! Maria, den forrædte, den hårdt mishandlede, hende, der om få øjeblikke skulle lægge sit skønne hoved under bødlens økse, gik til trods for sine forvildelser, forvildelser hun tilstod og angrede, rolig,

høj og ædel døden imøde, ikke som en morderske, men uskyldig i alle de opdigtede forbrydelser, som man 153 havde udspremt om hende, elsket af sit tyende, der hulkende begræd hendes skæbne. Og derfor samler efterverdenen sig om dette skønne afhuggede hoved i medlidenhed og interesse, der aldrig vil ophøre, så længe historien taler højt og lydt.]

Jeg anså mig for lykkelig ved snart at skulle fremstille denne Maria, glædede mig til, at det store publikum snart skulle dele min interesse for denne vidunderlige kvinde, og vore samtaler på Bonderup drejede sig ideligt om Schillers digterværk og om den opfattelse, jeg agtede at lægge til grund for min udførelse. Snart skulle imidlertid disse samtaler afbrydes. Den 10de august rejste Martensens familie fra os. Ved afskeden glædede vi os til atter i det sildige efterår at ses i byen under de vante forhold. [Da vognen med vore kære gæster rullede hen ad vejen, viftede vi til hinanden, til vi tabte hinanden af syne, den lille Josepha lykkelig over at have erholdt med på vejen to af sine yndlingskyllinger, en brun og en hvid, som hun sad med på skødet i en lille kurv, og som ganske optog hendes sind og tanke. Lykkelige barndomsalder, hvor to små kyllinger kan udfylde alle vore ønsker!]

HEIBERGS DØD

Da Heiberg og jeg atter stod ene i vor stue, sagde han: »Ja, det vil blive et savn at undvære disse elskværdige mennesker; men godt var det imidlertid, at de nu drog bort, thi jeg tror ikke, at jeg længer kunne have holdt kontenancen; det holdt hårdt de sidste dage.« Jeg blev aldeles ulykkelig over disse hans ord; thi jeg vidste, hvad en slig udtalelse ville sige i hans mund. Jeg havde altså dog set rigtigt, og min stadige angst for hans befindende havde ikke været uden grund, således som både han og vore bortrejste venner mente. Hvor kunne de også tro, at deres livlige vært, parat til enhver samtale, til enhver spøg, følte sig så syg og lidende! At jeg ikke lod mig skuffe heraf var naturligt, uagtet han også lige overfor mig slog mine spørgsmål om hans befindende hen i spøg. Dog, heller ikke efter denne tilståelse om sit befindende var han at formå til at søge sengen; men at hans tilstand var alvorlig, så jeg deraf, at han ikke mere som sædvanligt ville sidde inde i sit studereværelse, men sad hos mig i vor dagligstue og var tavsere 154 og alvorligere, end han plejede. Jeg foreslog at læse højt for ham i en bog, der just var udkommet, og begyndte herpå, da jeg havde indrettet et mageligt leje for ham på sofaen; - men efter et kvarters læsning sagde han: »O, nej! lad mig være fri for denne lektüre, den trætter og keder mig.« Jeg gik hen til ham og følte hans puls, den gik stærkt og feberagtigt. Lige overfor hans leje på sofaen stod en af de stygge, sorte, gammeldags kakkellovne, der ser ud som et gravmonument med en urne på. Det var aldrig tidligere faldet mig ind at tænke herover; men da Heiberg urolig udbrød: »Og så er det så hæsligt at se på den fæle kakkellovn,« da stod det med ét tydeligt for mig, og jeg følte ligesom et stik i hjertet. Jeg tvang mig dog til at sige spøgende: »Det er der gode råd for!« og jeg flyttede en stor kakkellovnsskærm hen for den. Han takkede så mildt og kærligt, at jeg kort efter måtte forlade stuen for at skjule de tårer, der ikke lod sig tilbageholde ved tanken om, at jeg snart kunne miste ham. Vi levede nu en for mig angstfuld uge.

Hvad der endmere bidrog til at gøre mig denne forfærdelige uge uhyggelig, var et formeligt oprør i naturen som i mit indre. Stormen hvinede gennem huset, så døre og vinduer sprang klirrende op. Det peb gennem skorstenene og kakkellovnene med en så hvinende lyd, som om det var menneskestemmer, der skreg i angst. [Kragerne udstødte deres hæse, afskyelige skrig, og om aftenen tudede uglerner og slog mod de oplyste ruder med så stærke vingeslag, at det gøs i mig.] En af disse aftener, medens jeg bekymret sad ved den syge, for jeg sammen ved et pludseligt, voldsomt brag; og det viste sig nu, at stormen havde knækket et meget stort, tykt valnøddetræ, som stod ganske tæt ved huset. Næste morgen lå de skønne blade og kviste knækket henad havens gange, og regnen piskede ned. [Det hele var, som om alle onde trolde var slupne løs og verden sin undergang nær.]

Oprør i naturen har altid udøvet en stærk virkning på mig; hvor meget mere da i disse pinlige dage, hvor det ydre oprør i naturen smeltede sammen med det oprør, hvoraf mit indre var gennemrystet.

Heiberg havde allerede i flere dage ligget til sengs, og endelig havde han samtykket i, at jeg måtte lade egnens læge hente. Dennes udsagn til mig i enrum betog mig alt håb, uden at han med ord erklærede faren for afgørende. Jeg sad nu hele dagen i 155 vort sovekammer hos min lidende ven, hvis sygdom, der blev stærkere og bestemtere, viste sig at være en underlivsbetændelse, som voldte ham store smerter og heftig feber.

Vore sovekammervinduer vendte ud mod [godsets] store, firkantede gård. Lige overfor vinduerne, på tagryggen af en af gårdens længer, var en prægtig stor storkerede, [fuld af fader, moder og en del unger.] Med disse mærkelige dyr havde min fantasi hele sommeren været beskæftiget. Nu stod jeg ofte her med panden på ruden, i angst for, at disse »lykkefugle« snart ville flyve bort fra gården; mig syntes, at der var

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

håb, så længe de holdt sig til huset, og derfor var min første gang hver morgen hen til vinduet for at se, om de var bortfløjne eller ikke. Det er forunderligt, hvor man i sådanne tunge dage kan klynge sit håb til det mindste strå.

Dag for dag var Heibergs tilstand uforandret og min sorg og angst større og større. Jeg skrev nu til Martensens og meddelte dem den sorg, der havde afløst vort kære samliv [på Bonderup] og jeg modtog begges svar [i medfølgende breve.]

[København, d. 23de august.

I dette øjeblik, kære, kære veninde! fik jeg Deres brev; jeg åbnede det så glad, men ak! hvilke bedrøvelige efterretninger! Vor kære, fortræffelige ven syg og lidende! Jeg kan ikke sige Dem, hvor bedrøvede vi alle er, og hvor meget vi ønsker, at kunne være Dem til nogen hjælp. Vi føler det så tungt at være så langt fra Dem og ikke daglig vide hvorledes De har det. Gud give os bedre efterretninger.

Jeg er glad over, at lægen har gjort et godt indtryk på Dem; muligen kan han få et nyt og rigtigere syn på etatsråd Heibergs tilstand, det er kun slemt, at han bor så langt fra Dem, at De måske næppe kan få hans besøg daglig; lægens nærværelse er dog så beroligende. Vi holder alle så ubeskrivelig meget af etatsråd Heiberg; jeg føler det i dette øjeblik mere end nogensinde, hvilken kær og dyrebar ven han er os. Jeg takker Dem for Deres løfte om, at ville give os underretning, så snart tilstanden er bedre; måtte vi dog snart høre fra Dem! Gud stå Dem bi i denne angstens tid; det beder og ønsker af hjertet Deres oprigtigt hengivne

Virginie Martensen.

156 Martensen vil selv skrive Dem til, han er så inderlig bedrøvet.]
København, den 23de august 1860.

Skønt min kone allerede har skrevet må jeg, dyrebare veninde, dog skrive disse linier blot for at sige Dem, hvor bedrøvet jeg er blevet ved at erfare vor kære vens sygdom. Gid vi dog snart måtte erholde bedre tidender!

I sådanne ensomhedens, uvishedens, spændingens og beængstelsens tider, som De, kære veninde, i disse dage har gennemlevet og måske endnu lever i, når De modtager dette, gives der intet andet tilforladeligt middel for os end en ubetinget hengivelse i den højstes vilje, en hengivelse »ganske og uden forbehold«. Jeg ved, at De besidder en ikke ringe øvelse i denne hengivelse. Så vil det da også gives Dem ovenfra, at drage den rette velsignelse ud af disse prøvelsens tider, på hvilke vi kunne anvende det ord, som Herren taler hos en af profeterne: Jeg vil føre hende ud i ørkenen og der vil jeg tale kærligt til hende!

Jeg tænker så meget på Dem og på Heiberg, at dersom der gives en magisk tankerapport, De sikkert begge må have en fornemmelse deraf. Bring Heiberg min hilsen. Han vil modtage den i kærlighed. Han har i den lange årrække vist mig meget og uforandret venskab, har i så mange henseender været så meget for mig -langt mere end jeg har kunnet være for ham! Gud opholde ham for os og for fædrelandet! Han lader sit lys lyse for ham i den mørke time!

Dette sommervejr bliver jo værre og værre og i dag har det været som en stormfuld oktoberdag. - - -

Deres hengivne
H. Martensen.

Den 23de var Heibergs tilstand så foruroligende, at jeg i min angst skrev til byen til min broder om at komme ud til mig ensomme stakkel. Denne trofaste broder begav sig straks på vejen til os, men ankom først ud på natten til Bonderup. Da han så, at alle alt var gået til ro, ville han ingen forstyrrelse gøre for ikke at forurolige den syge og gik derfor resten af natten udenfor huset. Næste morgen kom pigen ind i vort sovekammer og hviskede til mig, at min broder var ankommet om natten men var blevet gående 157 udenfor for ikke at gøre alarm. Forfærdet skyndte jeg mig ud til ham og kastede mig grædende i hans arme, udtalte min angst og sorg, og hvorledes mig syntes, at alt håb var ude. Min stakkels broder, der elskede Heiberg inderligt, blandede sine tårer med mine. Han, så lidt som nogen anden, havde hidindtil haft anelse om, at Heibergs tilstand var så betænkelig.

Jeg turde ikke så tidligt på morgenstunden meddele Heiberg min broders ankomst af frygt for at forurolige ham. Min broder forblev altså hemmeligt i de andre værelser. Senere op på dagen tog jeg mod til mig og meddelte hans komme. Jeg havde den sorg, at Heibergs miner sagde mig, at han begreb betydningen af hans uventede nærværelse. Lægen kom og gav ham ny medicin, men tog kort efter atter bort, og vi forblev i vor uro og angst. Denne nat, mellem lørdag og søndag, var det mig umuligt at sove. Heiberg lå stille og sov af og til, når underlivssmerterne formindskedes, men hans søvn var urolig og ledsaget af et kort og tungt åndedræt. Jeg sad halvt oprejst og græd. Med ét vågnede han og sagde: »Min kære Hanne, du græder jo! Er jeg virkelig så syg? Tror du, jeg skal dø?« Jeg svarede ham, at jeg græd over, at han led, men håbede det bedste. Næste morgen, søndag, var jeg så udmattet og angrebet, at da min broder kom ind for at se til Heiberg, bad han mig om at gå lidt ud med sig i den friske luft. Heiberg, hvis tilstand ikke var værre end

dagen iforvejen, bad mig også endelig at gøre dette. Jeg føjede dem da, stod op, og min første gang var hen til vinduet for at se, om storkene endnu var der; de var fløjet bort. [Da jeg kom ud af værelset, kom min pige mig imøde, rakte sin flade hånd ud imod mig og sagde: »Se, frue, den yndige fugl er død!« - og der lå en dejlig, død svale i hendes hånd. Mit hjerte snørede sig sammen ved dette syn, hvilket jeg betragtede som et slet varsel. Min broder forstod min bevægelse og sagde hårdt til pigen: »Gå med Deres døde fugl!« - Vi begyndte nu vor vandring ud i haven og standsede ved dammen, hvor de hvide svaner sejlede os imøde, knejsende med deres stolte, letbøjede halse. Straks efter opdagede jeg ved min fod på vandkanten en temmelig stor død fisk liggende i græsset. »Ak,« udbrød jeg, »kom, lad os gå, døden træder mig allevegne imøde!«] Vi gik en kort tur ind i den tilstødende lund og vendte derpå hjem, hvor min første gang naturligvis var ind til den syge. Men hvor forfærdedes jeg ikke ved at se den forandring, der i denne timestid var foregået med min dyrebare ven. Han lå i stærk feber, uroligt kastende sig hid og did på lejet. Klokken var imidlertid blevet henved 12. Han greb min hånd og holdt den fast i sin, medens han stønnede af smerte. Og her stod jeg nu uafbrudt fra klokken 12 om formiddagen indtil midnat; med hvilke følelser ved kun den, der selv har gennemlevet en sådan dag. Sent om aftenen kom lægen, medbringende den forfærdelige medicin: Moscus, denne sidste lindring for vort arme legeme. Sildig, mod midnat, da dødskampen var stærk, og den døende våndede sig i kampen, havde lægen, der stod ved sengen, den uforsigtighed at ytre til den syge: »Ved midnat bliver det bedre.« Jeg kan aldrig glemme det blik, hvormed Heiberg besvarede denne trøst. Havde han villet tale, da havde han sagt: »Jeg forstår Dem, thi så indtræffer døden.« Lægen gik nu med min broder ind i de andre værelser, og jeg lagde mig knælende ned ved lejet og bad til den eneste, vi har at ty til i en sådan smerte, medens Heiberg beholdt min hånd fast i sin, bad, at hans sidste øjeblikke måtte lettes for ham. Lidt efter kl. 11 rejste han sig med anstrengelse halvt op, rakte sin mund mod mig og gav mig det sidste afskedskys, sank så udmattet tilbage på puden, og min bøn var hørt; thi han lå nu stille og som det syntes uden smerter, og kl. 12 slog hans hjerte sit sidste slag. Jeg følte på hans hånd, der endnu lå i min, at pulsen ikke slog mere, og jeg løb ind for at hente lægen, der bekræftede, at det var døden*. [August var vort samlivs første måned 1831. August blev vort samlivs sidste 1860. Lægen tog nu afsked med mig, idet han ytrede: »Jeg har aldrig set en sådan sorg som den, Deres folk viser ved deres herres død.« Jeg gik nu ud til dem og fandt dem alle tre i gråd. En af pigerne sagde: »O, vi har jo så godt som intet haft med etatsråden at gøre, men blot det at høre hans venlige god morgen var så oplivende.«]

Da lægen var taget bort, gik jeg atter ind til den døde, satte mig i nattens stilhed hos ham, greb hans kolde hånd og vædede den med mine hede tårer, medens jeg betragtede hans fine, ædle træk. Ak, den forfærdelige død! man kan ved et sygeleje nok så ofte forberede sig på dens komme, indtræder den i virkeligheden, da * 159 kommer den dog så overraskende, så uforberedt, som om den tanke aldrig var faldet os ind!

Jeg mindedes nu Heibergs frygt for, at man betragtede en kun skindød som død, og jeg sagde derfor til min broder: »Han skal i nat blive liggende i sin seng, og jeg lægger mig i min her ved hans side som sædvanligt.« Dette ville min broder på ingen måde gå ind på, og det blev besluttet, at begge dørene i den stue, hvori han lå, skulle stå åbne, og min seng stilles udenfor dem, medens min broder redte sig et leje på en sofa i samme stue, hvori jeg lå. Jeg sagde til ham, at det jo var ligegyldigt, hvor jeg denne nat lå, da jeg jo kunne indse, at søvn ikke var for mig at tænke på. Henimod kl. 2 kom vi endelig til ro; - men forunderligt! næppe havde jeg lagt mit hoved på puden, før legemet krævede sin ret, og jeg sov trygt og dybt resten af natten. Jeg havde jo stået ved dødslejet uafbrudt i henved 12 timer i angst og spænding, uden så godt som at tage nogen næring til mig. Spændingen var nu forbi, og søvnen indfandt sig over den trætte sjæl og det udmattede legeme. Ingen drømme foruroligede mig, og jeg vågnede om morgenen styrket, men forundret over, at jeg virkelig havde sovet. Den døde blev nu flyttet ind i et mindre værelse. Min broder blev hos mig dagen efter denne forfærdelige søndag til kl. 6½ eftermiddag; - men da nu han, tvungen af sine forretninger i København, også forlod mig, og jeg således blev ene tilbage i de mange værelser med min barndoms ven, min ungdoms leder, min elskede mand, min støtte, mit værn liggende som lig - o, Gud! kun du så min tilstand! Den følgende nat var søvnen ikke så barmhjertig at indfinde sig.

Jeg havde besluttet, efter Heibergs eksempel lige overfor sin moders lig, hver dag at se til den døde. Jeg gik derfor straks næste morgen derind, hvor han lå, greb hans hånd, men gøs tilbage ved at se den ellers fine hånd opsvulmet til den dobbelte størrelse. Da jeg atter den følgende dags morgen ville gå ind til liget, stod vor trofaste tjener, Hans Bøge, udenfor døren og standsede mig, idet han med tårer i øjnene udbrød: »Nej, frue, De må ikke mere se herren! Jeg har været inde hos ham; tro mig, De tåler ikke mere at se ham i den tilstand, han nu er i; jeg lover Dem, at jeg hver dag skal se til liget.« Jeg føjede dette skikkelige menneske, og var ham senere taknemmelig for hans omsorg for mig, thi jeg kendte 160 min ulykkelige fantasi og vidste, at ifald min bortgangne ven virkelig i den grad havde forandret sig, da ville dette syn have været uudsletteligt for hele mit øvrige liv.

Opad dagen kom til min usigelige trøst vor trofaste ven og veninde Martensens, hvem min broder straks ved sin ankomst til København havde berettet mit store tab. Noget efter indfandt sig også etatsråd Krieger, venner, der forstod og følte mit tab. Jeg kastede mig i min elskede venindes arme og udbrød: »Kan De se, at min tidligere angst for Heiberg ikke var ugrundet!« - Martensens, der begge så nylig havde set Heiberg livlig, og, som de troede, så ganske uden al fare, var blevet ligesom bedøvede over min broders uventede meddelelse. Gode, milde, trøstende ord lød nu fra deres læber til mig stakkel, der i så høj grad havde trængt

dertil. Kun få timer havde jeg disse venner hos mig, - Krieger var alt tidligere taget bort - kl. 6½ måtte Martensens atter forlade mig for at indtræffe betids på jernbanen. De kørte altså bort, og jeg var atter ene. Onsdag var en angstfuld dag! Min broder havde skrevet mig til, at på denne dag ville ligkisten ankomme til Bonderup. Uro og smerte var næved at sprænge mit bryst. Ved enhver lyd, enhver vogns kørsel [sprang jeg op og for til vinduet med hjertebanken af frygt for at skulle se denne sorte snævre sidste bolig for ham jeg begræd.] Jeg havde sat mig så fast i hovedet, at min broder ville indfinde sig med kisten; da derfor denne omsider ankom om aftenen kl. 8 uden ham, da var min kraft borte, og opløst i tårer følte jeg mig så forladt, så ensom, så ulykkelig, at jeg tabte al ligevægt i sindet. Under denne fortvivelse greb jeg atter det eneste, vi stakkels mennesker har at ty til: Guds nåde og barmhjertighed. Jeg kastede mig ned for min frelser og anrøbte om hans bistand. Jeg greb min salmebog og slog den op på det første det bedste sted, idet jeg bad Herren selv vise mig de ord, der kunne lindre og trøste mig. Og mit øje faldt på følgende salme:

161

Bevar, o Gud! i nåde mig,
At aldrig jeg forsager;
Kun til vort gavn du viselig
Tilsteder nød og plager.
Giv mig, at sky hvert utåls ord;
Thi du er Gud, og jeg er jord,
Som ej med dig bør trætte.

Hjælp mig, thi selv jeg kan det ej,
Min ængstelse at dæmpe!
Styrk mig, mens jeg på trange vej
Til målet frem skal kæmpe.
Den glade tanke trøste mig,
Alvise Gud! at faderlig
Du elsker den, du tugter.

Thi holder jeg så fast ved dig;
Du bød mig selv at håbe.
Jeg ved, du ikke lader mig
Forgæves til dig råbe.
Jeg ved, jeg er i prøvens stand.
Jeg ved, du både vil og kan
Dig over mig forbarme.

Ja, min Frelser, den kærlige, milde, nåderige, pegede selv denne salme ud til mig. Jeg bad, og han gav. Og se, lettet, tålmodig kunne jeg nu drage min ånde, der forinden havde truet med at sprænge mit bryst. Lovet være Herren i al evighed!

Torsdag den 30te kom min broder til Bonderup for at føre Heibergs lig til København, hvor det skulle bisættes i Holmens Kapel indtil begravelsesdagen. Da jeg fra vinduet så vognen køre bort, da følte jeg først ret, at min ven for stedse her på jorden var taget fra mig. Så længe hans lig hvilte under det samme tag som jeg, syntes jeg endnu at besidde ham. Nu syntes mig, var døren for vort samliv først uigenkaldeligt lukket.

Jeg vandrede nu ene om, stærkt optaget af mine mange minder og de tanker, som disse minder vakte, sankende planter til den krans, der skulle smykke hans kiste. I omegnen havde jeg erhvervet 162 mig nogle små, fattige børns venskab; disse sluttede sig nu til mig, og deres venlighed og naive tale gjorde mig godt. Disse små hjalp mig nu i flere dage fra morgen til aften med at sanke tusinder af små, fine markblomster, strå og grene med deres pragtfulde efterårsfarver, lige fra det dybe brune til det purpurrøde, tilligemed et mylder af de skønneste store, blå forglemmigejer, som denne egn var så rig på. Vi havde efterhånden opdyngtet i en åben lade store masser af blomster og løv, og medens jeg nu bandt den rige krans, rakte de små hænder mig snart denne, snart hin lille plante, idet de udbrød: »Se, frue, er denne ikke sød!« Vor Herre sender os ofte trøst og hjælp, som vi selv ikke kunne udfinde. Havde jeg stået her ene i denne lade og bundet min krans, da havde disse timer vist knuget og nedtrykket mig i det dybeste tungsind; nu blev de mig lettet ved disse smås venlighed og hjælp. De glade barnestemmer, de milde øjne, hvormed de rakte mig blomsterne, gød balsam i mit sind og gjorde dette alvorlige arbejde lysere og mildere midt i al sin vemodige smerte. En skønnere krans har jeg aldrig bundet! Blomsterne føjede sig så skønt, at jeg med glæde fandt den værdig til at smykke en ridderlig digters bære.

Søndag morgen besøgte jeg den lille landsbykirke, og mangt et ord af præsten var som svar på mine stille tanker og gjorde mig godt. Det er det velsignede ved evangelierne, at der i disse altid findes svar på vore tanker, enten de bevæger sig i glæde eller sorg. Opad dagen ankom min inderligt kære veninde, bispinde Martensen, ledsaget af den lille Josepha. Hun havde alt tidligere tilbudt mig atter at komme for at dele min ensomhed med mig i denne tunge tid og blive så længe hos mig, som jeg ønskede. Med glæde tog jeg mod dette tilbud; ikke få andre havde tilbudt mig det samme, men jeg kendte ingen, hvis stille,

beroligende omgang kunne være mere for mig end denne elskværdige, trofaste venindes. Hun kom dagen før Heibergs begravelse og blev modtaget af mig som en trøstens engel.

Dagen efter, mandagen den 3die september, på samme klokkeslæt som gudstjenesten holdtes ved begravelsen i byen, læste hun for mig Martensens tale over Heiberg, som han havde givet hende med. Hvilket indtryk denne skønne tale gjorde på mig, den sørgende, ensomme efterladte, hvis dybe savn følte hver time på 163 dagen, kan vel enhver forstå*. [Jeg havde aftalt med min broder, at han, så snart begravelsen var forbi, skriftligt skulle sende mig

- med forpagteren på Bonderup, der var taget ind til begravelsen og agtede atter at være hjemme om aftenen - en udførlig beskrivelse af den hele akt. Jeg sad altså denne aften og længtes i stor uro efter det brev, som forpagteren [efter løfte] skulle bringe mig. Jeg havde mod aften et par gange sendt bud over i hans hjem for at spørge, om han var vendt tilbage, men fik det svar, at han endnu ikke var ankommet. Jeg ventede og ventede, det blev helt aften, klokken blev 9, den blev 10, den blev 11, den blev 12; men til min store bekymring kom der intet brev. Jeg så over til forpagterboligen; alt var mørkt og alle til ro, så jeg formodede, at han dog var blevet inde i byen. Endelig gik også jeg til ro, ifald man kan kalde en sådan nat rolig, hvori man, enten man blunder eller er vågen, kun har en eneste tung, sorgfuld tanke. Næste morgen kom bud fra forpagteren, at han havde haft et brev med til mig, men havde *glemt i aftes at aflevere det*.

Hvilke underlige mennesker der dog gives i verden!-] [Min broder skrev: »Du tror vist næppe, kære søster, hvilken sensation og deltagelse Heibergs død har fremkaldt her for alle. Kirken i dag var smykket med sort og lys i masser. 4 træer, 2 laurbærtræer og 2 myrthetræer i fuld blomstring, omgivet af en mængde andre planter, gjorde en skøn og imponerende virkning. Af medfølgende linjer ser du, hvem vi skylder denne opmærksomhed, (d.v.s. de var sendt af slotsgartneren ved Rosenborghave, hr. Petersen). Medfølgende smukke sang af H. Hertz blev af sunget, dels af sangerpersonalet ved teatret, dels af Cecilieforeningen, som var samlede anmas, og som klang ganske vidunderligt dejligt. De tre sidste vers efter talen blev sunget af damer og herrer i forening, som du nok kan tænke tog sig skønt og opløftende ud.

Følget var overordentlig stort. Af studenter var der vist omtrent 300 som tog plads i koret. Det øvrige følge var folk af alle klasser. Såvidt jeg kunne bemærke manglede ingen fra teatret. Der sås alle dine og Heibergs gamle venner. Af præster talte jeg 18, samt kultusministeren. Teaterpersonalet bar ham ud af kirken. Udenfor kirken bar studenterne ham til Kongens Nytorv, hvor kisten blev * 164 sat i vognen, medens hele følget fulgte tilfods bagefter. Af kranse var der en sådan overflod, at kisten så ud som en stor blomsterkurv. En sølvkrans fra balletpersonalet og en laurbærkrans med en længere inskription faldt stærkt i øjnene. Prinsen af Danmark og prins Ferdinand blev repræsenterede af deres kavalere. Hvad der tiltrak sig mine og alles øjne, var et forunderligt smukt syn, som bestod i, at en broget sommerfugl hele tiden fløj i kredse over kisten. Martensens tale var en af dem man aldrig kan glemme.

Din hengivne broder
Anthon
i største hast.]

Følgende sang af Hertz blev afsunget ved jordefærden:

Det varme hjerte har hørt op at banke,
Hans hånd er kold, og øjets lys er slukt,
Forløst er sjælen, og den dybe tanke
Fra jorden løftet i dens sidste flugt.
I midnatstimen, i den stjerneklare,
Urania sig nærmed til sin ven;
Hun tog hans hånd: »Vor vandring skal besvare
De tvivl, hvortil din forskning gav sig hen!«
Ak, hendes stjernekrans var svøbt i flor!
Med sorg hun drog ham fra en sorgfuld jord.

Thi vel hun vidste, aldrig at erstatte
For os var denne ånd, der nu drog bort.
Hos os var tabet, hos de efterladte,
Tab af det herlige, vi kaldte vort.
Og tabet alles var: thi han, der haged
At løse livets gåder, tvivlens bånd,
Endog den ringeste han har beriget,
Selv denne styrket har hans lyse ånd,
Og rig og fattig, ens til ham i gæld,
Blev kvæget af hans muntre lynes væld.

Og han, den sjældne mester, vi berømme,
Så dyb i tale, liflig i sin sang,
Et kærligt sind gik ud fra hjertets strømme -
Kun slethed uden skånsel han betvang.
En evig krans skal om hans minde slynges!
Sig ej, han hørte til en ældre tid;
Thi fjerne fremtids-slægter skal forynges
Som i hans sang, så i hans tales vid.
Men vi, hvem gavmild han så meget gav,
Til tak vi har kun tårer ved hans grav.

Aldrig var det blevet så klart for mig som i dette øjeblik, hvad et eftermæle, en anerkendelse af en kær afdød indeholder for trøst for den efterlevende. Det, at alle tager del i ens sorg, at man klager over hans bortgang,

»Det är at tråtsa glömskans sjö,
Att lyftas som en grönklädd ö
Ur djupet af dess bölja,
Det är att dö och dock ei dö.«

Hans værker er ikke fulgt med ham i graven; for digterværker er den sande udødelighed at være gået ind i nationens bevidsthed. Nu, ved digterens død, kom anerkendelsen af, hvad Heiberg havde været for sin nation, til en varm og fyldig udtalelse fra så godt som alle offentlige organer. Digt på digt lød over den afdøde sanger, kritiker og filosof. På forskellige steder i broderlandene gaves mindefester til hans ihukommelse. Fra Christianias scene udtalte en hans muse nærbeslægtet digternatur, før opførelsen af »Elverhøj«, sig i følgende skønne digt:

166

JOHAN LUDVIG HEIBERG

Prolog

ved opførelsen af »Elverhøj« på Christiania Teater.

Der er et hidskjalf i det høje sat,
En tind for rige syner over Norden,
Hvor lysning falder selv ved dunkel nat
Med varsler, frelsende for fædrejorden.
I ånders kreds, som er om varden stillet,
Ser Nordens brødre folk sit forbunds-ting,
For hvem det skilte står i sluttet ring
Og fjeld med slette i et samlet billed.

Og kan det glemmes i et tåget nu,
Der slører højdens tegn og sagas blade,
Det kendes dog, det kommes dog i hu,
Når en af kredsen kaldes fra sit stade.
En tåge atter fra vort blik er gledet,
Og Norden skatter dobbelt i sit savn,
Og løfter højere, med evigt navn,
Den danske skjald, der nys er vandret heden.

I kamp han opsteg på den stejle sti,
Og dog så lifligt har hans harpe tonet;
Thi mens han hinged', var han åndig fri,
Og under kampen ridderlig forsonet.
Blandt tidens lynglimt og dens vilde veer
Han blev sin tankes ledestjerne tro,
Og fandt sit alt i harmoniers ro,
Fordi han var en sanger og en seer.

Og mens han forsked' med en rastløs ånd
Og stod på højden i et livfuldt stille,
Han bandt med skønheds underbare bånd
De vidtadskilte syner til sit snille.
Med klare træk i spejlet af hans lune
Stod døgnets friske billed i hans hjem,
Og lige klart hans ånd har manet frem
Det sunkne trylleslot af sagnets rune.

167

Og drog der skyer om hans aftenstund,
Og blev han glemt fast mellem tidens helte,
Han veg dog ej fra sine syners grund,
Og bar endnu sit runesværd ved bælte.
Og se, nu står han dog med kranset pande,
Fordi han, løftet over had og strid,
Har vinket slægten i en larmfuld tid
Til freden i det skønne og det sande.

Mens denne scene sørger ved hans grav
Og vil sit offer til hans urne bære,
Skal mindets toner, som hans kunst os gav,
I hallen atter stige til hans ære;
Men tør vi lytte til de gyldne strenge,
Hvor Nordens milde alvorsstemme bor,
Skal og et trofast løfte finde ord,
Som fjeldets hilsen til det danske vænge:

De tvende Nordens folk, hvem samme sprog
Og seklers samliv inderligt forbinder,
Vil holde fast som i en pagtens bog
Hinandens store åndelige minder.
Den danske dåd skal i sit eftermæle
Ej gå forgæves til vor klippekyst;
Lydt vil den kalde os med blodets røst,
Og vække genklang og for tanken dvæle.

J. S. Welhaven.

Følgende med min hele sjæl disse udtalelser om hans minde levede jeg stille på Bonderup i fortrolige samtaler med den veninde, der kendte ham så godt og satte ham så højt både som menneske og som digter. [I vore stille aftener læste hun højt for mig, hvis forgrædte øjne ikke tålte at stirre på en bogs fine tryk.]

En morgen, da jeg i mit sovekammer stod ene ved vinduet og stirrede tungsindig op på den tomme storkerede, hvis beboere ved deres bortfærd havde varslet mig så ilde, kom pludseligt tre storke flyvende, stillede sig et øjeblik midt i gården, svang sig atter op i luften og forsvandt. Jeg studsede og troede, at dette syn var et 168 foster af min fantasi; thi så sildigt på året ses sjældent endnu storke. Jeg for ud til en karl, der stod i gården og så op mod himlen, og spurgte: »Så jeg fejl? Stod her ikke for lidt siden tre storke?« - »Jo,« svarede karlen, »jeg står netop og ser efter dem, thi jeg troede ikke at skulle se flere storke i år, de er jo fløjet bort fra alle tage her omkring.« Jeg gik atter ind, glad betaget af dette syn, idet der vakttes et håb hos mig, jeg selv ikke forstod; jeg kunne ikke komme bort fra den tanke, at disse tre lykkefugle var sendt mig til trøst i min betyngede sindsstemning, som om de ville sige: »Fat mod! Gud sender ofte trøst ad sælsomme veje!« - Det er nu ikke min mening, at Herren selv sender slig trøst, men jeg tror, jeg kan ikke lade være at tro, at der gives gode, himmelske mellemvæsener, der ynkes over de sorgfulde mennesker og ofte på mange måder sender dem håb og trøst, når de kun forstår at se og gribe trøsten. Jeg tror endnu, at de tre storke virkelig var en bebudelse af noget godt, der skulle komme, uagtet jeg den gang ikke begreb, hvori det skulle bestå. Senere har jeg fattet betydningen af disse tre lykkefugle, der kom flyvende som et varsel om, hvad der skulle hjælpe mig igennem min øvrige, ensomme tilværelse.

[Dog sorg og angst var endnu ikke blevet kede af at forfølge mig. En dag kom pigen ind til mig bærende på armen den lille Josepha, der gentagende skreg: »Min ryg! o, min ryg!« Forfærdet spurgte jeg om, hvad dette betød. »O frue,« råbte pigen, »den lille Josepha er styrtet ud ad loftslugen; jeg fandt hende jamrende på græsset.« Enhver kan tænke sig min skræk. Hurtigt tog jeg barnet ind i mit sovekammer, klædte hende helt af og lagde hende på min seng, idet jeg trak i alle lemmer for at prøve, om noget var brækket. Da jeg nu altid har haft et stykke af en læge i mig og derfor havde en del lægemidler ved hånden, tog jeg kamferolie

og indgned af alle kræfter barnet fra top til tå dermed, svøbte hende derpå ind i varme, uldne tæpper og dækkede hende godt til. Barnet græd ustandseligt og sagde: »Jeg vil til min moder, bring mig til min moder!« Den arme moder sad ovenpå i sit værelse og anede ikke, hvad der foregik nedenunder med hendes elskede barn. Pludseligt at bringe hende dette i denne tilstand, vovede jeg ikke. Jeg talte da den lille kærligt til og sagde: »Min søde Josepha, ifald du nu vil ligge stille og se, om du kunne falde i søvn, lover jeg dig at føre dig til din moder, så snart du vågner.« Den rørende lille 169 klappede mig, kyssede mig, og da jeg sagde til hende: »Synes dig ikke, at det var synd at forskrække din moder ved så pludseligt at føre dig grædende til hende?« svarede det fornuftige barn: »Ja, gudmoder, det var vist synd.« - »Nu vel, så sov!« - Og virkelig faldt barnet i en let slummer. Men jeg sad med angst i hjertet ved hendes side og tænkte: »Om mig kan man sige, som munken siger til Romeo: Ulykken har forelsket sig i dig og vil ikke fjerne sig.« Efter en times tid vågnede den lille. Jeg tog hende nu op, strakte atter alle hendes lemmer, prøvede, om hun kunne gå, og fik håb om, at ingen ulykke her var sket. Da hun nu mindede mig om mit løfte, at føre hende til hendes moder, sagde jeg: »Ja, det vil jeg, når du lover mig ikke at græde, når du kommer til hende.« - »Nej, gudmoder,« sagde den lille *ganske højtideligt*, »jeg lover dig at være ganske rolig.« - Og nu tog jeg barnet ved hånden og gik op med hende til hendes moder, der uden at ane noget sad rolig og læste i en bog. »Jeg bringer her,« sagde jeg med tiltvungen ro, »en lille forbryderske, der er faldet ned« (at det var fra loftslugen, turde jeg endnu ikke rykke frem med; senere anså jeg det for min pligt). Den lille holdt sit ord, klagede ikke, græd ikke, hvorover jeg var hende meget taknemmelig. Og mærkeligt nok havde hun ikke mindste men af dette fald, ja følte hverken nu eller senere den ringeste ømhed i sine lemmer. Den hurtige kur havde hjulpet; men dog varede det længe, førend jeg fik ro i blodet efter denne skræk.]

Den trøst, som min venindes nærværelse var for mig, skulle hurtigt berøves mig. En dag kom der brev, at Martensen pludselig var blevet syg; hun ilede nu i angst til byen for at pleje ham, og jeg blev atter ene. Det hjalp på denne ensomhed, at der næppe gik nogen dag, hvori jeg ikke modtog kærlige, trøstende breve fra mine venner og veninder, ja selv fra mig ukendte, der delte og forstod min sorg og mit tab; breve, jeg gemmer som en kær skat, og som det altid rører mig at gennemlæse, da de alle udtaler, hvor høj pris de har sat på at have kendt en personlighed som Heibergs. Her et lille af disse breve, et af de sidste, jeg modtog fra den mands hånd, der med det varmeste venskab havde fulgt mig så godt som hele mit liv igennem.

170 Min datterlig kære Hanne!

Ville du ikke finde det ukærligt, om jeg tavs lod disse sorgens dage gå forbi, ikke sendte dig en eneste deltagende linie? måske ville du skånsom lade alderens svaghed bære skylden?

Men jeg føler din sorg, kære Hanne, og deltager deri så inderligt, som det er den gamle muligt, der ved denne lejlighed kalder så mange kære minder tilbage - fra din tidlige ungdom - fra dit første teaterliv - fra dit ophold hos Heibergs moder - fra de første år i dit ægteskab og fra de senere dage så længe jeg endnu deltog i selskabslivet, og modtoges venligt i eders lykkelige hjem.

Hvad Humboldt fortæller om sin broder, at han på dødslejet sagde: »bald werde ich bei der Mutter sein, Einsicht haben in eine höhere Weltordnung« - kan anvendes på Heiberg! også han er nu hos sin moder, kan skue meget af det, han her stræbte at kende.

Mange deltagende hjerter finder du i min lille kreds; på Louise, som just var tilstede, da jeg modtog dødsbudskabet, gjorde det et dybt indtryk, og fra Ingeborg, der er hos Jonna, fik jeg i dette øjeblik et brev i den anledning, der vidner om den bedrøvelse hvormed hun modtog efterretningen.

Gud bevare dig, min kære Hanne!

Behold i kærlig erindring
din gamle faderlige ven
Collin.

d. 30. aug. 1860.

Påskønnelsen af Heiberg var endelig også nået til dem, der tidligere havde været meget karrige med at udtale den, ja, havde ligefrem været hans modstandere, hvis dadel altid var på rede hånd. Nu talte man i en så modsat tone, at man ikke utydeligt gav at forstå, at alle vi, der altid havde set op til ham, ikke havde gjort det nær nok. Når først den misundte er kommet dertil, at verden kan nå ham med sin medlidenhed, da er han fredlyst.

Et brev ligger her for mig fra Hertz, svar på et, jeg havde skrevet til ham i denne anledning. Han forstod min klage, thi også han var en af dem, mod hvem man altid i fuldt mål lagde kulde for dagen, men sjældent et varmt ord, der kunne glæde, opmuntre og styrke til nyt arbejde. Måske dette hans brev vil tydeliggøre et og andet i denne henseende.

171 Kbh., d. 7. sept. 1860.

Bedste fru Heiberg!

Hvorledes skal jeg takke Dem for Deres kære skrivelse? Sådanne ord, fra en så dyrebar hånd, er i sandhed

velgørende. Det er en varm luftning under den kulde, der møder en fra så mange kanter; det er trøstende, styrkende, vederkvægende ord.

Jo, kæreste veninde, jeg har vidst, har allerede i en række år vidst, at jeg i Heiberg havde en sand, en hengiven ven, med de velvilligste følelser for mig. Hans måde var ligeså lidt som min at udtale dette ved alle lejligheder eller med mange ord; men desmere betydning tillagde man hver lille ytring af ham. Dengang De 1856 kom tilbage fra Deres rejse, var tilfældigvis et brev, jeg tilskrev ham, det første, han modtog, og han svarede mig, »at han anså det for et godt omen, at han straks ved sin hjemkomst hilstes af en gammel ven, med hvem han i så mange henseender følte sig beslægtet.« Og i flere andre breve, mest angående novellen »Johannes Johnsen« har han udtrykt sig på lignende smukke og venskabelige måde. Disse breve, disse bevidnelser af en mand, jeg nærrede så stor hengivenhed for, og til hvis indsigt jeg havde så megen tillid, disse breve er mine skatte. Jeg har allerede for en tid siden gemt dem for sig selv, tilligemed flere breve fra Dem og andre, der er mig dyrebare; og jeg tager dem nu og da frem, når jeg trænger til at styrkes og opmuntres. Mit liv har fra vort bekendtskabs første dag været nøje forbundet med Heibergs og Deres. Jeg kan sige med sandhed, at jeg i alle disse forløbne år intet har skrevet, uden at jeg tænkte mig hans dom derover og glædede mig til hans mulige bifald; og at jeg med hans dom tillige tænkte mig Deres, derpå har De haft mange beviser.

Deres sorg har jeg intet at sætte imod; Deres harme over endel af publikums slethed er desværre altfor retfærdig. Når vi er døde, bæres vi på hænderne - ofte af de samme, der før stødte os fra sig. Men det må være Deres trøst, at man, og jeg mener, allerede en stund før vor vens død, er kommet til besindelse; og at i al fald nu et helt folks klage, så dybtfølt og fra så mange sider udtalt, er et vidnesbyrd om, at han har levet og vil leve fort i det folks erindring, han digtede og virkede for.

[De har ikke taget fejl, kære veninde! Mine tanker har i alle disse tunge dage idelig været hos Dem; og i samtale med min 172 kone er vi begge altid kommet tilbage til Deres uerstættelige tab. Også hun føler, med den inderligste hengivenhed til Dem, Deres sorgfulde stilling. Vi har talt så meget om, hvorvidt det var godt for Dem at forblive på det ensomme Bonderup, om ikke synet af Deres venner, omgangen med disse ville virke trøstende og oplivende på Deres sind. Men jeg vover ikke ret at omtale denne sag. Kun De selv er istand til at afgøre, hvad der for tiden er Dem mest velgørende.]

Endnu engang takker jeg Dem ret af hjertet for Deres brev. Dets udtalelser er for mig som en del af vor tabte vens testamente, et åndeligt efterladenskab fra en mand, hvis liv har været af den største betydning for mig, hvis venskab var min lykke.

Deres gamle, uforandrede og
hengivne ven
H. Hertz.

Jeg fortabte mig nu ganske i min ensomhed, dens stilhed, dens ro. At flytte ind til byen og afbryde denne ensomhed var det, jeg af alt følte mindst lyst til, til trods for de idelige opfordringer fra mine hengivne venner om dog at afbryde dette ensomme liv. Men så ofte jeg tænkte herpå, gøs jeg tilbage. Ak, når jeg i de stille efterårsaftener ene sad på havetrappen, indhyllet i mit sjæl, og fordybede mig i betragtningen af den tindrende stjernehimme, hvis kloder Heiberg havde elsket så højt, da flød mine tårer stille, og idelig måtte jeg nynne den ædle sanger Geijers herlige melodi til Atterboms skønne ord:

»Stilla, o stilla!
Somna från storm och snö!
Ensliga lilla,
Nu är det tid att dö!
Kallt är kring dal och sjö;
Stilla, o stilla!

Stunderna ila,
Snart du den sista ser;
Hvila, o hvila!
Vissna, som andra fler! -
Hjärta, hvad vill du mer?
Hvila, o hvila!«

Ja, jeg var ene! Herren havde sagt: »Jeg vil føre hende ud i ørkenen for at drage hende nærmere til mig og blive ene, ganske ene med hende« - og han drog mig til sig, og jeg følte sandheden i de ord: »*Når jorden vorder fattig for os, da vorder himmelen rig.*«*

Et lille selskab skænkede gode ånder mig dog i denne ensomhed. Selskabet bestod i et lille fattigt pigebarn på 6 år fra et af de små huse i omegnen, hvori en fattig arbejdsmand boede med kone og 7 børn.

Et af disse, den lille Julie, en blond, rødkindet lille pige med klare, himmelblå øjne, havde kastet sin kærlighed på mig og søgte mig altid op på mine ensomme vandringer, hvor hun da kom mig imøde med hånden fuld af markblomster, idet hun sagde: »*Dem skal De have.*« Hun tog mig da troskyldig i hånden og fulgte mig, ihvor jeg så gik hen. Når hun da fæstede de lyseblå øjne på mig og meddelte de små tanker, der bevægede sig i det lille, gullokkede hoved, da gød hendes barnlige tale fred og ro i mit sind. Med hver dag fattede jeg større og større kærlighed til dette barn. Ofte listede hun sig mod aften hen til min bolig, hvor hun da stod bag en busk eller et træ og kiggede frem, indtil jeg tilfældigvis opdagede hende. Jeg var da ofte forundret over, at den lille pige i tusmørke ene turde vove sig så langt fra sit hjem, og var ofte ængstelig, når hun atter forlod mig for ene at vandre ad landevejen over markerne tilbage dertil. En aften, da hun sildigere end ellers skulle vandre hjem, turde jeg ikke lade den lille gå ene og fulgte hende derfor til hendes bolig. Her stod moderen spejdende i døren, ængstelig over hendes udeblivelse. »Jeg ved ikke, hvad jeg skal gøre ved Julie,« sagde hun til mig, »hun taler og tænker ikke på andet end fru. - Vil du altid blive hos fru?« vedblev moderen. Med et højt og bestemt »Ja!« løb hun atter hen til mig og greb min hånd.

Hvor gerne havde jeg ikke taget dette barn til mig for bestandigt. Men jeg havde ofte tænkt over det, at tage fremmede børn til sig, og var kommet til den bestemte anskuelse, at i så fald måtte deres forældre være døde og de ingen søskende have, thi at rive et fattigt barn ud af sine naturlige omgivelser fra forældre og søskende, der skulle vedblive at leve i fattigdom, medens en enkelt opdrages * 174 i gode kår, forekom mig ligefrem umoralsk. Et sådant barn, der med ét rykkes helt over i en helt ny tilværelse, begår let den synd, når hun bliver voksen dame, at skamme sig over sin fattige, ringe slægt, og hvad der således skulle være en lykke for det, bliver en ulykke. [Heller ikke syntes mig, at man turde gribe ind i forsynets bestemmelse; thi hvem ved, om ikke dette barns udvikling netop skulle ske i disse forhold, hvori forsynet havde sat det.] Men vemodig forlod jeg altid den lille Julie, når jeg sagde hende farvel, og hun med kærlige øjne fulgte mig så langt, indtil jeg var ude af syne. Ak nej, tænkte jeg, dette tør jeg ikke. Vor Herre må sende mig forladte børn, der står ene, uden forældre. Gør han ikke dette, da må jeg finde mig i at vandre min ensomme vej gennem livet og trøste mig med, at sådan er hans vilje.

Man trængte nu stærkere og stærkere ind på mig om at afbryde min ensomhed for at opfylde de forpligtelser mod teatret, jeg for så kort tid siden påny havde påtaget mig, forpligtelser, for hvilke jeg nu gyste tilbage. Hvor vi stakkels mennesker dog altid kommer tilkort med vore forudbestemmelser og beslutninger! I mange år havde jeg bestemt udtalt for mig selv, at ifald døden skulle berøve mig Heiberg, da ville jeg afbryde min virksomhed i en kunst, der krævede et let og glad sind. Og nu! så kort efter at man havde borttryddet alt, hvad der satte sig imod, at jeg genoptog min virksomhed; man havde bygget og stolet på min samvirken i sæsonens repertoire! Ville man ikke anse det som et slags forræderi af mig at svigte den tillid, man havde vist mig? Jeg følte som en centnervægt, at jeg her stod lige overfor en pligttopfyldelse, som jeg ikke uden stor dadel kunne bortstøde; og dog spurgte jeg mig selv dag og nat, hvorledes det skulle blive mig muligt atter at optage denne virksomhed. Jeg våndede mig ved tanken herom, og jeg forelskede mig mere og mere i ensomheden og i mine grublerier.

[Hvoraf kommer det, at man kun taler om den efterlevendes længsel, ikke om den afdødes? Er da adskillelsen, sorgen over denne ikke den samme for dem begge? Hvilken smertelig tanke, at kun den, der bliver tilbage, længes, ikke den, der går bort. Skulle det gå med denne store rejse som ofte med de mindre henede, at den, der drager til det nye, intet savn føler, men kun den, der sidder 175 hjemme i det forladte, tomme hus, i længsel efter det åbne øre, der forstod os i stort som i småt?

Ak, hvad nytter mine klager!

»Nur wer die Sehnsucht kennt,
Weiss, was ich leide.«
(Mignons klage i Goethes »Wilhelm Meister«).

Jeg er forundret og bedrøvet over, at jeg så sjældent drømmer om Heiberg, og sker det nu og da, er det om højst ubetydelige ting, og det uagtet mine sidste tanker hver aften drejer sig om ham. Hvori kan det ligge? Jeg, der ellers altid drømmer om det, der beskæftiger min tanke! Sligt er uforklarligt.

Ak, hvor er det tungt hver morgen at vågne op med et ubevidst suk, indtil sukket ved tankerne forklares for os og bevidst forstærkes.

I nat drømte jeg, at jeg havde en lang samtale med et mig ukendt væsen. Jeg klagede over den kamp der forestår os efter døden. »Vær dog rolig,« udbrød han, »husk på, at den største, hårdeste kamp, vi mennesker har, er den, vi kæmper i dette liv; thi her gælder kampen om at vinde en udødelig sjæl; hisset er den ikke så hård; thi der gælder det kun om at genvinde vort legemes opstandelse.« Jeg vågnede op og følte mig, med rette eller urette, beroliget.

Hvoraf kommer det, at menneskene har en så forskellig dom om andre? En udtaler sig i høje toner om en personlighed, medens en anden aldeles ikke kan få synet derpå. Det går vist med menneskebeskuelsen, som når man ser i et stereoskop, hvori de to billeder må dække hinanden, ifald den rette virkning skal

opnås; ser man kun det ene billede, da er det hele fladt og virkningsløst. Mon ikke den forskellige dom kommer af, at mange mennesker ser på det samme menneske uden at begge billederne, sjælens og legemets, dækker hinanden, og den rette forståelse således forfejles.

176

Det er en stor trøst, når man er bedrøvet, at man har lov til at være det. Den dybeste bedrøvelse er dog den, når man er bedrøvet over, at man er bedrøvet.

Kirsebærs nyden har den samme egenskab som kærlighed: jo mere man får, des mere vil man have. Begge opvækker tørsten, idet de læsker den.

Det gælder i de unge år itide at gøre vinterindkøb for en senere alder. Gud være lovet, at mit forrådskammer nu ikke er ganske tomt.

Der gives mennesker, der ikke giver ordet kærlighed til anden følelse end den utæmmede, al fornuft berøvede, berusende lidenskab. Når vil man dog lære, at den ædle kærlighed, bygget så vel på fejl som på fortrin, udholdende, forædlende, uundværlig i årenes række, er af en helt anden natur, om den end skal og bør have noget af de berusende følelser i sig. Hvad er et ægteskab, og hvad elskov kræver dette?

Den engelske forfatter Lewes udtaler sig således om den kærlighed, ægteskabet kræver, når det da ikke er bygget på sanselighed, forfængelighed, fordel. »At elske,« siger han, »vil sige, at sjælen vælger sig en rejsefælle på den lange og farefulde færd igennem livet, at de støtter hinanden, når farerne kommer, opmuntrer hinanden, når hindringer tårner sig på deres vej, og glæder sig i fællesskab, når vide, rige sletter og solbeskinnede lier åbner sig for deres glade blik og i det fjerne viser dem det hvilested, vi alle stunder imod i denne verden.« [På denne måde har fru Rahbek elsket Rahbek, *jeg Heiberg*.

Den ægte kærlighed er kun en nydelse for finere dannede sjæle...

Der gives mennesker, der ikke tror på anden kærlighed end forelskelse, sværmerisk tilbedelse, hvor den elskede sammenlignes med en gudinde, der har nedladt sig til at stige ned på jorden i besiddelse af alle kendte og ukendte dyder. Dette er ideal kærlighed, denne feber kaldes at elske. Ja, unægteligt hører dette ind under Amors fortryllende, dejlige rige; men denne elskens, dette topmål af jordisk fortryllelse bor i den grad på højderne, at ingen stigen 177 er mulig, men en dalen uundgåelig; thi da der ikke kan gås frem, og man ikke kan stå stille, må man gå tilbage. Når vil man dog lære, at den sande kærlighed, den kærlighed der bør være tilstede ved forbindelsen af et ægteskab, er af helt anden natur, om den end bør og skal have mange af den berusende kærlighed i

sig.]

Højst forskellige er de forestillinger, man gør sig om, hvad elskov er. Man har sagt, at »en italienerinde tror sig elsket, når hendes elsker er istand til at begå en forbrydelse for hendes skyld; en englænderinde, når han er istand til at begå en dårskab; et fransk fruentimmer, når han gør en dum streg.«

Jeg vil tilføje: En nordisk kvinde, når der holdes ud i liv og død; når sjælene i årenes løb således har slynget sig ind i hinanden som de slyngplanter, hvorom gartneren siger, at den ene ikke kan løsnes fra den anden, uden at den hele plante sygner hen.

Når jeg ser plumpe, sløve, hule, sanselige personligheder give sig af med kærlighed, der ender med ægteskab, da får jeg altid lyst at sige til dem: »Hvor tør I formaste eder til at give eder af med sligt? Spis, drik, vær beregnende, svælg i eders fordærvelige egoistiske, sanselige natur, men forgrib eder ikke på ægteskabets hellighed.«

Når den vi elsker forurettes, forfølges, da skyder vor kærlighed nye, friske skud. Den ro, den trygge hvile, hvori den har levet, afbrydes, og et nyt tilløb, en frisk fornyelse af kærlighedsforholdet vokser frem. Det går hermed ligesom med en strøm, der længe uhindret har løbet sin stille, vante gang, men som nu møder en hindring, der gør, at de stille vande skummende og brusende baner sig vej med dobbelt heftighed og kraft.

Hvor mange gode, trøsterige ord sender ikke mine venner mig i denne tid i min ensomhed! Hvor herligt er ikke trofast, udholdende venskab! Den tryghed, dette giver, er ligesom en skat, man har lukket inde i et sikkert gemme, så at man bestandigt kan leve tryk uden at ængste sig for mangel. Om de troløse venner kan man sige som Job: »De er som den bæk, karavanen håbede på, men som er udtørret, når toget når dens bred.« 178 Da Marie Magdalene græd ved Kristi grav, trådte Herren til hende efter sin opstandelse; men hun så i ham kun en urtegårdsmand; thi hendes øjne var ikke opladte. Da sagde Herren til hende: »Marie, hvorfor græder du?« Da svarede hun: »Ak, de har taget min Herre fra mig, og jeg ved ikke, hvor de har lagt Ham.« Ak, således græder vi alle ved vore bortgangnes grave! Vi ved vel, hvor resterne af legemet ligger, men ikke, hvor sjælen er havnet. Således græd jeg, da min herre var taget fra mig, og jeg ikke vidste, hvor han var ført hen; thi hvad ved vi om hinandens sjælstilstand efter døden? Hvad ved vi om det sted, hvor de døde føres hen? Ved vi, hvilke nye kampe de går imøde, hvilke illusioner de arme sjæle vækkes af, når de står

ligeoverfor den strenge sandhed, og hvilket sted der da anvises dem? »I min Faders rige er mange boliger,« siger Kristus; men hvilket svælg er der ikke ofte mellem disse! Hvad gør, at beslægtede sjæle mødes her? »Et tilfælde,« påstår mange. Dette er en dårlig trøst. Ak, vi kan kun skælve, håbe og bede til den treenige Gud for dem som for os selv, at han vil være nådig og barmhjertig mod os alle.

Ak, om vore døde dog kunne sende os kun fire ord: *Jeg har det godt*. Ja, da havde vi vished, men Herrens fordring til os er jo, at vi skal tro, hvad vi ikke har set. Gensynet! hvor henrivende er du ikke at tænke på! Gensynet! Ak, hvor misunder jeg dem, der fuldt og fast tror herpå, uden at tvivlende urolige tanker indsniger sig i sindet.

Jeg har aldrig følt nogen skræk ved tanken om, at vore afdøde kunne nærme sig til os; tværtimod! Var det ikke herligt, om vore afdøde i kærlighed følte trang til at sætte sig i forbindelse med os? Jeg har aldrig kunnet tænke mig andet, end at kun få mennesker, eller snarere ingen, kunne gå bort fra dette liv lige over i den højeste salighedstilstand. Ja, var sjælen først havnet der, da ville den vist ikke, om end kun et øjeblik, atter begive sig bort derfra for at nærme sig de dødelige, hvis begrænsede sanser ikke formår at sætte sig i forbindelse med de salige ånder. De salige ånder vender sikkert ikke mere tilbage til jorden, men vel de ånder, der endnu befinder sig i en mellemtilstand efter døden. En sådan mellemtilstand har sikkert alle at gennemgå. For nogle ånder kan 179 denne være forfærdelig, for andre en stille, naturlig forberedelse til det endelige, salige liv. Jeg har derfor aldrig kunnet forstå den dristighed, hvormed mange omtaler deres afdøde, idet de uden mindste betænkelighed eller sky siger: Min salig mand! - min salig kone! - min salig datter eller søn! - søster eller broder! - Så ofte jeg hører slige udtalelser, farer der en smertelig gysen igennem mig, idet disse dristige udtalelser straks leder min tanke hen på mine egne afdøde, og jeg spørger da mig selv med et suk: hvor langt mon nu disse i deres mellemtilstand er kommet hen imod, hvad vi ønsker og håber? Er de endnu i kamp, i strid? Er de nået til fred med deres eget jeg og i harmoni med dette? Har de overstridt søvnen i puppen, er de forløste fra alle jordelivets bånd og har svunget sig lette og glade, himmelsk glade, mod det evige lys, hvor en dag er så godt som tusinde år og tusinde år som een dag? Hvem kan tilbagetrænge sukket om, hvor deres plads nu er, hvor vor bliver? At denne mellemtilstand kan være lang for nogle og kort for andre, derom føler jeg mig overbevist; thi mig synes, at det ligger i sagens natur. Allerede hernede gælder det jo at modnes for at kunne nyde og påskønne de højeste, ædleste jordiske goder; hvor meget mere må vi da ikke hisset modnes til at modtage det højeste, det guddommelige. Hvor ofte hører vi menneskene hernede udbryde: »Dette - eller hint er min højeste lyksalighed, i dette går min hele tilværelse op!«, medens en anden udbryder om det samme: »Ak, hvor dette trætter mig og keder mig! Jeg søger min højeste tilfredsstillelse ad ganske andre veje. I verdens liv, bevægelse, forlystelse og uro, der synes mig er livet, der glemmer jeg mig selv og alle plager.« - Glemme sig selv? Men i salighedstilstanden hisset må der dog vel til at tabe sig selv høre det: at vinde sig selv i tabet.

EFTERÅRET

Storken, den kloge fugl, - forlængst var draget væk, - og gule blade sejlede - ned med den klare bæk; - De skrigende krager -forfulgte bondens plov - småfuglene sad stumme - i den brogede skov - (Christian Winther).

Også jeg ville gerne endnu i lang tid sidde ene og stille i den 180 brogede skov; men man lider mig ikke længer have ro dertil, hverken mine frænder eller venner; men fremfor alt lyder råbet til mig om at opfylde den pligt, jeg i fjor sommer havde påny optaget, at virke, at støtte teatret ved mit arbejde. Jeg får brev på brev om dog at komme og optage dette arbejde; men ved tanker om at begynde derpå farer der en gysen igennem mig og binder mig fastere og fastere til min stille, rolige ensomhed. Jeg gyser tilbage for at opgive mit nuværende virkelige liv og begive mig ind i illusionernes verden, »hvor man drikker, uden *tilfulde* at få sin tørst læsket, hvor man æder uden *tilfulde* at få sin sult stillet.« Men man lader mig ingen ro, man råber atter og atter: »*Kom og gør din pligt!*« Ak, mig gjorde ensomheden så godt; vandrende i skoven, på markerne samledes mit sind til stilhed og ro. Men man vedbliver at råbe på mig, så jeg tilsidst nødes til at give svar, at nu skal jeg komme.

Marts, 1861. Den første forårsblomst i min have! Ak selv denne smertede. Jeg rakte den ikke i år til Ludvig og modtog hans venlige tak.

Hisset skulle vi blive salige, leve i samfund med Gud. Når vi her på jorden elsker et menneske, der elsker os igen, da er dette Jordens salighed. Alt omkring os og i os får fylde, når der er et menneskes kærlighed, der ligesom er basis for vor tilværelse. Vore pligters opfyldelse, vennerne, naturens skønhed, himlen med sin stjerneglans, blomsterne, forårets duft, alt fryder og kvæger hjertet. Ak, hvor anderledes, når vi står ene; alt bliver da en vemod, selv det gladeste. Er dette en forudfønmelse af hisset? En anelse, at der er een, et

menneske må gå op i, og er denne ene Gud? Er det da Ham, som bliver dette centrum for et menneskes trang, Ham der da ved vor kærlighed til Ham gør, at vi kunne rumme saligheden, den saligheds støtte, som døden ikke mere kan berøve os. Finder vi da endelig den hvile, den ro, det urolige hjerte hernede higer efter, men kun får momentvis? Vi siger alt her: at gå op i en anden. Er denne jordiske trang et sendebud af den himmelske? Og tvivler vi om, at denne himmelske kærlighed kan erstatte os den jordiske, den sanselige? Har vi ikke i den jordiske kærlighed, når denne har fulgt os i mange år, når lidenskaben er affalden, når hjertet intet andet begærer end nærhed, samkvem, 181 har vi da ikke alt her en erfaring om, at kærligheden kan være ren kærlighed uden syndens indblanding? Er det, der da binder os til hinanden, da ikke af en så ideel natur, at vi igennem denne hernede må kunne gøre os en forestilling om den hisset? Og tænker vi os nu denne forhøjet, skønnere, fuldere, vissere, har vi da ikke en forestilling om, hvorledes kærligheden til Gud er salighed, der må kunne få alle sjælens blomster til at udfolde sig, åbne vort øje, vække nye sanser og muligheder i os? Allerede i den jordiske kærlighed sker jo dette med os. Hvor ny, som genfødt bliver vi ikke, idet kærligheden til et menneske hernede bryder ud. Kaster den ikke over vort hele væsen en glans, løfter og udvikler den ikke vore tanker, så vi ofte selv forbavs over virkninger af dette nye liv i os og om os? Hvilken udvikling venter os da ikke hisset, når vort hjerte der kan brænde for Ham, den guddommelige? Hernede fatter vi kun saligheden gennem et sådant forhold. Hisset vil det blive ligeså.

d. 16. april 1861. I dag så jeg den første lille hvide skovanemone i min have, min og Ludvigs yndlingsblomst. I år ak! Jeg kunne ikke bringe ham den. Er det dog muligt, at han ingen følelse skulle have af, hvor han nu er, at jeg gik med tankerne på ham? Ikke skulle kunne fornemme trykket i mit bryst! Ikke høre sukken, de længselsfulde? Ikke også kende til savnet. Længselen, som jeg kender? Føler han dem hisset som en anelse efter noget ubestemt? Er det måske noget lignende, vi føler her på jorden? Når vi her sværmer, længes, sukker vemodsfult, er det da måske efter noget, vi før i en tidligere tilstand har ejet? Er det da således, han nu længes hisset? Ak, det ville jeg nødig tro, thi da står mit billede jo ikke klart for ham, da længes han jo kun efter mig som efter noget, han ikke kan give ord. Da ville jo de jordiske længsler stå højere end de himmelskes, thi vi ved jo, hvad vi længes efter.]

A. F. KRIEGER

Jeg sluttede da mit ophold på Bonderup [med dagen før min afrejse at gå til Herrens bord i den lille landsbykirke;] midt i oktober rejste jeg med mine folk hjemad. Med hvilke følelser, hvilke tanker jeg drog hjem uden ham, med hvem jeg var draget ud, 182 lader sig bedre tænke end beskrive. Jeg skulle nu altså ene drage ind i det gamle hjem, i hvilket jeg ikke mere skulle mødes med de to andre, der havde delt det med mig; [jeg stod nu ene tilbage af os tre, der tidligere havde udfyldt dette uforglemmelige hjem.]

Jeg sad stille i den lukkede vogn på den lange rejse hjemad, medens mine tårer langsomt gled ned i det tørklæde, der skjulte mit ansigt. Det rørte mig, at mine to piger, der sad i vognen hos mig, alt som vi nærmede os hjemmet, ligeledes sad stille og græd. Mod aften ankom vi til Søkvæsthuset. I det første værelse, jeg betrådte i mit hjem, havde min kærlige broder opstillet Bissens fortrinlige gibsafstøbning af Heibergs buste, der i sommerens løb var blevet færdig. [Nu stod den her, omgivet af blomster og lys. Jeg trykkede et kys på denne døde mund, hvis kulde gennemsnede mig. Ak, liv! ak død! hvilke modsætninger ligger ikke i eder!]

Jeg udfyldte nu min ensomhed i hjemmet med at gennemgå Heibergs efterladte papirer. Så godt som alle private breve, der var i hans eje, havde han året iforvejen ubarmhjertigt tilintetgjort, selv hans moders og mine breve til ham. »Jeg har tilintetgjort eders breve« - sagde han dengang -, »fremmede, nysgerrige blikke skal ikke profanere dern.« Enkelte fra de sidste år havde han dog sparet tilligemed sin moders brevveksling med hans fader og Gyllembourg i skilsmissegangen. Der er dog intet, der i den grad minder en om en afdøds hele personlighed, intet, der stiller ham påny så levende for os, som hans håndskrift og hans udtalelser gennem fortrolige breve! Og dog går det måske hermed som med et fotografi, de, som kender personligheden, ser ligheden, fremmede får ofte et fejlagtigt begreb.

Min ro og ensomhed i hjemmet blev nu ideligt forstyrret ved forespørgsel om, hvornår teatret turde ansætte de første prøver på Schillers »Maria Stuart«. Jeg våndede mig under dette og trak atter og atter svaret ud. Monrad bebrejdede mig dette og mente, at det var bedst for mig selv at afbryde ensomheden med arbejde. Dage og måneder gik, den 22de november, min fødselsdag, kom. På denne dag modtog jeg, blandt mange andre breve, det sidste brev fra min faderlige ven, geheimeråd Collin; thi også ham skulle jeg snart miste. Han skriver:

183 D. 22de november 1860.

Jo mere den 22de nov. nærmede sig, kæreste Hanne, desmere påtrængte sig mig den betragtning, at din fødselsdag i år er af særdeles betydning for dig og møder dig med usædvanlig alvor. Jeg ved og erkender, hvad du i år har tabt. Du har sagt det, du har sagt mig det, og erfaringen fra de henrundne år havde lært mig det.

Hvorledes tiden kan og vil lindre din smerte, hviler i den dunkle fremtid. Vi bør håbe, at Gud vil styre alt til det bedste.

Tak! for dit kærlige, datterlige sindelag i de mange år, vi har kendt hinanden, og for at du altid erkender mig som din faderlige ven

Collin.

[Den 14. december kom atter en af disse mærkedage, Heibergs fødselsdag. Hvor ofte havde han i de mange år, vi var forenede, på denne dag glædet sig som et barn ved mine gaver. I år bragte jeg ham kun tårer. Så han, følte han disse?]

Den 24de december skrev konferensråd Madvig mig følgende linier til:

Kære fru Heiberg!

Etatsråd Bornemann og jeg tillader os den bøn, at De, hvis det ikke er Dem særdeles ubelejligt, vil have den godhed at modtage et besøg af os idag, omtrent kl. 1.

Deres ærbødigste og hengivne

J. N. Madvig.

København, den 24de december 1860.

De kom, og Madvig udtalte i kærlige ord, hvad han anså Heiberg for at have været for vor litteratur, og bad mig modtage Bissens buste af Heiberg, udført i marmor, skænket mig af efterfølgende venner:

geheimeråd Andræ, de Saint-Aubain, etatsråd Bojesen, etatsråd Bornemann, professor Buntzen, justitsråd Buntzen, geheimeråd Collin, konferensråd Dahl, professor Hertz, 184 etatsråd Krieger, konferensråd Madvig, biskop Martensen, professor Fr. Paludan-Müller, stiftsprovst Paulli, godsejer Rottbøll, konsul Suhr, geheimeråd Treschow.

Det er en selvfølge, at jeg følte den varmeste taknemmelighed over disse udmærkede mænds gave.

Kort efter Heibergs død blev det besluttet af hans venner, navnlig Martensen, Madvig og Krieger, at foranstalte en udgave af hans samlede værker, prosaiske og poetiske. Men arbejdet var ikke ringe og ville optage en stor del af disse mænds tid, der alt på så mange måder var optaget. En plan måtte lægges for det hele værk, hvilket ingenlunde var så let. Medens man nu talte frem og tilbage herom, mødte Krieger inden kort tid med en sådan plan fuldt færdig. Den blev prøvet af de andre, og de måtte erkende, at dette omhyggelige arbejde, udført med den største indsigt og kærlighed, i et og alt kunne benyttes. Ledelsen af det hele foretagende blev således overdraget Krieger, der med sin ualmindelige arbejdsdygtighed straks satte det igang. Han påtog sig nu tillige, i forbindelse med professor Petersen og etatsråd Ed. Collin, den vidtløftige korrekturlæsning samt ordnede alt, hvad der stod i forbindelse med udgaven, og de 22 bind lå efter halvandet års forløb færdige. Honoraret for det hele tilfaldt mig og var temmelig betydeligt. I denne mand havde jeg fra dette øjeblik en støtte i det meget, stort og småt, der nu skulle ordnes for mig i mere end een henseende, hvor jeg selv stod vaklende og tvivlrådig; så jeg ofte følte forsynets godhed ved at sende mig denne ædle, uegennyttige ven til hjælp og trøst.

Som det ofte, besynderligt nok, går, at når en stor forandring sker i et menneskes liv, da er det ligesom om alt forener sig til at forstærke forandringen på ethvert punkt; således også her. Vi havde i henvend 20 år boet på Søkvæsthuset, og ofte havde der i disse år været tale om, at det offentlige agtede at opsigte alle beboerne for selv at råde over huset og den store grund, som hørte til ejendommen; men bestandigt stod beslutningen hen, og vi blev til vor glæde boende. Nu med ét blev alle beboerne i huset virkelig opsagt; den længe omtalte plan skulle endelig sættes iværk. Dette var en stor sorg for mig. Mit hjerte hang ved denne bolig og alle dens minder. Haven, hvori jeg havde plantet hvert træ og hver busk, 185 var ligesom en del af mig selv. Jeg havde her i rigt mål haft følelsen af et hjem og kunne ikke tænke mig andet. Jeg bevægede mig så lidt udenfor denne have, hvorledes skulle jeg undvære den? Dette følte den mig mere og mere hengivne Krieger, der ofte havde hørt mig tale om tidligere lignende planer, og han foreslog mig at benytte den uventede indtægt af Heibergs værker til nu at gøre alvor af den gamle tanke at bygge mig et hus med have. Jeg samtykkede heri, og grunden valgtes ude i Rosenvænget med udsigt til Sundet. Også her tog Krieger alt i sin hånd og stod mig bi med stor omhu, kort, jeg havde i ham fundet en ven for hele livet lige til den dag i dag, da jeg nedskriver dette, 20 år efter. Han blev mig en beskytter, en broder, der i et og alt gjorde min skæbne, mine sorger og glæder i livet til sin egen sag. [Hvad denne mand har været for mine elskede tre fader- og moderløse og for mig, håber jeg, han vil få lønnen for hisset. Verden,

den mistroiske, den af bitre erfaringer belærte verden, troede ikke på muligheden af en sådan hengivenhed, uden at forholdet mellem en sådan ven og veninde måtte være bygget på et mere intimt forhold af en ømmere natur. Man snakkede, man pjattede, man ville ikke fæste lid til, at et rent venskab mellem en mand og en kvinde fandtes i denne skrøbelige verden.] Den hengivenhed, som denne ualmindelige mand viste mig, opfyldte ikke få ørkesløse mennesker med forundring og satte deres fantasi og opfindsomhed [i latterlig bevægelse. Det går mange mennesker som duerne; det vand de skulle læske deres tørst med, må først gøres urent og mudret med fødderne.] Jeg selv var i begyndelsen af og til betænkelig ved at modtage så megen godhed, så meget arbejde af min nye ven, og dette meddelte jeg en dag Andræ. Denne kendte Krieger lige så nøje, som han i mange år havde kendt mig. Han svarede mig da: »De kan have fuld tro til Kriegers ridderlighed, hans takt, hans venskabs renhed. En finere, mere taktfuld natur end hans har jeg aldrig mødt.« - Og sandelig, hvor mange gange har jeg ikke i årenes løb sandet disse Andræs ord! Hvor ofte har jeg takket Gud, fordi han i min forladthed sendte mig en sådan ven, en sådan broder, en sådan beskytter i denne mand, der selv stod uden familie. Han levede efter sin moders og søsters død ene med en gammel tante i sit smukke, hyggelige hus i Rosenvænget, sysselsat dels i det offentlige liv, dels med sine mange bøger, der ikke stod 186 i reolerne til pynt og pral, men som alle, de lærde så vel som de poetiske fra vor egen og fremmede litteraturer, blev granskede af ham og optaget i hans utrolige hukommelse, der forstod at gemme og bevare, så at han havde alt på rede hånd, så ofte det krævedes. At en sådan omgang for en videbegærlig sjæl som min var i høj grad belærende, falder af sig selv, og jeg følte ofte, at jeg nu uden denne hjælp, efter at jeg havde mistet alt, hvad hidindtil havde holdt mig oppe, ville være nedsunken i en ufrugtbar grubien, der lidt efter lidt ville have sløvet mig for livets krav. Han holdt mig oppe, tvang mig til at følge med og vakte min interesse for andet end mine egne private anliggender, der let kunne have indsnævret det åndelige liv hos mig. Enhver ny bog fandt jeg straks liggende på mit bord; alt hvad der bevægede tiden, satte han mig ind i, som om dette havde været den lærde og af arbejde stærkt optagne mands livsopgave. Han hørte til de mennesker, der har tid til alt, og på hvem ingen travlhed spores, enten han var optaget af en ministerportefølje eller i andet stærkt arbejde for fædrelandet. Krieger havde fra sin tidlige ungdom været stærkt grebet af tanken om de skæbner, Danmark i en nær fremtid ville gå imøde. Den absolut monarkiske statsform kunne han kun da forsone sig med, når enevælden lå i et politisk genis hænder, men da dette er et af de sjældnere tilfælde, der ikke var faldet i Danmarks lod, havde den frie, konstitutionelle forfatning for ham altid stået som en nødvendighed, der ville og måtte gøre sig gældende. Han var en af de få, hvem det hele var alt, som kunne ofre sine personlige interesser, når derved det hele fik fremgang. Sanddru og uden forfængelighed var han en af dem, der kan lytte til andres meninger og anskuelser, overveje dem og prøve dem i sit stille sind. Hans valgsprog burde hedde: »Alt for fædrelandet!«

Ifald humanitet, påskønnelse af andres fortrin og arbejde er tegnet på dannelse, da er det vist, at han var en højt dannet mand. Hans blik søgte ideligt, selv i de afsides kroge, efter kræfter, der kunne og ville udrette noget for det hele, og da stod han disse bi med råd, med anerkendelse og med den indflydelse, han var i besiddelse af, for at gøre det muligt for dem at ofre deres tid på et sådant arbejde. Som ven var han af udholdende trofasthed. Når hans venners holdning, ej sjældent modsat hans egen, mishagede ham, da kom aldrig et bittert ord over hans læber end ikke for 187 mig, som han dog kaldte »sin fortrolige«. Det højeste samtykke i klagen mod disse var den tavse, tilsluttede mund. Han ærede sine tidligere venner, som Heiberg, som alle noble naturer gør. Han var i hine år i en alder af henimod 45 år, altså endnu i sine bedste år. Men da vor ulykkelige krig i 1864 berøvede os Slesvig, [og muligheden for en oprejsning, tilbagegivelsen af den danske del af Slesvig, hvilket syntes at åbne sig i de nærmeste år, mere og mere skødes ud i en uvis, uberegnelig fremtid,] bøjedes han synligt i legemlig henseende. Han sagde selv ofte: »Årene fra 64 må regnes dobbelt for mig,« og virkelig forbavsedes jeg ved at se forvandlingen af den endnu af udseende ungdommelige, kraftige mand inden forholdsvis kort tid bøjet og med grånende hår, kæmpende med sin sorg for atter at hellige sig til alt det arbejde, som han uden bram og tit bag andres navn i utrættelighed udførte, medens han ofte i mismod udbrød: »Hvad er vi nu! og hvad kan vi nu udrette!« Når nogen udtalte en vis dadel over ærgerrighed hos andre for at komme til indflydelse og holde roret, sagde han: »Det er jo godt, at der endnu findes ærgerrighed hos nogen. Jeg begriber ikke, at nogen under vore nuværende forhold kan attrå en ministerplads.« Hos den ellers tavse sørgende gør det dobbelt indtryk, når en klage ligesom ufrivilligt slipper over læberne. Men med en mands ro og værdighed bar han sin sorg og helligede sine kræfter utrætteligt til fædrelandets tjeneste så godt som på alle områder; *men glad blev han ikke mere*. Få herhjemme var i den grad som han inde i forholdene i udlandet. Jeg har ofte hørt udlændinge forundres herover. »Han ved jo bedre besked end vi selv!« hed det da. Jeg vil nu slet ikke tale om hans kendskab til forholdene så godt som i alle retninger her i Skandinavien; thi den var efter alle indviedes mening ligefrem forbavsende. Al pral, al upålidelighed var hans hele natur imod, og lige overfor sligt kunne han være noget hård, idet han foragtede at lempe sig efter upålidelige, fordringsfulde præentioner, der kun havde egenkærligheden for øje i stedet for det heles tarv. En sådan personlighed bliver ofte misbilliget af forfængeligheden og fordringsfuldheden, af det kære jeg. Krieger fik derfor undertiden ord for hensynsløshed, [og man vendte sig med vrede fra ham.] Der er jo intet, der tages os mere ilde op, end når det føles, at personen er os ligegyldig i forhold til det heles ve og vel. Men på 188 bunden af Kriegers indre lå en godhed, en hjælpsomhed i råd og dåd, der ikke skyede selv store ofre, og den unge, arbejdsomme, fremadskridende mand havde i ham en støtte som kun hos få. En varmere fædrelandsven har jeg aldrig kendt. [Min hengivenhed, min taknemmelighed mod denne min ædle beskytter blev fastere og inderligere,

idet han bestandigt ydede, hvad jeg med tryghed kunne modtage, og dog var det bestandigt, som om jeg var den ydende og han den modtagende. Jeg kender ikke hans ungdoms legender. Han har vel haft sådanne som andre mennesker; herom var han tavs og indesluttet, og man gjorde ikke let påtrængende spørgsmål lige overfor denne mands tilsluttede mund.]

MIN MODERS DØD

Sidst i december begyndte prøverne på »Maria Stuart«. Efter generalprøven havde jeg den opmuntring, at fru Sødring indfandt sig i mit påklædningsværelse og sluttede mig grædende i sine arme. »Jeg har i parkettet overværet hele prøven,« sagde hun, »ak, hvad er det, vi andre gør, mod dette Deres spil!« Jeg trængte i dette øjeblik så meget til at styrkes, at beroliges, at jeg i sandhed var hende taknemmelig for hendes varme udtalelse. Hun behøvede forresten ikke at vige for mig som fremstillende. Hendes genre var en anden end min, men i denne var hun i høj grad fortrinlig og uerstattelig, både med hensyn på naturgaver og en samvittighedsfuld udøvelse, og derfor løftede hendes ros i høj grad mit betyngede sind i denne time, [og jeg gentager atter her, at misundelse sjældent er fremtrådt ligeoverfor mig hos mine *kvindelige* kunstfæller.]

Den 13de januar 1861 opførtes »Maria Stuart« for første gang med mig i titelrollen. En lykke var det for mig, at det netop var en rolle af den natur som Marias, hvori jeg skulle gøre den store overgang fra mit ensomme, private liv til den offentlige fremtræden igen. Og dog pinte det mig, at alle var indviede i min private sorg. Hvor ofte havde jeg ikke forhen gået med et trykket sind til udøvelsen af denne kunst, men det var da min trøst, at ingen i huset kendte mit tungsinds årsag, og det faldt mig da lettere at skjule mig bag masken. I aften var det hele publikum indviet heri, 189 og jeg følte dobbelt anstrengelsen for, at jeg selv og alle andre skulle glemme virkeligheden for illusionen. I begyndelsen segnede jeg næsten under denne anstrengelse, men lidt efter lidt under spillet glemte jeg min egen sorg for Marias. Jeg lod mig henrive og følte sandheden af Tegnér's ord, at »poesien kan løfte os fra jorden til himmelen«. Jeg følte mig befriet og let i ånden og nød digterens skønne værk; det gav mig kræfter, idet det krævede kræfter, et kendemærke for en skuespiller, at han arbejder med et virkeligt digterværk, og det overfyldte hus viste mig varmt og fuldt sin glæde over atter at gense mig. Således var jo alt gået efter ønske denne aften; men nu kom det værste. Jeg skulle nu for første gang efter en forestilling vende tilbage til mit tomme hjem, ikke som tidligere modtages af Heiberg, ikke udtale mig for ham om aftenens oplevelser, ikke høre hans friske, opmuntrende tale. O, hvor følte jeg ikke i dette øjeblik, hvor stort tabet for mig havde været. [Jeg sad nu ene ved aftensbordet, træt på sjæl og legeme. Selv min tjener følte medlidenhed med mig og gjorde sig ærinder ind i stuen, rakte mig snart et, snart et andet, idet han sagde: »Har fru'en ikke lyst til dette, eller måske til dette?« Hurtigt rejste jeg mig fra bordet, sagde ham »godnat« og gik ind i mit sovekammer for, uset af alle, tiisids t at græde mig isøvn.]

Da jeg næste morgen stod op udmattet på sjæl og legeme, blev jeg forundret ved min broder Antons tidlige komme, der måtte være foranlediget ved noget uventet. Han meddelte mig nu til min store overraskelse og sorg, at vor moder var død i den forløbne nat.

Efter min hjemkomst fra Bonderup havde jeg naturligvis som sædvanligt ofte besøgt min moder, og hun havde blandet sine oprigtige tårer med mine over Heibergs død, hvem hun havde elsket lige så højt, som hun elskede mig. I de sidste otte dage forinden min første optræden i »Maria Stuart« havde jeg været i så travl beskæftigelse med prøverne på stykket og så anstrengt efter disse, at jeg ikke havde besøgt hende; mit første spørgsmål på prøverne til min broder, der i mange år hver dag besøgte hende, var derfor spørgsmålet om hendes befindende, og hans svar herpå var da altid: »Å jo, som sædvanligt.« Nu fortalte han mig, at han og mine andre søskende, af hvilke min ældste gifte søster særlig plejede hende, vel havde bemærket, at hun i de sidste dage havde været 190 mere angrebet end ellers, men at de alle var blevet enige om ikke at forurolige mig med denne efterretning nu, da jeg var optaget af så meget andet, der krævede alle de legemlige kræfter, jeg endnu kunne råde over. At der var nogen øjeblikkelig fare for hendes liv, var imidlertid ikke faldet nogen af dem ind, uagtet hun i flere dage havde måttet holde sig i sengen. Hun havde været ved sin fulde åndskraft aftenen iforvejen og havde pålagt min broder, at han af og til under opførelsen af »Maria Stuart« skulle løbe over til hende - hun boede ganske nær ved teatret - for at meddele hende, hvad virkning jeg gjorde i tragedien. Hendes tanker drejede sig uophørligt om mig og min udførelse af »Maria Stuart«. Da forestillingen var forbi, modtog hun fuldstændig åndsklar min broders detaljerede beretning, og hun var lykkelig over, at alt var gået så godt; men hermed syntes hendes kræfter at være udtømt. Mine søskende blev hos hende, da de syntes, at hendes tilstand var betænkelig. Hun lå imidlertid stille hen. Noget efter kl. 12 om natten rejste hun sig med sine sidste kræfter op i sengen, udstrakte armene glædestrålende og ligesom trykkende et inderligt kys på en usynlig mund og sank døende tilbage på pudsen. Hvem gjaldt dette kys? Jeg tænker et af de højere væsner, der møder de dødes sjæle for at føre dem til en

barmhjertig Gud og frelser.

Når man ikke længer har hverken en moder eller en fader at meddele sine glæder og sine sorger, da først føler man sig som ældre. Der siges ikke længer til en: »Mit barn!« og man har en følelse af, at nu gælder det at stå på sine egne ben, og at et sikkert og vigtigt rygstød er taget fra os; thi hvem i den hele, vide verden er man, når alt kommer til alt, så sikker på i sorg, i glæde, i liv, i død som det moderbryst, under hvilket vi har hvilet! Her er man så vis på, at ens sag hænger så nøje sammen med en andens sjæl som frøet med blomsten. Det er herligt at kunne sige i trange, hårde tider: »Jeg vil gå hjem til min moder!« - Jeg kunne nu altså ikke mere sige dette, og jeg følte mig dobbelt ene. Hvor vemodsfuld er man ikke efter sin moders bortgang overfor det lukkede fædrenehush, den lukkede dør, de lukkede vinduer, bag hvilke inden kort tid nye mennesker færdes, der intet har med os som vi intet med dem at gøre. Man betragter senere i forbigående fra gaden dette hus, idet alle erindringer, smertelige og lyse, bevæger sig igennem vor tanke; man løber blad for blad igennem, 191 som man undertiden gør ved en bog, man engang har læst og været betaget af, en bog, som ingen har læst med os, men hvis indhold er sammenvokset med vort inderste væsen. Man sørger over, og man glæder sig over, hvor pligt og kærlighed har sejret over fordom og egoisme. - Men under alt dette trak sørgefloret sig tættere og tættere om min kuede sjæl.

MINE PLEJEBØRN

Som jeg nu en eftermiddag midt i februar sad ene med mine sorger og savn, aflagde min kære veninde frøken Harboe mig et besøg. Hun så mit mismod og trøstede mig, så godt hun kunne. I samtalens gang sagde hun: »Også jeg er i dag ganske bedrøvet ved tanken om tre stakkels småpigens skæbne ovre i Vestindien, som har mistet deres moder, en stakkels kvinde, der i sin tid blev svigtet og forladt af en mand, som er disse børns fader, men som selv nu er så svagelig, at han kan dø, hvad øjeblik det skal være. Falder han også fra, hvad bliver der da af disse tre stakkels børn? Han er dansk, og en ven af ham her fortalte mig, at han agtede at sætte dem i kost et steds her i landet, men dør han, og hans understøttelse til dem falder bort, hvor skal da de arme børn hen?« Hun vedblev: »Jeg har aldrig kendt moderen, men hun roses meget; faderen har jeg set nogle gange hos hans ven, når han på gennemrejse til England besøgte ham. Den ældste pige skal være 7 år, så kommer en på 5 og en på 4 år. Disse børns skæbne kan jeg ikke få ud af mine tanker.«

Som en indskydelse fra oven - ja, jeg tror, jeg vil tro, at den kom fra et nådigt forsyn, der havde medlidenhed med mig - sagde jeg til hende: »Herre Gud, så lad disse tre forladte børn komme til mig, så er måske både de og jeg hjulpne.« Min veninde så på mig med store øjne. »Det er da vel Deres spøg?« sagde hun. »Nej, mit alvor,« svarede jeg. »Betænk De, hvad De siger,« udbrød hun, »De gør mig jo ganske forskrækket. Hørte De, at jeg sagde, at der var tre?« - »Ja,« svarede jeg smilende, »skulle man tage børn til sig, så var da tre det mindste man kunne tage. Jeg har ofte truet Heibergs moder med at ville tage syv til mig på een gang, så De ser, at tre ikke er for mange.« - »Men,« udbrød hun 192 ganske betagen, »jeg ved i grunden intet om disse børn, om de er gode eller ikke, stygge eller smukke, om de er velbegavede eller dumme, intet ved jeg derom.« - »Nu vel,« sagde jeg, »så tager jeg dem, ligesom andre mødre tager deres; de ved heller ikke, om det barn, de føder, bliver smukt eller stygt, klogt eller dumt.« - »Ak,« sagde hun, »jeg er ganske forfærdet over uskyldig at have kastet denne tanke ind i Deres sjæl, betænk Dem herpå, det beder jeg Dem ret indstændigt om!« - »Nej, ved De hvad,« vedblev jeg, »jeg står nu rolig og fast ved min beslutning. Disse børn har ingen moder og så godt som ingen fader; han bor i Vestindien, jeg her. De står således ene i verden, en absolut betingelse for mig, når jeg skal antage mig børn og være dem i moders sted. Jeg tror, at de sendes mig af et nådigt forsyn! Skriv derfor straks til børnenes fader. Sig ham, at jeg vil antage mig disse børn, når han vil afstå fra alle rettigheder over dem. Sig ham, at jeg vil betragte dem som mine egne børn og skal i et og alt gøre for dem, hvad der står i min magt. Bed ham svare mig på dette mit tilbud så hurtigt som muligt. De kender mig jo i mange år og kan berolige ham med, at jeg er et skikkeligt menneske, der vil være god imod dem.« Min kære veninde var næsten ude af sig selv af angst over, hvad hun havde påført mig; vi talte længe frem og tilbage, og hun lovede at skrive til St. Croix. En månedstid efter fik jeg et langt, rørende brev fra børnenes fader, hvori han samtykkede i alt, hvad jeg forlangte, kaldte mit tilbud børnenes lykke o.s.v. - På denne årstid kunne børnene ikke gøre den lange rejse, men mod foråret, så snart et skib afgik, skulle de komme.

Jeg havde ikke meddelt en eneste af mine venner denne min beslutning for ikke at plages med nogen talen om, at den var overilet; thi jeg var fast bestemt på at udføre den, fast bestemt på at befolke mit forladte hjem og på denne måde endnu gøre lidt nytte i verden. Mærkeligt var det forresten, at jeg fra det øjeblik, da jeg til frøken Harboe havde udtalt mit tilbud, ikke et øjeblik ængstede mig eller grublede over, hvad jeg her havde indladt mig i, men var rolig og tilfreds og tænkte kun med glæde på mine tre små

veninder, der snart skulle bo under tag med mig.

Først i april fik jeg brev, at man håbede, at børnene kunne være i København først eller midt i maj. Nu fik jeg travlt med at indrette alt til deres modtagelse. De tre små senge med meget 193 andet blev bestilt, og for første gang i lang tid havde jeg et håb at leve for. Og nu først udtalte jeg for alle mine venner, hvad jeg havde besluttet mig til, og hvilke tre gæster jeg ventede midt i maj. Man forskrækkedes, man rystede på hovedet, man gjorde mig spørgsmål på spørgsmål. »Hvem er disse børns forældre, kender De dem nøje?« - »Nej, jeg kender dem slet ikke.« - »Er børnene smukke?« - »Det ved jeg ikke.« - »Er de velbegavede?« - »Det ved jeg ikke heller.« - »Fra St. Croix?« vedblev spørgerne, »de er dog vel hvide og ikke sorte?« - »Det ved jeg lige så lidt.«

Jeg gjorde ellers ved denne lejlighed en psykologisk erfaring, som jeg ofte senere har tænkt over. Det var karakteristisk at bemærke den forskellige måde, hvorpå de forskellige mennesker optog denne nyhed, og jeg lærte mangan ens såkaldte godhed og venskab for mig at kende. Mine mest hengivne venner, min egen familie, blev ganske rørt, da jeg betroede dem børnenes komme. »Ja,« sagde de, »kan dette trøste dig og udfylde dit liv, da skal det ret glæde os, og vi vil ønske al velsignelse over beslutningen.« Ikke få af mine bekendte udtalte derimod, at dette jo var en dårskab, som jeg vist højligt ville komme til at fortryde; atter andre, især gifte, af mit damebekendtskab ytrede: »Fru Heiberg tror også, at hun kan gøre alt! men hun skal nok få at føle, hvad det vil sige at opdrage børn, og hvad det daglige besvær med dem vil sige, noget, hun jo intet har haft med at gøre. Hun skal nok få at føle, at dette er noget andet end at spille komedie.« Således snakkede man fort, og velvillige ånder bragte mig alle disse lidet trøstende bemærkninger til overvejelse. Jeg var imidlertid rolig og frygtede intet, men vedblev at sige til mig selv: Herren har sendt mig dem! - Ja, enkelte af de såkaldte venner blev formeligt skinsyge på de børn, der skulle komme til min trøst og måske optage hele min interesse. Der gives mennesker, der ligesom nyder en sørgendes sorg, de er ligesom stolte over den sørgendes udholdenhed og synes, at den degraderes, ifald en trøstende hjælp var mulig. De tilråder den sørgende i fuld kærlighed og omhu, hvad ånderne tilråder Richard den Tredje i hans dødsstund: »Fortvivl og dø!« og hvis man nu virkelig overlod sig til en sådan frugtesløs fortvivlelse, da ville de samme bebrejde os mangelen på kraft og resignation. De ville hurtigt trættes af vore klager og lidt efter lidt overlade os til vor ensomheds mørke grublerier, [som Goethe 194 siger i Wilhelm Meister:

»Wer sich der Einsamkeit ergiebt,
Ach! der ist bald allein,
Ein jeder lebt, ein jeder liebt,
Und lässt ihn seiner Pein.« -]

Jeg følte det derimod som en lykke at kunne sige med Christian Winther:

Når bækken risler lystig
Og skoven den er grøn,
Når duen bygger rede
Og kurrer i løn;
Når blå violer vågne
Og kukkeren gør larm,
Da vækkes også håbet
I mangan sorgfuld barm.

Da stiger op i stammen
Den lutrende saft,
De sitrende kviste
Fornemmer vårens kraft,
Og fløjlsbløde blade,
Smaragdgrønne skud
Af glinsende, springende
Hylstre foldes ud.

Beboerne på Søkvæsthuset havde fået tidspunktet til bortflytningen forlænget. Den 16de maj sad jeg således endnu her i den vante stue og gennemlæste min rolle »Viola«, som skulle opføres denne aften, da min tjener bragte mig et brev fra børnenes faders ven, [hr. P.,] der var bosat her i København. Brevet meddelte mig, at børnene var i dag ankommet med skibet fra St. Croix og opholdt sig indtil videre med deres sorte pige, der havde ledsaget dem herover, i et lille hotel. Han spurgte mig nu, når jeg kunne og ville modtage dem. En lille sitren for igennem mig. Jeg skulle spille om aftenen og tidligt næste morgen på en prøve, der ville optage hele formiddagen. Dette lod sig ikke forandre, herved var 195 intet at gøre. Jeg svarede da tilbage, at før i overmorgen kunne jeg ikke modtage børnene, da jeg i disse dage var i travl virksomhed ved teatret og gerne ville være hjemme hele den første dag, de kom, for straks at kunne beskæftige mig med dem, så at vi uforstyrret kunne gøre hinandens nærmere bekendtskab. Derved blev det; jeg spillede Viola om aftenen, gik på prøve næste formiddag og forberedte end yderligere alt til børnenes modtagelse.

Den 18de maj om eftermiddagen i et dejligt solskin kom børnene ind ad døren, ledsaget af deres faders ven. Med lynets hurtighed kastede jeg mine øjne på disse tre, der herefter skulle være bundne til mig. At de var hvide og ikke »sorte« samt blonde af hårfarve, beroligede mig straks. Jeg havde bedt deres fader om at sende deres dåbsattester med, disse blev mig nu overleveret, og her erfarede jeg for første gang, at den ældste hed Sarah, den næste Lelia og den yngste Anna. Som tre forknytte, forpjuskede fugle krøb de små stakler sammen ved døren. Den ældste slyngede sine arme beskyttende om de to mindre; den lille Lelia så ud som et lille vissent, bøjet strå, bleg og sart. Senere hørte jeg, at hun nylig havde gennemgået en svær sygdom.

Den lille Anna så lidt mørk ud, og derfor tiltalte jeg hende først: »Kom du kun hen til mig, min lille Anna!« Jeg satte hende på mit skød og søgte at formilde hendes noget trodsige mine, hvilket hurtigt lykkedes mig. Til den ældste, Sarah, der syntes mig at se noget sværmerisk ud, sagde jeg: "Du holder vist af blomster; gå hen ved havedøren og se ud, så skal du se, hvor mange dejlige der står derude.« Tavs tog hun Lelia ved hånden, og de lod til at have stor glæde af at betragte alt i haven, medens jeg, så godt jeg kunne, fortsatte min samtale med Anna på engelsk, som jeg havde lagt mig lidt efter, da de kun talte dette sprog. Anna og jeg blev meget hurtigt gode venner, og jeg så, at smilet klædte det lille ansigt langt bedre end det alvorlige, trodsige udtryk.

Efter en halv times tid forlod deres ledsager os, idet han sagde til mig: »Jeg tror vist, at det er gode og intelligente børn, så vidt jeg i disse dage har kunnet bemærke, [så jeg håber, at De ikke vil komme til at fortryde, at De har antaget Dem disse moderløse og,« tilføjede han med et suk, »tildels også faderløse børn.«] 196 Efter hans bortgang gik vi nu alle ned i haven, der lod til at glæde børnene, så de hurtigt blev fri og ugenerte. Jeg fortalte dem nu, at jeg hed Johanne, og bad dem kalde mig således. (Jeg vovede endnu ikke at tilegne mig det betydningsfulde navn moder.) Plukkede jeg en blomst og rakte dem, kom de lidt efter hen og sagde: »Nej, den skal lady Johanne have.« Da vi atter stod oppe i værelserne, førte jeg dem hen til Heibergs buste og fortalte dem, at med denne mand, der hed Johan Ludvig Heiberg, havde jeg i mange år været forenet, at han havde været så god, og at jeg holdt så meget af ham, men at han nu var død. De så med stor opmærksomhed på busten, og den lille Anna, som jeg havde løftet op på armen, for at hun bedre kunne se den, klappede den så kærligt med sine små hænder, hvilket ret frydede mig i hjertet. Således gik dette første møde fortræffeligt. - »Nu kommer det an på,« sagde jeg til min pige, »om de ikke vil briste i gråd, når de ikke får lov til at komme hjem igen til den sorte pige, men ser, at de skal blive her.« Men da vi henad aften førte dem ind i deres sovekammer og var fuldt beredte på en lille grædescene, overraskedes pigen og jeg ved, at børnene alle tre blev som ellevilde af glæde og lystighed, hjalp selv med at tage deres tøj af, og da de stod i deres små, hvide natchemiser, hoppede de omkring i stuen på bare fødder, medens de små tunger i latter og lystighed pludrede en mængde engelsk, som ingen af os forstod, og så ofte vi bar dem op i sengen, hoppede de leende ned igen for at fortsætte lystigheden. Den alvorlige Sarah var ikke til at genkende; hun hoppede frem og tilbage i sengen, sang engelske folkeviser, og når visen var ude, råbte hun så højt hun kunne: »Hurra for lady Johanne!« - »Hurra for lady Johanne!« gentog de to mindre, så min pige var nærværdig at kvæles af latter over denne uventede scene. Og jeg lo med tårer i øjnene, gik omsider selv til ro, og i min aftenbøn takkede jeg Gud, der havde sendt mig disse tre, bad ham antage sig disse mig alt så kære børn, der som en forårsluftning, en solstråle, udbredte nyt liv i hjemmets ensomhed, - og jeg sov glad ind.

Da jeg næste morgen mødte mine tre ved frokostbordet, kom de mig alt så kærligt imøde, som om de havde kendt mig i mange år. Ved Heibergs buste stod en yndig lille buket, sammensat af blomster fra haven. Da jeg blev glad og rørt ved dette syn og 197 spurgte, hvem der havde sat dem her, så jeg på Sarahs nedslagne øjne, at hun var giverinden. Og dette gentog hun senere dagligt. Den lille Anna klyngede sig til mig og sagde med sin noget dybe stemme: »Vil du løfte mig op til Heiberg, at jeg kan give ham et rigtigt trykys.« - »Jeg også!« råbte Lelia; og da jeg nu gjorde dette, slyngede de deres små nøgne, varme arme om den kolde bustes hals og trykkede et hjerteligt kys på hans mund. Man vil ikke undres over, at disse børn alt havde grebet og vundet mit hjerte.

Da de havde været hos mig nogle dage, tænkte jeg: »Nu skal jeg gøre dem en lille glæde, jeg skal køre en tur med dem gennem byen ud ad Vesterport, hvor det vist vil more dem at se den brogede menneskevrimmel og de mange butikker.« Vognen kom og børnene, iført hat og overtøj, blev placeret i den. Men fra dette øjeblik var de muntre børn som forvandlede. De trykkede sig hver ind i sin krog af vognen, idet de mørkt fæstede øjnene ned for sig. Jeg tiltalte dem, jeg spøjte med dem, men intet hjalp eller forandrede deres miner. Alt hvad jeg viste dem af stads i Frederiksberg Allé, så de på med et stjålent sideblik uden et øjeblik at forandre de alvorlige ansigter. Jeg tænkte: Hvad i al verden går der dog af børnene? Jeg købte kager til dem, de rørte dem ikke, men rystede kun på hovederne; at få dem til at tale var rent umuligt. Endelig holdt vi atter udenfor vor dør. Da de nu påny stod i vor entré, og tøjet blev taget af dem, da strålede deres øjne, og deres tale og latter begyndte påny. Jeg forstod virkelig ikke straks de små stakler; først senere faldt det mig ind, at de vist ved at føres ned i vognen havde troet, at opholdet hos mig nu var tilende, og at de nu skulle andet steds hen. Da jeg senere spurgte dem, hvorfor de på hin dag havde været så nedslået, svarede den lille frimodige Anna: "Jo, lady Johanne, for vi troede, at du nu ville sende os fra dig igen.« Jeg slyngede rørt mine arme om dem og sagde: »Nej, kære børn, vi skal ikke mere skilles, men altid blive sammen.«

Gik vi i haven, der alt myldrede af yndige forårsblomster, hvis farver de varme solstråler forhøjede, da sloges de om, hvem af dem der skulle holde mig i hånden, og da jeg som andre mennesker kun havde to hænder og altså ingen til den tredje, gik denne bagved og tog fat i slæbet på min kjole, som hun da bar, for 198 også at stå i berøring med mig. Denne scene, der dagligt gentoges, var til stor moro for husets øvrige beboere, som fra deres vinduer, der vendte ud mod haven, så ned på de fornøjelige børns færd.

Jeg havde altid tænkt mig, at i paradiset måtte der være børn for hjertet, blomster for øjet og skønne harmonier for øret. Da jeg derfor en søndag formiddag gik med de glade børn i haven og hørte orgelet og salmesangen lyde ned til os fra Frelserens Kirke, da standsede jeg overrasket, idet jeg sagde til mig selv: »Min Gud, nu har du jo, hvad du altid har håbet at finde i paradiset!« og jeg følte mig i dette øjeblik henrevet, lykkelig og fuld af tak.

Ethvert menneske må, hvis det kan, vælge sine livskår efter, hvad der passer for det, og jeg følte, at jeg ved at antage mig disse børn havde valgt, hvad der passede for mig. At leve min enkestand hen i gode og sorgfri kår, kun tænkende på livets nydelser for mig selv, at rejse eet år til Frankrig, et andet til Schweiz, et tredje til Italien for, som man kalder det, at more sig, medens hjemmet stod ensomt og tomt, og jeg ikke var til nytte for andre ved udholdende arbejde, det vidste jeg forud ville forøge mit tungsind i stedet for at modvirke det. At være optaget af arbejde, at kæmpe med at udføre dette arbejde på den for mine kræfter bedst mulige måde, havde jeg hele livet igennem anset for den største lykke. Jeg begyndte altså dette for mig nye arbejde, at opdrage tre børn, med lyst, frimodighed og håb om, at et kærligt forsyn ville stå mig bi, så at jeg nogenlunde ville kunne løse opgaven til held for børnene. Når jeg i årenes løb ideligt og ideligt hørte folk sige: »Hvilken lykke for disse børn at blive således optagne i Deres hjem!« da følte jeg bestandigt, at det var et stort spørgsmål, for hvem lykken havde været størst, for dem eller for mig, og derfor krævede jeg ingen taknemmelighed af dem, men følte dybt i mit hjerte, at det var mig, som her måtte være den taknemmelige. Måske netop fordi jeg ingen krævede, ydede de små mig den i fuldt mål. [Min første gerning efter at have modtaget børnene var nu at få dem lovformeligt adopterede som mine egne, med alle de rettigheder, som egne børn besidder ligeoverfor deres forældre. Det var mig en forfærdelig tanke, at jeg pludselig kunne dø, og disse børn atter stå uden hjem og bistand. Men denne sag gik ikke endda så let, og hvis ikke min trofaste ven 199 Krieger her havde stået mig bi på det kraftigste, ved jeg ikke, hvorledes det var gået mig og børnene. Også geheimeråd Hall viste mig her, at hans gamle venskab for mig endnu var bevaret i hans hjerte. Frederik den Syvende stod i dette øjeblik i begreb med at foretage en længere bortrejse, og det lå derfor både Krieger og mig på hjerte, at denne sag skulle være i orden, forinden han rejste bort, da der jo måtte kongelig sanktion på børnenes rettigheder. Kongen var optaget af så meget, men man fandt et belejligt øjeblik til at få hans underskrift på adoptionen, forinden han rejste bort. Denne sag var altså i orden.

Min anden gerning var at sikre børnenes fremtid, ifald jeg skulle kaldes bort, ved at få dem alle tre indskrevet i Vemmetofte Kloster, hvortil de jo nu på grund af Heibergs rang efter adoptivbevillingens klare ord havde ret; men denne sag voldte endnu større bryderier. Mange satte sig hårdhjertet herimod og opbød alt, for at dette mit ønske skulle strande. Men al modstand blev brudt på den kongelige bevillings ord, at børnene skulle betragtes som mine og Heibergs egne børn. Og de blev indskrevet i klosteret, fordi bestyrelsen ikke kunne andet, ifølge den kongelige adoptionsbevilling, til trods for at mange, der dels af ond vilje, dels af bornerte hensyn havde arbejdet på med utrolig heftighed at få dem udelukket derfra. Deres fremtid var således nogenlunde sikret.

Alt dette arbejde, al denne modstand mod dem anede de små naturligvis intet om. De var glade, lykkelige og hang ved mig med en rørende kærlighed og gengældte mig således i fuldt mål, hvad arbejde jeg havde til deres bedste.]

Hvor gode, kærlige, begavede børn dog på mange måder kan glæde og opmuntre os ældre! Når jeg med mit håndarbejde sad i haven, omringet af disse tre, som løb i dens gange, der genlød af deres klare barnelatter over de lege, de var beskæftigede med, og de af og til kom løbende hen til mig og slyngede de små arme om min hals, da udvidedes mit hjerte, og ofte tænkte jeg: Gid dog nu Heiberg delte dette med mig! - thi uagtet jeg vist tror, at han aldrig havde indvilliget i at antage sig tre fremmede børn, så ved jeg dog sikkert, at ifald han havde haft disse om sig kun i otte dage, da ville han have hængt ved dem og de ved ham, thi meget få mænd formåede at vinde børns hengivenhed som han. Og 200 hvad havde han ikke kunnet være for deres åndelige udvikling! Men dette skulle nu ikke være så. [Af kærlighed til mig hang disse tre ved hans minde, så stærkt, at jeg var i fuld forundring herover. Fortalte jeg om ham, da hang deres øjne med en så stor interesse ved min mund, at jeg dobbelt elskede dem.] Jeg kunne fortælle mange træk om disse elskværdige børns ejendommelighed, men frygter for som mangen anden moder at trætte ved at meddele dem. En lille begivenhed må jeg dog have lov at fortælle som tegn på, hvor levende et barns fantasi kan sættes i bevægelse. Da børnene havde været et års tid hos mig, fik den ældste tilladelse til, fulgt af sin lærerinde, at se opførelsen af »Elverhøj«. Ved hjemkomsten fortalte lærerinden mig, hvor levende del barnet havde taget i forestillingen, og hvorledes hun i fjerde akt havde siddet stille og grædt over, at den stakkels Agnete ene og i mørke skulle vandre den tunge gang til elverkraattet, hvorledes hun den ene gang efter den anden havde udbrudt: »O, den stakkels pige! den stakkels pige!« - Nogle dage efter forestillingen sad jeg med mit håndarbejde i haven og morede mig i stilhed over den lilles leg mellem buskene, som hun syntes

ganske fordybet i og optaget af. Med ét så jeg hende rive et stykke papir i mange små stumper og omhyggeligt lægge disse i en lang, bøjet linie mellem buskene. Stjålent havde jeg længe set til for ikke at forstyrre hende, men nu drev nysgerrigheden mig, og jeg spurgte: »Hvad skal alle disse små hvide pletter betyde?« Da svarede hun alvorligt og ligesom højtideligt: »Jo, ser du, det er en stakkels pige, som ene, i mørke skal gå en lang vej; hun er så angst og bedrøvet, at himlen har medlidenhed med hende, når hun atter i mørke skal vandre tilbage og måske ikke kan finde vejen hjemad. Da besluttede alle stjernerne at dale ned på jorden og lægge sig i en stribe hen ad vejen, for at hun ved deres lys kan finde hjem. Og ser du, alle disse små hvide pletter betyder stjernerne.« Jeg var forundret over barnets fantasi, sat i bevægelse ved Agnetes gang til elverkrattet, og jeg tænkte: sådanne tilskuere er det lønnende at udøve sin kunst for!

Børnenes ord lød ofte yderst pudsigt i deres selvavede sprog, som når de kaldte mig »venella« istedetfor »veninde«, eller, som Lelia en dag sagde: »Lady Johanne, i dag er jeg så trist-mørkelig!« Men de lærte dog i en utrolig hurtighed at tale dansk, og 201 når jeg bad dem dog indbyrdes at vedblive med det engelske for ikke ganske at glemme det, sagde de: »Nej, uh! det stygge English vil vi ikke tale mere.«

DE SIDSTE TEATERÅR

[Mod slutningen af sæsonen gav jeg endeligt efter for den idelige anmodning om at optræde i et lystigt stykke, der altid havde været publikums yndlingsstykke, nemlig Heibergs vaudeville »Nej«. Jeg måtte samle min hele selvbeherskelse for under de nuværende omstændigheder at spille den overgivne Sophies rolle, og jeg tror, at publikum ikke mærkede, hvad det kostede mig. Men da forestillingen var forbi, og jeg atter sad i mit påklædningsværelse og nu løsede alle de bånd, der havde strammet mit nervesystem, da sortnede det for mine øjne; og trods al min anstrengelse for at holde på min bevidsthed, sank jeg afmægtig ned på gulvet, hvor min pyntejomfru, der havde fjernet sig et øjeblik, fandt mig uden bevidsthed. Et sådant tilfælde er vel en undtagelse, men manganen en tilskuer ville blive forundret, hvis han vidste, hvor anstrengt en kunstner ofte kan være efter udførelsen af en større opgave. Ved enhver fremstilling spændes og slappes en skuespillers nerver om end i ringere grad end i dette omtalte tilfælde; at dette må tage på legemet, er en selvfølge. Og skuespillerens tilværelse i hjemmet bliver da kun altfor ofte en døsigt hvilen ud; der hører et meget stærkt naturel til, når arbejdet på scenen er tilende, at tage fat på arbejdet i livet, på det individuelle arbejde med sig selv, for at vi også uden for scenen kan blive en virkelig sand personlighed, for at vi også udenfor scenen kan udvikle det naturel, Gud har nedlagt i os, og som ofte er højst forskelligt fra det, vi virker med i vore fremstillinger. Det gælder ikke at fortsætte illusionen i livet, men at holde illusion og virkelighed skarpt adskilte, thi ellers bliver skuespilleren enten en løgner på scenen eller en løgner i livet. Her gælder det at turde se sandheden, den nøgne sandhed, skarpt i øjnene, at turde rive illusionen i stykker, pjalt for pjalt, og sige sig selv, hvad man er som skuespiller, og hvad som menneske, til trods for al smiger, al forguden.] 202 Maj måned var tilende, og den første sæson efter Heibergs død sluttet. Jeg havde i denne sæson foruden Maria Stuart spillet en hel række roller af mit ældre repertoire, og publikum havde som altid fulgt mig med godhed og interesse. Komedielysten hos publikum var levende og teatrets indtægt altså god. Bladene havde vel alt, som sig hør og bør, begyndt at hakke på teatrets bestyrelse, men geheimeråd Tillisch udførte sin gerning med ro og orden, og justitsråd Berner stod ham bi i den daglige forretning med stor dygtighed og udholdenhed. Alle de bedre i personalet havde respekt for Tillischs personlighed og følte, at de stod lige overfor en sanddru, nidkær mand, der var højt hævet over alle omveje og intriger. Men på mig lå min pligt som skuespillerinde centnertungt. Jeg følte mere end nogensinde, at skuespilkunsten er en glad kunst, og at det ikke er let eller godt at udøve den med en stor sorg som ballast i sjælen. Ofte, når jeg kørte hjem efter forestillingerne, betog modsætningen mellem denne kunsts udøvelse og mit indre mig i så høj grad, at jeg trykkede mig grædende ind i en krog af vognen ved tanken om, at den ikke mere fandtes i det hjem, jeg nu vendte tilbage til, for hvem jeg kunne udtale mig, og hos hvem jeg altid fandt et åbent øre for mine tanker, mine tvivl og betragtninger. Min trøst og tilflugt var da at gå ind til de tre sovende børn, trykke et kys på deres pande, dække dem omhyggeligere til og da stille at forlade værelset for selv at søge den ro, der ikke altid var så let at finde.

Siden børnenes ankomst havde det stadig været under deliberation mellem mig og mine venner, hvorledes jeg agtede at tilbringe min sommer. Jeg gøs for atter at betræde dette Bonderup, der husede så uforglemmelige smertensminder for mig; jeg havde derfor besluttet ikke at drage derud mere. Mine venner fandt det urimeligt, således at opgive et så smukt sommerhjem, hvor alt var indrettet og fuldt møbleret til min modtagelse, og de stod på, at jeg burde drage derud. De sagde: »Nu kommer De jo derud med disse tre, der vil oplive hele huset og Dem selv; prøv, og De skal se, at De selv vil finde, at dette er det rette.« - Jeg lod mig da omsider overtale og drog i juni med et tungt hjerte derud med mine tre småpiger. Den første middag, da vi samledes om det runde, bekendte spisebord, og mine øjne søgte hen til Heibergs nu tomme plads, ak, da følte jeg, hvor svært det var for mig ikke at bryde 203 ud i gråd; men jeg tænkte: Du må tage dig

sammen; disse tre små vil ikke forstå din smerte, og det kunne let helt skræmme dem. Jeg tvang mig altså. Men hvilket mærkeligt instinkt kan ikke gode børn have! Som om de alle tre havde gættet mine tanker, rejste de sig som på et givet signal, for hen til mig og omfavnede, kyssede og klappede mig uden at sige et ord. Jeg blev aldeles forbavset over denne deres færd og trykkede dem med dobbelt varme til mit hjerte. Og i samme nu faldt de tre storke mig ind, som uventet var kommet flyvende ifjor, da jeg efter Heibergs død bedrøvet og håbløs havde stået ved vinduet. Dette uventede syn af de tre lykkefugle havde altså dog været en bebudelse om, at nogen lykke endnu var mig forbeholdt.

Mine venner havde haft uret i at formå mig til atter at drage ud på dette sted. Når man i mange år har boet i et hus, så har man der oplevet både gode og onde tider; men når man første gang i et nyt hjem møder så sørgelige begivenheder som dem, jeg mødte på Bonderup, da får stedet et uudsletteligt præg af sorg, som kaster sin skygge derover for bestandigt. Der var på dette sted kommet en angst i mig for, at nye ulykker ville møde mig her, så at jeg intet øjeblik følte mig rolig. Så jeg ikke straks børnene i haven, da skælvede jeg ved tanken om, at de kunne være druknede i dammen; jeg løb da som en fortvivlet, indtil jeg atter fik øje på dem; var en eller anden af dem lidt upasselig, troede jeg straks, at den ubarmhertige død atter tænkte på at kræve et offer her, og således fremdeles. Sommeren var mig pinlig, og jeg talte dagene for atter at forlade dette sted, uagtet mangt et kært besøg af mine venner og veninder hjalp på min stemning. Men hver dag sagde jeg til mig selv: »Ak, kan jeg blot komme godt herfra med disse tre i god behold, da aldrig, nej aldrig mere drager jeg atter herud!« Omsider kom dagen til indflytning, og da jeg sad med mine tre i god behold i vognen, der skulle føre os hjem, var jeg glad og let om hjertet; og jeg holdt ord, jeg tog afsked med dette Bonderup for bestandigt og har ikke set det siden.

Nogen tid efter at vi atter befandt os i vort hjem, kom min tjener ind og meldte, at der stod en fattig kunstner i entreen, som havde bedt ham om at spørge fruene, om hun ikke ville afkøbe ham to store oliemalerier. Slige kunstsager, som falbydes ved dørene, 204 vidste jeg, var uden alt værd, og jeg svarede derfor nej, jeg havde ingen brug for dem. Noget efter, da jeg forlængst troede, at manden med malerierne var gået, gik jeg igennem entreen og så da, at han endnu stod der. »O, frue,« bad han, »afkøb mig disse malerier!« Jeg svarede da atter, at jeg ingen brug havde for dem. »Se,« sagde han, idet han vendte et af dem om, »de er meget smukke,« - og til min overraskelse fremstillede dette maleri en landleg sjællandsk egn med kornmarker, en lille indsø og en mose, og midt i denne, i forgrunden, stod tre store, prægtige storke, hver i en for disse fugle ejendommelig stilling, smukt belyst af den nedgående sol. »Mine tre storke!« udbrød jeg, næppe istand til at skjule min glæde for manden. »Ja, udbrød jeg, »dette billede vil jeg have.« Jeg købte det da, og i min glæde købte jeg det andet billede med. Manden gik lykkelig bort, men næppe så lykkelig som jeg, der havde fået mine tre storke forevige. Maleriet blev ophængt som dørstykke, og de tre storke blev døbt med navnene: Sarah, Lelia, Anna. Og virkelig var der noget i deres stilling, der lignede dem, de blev opkaldt efter. Billedet skilte jeg mig aldrig ved, og det hænger endnu den dag i dag som dørstykke i mit arbejdsværelse, og altid betragter jeg det med stor glæde og taknemmelighed. Professor Marstrand så engang dette billede hænge i min stue. Han sagde: »Dette billede er ikke godt nok til at hænge her.« Jeg fortalte ham da dets historie, og med tårer i øjnene sagde han: »Dette forandrer sagen! Lad det blive hængende.« [Jeg havde antaget en lærerinde til børnenes undervisning; thi jeg følte, at disse tre, der, mere end nogen skulle tro, alt var genstand for alles opmærksomhed, ikke kunne gå i en skole, uden at denne opmærksomhed, denne nysgerrighed, der var vakt ved deres komme hos mig, måske ville skade dem i mere end een henseende. De var endnu aldeles uskyldige og uvidende, så vel om deres stilling som om min offentlige virksomhed. Når vi, som dog sjældent skete, gik sammen på gaden, da blev de gennemset fra top til tå, og alle vendte sig efter os, hvorfor de også flere gange udbrød: »Det er besynderligt; hvorfor ser folk sådan på os?« - Tilsidst måtte jeg, for at ikke deres forfængelighed skulle blive vakt, sige: »Å, her kender jo alle mig.« - »Men,« udbrød de, »de ser også således på os, når vi spadserer med pigen; hvoraf kan det da komme?« 205 Jeg havde været meget heldig med valget af deres lærerinde, der i et og alt gik ind på mine anskuelser om børnenes opdragelse. Da jeg selv aldrig havde været vant til hjælp og hele mit liv igennem havde følt nytten af denne uafhængighed, ønskede jeg ligeledes, at disse børn skulle modtage så lidt hjælp som muligt, selv rede deres seng, selv holde deres værelse i orden, etc. etc. -, naturligvis under en voksens ledelse. Er børn fra små vænnet hertil, da bliver det lidt efter lidt en vanesag, og det er det, al orden skal være. Det er min anskuelse, at små piger aldrig kan begynde for tidligt med alt husligt arbejde, da det netop morer dem som små at udrette sligt, hvorimod det keder dem som større. Det havde tidligere været min anskuelse, at den megen tid, der anvendes til fremmede sprog, kunne benyttes bedre, men efter at dampskibe og jernbaner så at sige havde fået hele verden til at vandre fra sted til sted, indså jeg, at fremmede sprog er en nødvendighed for dem, der bevæger sig i selskabslivet, og også heri var jeg så heldig at finde dygtige lærere til børnene, da især de to af dem formeligt havde sprog talent. Det daglige liv med disse tre elskværdige børn gik let og lykkeligt, og jeg kan med sandhed sige, at de aldrig har gjort mig nogen sorg. De hang ved mig og jeg ved dem, og i årenes løb har jeg bestandigt takket Gud for deres komme; og når jeg engang går bort fra denne jord, vil jeg hinsides takke og velsigne enhver, der er god og venlig mod disse mine kære børn.]

Allerede i 1862 var mit overordentlig smukke hus i Rosenvænget, bygget efter tegning af arkitekt Herholdt, så godt som færdigt. Med tungt hjerte tog jeg da, i 1863, fra mit kære gamle hjem på Søkvæsthuset og flyttede herind. Men det er en vanskelig sag at få et nyt hjem under så forandrede forhold,

berøvet alle erindringer, der knytter os til det gamle, til at stå for os som et *virkeligt hjem*. Alt er nyt som stenene, hvoraf det er bygget, og vi føler, at ikke få år må forløbe, førend også dette hjem kan få sin historie, der kan knytte os til det i mere end uadvortes henseende. [Jeg har tidligere fortalt, at jeg var bedrøvet over, at jeg ikke kunne drømme om Heiberg efter hans død. Mærkeligt nok forandrede dette sig, så snart jeg var flyttet ind i det nye hjem. Nu drømte jeg om ham, ofte, og mærkelige drømme. Der var i dette hus et forunderlig skønt kvistværelse med vinduer til 206 tre sider, eet til Sundet og de to andre ind til Rosenvænget i vest og nord; dette værelse stod i forbindelse med mit sovekammer. Hvor ofte, når jeg ensom i natten sad her og betragtede den store himmelstrækning med alle dens utallige, glimrende stjerner, tænkte jeg da ikke på ham, og hvilken glæde dette lille værelse ville have været for ham under hans natlige stjerneobservationer. Forunderligt nok kom han altid, under mine drømme om ham, ind fra dette lille værelse.

En nat havde jeg ligesom i søvne fornemmelsen af, at han stod hos mig ved sengen. Jeg sov uroligt og kunne ligesom høre de dæmpede glædesskrig, jeg udstødte. Jeg kæmpede i søvne for at vågne op og drejede og vendte mig urolig. Da sagde han: »Der kan du se, hvad nytter det, at jeg besøger dig, jeg foruroliger dig jo kun derved.« Jeg vågnede op, greb henrykt hen for mig, hvor han havde stået, *rummet var tomt*. Men at han havde været hos mig, troede jeg fuldt og fast.

Jeg vil og kan ikke meddele mine mange andre syner om Heibergs natlige nærværelse hos mig, snart i drømme og snart i en tilstand, der er vanskelig at beskrive, idet man selv er uklar over, om man er vågen eller indslumret. Kun så meget endnu. Da han sidste gang besøgte mig under min søvn, kom han atter ud fra det lille værelse; hans skikkelse var da overordentlig høj og stor. Han skred langsomt forbi mig, idet han med en håndbevægelse ligesom sagde mig farvel! Jeg vågnede, og min første uvilkårlige tanke var: Ak, dette var sidste gang, nu kommer han aldrig mere. Og virkelig ophørte fra dette øjeblik disse natlige nærmeiser, der så ofte havde grebet min sjæl med uafviselige grublerier. En stund efter denne hans afsked var jeg atter slumret ind, og nu hørte jeg så vidunderligt nærværende hans klare, stærke stemme råbe glad til mig ligesom langt, langt borte fra: »Hanne, min gode engel!« Jeg vågnede lykkelig op ved dette råb! »Hans gode engel,« udbrød jeg, »dette udbrud har ikke min egen fantasi født, thi dette er aldrig kommet indenfor mine tanker.«

Fra det øjeblik han drog sit sidste suk, havde jeg i årenes løb med al mit hjertes varme og inderlighed løftet mine bønner til Gud om at være ham en nådig, barmhjertig Gud. Ved dette hans råb til mig havde jeg nu den formastelighed i al ydmyghed at håbe, at mine inderlige bønner var hørt, og min glæde herover 207 var ubeskrivelig. Fra denne stund antog mine drømme om ham en helt anden karakter. I disse mine nuværende drømme var han ikke død, men rejst bort uden at meddele mig, hvor han var rejst hen, og det forekom mig, at hans moder og jeg var ene tilbage, og at jeg grædende og fortvivlet udbrød til hans moder: »Er det dog ikke forfærdeligt og besynderligt, at Heiberg er rejst bort, uden at jeg ved, hvor han er rejst hen? Han skriver aldrig til mig, og jeg kan jo ikke skrive til ham, da jeg ikke ved i den hele vide verden, på hvilken plet han opholder sig, ved ikke, om han er levende eller død«, og min gråd, min fortvivlelse vakte mig da op af min søvn. Når jeg da vågnede op og tænkte på min drøm, da var det mig, som om jeg i søvne havde fundet ord for min smerte. Ja, han var rejst bort, og jeg vidste ikke hvorhen.

Når jeg sidder i Citadellens kapel, da har jeg under gudstjenesten en virkelig barnlig glæde ved at betragte en rigtignok slet malet, men skønt tænkt altertavle, skænket kapellet af fru Ingemann. Det forestiller Frelseren i sin himmel, der giver en moder sit begrædte barn tilbage, som hun salig strækker armene imod. Over den stille flod til højre for billedet kommer englenerne flyvende med de opstandne sjæle og bringer dem i havn, hvor de modtages af deres kære forudgangnes sjæle, der fører dem til Frelseren. Ak, hvilket øjeblik, om vi i hine boliger blev modtaget af vore kære! om de strakte armene imod os, og vi trykkede dem til vort hjerte, og vi ved deres hånd førtes hen til Ham, den velsignede!!]

Jeg følte nu år for år stærkere og stærkere, at udøvelsen af den [blændende, betagende] kunst, hvori jeg i så mange år havde virket, ikke længere [lå for mit indre.] Jeg ligesom gyste tilbage for al illusion og søgte mere og mere henimod en højere sandhed i det virkelige liv. Jeg havde derfor alt i længere tid pønset på at afbryde min virksomhed. Mere end ét kom mig til hjælp for at fremskynde beslutningen, så at denne blev stadig fastere. Først min gåen op i de tre børns liv og vækst, så vel i det ydre som i det indre. Dernæst at mit helbred var blevet i høj grad vaklende og betænkeligt, men fremfor alt mit stakkels fædrelands ulykker i krigen med Tyskland. Jeg følte dette så dybt, at når jeg i mit påklædningsværelse stod og iførte mig mine kostumer og satte sminken på mine kinder, da syntes mig, at udøvelsen af denne glade kunst næsten blev mig modbydelig. Hertil kom 208 mine tvivl om berettigelsen af denne for en menneskelig sjæl så farlige kunst, hvilke med hver dag blev stærkere og stærkere og tilsidst ingen ro lod mig. Jeg havde i årenes løb set mange stærke, kraftige individer lidt efter lidt sygne åndeligt hen under den, og jeg spurgte mig selv, om denne kunst da var berettiget til at udfylde et menneskes liv? I denne min grubien herover drømte jeg en nat, at en røst kraftigt og alvorligt tilråbte mig: »*Vogt dig! det er ikke godt at slide sine sidste par sko på teatrets brædder!*« Jeg vågnede forfærdet op ved dette råb og var nu bestemt på at følge stemmens advarsel.

Da jeg den 2den juni 1864 spillede i Heibergs »Elverhøj« for 127de gang, vidste [jeg så lidt som nogen

anden, at denne aften var min sidste; thi min beslutning om at afbryde min virksomhed for bestandigt var endnu ikke udtalt for de rette vedkommende.]

Nogle dage efter gik jeg syg og ensom hen ad Kalkbrænderivejen. Jeg så en bleg, vaklende, sammenbøjet skikkelse komme mig imøde, og til min forbavselse og smerte så jeg, da skikkelsen kom nærmere, at det var Michael Wiehe. [En gysen betog mig ved dette syn! Så vidt var denne Michael Wiehe bragt ved at forceres ind i en for hans stille kunstnernatur uværdig færd, for hvis sande karakter det i de sidste år var tydeligt at se, at han havde fået øjnene op, så at han nu indså, hvortil han havde været brugt.] Vi havde i de sidste år været aldeles adskilte, og vi havde alt i lang tid ikke talt med hinanden i det private liv. Han havde vel oftere gjort tilløb til at nærme sig mig påny, men vort venskabsforhold kunne og ville jeg ikke mere forny. Han havde altfor åbenbart svigtet mit venskab for ham som *menneske*, svigtet min begejstring for ham som *kunstner*, i en tid, hvor han, som mig syntes, burde have mindedes begge dele. Nu så jeg her pludselig og uventet en døende komme mig imøde, og mit hjerte blev varmt og vemodfuldt ved dette syn. Jeg standsede ham, da han ville gå forbi, og sagde: »Her mødes vi tilfældigt, måske for sidste gang. De er meget syg, og jeg er meget syg, og ingen ved, hvor længe vort skrøbelige legeme holder ud. Her rækker jeg Dem min hånd til afsked og farvel, ifald vi måske ikke ses mere.« Han greb min hånd, medens blodet steg op i hans ligblege kinder, drog vejret dybt og sagde som med lettet åndedrag: 209 » Tak! o, tak!« - og vi gik hver sin vej.

I sommerens løb rejste han til Norge i selskab med flere skuespillere og udøvede sin kunst, så at sige på livet løs, for de ved hans spil beruste nordmænd, og dermed var hans kunstnerbane *sluttet*. Han kom atter hjem og blev sendt til et bad; - men jeg havde desværre set rigtigt hin dag, vi sås aldrig mere. Den 31te oktober 1864 drog den af alle savnede kunstner sit sidste åndedræt.

Som han blodigt havde såret mig [i de sidste år af hans liv, således blev mine hænder revet tilblods af de kristtomblade, som jeg bandt sammen til en krans, der skulle smykke hans bære. I et andet liv håber jeg, at han vil genvinde sin oprindelige ædle skikkelse, og at hans syn der vil blive befriet for de tåger, der i hans senere liv fordunklede det.

Jeg meddelte nu bestyrelsen min beslutning om *for bestandig* at ophøre med min virksomhed ved teatret.]

ER SKUESPILKUNSTEN EN MORALSK BERETTIGET KUNST?

[Hvad er det dog alt,
Som verden opmuntrer med fager gestalt?
Det er jo kun skygger og skinnende glar,
Det er jo kun bobler og skrattende kar,
Det er jo kun gynges, dynd og fortræd
Forfængelighed.]

Min virksomhed som skuespillerinde var nu for bestandigt sluttet. Det hele ligger nu for mig som en bog med tæt beskrevne blade, hvori mit regnskab er opgjort, gennemtænkt i mangel en alvorlig, urolig time, i mangel en søvnløs nat, og resultatet har været det bestandigt tilbagevendende spørgsmål til mig selv:

Er skuespilkunsten en moralsk berettiget kunst?

Hvor ofte har dog dette spørgsmål beskæftiget min tanke og foruroliget min sjæl? Hvor ofte har jeg ikke standset, snart ved et nej, snart ved et ja! Hvor ofte været nedtrykt og bedrøvet, når nejtet var resultatet af min grubien, hvor ofte været løftet 210 og glad, når jaet smilte mig imøde! I de tider, hvor [det atter og atter lød]: Nej, nej! da overfaldt mig et dybt mismod, idet jeg sagde til mig selv: »Er da mit liv fra min tidligste barndom gået hen med et arbejde, hvori der ingen velsignelse ligger? Har min sjæl da været løftet, henrevet af, hvad der i sig selv, set fra et højere standpunkt, er uberettiget, hvad der ikke fører til en højere moralsk udvikling, men til individets opgivelse? Har jeg i denne glimrende kunst, i fordybelse i disse digterværker kun søgt min egen forherligelse, men ikke virket i en idéns tjeneste? Var det alt forfængelighed, alt en skyggetilværelse? Var det en illusion at tro i denne kunst at udrette noget godt for mig selv og for andre? Er hele livet gået hen, som en aften hengår i vor ungdom på et bal, hvor intet bliver tilbage uden træthed, en forkrøllet balkjole og forjaskede blomster, som vi nogle timer forinden ballet beundrede for deres skønhed, deres friskhed, men efter ballet kun berører

med spidsen af vore fingre for at kaste dem bort som noget hæsligt, vi ønsker snarest muligt at blive af med?« - Se, dette er forfærdelige tanker, et nedslående syn på et helt livs virksomhed! Men til gengæld dukkede mangan en lys erindring op. Jeg mindedes breve fra mig ubekendte unge mænd, der varmt takkede mig, fordi deres liv ved beskuelsen af denne kunsts fremstillinger havde taget en ædlere retning; der udtalte, hvorledes de havde været nedsunkne i en moralsk fordærvelse af den laveste slags, ødelagte på sjæl og legeme, men da ved et tilfælde var trådt ind i skuespilhuset og der ved at komme det skønne, det ideale nærmere dybt bevægede og skamfulde var vendt tilbage til deres hjem og i en søvnløs nat havde udkastet planer, lysere, renere for deres fremtid, så de endnu kunne blive mænd, deres fædreland værdige. Jeg mindedes breve fra mig ubekendte unge piger, der takkede mig, fordi jeg havde åbnet poesiers verden for dem. Jeg mindedes breve fra mig ubekendte mødre, der skrev, at det daglige livs anstrengelse og arbejde, som så let antager trivialitetens præg, nu gik lettere og gladere fra hånden, efter at de stadigt blev påvirket af min skønne kunst, der ligesom kastede et idealt skær over alt, selv over den tørre pligt. Jeg mindedes, hvor ofte ældre mænd havde udtalt for mig, hvilken virkning denne kunst havde øvet på dem. »Vi sidder og slider i det hele ugen, sagde de, og bliver så kedelige og vrantne; men når vi da løsriver os og kommer ind 211

i Deres verden, da glemmer vi al trivialitet og samler nye kræfter for hele ugen.« - Se, ved sådanne udtalelser lød jaet fuldtud, og jeg var beroliget for nogen tid. Men når jeg da atter fordybte mig i betragtninger over denne kunst, når jeg så, hvilken virkning den - nær og fjernt - øvede på dem, der havde gjort den til deres livsopgave, da gøs jeg igen tilbage og tænkte: nej, denne kunst er for farlig; den er ved sin farlighed uberettiget! -og nej! lød igen stærkt. Så kom atter de dramatiske digtere og stillede sig mod dette nej; thi den dramatiske litteraturs berettigelse vil dog vist ingen nægte; og er den berettiget, da må dens frembringelser jo også opføres, når man ikke vil dødsdømme den. Der er ingen virkning i litteraturen, som kan måle sig med den, der strømmer fra scenen ud til et modtageligt publikum. Høje og lave, rige og fattige, den fint dannede og den mest ukultiverede, kongen og stodderen gøres der her ingen forskel på; anretningen er ens for dem alle, enhver kan tage nydelsen, belæringen, hvor den for ham er at finde; her er alle lige, og hvor gælder dette, undtagen i kunstens tempel og i - kirken. Her som hist kommer vi, når sjælen trænger til at løftes; her som hist er det gemyttet, der skal påvirkes; her som hist skulle menneskene gribe i deres egen barm og drage lærdom ud deraf, hver for sig: her som hist slår man øjet ned, når ordet rammer, og vi tvinges til at sige til os selv: »Dette gælder mig, i dette spejl ser jeg mine egne træk, som jeg ville ønske, jeg kunne omforme«; her som hist går vi hjem, eller burde gå hjem, med gode forsætter i hjertet. Hvori ligger nu forskellen mellem her og hist? Deri, at i kirken er vi under den fulde, højeste sandheds påvirkning, i kunsten under den blændende illusion, under et skin, der sætter vor fantasi i bevægelse og hjælper gemyttet til modtagelighed for det, som ikke er skin, men den højeste sandhed. Det er ikke ualmindeligt at høre en tilskuer, som har overværet et virkeligt ophøjet digterarbejdes fremstilling: »Jeg havde en følelse i aften, som om jeg var i kirke.« Nu vil vel den, der anser hele teaternydelsen for umoralsk, sige: »Ja, det er netop det farlige, denne sammenblanding af sandhed og illusion! Bliver illusionen til sandhed, da kan let sandheden med det samme blive til illusion, virkeligheden blive til fantasi og fantasien til virkelighed, og derved noget uklart, noget usundt komme ind i et menneskes gemyt og tænkning.« 212 Dette er kun altfor sandt, forvekslingen sker let, og jeg har haft mange eksempler herpå, der altid har virket nedslående på mig, idet jeg har måttet sige til mig selv: »Til en sådan moralsk forvirring bidrager den kunst, hvori du virker.« Undertiden har jeg da trøstet mig selv med, at alt, selv det højeste, formår jo menneskene at misbruge, at drage gift af deres sjæle; hvorledes skulle da den stakkels kunst kunne undgå dette? Næring bydes den menneskelige sjæl i mange former; det står til ham selv at bruge denne næring til sin sjæls frelse eller fald. Man tænke blot på det saligste i dette jordeliv, kærligheden til et andet menneske! Hvor ofte begynder ikke en sådan forening ren, forædlende, vækkende, så at man bliver et bedre menneske, - og hvor ofte vender ikke alt dette sig inden kort tid og fremlokkes dæmoner i vor sjæl, som vi aldrig mere bliver herre over. Vi trættes ved lyksaligheden, og de onde lidenskaber begynder at få liv. Skinsyge og egenkærlighed slider i de arme sjæle; egenkærligheden gør, at man vil være elsket udelukkende, og idet man glemmer, at man herved kun fjerner sig fra den man elsker, kæmper man sig til blods i sin attrå og taber skridt for skridt muligheden for at bringe det oprindelige, lykkelige forhold tilbage. Hvor ofte hører man ikke under sådanne omstændigheder ytringer som disse: »Denne forbindelse, der begyndte så skønt, så lykkeligt, har lidt efter lidt i bund og grund ødelagt ham (eller hende); det bløde hjerte er blevet hårdt, det milde, fredsommelige sind stridbart, vrantent, mistroisk, fuldt af bitterhed mod alle, der er omkring ham; han ligner ikke mere sig selv.« --- Ligner ikke mere sig selv! Hvad er forfærdeligere end lidt efter lidt at udslette det åndelige præg, vi har fået af forsynet, så at menneskene udbyder: »Han ligner ikke mere sig selv! Han er blevet en anden, en ringere! Det skønne er blevet hæsligt, det gode ondt, væksten til det gode i ham er standset, kun de onde spirer i ham vil gro og trives, og alt dette uædle vil tilsidst overgro den af naturen ædle plante.« [*Men kan man derfor sige, at kærligheden til et andet menneske er umoralsk?*

Der er et syn, som altid har smertet mig, og det er synet af et udgået indpodet rosentræ. På den vilde, simple hybengren indpodes den ædlere rose, den trives og blomstrer i al sin skønhed, pragt og fylde. Den tvinger den lavere natur i hybengrenen tilbage 213 og standser dens vækst, så kun dens nøgne stamme med sine safter tjener den ædlere rose; hybengrenen får akkurat lov til at leve, men intet blad, endsige blomst tør den sætte. Den forsøger ofte herpå og skyder kraftige rodkud, men den kunstforstandige gartner bortskærer straks de vilde skud, for at disse ikke skulle skade den indpodede, ædlere plante, der i toppen af grenen stråler i al sin pragt. Da kommer en streng vinter eller en ukyndig hånds beskæring og mishandler

den ægte, indpodede rose, så den visner, og nu skyder de vilde skud i hybengrenen, der længe var betvungne, op over den ædle døende blomst, og hybengrenen ser ud, som om den ville sige: »Ser du! hvem af os har nu sejret? Du, med al din ømfindtlighed for det ene og det andet, eller jeg, der trodser vind og vejr!« Da er det ligesom om jeg kunne høre den ædle, udgåede plante svare: »Just fordi jeg var en finere natur, der ikke kunne trives under den hårde medfart jeg led, måtte jeg dø.«

Hvor ofte foregår ikke noget lignende med os mennesker, hvor ofte tilintetgør ikke en rå hånd de ædlere spirer i os, spirer, med anstrengelse udfoldede, med vold ødelagte for bestandigt.

I kamp for om muligt at bevare og udvikle de ædlere spirer i os, hermed bør jo vort liv gå hen; men i hvilken stilling er vel denne kamp hårdere og vanskeligere end netop for den, der ofrer sig til udøvelsen af den dramatiske kunst? Thi her er ikke eet, men tusinde skær at strande på; og lykkelig den, der med rette kan sige: »Hvad et nådigt forsyn havde nedlagt i min sjæl, har intet uædelt formået at standse i sin vækst.«]

Blandt de mange tænkere, der i tidernes løb har fordømt skuespilkunsten, er også Pascal; men han fremhæver det farlige, det umoralske i denne kunst, med hensyn på *betragteren*, *tilskueren*. I dette kan jeg ikke dele hans mening, med hvor megen ærbødighed jeg end har søgt at sætte mig ind i hans tankegang. At unge mennesker, at unge piger som tilskuere i teatret drømmer deres første elskovsdrøm, forekommer mig ikke af nogen farlig betydning. Denne drøm ligger i naturen, og drømtes den ikke i teatret, da ville drømmen vækkes på utallige andre måder, som ingen ville falde på at kalde umoralske. Månen, når den titter mellem grenene og stemmer det unge gemyt til drømmeri, ville da blive umoralsk; havet med sit spejlbillede og bølgenes 214 stille skvulpen ville være en farlig frister; solnedgangen i havet, småblomsterne på marken, de hvidgrå tåger på engen, fuglenes kvidren og liggen på reden, alt er lokkende magter til at fremtrylle elskovssværmerier. Hvad hele naturen er gennembævet af, kan ikke blive menneskene fremmed. *I selvbeherskelsen* består netop moraliteten, og denne selvbeherskelse skal og må sættes på prøve, lige meget om på den ene eller den anden måde.

Derimod har de gamle kirkefædre og mangfoldige filosoffer været enige i at fordømme selve *skuespillervirksomheden* som noget i sig selv umoralsk, og det er denne dom, i forening med mine egne erfaringer, hvorover jeg har grubiet; det er disse grublerier, der af og til midt i min travleste kunstnervirksomhed kunne forurolige mig i den grad, at jeg endog i selve udøvelsens øjeblik, når den opgave, som var stillet mig, i sig selv var hul og triviell, men netop derfor måske vandt det mest støjende bifald, pludseligt blev revet ud af illusionen og ind i virkeligheden ved den tanke: Hvad foretager du dig her? Skynd dig bort, denne din gerning er ikke berettiget! Jeg kunne da endog gribes af en angst, en uro, en skamfuldhed, så den tanke for som et lyn igennem mit hoved: Jeg vil løbe min vej, straks på stedet, for aldrig mere at sætte min fod på scenen! - Enhver kan vel begribe, hvad et sådant moment er for en sjæl; og når tanken ikke kom til udførelse, da lå det i, at jeg dog endnu havde så megen besindighed, at jeg veg tilbage ved den frygt, man har for at vække en skandale, hvis motiv de færreste eller måske ingen ville kunne sætte sig ind i. De fleste ville jo have anset det enten for affektation eller for et momentant vanvid; - og jeg tvang mig altså til at vedblive. I de [aller] sidste år af min virksomhed gentog denne anfægtelse sig oftere og oftere; ingen anede det, thi jeg betroede aldrig nogen, hvad der [på dette punkt] foregik i mit indre. Men disse tanker i forbindelse med smerten og tabet af min husbond, [en smerte jeg ikke kunne blive herre over, gjorde, at jeg i 1864 tog endelig afsked fra teatret,] uagtet publikum viste mig den samme godhed og påskønnelse som tidligere.

Jeg kunne ikke andet end sige mig selv: Der er dog visselig noget i, hvad så mange kalder fordom, at denne kunst betragtes som farlig for et menneskes moralitet. Det er ikke blot den bornerte, der tænker således, der ligger en dybere sandhed til grund 215 herfor. Fra mit ottende år har jeg kendt mænd og kvinder, hvis livsopgave denne kunst var; jeg har set dens virkning på de mest forskellige sjæle, og resultatet af denne min erfaring er, at denne kunsts udøvelse er overmåde farlig. Men på hvilken måde? Hvori består faren?

Man huske nu vel på, at idet jeg omtaler et teaterlivs fristelser og kampe, da tales her om det *danske* nationalteater i min tid, det, der måske af alle teatre i det hele taget stod redest med hensyn på de moralske forhold. Skuespillerne dannede ikke her, som så mange andre steder, en kaste for sig selv. Det lå dybt begrundet i den danske nationalkarakter, at hvad nationen skulle elske, må den kunne agte; og denne følelse hos nationen tvang skuespillerne til at vogte på deres private liv. De var optaget i de selskabelige kredse fuldt så vel som alle andre, og snarere så man hos os gennem fingre med en grevendes tvetydige liv end med en skuespillerindes; gjorde denne skandale, da vendte publikums gunst sig hurtigt fra hende.

Dernæst er den danske nation lille og forholdene små. Hos os var der ikke tale om herrer, der opbyder uhyre summer for at vinde en kunstnerindes gunst; hun stråler ikke af diamanter, hun fører ikke et luksuriøst liv; hun lever som andre embedsmænds koner og døtre i al tarvelighed og nøjsomhed. Selv vort balletpersonale var på ganske få undtagelser nær i denne retning måske enestående i hele verden. Fremmede havde vanskelighed ved at forstå dette; de anså det for en umulighed. Da jeg engang i udlandet fortalte en fremmed om disse forhold, smilte han vantro og ville ikke fæste lid til mit ord; at jeg selv var bundet til teaterlivet, var ham ubekendt. Jeg sagde ham da, at vi engang havde haft en danserinde, der var

meget yndet af publikum; men da hun lod sig lokke til en utilladelig forbindelse med en af vore prinser, modtoges hun hver aften, hun fremtrådte, med en almindelig hyssen, så at hun så sig nødsaget til at forlade scenen. Disse forhold må man vel erindre. Skuespillerstanden var ingen foragtet stand i Danmark. Mændene dekoreres af landets konge, kvinderne var omgangsveninder med landets første damer, når de i ånd og dannelse var deres lige. Men til trods for alt dette er der farer, store sjælelige farer, som det gælder at bekæmpe og overvinde.

Hvad man i skuespillerstanden først og fremmest må vogte sig 216 for, når man vil bevare sin personlighed uskadt, det er, at overføre i livet, hvad der kun hører hjemme i kunsten, nemlig: *at føle gennem fantasien, i stedet for gennem hjertet*. I kunsten er fantasifølelsen tilstrækkelig, - men tror man, at den også er tilstrækkelig i livet, da bedrager man sig selv og andre, og man vil vanskeligt undgå at komme ind under affektationen, løggen og selvbedraget. Jeg har ofte erfaret, at skuespillere og skuespillerinder, der af alle beundredes for den dybe følelse, de i deres roller lagde for dagen, at disse samme individer var hårde og kolde af gemyt. Ved recitationen af et digt, ved læsningen af et drama, hvor den rørende begivenhed forekom, flød deres tårer rigeligt, men mødte de en lignende begivenhed i livet, da satte dette ikke i mindste måde deres følelse i bevægelse, tværtimod, nu lød en kulde, en følelseløshed fra deres læber, som dannede en skærende kontrast til den følelse, der hos dem ved et digt så let kom i bevægelse. Her skulle hjertet have været rørt, lige så stærkt som fantasien blev det hist; men det skete ikke, fordi den virkelige følelse var forsømt og udviklet.

I Hamlets monolog, hvori han undrer sig over, at skuespilleren har fældet *virkelige tårer* ved at recitere stedet om Priamus' mord, udbryder Hamlet, da han er ene:

O, hvilken træl og nidding er ej jeg?
Er det ej uhørt, at hin gøgler kunne,
blot i et digt, en drøm af lidenskab
sin sjæl så tvinge efter eget tykke,
at al hans åsyn blegned' ved dens gæring;
gråd var i øjet, vildhed i hans ansigt,
hans stemme brudt, hans hele stilling passet
til sjælens følelse - og det for intet!
for Hecuba.
Hvad er ham Hecuba, og han før hende,
at han for hende skulle fælde tårer?
Hvad gjorde han da, hvis han havde min grund
og min opfordring til bevægelse?
I gråd han ville drukne skuepladsen.

217

Men her er netop forskellen på de tårer, en skuespiller ved fantasiens hjælp formår at frembringe, og de virkelighedens tårer, der fremstrømmer af det betyngede menneskebryst. [Var skuespilleren i Hamlets sted, ville han rimeligvis lige så lidt som denne formå at lette sit bryst ved tårer over sin uhyre sorg; thi her er virkelighedens sorg og ikke en fantasisorg. For at kunne føle en virkelig sorg må der være en kraft i sjælen, som ikke alle er i besiddelse af; men den, som formår dette, vil næppe på sorgens højdepunkt (hvor Hamlet jo befinder sig) kunne hengive sig til gråd; for de fleste er dette først muligt, når det første bedøvende slag er overstået. Hamlet måtte her have grædt med hjertets inderlige virkelige smerte, men dertil var hans sjæl i for stor spænding. Skuespilleren græder med fantasien, det vil med andre ord sige: han græder og røres over skønheden i en sorg; sorgen er blevet et kunstværk; Hamlets sorg er endnu for frisk, for virkelig, for nærværende til, at den kan gå over i fantasien; han kan endnu ikke stå udenfor den og betragte den. Der gives smerter, ligeoverfor hvilke det at græde ville være for lidt, et for slapt tegn på deres styrke. Til at græde hører der en vemod, en ro i sjælen; når sjælen er strammet til et voldsomt højdepunkt, da svigter tåren os. Hamlets sjæl er på dette tidspunkt strammet til en sådan højde, at tårerne ikke kan frembryde. Når et menneske overlader sig til det højeste udbrud af heftighed, når han står der bleg, sitrende med de opspilede øjne og udgyder en strøm af ord, der uden eftertanke flyder fra læberne, idet lungerne synes at have fået fordoblet kraft, når ser man da, at et sådant menneske til samme tid fælder tårer? Først når heftigheden lægger sig, og besindigheden vender tilbage med angeren, fortrydelsen, skamfuldheden over hans selvforglemmelse, først da bryder tårerne frem; thi da formår han gennem fantasien at betragte den scene, som han nu ønskede ugjort. Når et barn betages af stor skræk, da bryder det lige så lidt straks ud i tårer; først når det får sundet sig, udbryder det i et skrig, som om nu først skrækken indtraf, uagtet øjeblikket er tilbagelagt; thi nu først er sjælen så frigjort, at den gennem betragtningen kan fatte, hvad det egentlig var, der satte den i skræk. Og lige så lidt drukner Hamlet i sin egen gråd; thi hans sjæl er endnu i for stor spænding, hans sorg er for rædselsfuld, i for megen arbejden, til at han kan overlade sig til den sjælens 218 ro, der letter det beklemt bryst gennem tårer. Det er virkeligheden og ikke fantasien, han står lige overfor.]

Fantasifølelsen er karakteristisk for alle betydelige skuespillere, i den har de deres styrke; men ved den

bliver de ikke alene som oftest stående i kunsten, hvor den er tilstrækkelig, men de overfører den i livet, hvor den ingenlunde slår til. Ligesom de i kunsten udvikler deres fantasifølelse, således burde de i livet udvikle hjertets følelse, thi kun denne gør os til individer, kun derved bliver det os muligt at bevare en bestemt personlighed. Men hjertets følelse kan ikke være bygget på æstetik, [men kun på loven og evangeliet. Evangeliet lærer os den kærlighed til Gud og næsten, der gør vort ofte så hårde hjerte blødt, der opelsker hos os ydmyghed, overbærelse, barmhjertighed mod andre; thi det taler til os med hundrede røster om vor egen skrøbelighed. Ligesom man derfor ser, at kunstnere med det iskolde hjerte formår at lægge dyb følelse i deres fremstillinger, således ser man modsat skuespillere, der på ingen måde formår dette, uagtet de i livet er hjertelige, bløde, kort sagt, rene følelsesmennesker. Disse har, hvad livet kræver, hine, hvad kunsten kræver.] At forene udviklingen af hjerte og fantasi, det er opgaven, der så sjældent løses. Skuespillerne står altid i fare for at slå sig til ro i fantasien; de opfatter menneskeforholdene, deres egen stilling i samfundet, ret, pligt, religion med fantasien; derfor lever de mere end nogen anden samfundsklasse i idelige illusioner med hensyn til sig selv og andre, og personligheden, der skulle være bygget på virkelighed, udsættes for at gå tabt. Det ejendommelige hos slige fantasimennesker i denne stand er, at ethvert fodspor, de træder på deres livsbane, straks ligesom kastes til efter dem. Det mest entusiastiske venskab udslettes, ligeså hurtigt som det opstod; de sværmer i dag for det, de om en måned omtaler med foragt; de går i livet som i deres roller fra den ene stemning til den anden. På hvert punkt mener de vel, hvad de siger, men det, de siger, har ikke fæstet rod i deres inderste, så at det ved det mindste ryk visner hen; thi det har ikke fået tid til at fæste sig i sjælens dyb. Glemsel, en utrolig glemsel af alt, hvad der ligger bagved, er i et væk tilstede, og deraf følger da, at de kommer i idelig modsigelse med sig selv og intet udbytte har af deres tidligere erfaringer. De benægter i et væk deres tidligere handlinger, fordi de virkelig ikke erindrer dem; thi de har ikke været genstand for selvbebrejdelse, anger, skam. Og bringes de undertiden af deres urolige sjæl til løfte om forbedring, da bortdunster løftet lige så hurtigt som erindringen om gerningen. Deres bod består i løftet, men ikke i at holde det. De lever i øjeblikket med alle dets lidenskaber og illusioner og tror fuldt og fast, at den samme glemsel, som de er i besiddelse af, findes hos alle.

[Det rent komiske talent er i en vis forstand her det farligste; de komiske skuespillere har så vel i kunsten som i livet evnen til at se alt, selv det alvorligste, det helligste, i et komisk lys; og dette afholder ofte deres sjæl fra at fordybe sig i den alvor, som intet menneske kan undvære, hvis personlighed ikke skal stå fare for at forlure sig i overfladiskhed og tomhed. Denne komiske evne hindrer dem i at holde fast ved moralloven, standser dem, når de ville ty til religionens trøst. Hvis en deltager ved den hellige nadver har et eller andet komisk klædningsstykke på, er deres andagt forstyrret, en falsk betoning af præsten, en sidemands slette salmesang, en mine, en gebærde, kort, det ubetydeligste er tilstrækkeligt til at forstyrre en andagt, som ikke var forberedt, og som derfor heller ikke bliver bevaret udover øjeblikket. Denne evne til hurtigt at udlette ethvert indtryk, så ingen alvor bevares og fastholdes i sjælen, er sikkert den visse vej til at tabe sig selv.

Når jeg tror, at netop i udøvelsen af skuespilkunsten står man fare for ikke at kunne ved siden af sin kunst bevare sin private personlighed og udvikle denne, da er det vel sandt, at menneskene i alle livsstillinger står fare for det samme. Hvor sjældent, vil man måske sige, møder os virkelige personligheder, hvor vi så end ville søge dem i samfundet? Vel sandt. Men kunne det her ikke komme af, der i menneskeverdenen som i planteriget findes mislykkede, svage eksemplarer, så stedmoderligt behandlede, af et så svagt, vagt naturel, at der af dette ikke kan fremvokse et stærkt udpræget individ? Men hos en kunstner - i dette ords fuldeste betydning - må man tænke sig et menneske, der af naturens hånd er bestemt til at være en virkelig individualitet, med et *stærkt udpræget naturel*; thi uden dette hører han ikke hjemme i geniernes rækker. Her er altså noget givet, noget kraftigt, der kan gå tilgrunde, udslettes, misbruges, hvis ikke det erhvervede 220 føjes til det af naturen givne, det erhvervede, som nås gennem kampe og en redelig vilje til at tilegne sig det gode, det, hvorom Frelseren, når han engang kommer os imøde i hint ubekendte land, vil sige: »Kom, du tro tjener! Du har været tro over lidet, dig skal gives mere.« Men har vi ved egen skyld fordærvet en af hans planter ved at forsømme at vande den med hans nådens ord, da vil han sige til os: »Jeg sendte dig rigt smykket ud i verden, hvorfor kommer du da nu tilbage til mig så fattig og ussel?«]

I ingen anden kunst virkes der således ved *personligheden* som i skuespilkunsten. Men nu er desuagtet opgaven den at skille sin private personlighed fra kunstnerpersonligheden, at holde den private personlighed fast og bestemt lige overfor kunstnerpersonligheden, så at man er et menneske, et ejendommeligt menneske udenfor sin kunst; aldrig at lade disse to flyde sammen, så at den teatraliske personlighed overføres i livet. Sker dette, da tabes det egentlige menneske for det tildigtede. Idealiteten i livet skal være sandhed, medens den hos kunstneren er et lånt skin; dette skin lånes nu altfor ofte af det virkelige menneske i livet, og med denne dragt, lånt fra fantasigarderoben, slår han sig nu så let til ro, og mængden hjælper ham hermed, idet den ligesom børn tror, at kunstnerskikkelsen i sandhed hører ham til. Kunstneridealitet og menneskeidealitet, kunstnerværd og menneskeværd, det er to forskellige ting; dette kan vi kunstnere, vi skuespillere ikke tit nok udtale for os selv med al den alvor, vi formår at fremkalde. Holder vi fast ved dette, da vil vi, hvor højt vi end står som kunstnere, bevare den sjælens ydmyghed, som intet tænkende menneske kan eller bør unddrage sig. Så snart derfor *kunstnerhovmodet* indtræder, da er

faren der, thi den menneskelige ydmyghed, beskedenhed, følelsen af egen skrøbelighed er da på vej til at gå tilgrunde i illusionernes rige. Idet vi hovmoder os, opgiver vi vor virkelige personlighed for den indbildte i kunsten.

Men ikke mindre farlig er *kunstnerfortvivelsen*. Vistnok siger intet en kunstner tydeligere, at han endnu står på dilettantismens standpunkt, end når han ubetinget er tilfreds med sig selv. Aldrig er man gladere, tryggere, tillidsfuldere. Hvorfor? Fordi idealet på dette punkt endnu ikke har vist sig, end ikke i det fjerneste fjerne. Går man videre fremad, da stiller idealet sig 221 med ét for vort øje og siger: »Her er jeg; er det mig, du søger?« Mange standser da pludseligt forfærdede, vender straks om og opgiver det begyndte, thi idealet har noget afskrækkende for dem, som ser det stå der, strengt og ubøjet, idet det ligesom siger: »Hæv dig til mig, som du kan; jeg bliver stående på min plads og kommer dig ikke et skridt imøde.« På de i sandhed udvalgte gør dette syn den modsatte virkning; som et barn, der strækker de spæde arme mod moderen, således strækker disse udvalgte armene mod dette syn. En hidtil ukendt attrå bemægtiger sig dem, thi synet viser dem, hvad det er, de bør stræbe efter at nå, og den viser sjælen sin styrke, idet intet formår at afskrække den. Anstrengelsen, kampen begynder; man begiver sig på vejen mod idealet, levende snart i håb, snart i modløshed; thi lidt efter lidt mærker man, at afstanden er meget længere, end man først havde håbet. Man kan sammenligne denne gang med vandringen op ad et bjerg; ideligt synes man, at der kun kan være ganske kort til spidsen; går man kun et lille stykke endnu - mener man - da er man der; men er dette stykke gået, da ser man til sin fortvivelse, at spidsen, der syntes så nær, viser sig fjernere end før, indtil man udmattet synker sammen, og natten overfalder en. Hvor mangen kunstner har natten ikke overfaldet, forinden højdepunktet var nået! Denne kamp, der bør og skal føres, bærer, hvor berettiget den end er fra kunstens standpunkt, i sig en spire til personlighedens tilintetgørelse. Det gælder her om, ikke at fortabe sig i en modløs, sygelig fortvivelse, der medfører vrangtenhed og ubillighed mod sig selv og andre; denne virkning er en giftig svamp på kunstnerens sjæl, den er et tegn på, at man sætter sit kunstnermenneske over sit moralske menneske. [Med glæde og taknemmelighed skal man modtage, hvad de høje guder skænker os og ikke trættes med dem, fordi gaven ikke var større. Kan man med sandhed sige: »Jeg giver alt, hvad jeg af min yderste evne formår; ingen slaphed, ingen troløshed, ingen mangel på flid og anstrengelse er skyld i, at jeg ikke kan give mere,« da skal man slå sig til ro og tænke: fortvivle vil jeg ikke, thi når alt kommer til alt, da er der dog et, der er mig vigtigere end denne kunst, og det er mig *selv som menneske*, og min menneskelige ro er det min pligt at bevare, at jeg ikke skal blive udygtig til at kunne arbejde på min sjæls forædling. Kun i sjælero formår man 222 at give det bedste som menneske og som kunstner.] Af kunst alene kan intet menneske suge sin hele næring; det ville da gå ham, som profeten siger: »Han vil være som den hungrige, der drømmer, at han æder, som den tørstige, der drømmer, at han drikker; når han vågner, er hans sjæl tom og hungrig.« [- Og hvilken skuespiller, som ved siden af sin kunstnervirksomhed har formået at bevare sin private personlighed, har ikke følt denne tomhed, denne sult og tørst ovenpå en anstrengende udøvelse i kunstens tjeneste. Hvad er det for en forunderlig uhyggelig følelse, som griber os, når man fra en festlig, oplyst sal træder ind i en trist, øde stue; hvor føler man da ikke denne tomhed, hvor føler man ikke, at man har drømt, at man åd, men nu føler sin sult, og hvor rædsom ville nu ikke denne sult være, ifald man da, efter at illusionens tæppe er rullet ned, ikke havde et liv, et virkeligt, sandt, alvorsfuldt liv udenfor kunsten, et liv med dets glæder og kampe, i hvilket man atter kan komme til besindelse; man ville jo være som den berusede, der kun i sin jammerlige ædru tilstand længtes utålmodigt efter atter at beruse sig for i fortabelsen af sig selv at kunne fly for sig selv, for atter at kunne fantasere sig ind i den fantasiskikkelse, hvortil ingen virkelig skikkelse af os selv svarer. Men er en sådan tilstand tilladt for et menneske? En kunstner, som på den måde opgiver sin personlighed, giver ligesom sin egen sjæl bort for om muligt at vække en eller anden sjæl iblandt tilskuerne. Nu er spørgsmålet: Har man lov at købe sit kunstnernavn for denne pris? Jeg mener: Nej. Geniet vil frem og siger til alt, som er dets fremgang til hinder: Afvejen, jeg vil og skal frem! Kan nu ikke det moralske menneske i os med samme kraft sige til alt, som stiller sig ivejen for dets udvikling: Afvejen, min personlighed som menneske, min moralske udvikling, det som gør mig til et uddeligt menneske, på hvem Guds øjne er fæstede, det, hvorfor jeg engang skal dømmes - thi det bliver sandelig ikke mine roller, som skal give mig borgerret i livet efter dette - kan han ikke holde fast herved, da går personligheden tilgrunde, men kunstnernavnet kan reddes. *Det væsentlige for det uvæsentlige må vige*. Og dog, Gud være lovet! Man har dog af og til set, om end kun sjældent, ak såre sjældent, at kunstneren i ideens tjeneste og mennesket i Guds tjeneste kan forenes i een person. Men dette dobbelte mål er det, hvortil 223 en kunstner bør stræbe, ikke i al magelighed, men med en menneskesjæls hele, utrættelige anstrengelse og styrke, med et vågent øje på sig selv, med en samvittigheds kække anklage mod det slette, der rører sig i vort indre, med mod til at se vor syndefulde sjæls forvildelser, med mod til at sige sig selv: Du lever af løgn, fordi du ikke har mod til at kalde dig selv en løgner. Og sandelig, er der noget, der hører mod til, da er det dette; på dette gebet kunne alle være helte eller »kujoner«. Og dog, tag mod til dig, sig dig det selv, på det at din overraskelse ikke engang skal blive for stor, når den hele, den rene sandhed lyder for din syndefulde, fortvivlede sjæl. Sandheden vil engang lyde for dit Øre i hele sit omfang, da vil du stå forbavset, tilintetgjort, og ingen af dine udsmykkelser, hvormed du her i livet beroliger dig over dine lyder, vil da gælde; thi du vil ikke engang have mod til at ty til den vante kilde, den dysser her ikke længer din sjæl i søvn, du vil stå uforberedt og tvinges til at udbryde: Det var løgn, hvad jeg indbildte mig at være sandhed. Jeg må begynde forfra, hvor uoverkommeligt end dette Forfra synes mig.

Har du mod til at følge mig lidt i mine betragtninger? Følg mig, selv om de skulle forekomme dig

uhyggelege og forurolige dig en liden stund.

Tænk dig, at denne din tilværelse hernede, hvori der drives en genius' dyrkelse med dig, hvor man kappes om at få et blik, et intetsigende ord af din mund at høre, hvor man tiljubler dig bifald, hvor man i prosa og vers sammenligner dig med det ædlest, det højeste, hvor du udsmykker dit legeme med silke, fløj, ædelstene, tænk dig, at alt dette er en skøn drøm, og at du nu pludselig vågner og befinder dig i en straffeanstalt, blandt de foragtede, dem som lovens arm har rammet, iført den grove, vanærende fangedragt, siddende ved det hårde tvangsarbejde for på denne måde at afbetale staten lidt af det, din slette vandel koster den. Hvilket suk ville der ikke opstige fra dit beklemte bryst. Ifald der endnu var en flig i dig, hvorfra frelsen kunne komme, hvor ville du ikke udbryde: Ak! kunne jeg dog leve mit liv om igen, hvor ville jeg ikke stræbe, at det med sandhed kunne være, som min drøm forkyndte.

Og slip nu dette fantasibillede og tænk dig døden og livet efter dette! Du ankommer til hint ubekendte land, udrustet med denne 224 forfærdelige selvtillid, at du her ligesom på jorden hører til de udvalgte tal, til dem, man ser op til, til dem, for hvem sted er beredt, sted, svarende til det, du indtog på jorden, og nu den forfærdelige dom lyder dig imøde: »Gå hen til hin stakkels forkvalede skare og stræb at udvikle din personlighed, din gudserkendelse, for at du engang kan nå hen til os, thi alt det, som du i din indbildning og dit selvbedrag tror fører dig til vort samfund, gælder ikke her. Kun det inderste menneskelige væsens sandhed fører dig til os. Begynd da forfra, og har du da mod, udholdenhed, selvfornægtelse til at hæve dig bort fra al illusion, kan du nå til sandheds erkendelse, til troens lyksalighed, til nådens nødvendighed for din arme sjæl, da kom, og du skal med glæde optages i vort samfund som et af de fortabte får.«

Ja, der kræves meget af os mennesker, så meget, at hvo måtte ikke fortvivle, om nåden ikke var. Men nåden falder ikke på os som regn og solskin, den må søges igennem bøn og underkastelse, der må trygles om den med hele sjælens ydmyghed, den må søges som noget, vi fortvivler over at måtte undvære. Men da kommer den også, thi Gud er en barmhjertig Gud. Trangen til det gode, trangen til at leve et liv uden for kunstnerlivet, er vel ikke så sjælden at mærke hos de stakkels kunstnere. Fortvivlet udbryder de i øjeblikke, hvor tomheden føles stærkt i deres indre: »Jeg føler mig ulykkelig midt i mit kunstnerkalds held. Jeg føler ofte min usselhed som menneske, jeg gør ofte, hvad mit indre fordømmer, jeg væmmes ofte over mit eget jeg, som så mange andre mennesker sætter så højt og viser så stor opmærksomhed og ære; men hvad skal jeg gøre for at have fred med mig selv? Hvor skal jeg begynde, hvor skal jeg ende, ak, vidste jeg kun hvordan?«

Til disse spørgsmål ville jeg svare, hvad jeg ofte, når de i fortrolighed har udgydt deres klager for mig [, har svaret]: Begynd med ydmyghed! Tænk dig selv som et barn, et forsømt barn, der endnu intet ved. Begynd med at sætte dig selv under lovens bånd, sig som et barn: *Dette er mig forbudt, dette har jeg lov til at gøre*; lov for den moralske domstol, og du vil snart føle den styrke, den ro, det giver i sjælen, når du har overvundet dig selv til at tale sandhed, når løggen kunne bragt dig en fordel, en tilsyneladende fordel; thi vist er det, at hvad der vindes ved slette midler, bærer ingen velsignelse i sig. *Øv dig i at 225 være sanddru*. Dette er den første store begyndelse. Læs derpå den hellige skrift. Læs den rolig og stille, uden påtaget begejstring, som du endnu ikke er istand til at have, læs den kun med ærbødighed og sig dig selv, at hvad de mægtigste menneskelige ånder har været grebet af, må dog vist indeholde noget, der også må kunne gribe din sjæl, der jo dog har elementer i sig til at kunne påvirkes for det ædle, store og guddommelige, når du kun vil åbne det adgang til dig. Se, om du lidt efter lidt kan hæve dig til evangeliet. Følg ham på hans vandring her på jorden, først med din fantasi, dernæst lidt efter lidt med dit hjerte. Betænk, at han også længes efter at nærme sig dig, at han i sin kærlighed til din arme sjæl på mange måder og ad mange veje sender dig vækkere for at ryste din arme sjæl af sin døs, at han sørger over dit tab, forsøger at gribe dig, snart i medgang, snart i modgang; benyt begge dele til at komme ham nærmere. Tak ham i al uskyldighed for de goder, han sender dig, bed ham om styrke og mod i din modgang. Kan du først hæve dig til bønnen, da har du h a m og han d i g. Du vil da snart fornemme, at nu hører han på dig, nu ser han din anger, nu sender han dig sin usynlige trøst. Men da må du også kalde på ham med hele din sjæls, hele dit hjertes styrke; thi lige så lidt som det nytter, om du mange værelser borte kalder på en af dine nærmeste og bebrejder ham, at han ikke kom, da du kaldte, han da vil svare dig: Du kaldte jo ikke så højt, at jeg kunne høre dig, således og med Gud; ikke enhver slap, mat bøn når eller kan nå til hans øre; det gælder at drage hans opmærksomhed på dig ved den styrke, hvormed du påkalder ham; formår du dette, da vil du snart føle, at han er dig nær og lytter til dit suk, trøster og beroliger dig, uden at du begriber, hvorledes dette går til. Begribe det ubegribelige kan du ikke, men du kan føle det, føle det med en sådan vished, at du tror på hans hjælp og bistand, føler, at din sjæl ikke er ham fremmed, at du nu hører med til hans samfund, lad være, at du er den ringeste i dette samfund; når du kun hører dertil, da kan din sjæl ikke fortabes, når du ikke selv slipper ham påny, men vedbliver at anråbe ham om bistand til at hæve sjælen til at knytte den fastere og fastere til sig.]

De fleste er enige om, at faren i skuespillerstanden er størst for kvinden; af den mening er jeg ikke; *det er for manden, 226 at faren er størst*.

Den første og vigtigste betingelse for at komme uskadt ud af denne virksomhed er ved siden af livet i kunsten, i illusionens rige at have et fast fodfæste i livets virkelighed. Dette har kvinden på en naturlig

måde, når hun er gift. En skuespillerinde bør derfor fuldt så vel som andre kvinder strengt opfylde de huslige pligter i det private liv. Og at dette lader sig gøre, ved jeg af erfaring, hentet ikke fra eet eksempel, men fra mange. Dette er modvægten mod at gå op i hulhed og forfængelighed. Lever hun ret heri, da vil omsorgen, angsten for hendes kære tvinge hendes tanke hen imod livet, hen imod Gud, og hvor dette liv først er vakt og blevet en nødvendighed, der skal nok al selvforgudelse, al indbildt storhed, al ussel forfængelighed tabe sin kraft. Når man ikke fritager sig selv for nogen pligt, men gør sin gerning som ethvert andet kristeligt menneske, da har det ingen nød med, at man jo nok får fodfæste i livets virkelighed. At danne et hjem, det er en opgave, som ingen kvinde må lade sig berøve, hvad så end hendes åndelige begavelse kan føre hende ind på, thi ingen opgave for kvinden er større end denne. Gør hun dette ved siden af hvilken som helst kunst, hun hengiver sig til, da kan hun, selv om hun er skuespillerinde, fuldtud bevare sin menneskeværdighed, sin individualitet; opgiver hun dette, da bliver hun en glimrende dukke, hvilken alle bruger som en leg, der varer - indtil man er ked af den, og dukken kastes hen i en krog, forglemt af alle. *Men man skal ikke lade lege med sig.* Man skal holde sig selv i agt, når man vil, at andre skulle agte en.

Fristelser gives der i enhver stand. Jeg har kendt mange kvinder, som er faldne for dem; men de dybest sunkne var ikke skuespillerinder. Jeg tror tværtimod, at kunsten bevarer mangan en kvinde for fald. Den er ligesom en [tordenafleder] for det urolige sinds begæringer. Den fordrer strengt arbejde, og mangan kvindes fald skyldes lediggang, mangel på virksomhed. Som vort husliv nu engang er indrettet, kan dette ikke optage en kvindes hele tid. Hun udfylder den da let med at læse roman på roman og at fantasere sig ind i at være heltinden i dem, hun kommer ind på den sygelige sentimentalitet, hun sukker over at hendsidde ubemærket, hun længes efter i virkeligheden at spille en »Julie«s rolle, hun finder livet trivielt, og i denne tomhedens tilstand kaster hun romankåben 227 over den første den bedste pjalt, der, ligeledes ofte af lediggang, bringer hende sin hyldest; og nu mener hun da, at livet har fyldestgjort hendes ideale fordring, fra dette øjeblik fyldes hun kun af een tanke, - at denne er syndig, viser hun bort med al den veltalenhed, som synden er mester i at indgive hende. Stakkels kvinder! Hvilke skuffelser vækkes I ikke af, når I vågner ovenpå drømmen, foragtende eder selv og den, hos hvem I søgte livets fylde. Kunsten kan derimod være en afleder. I denne har følelsen og fantasien rig næring. Det ideale, som vi dødelige altid længes efter at komme i berøring med, findes i den; er denne idealitet end et skin, så er det dog et skin, som ofte kan udvikle os for et højere sandhedsideal.

Men ligesom livet har sine umoralske virkelighedsskuespil, således gives der desværre også umoralske digterværker, og disse nydes som oftest med størst grådighed, både af tilskueren og kunstneren, uagtet disse sentimentalt-hysteriske stykker er en gift for begge. Og visselig kan det være skadeligt for en ung, uskyldig pige at gøre sig til repræsentant for slige arbejder. Selv sådanne digterværker som »Emilie Galotti« eller »Kabale og kærlighed« er betænkelige, thi vel fremtræder sentimentaliteten her forenet med talent, med ånd, men den er ligefuldt sygelig og nervepirrende, fordi disse digterværkers forfattere mangler det rensende salt, som ophæver al sygelig sentimentalitet, nemlig det komiske element. Det komiske element bringer sundheden, det er som jernpiller mod blegtsot; det komiske bryder alle følelser af uren natur, latteren er rensende. »Men« - vil man vel sige - »en tragedie kan jo ikke være komisk!« - Nej, men den digter, som skriver tragedien, kan, in mente, have det komiske syn; hvor det findes, nedsynker alvoren aldrig til sygelig sentimentalitet. Dette er een af grundene til Shakespeares styrke, dette giver hans tragedier det røde, kraftige blod. Kun de gamle græske og franske tragediers kolde plastik og ophøjede ro kan undvære det komiske element uden at nedsynke i sentimentalitetens sygelige blødhed; [men de såkaldte borgerlige tragedier, hvor mennesker som vi andre færdes, har uden det komiske element kun en endelig tilværelse og kan derfor ikke som hine leve for alle tider.]

En anden fare for den unge skuespillerinde er, at hun ligesom for tidligt modnes; blomsterknoppen springer for tidligt ud; hun 228 indvies let i livets mysterier på den tid, da andre kvinder endnu er børn; og det gælder nu, om hun kan modtage alle disse indtryk, disse for hendes alder unaturlige lærdomme, uden at der går orm i knoppen. Dog, ligesom et barn kan læse en uanstændig bog uden at tage mindste forargelse heraf, således kan den unge pige ubevidst glide over disse skær uden at gøre sig rede for, at de kunne bringe død og fordærvelse. Jeg ved af min egen erfaring, at man i en meget ung alder kan spille en rolle som f.eks. prinsesse Eboli i »Don Carlos« uden at ane den dybe umoralitet, hvoraf denne rolle er gennemtrængt. Naturligvis spilles den da højst ufuldkomment; men hvad der mangler i skuespillerindens bevidsthed, lægger de mere indviede tilskuere til, uden at hun lider noget skår ved at fremstille, hvad der for hende selv er en gåde.

Nogle mener, at allerede det, at unge piger ofte spiller gifte koner, sætter deres fantasi i en betænkelig bevægelse. Heri kan jeg nu lige så lidt være enig eller se nogen fare; thi tænk på, at de små pigebørns første lege er at forestille mand og kone, moder og børn! Hvilken lille pige betragter ikke sin dukke som sit eget barn? »Jeg ville ønske, at jeg havde atten børn!« udbød engang en lille pige. »Og hvad ville du med dem?« blev der spurgt. »Lege med dem, naturligvis!« lød svaret.

Andre mener, at det, at den unge pige ofte udsættes for på scenen at omfavne sin elsker, er i høj grad anstødeligt. Ja, det kan vel se sådan ud for tilskuerne, der sidder uvirksomme og kun optaget af nydelsen, idet de giver deres fantasi frit løb. Men skuespillerinden, der ved, at hun er udsat for de tusinde blikke, har andet at tænke på end den nydelse, der kan ligge i et favntag. Hun står der i fuld spænding ved udøvelsen af

sin kunst, hun tænker på sin stemmes betoning, sine bevægelers beherskelse. Det er ikke hendes private arm, om jeg så må sige, hun omfavner med; det er den piges, hun fremstiller. Hendes hele tanke er opfyldt af, om det nu i aften vil lykkes hende at komme i ånde og derved beånde andre. Hendes omfavnelser er ens og lige varm, enten genstanden for denne omfavnelser er gammel eller ung, smuk eller hæslig, enten han personlig er hende behagelig eller modbydelig; thi det er ikke denne eller hin skuespiller, hun omfavner, det er helten i stykket, hun ser i ham. Det er derfor en almindelig tale mellem skuespillere, at intet i verden er flovere end et teaterkys; og der 229 ligger ikke så lidt i denne tale, thi dette viser, at virkeligheden har på dette sted intet at betyde. Hertil kommer, at det samliv, skuespillere og skuespillerinder dagligt fører med hinanden på prøverne om formiddagen og ved forestillingen om aftenen, lidt efter lidt antager et så hjemligt præg som mellem brødre og søstre; og dette er ret vel skikket til at slå alt idealt sværmeri for hinanden til jorden. Mødtes man kun om aftenen, ridderklædt og med strudsfer i hatten, da kunne det blive farligt nok. Men ligesom ingen er helt for sin kammertjener, således bevirker den daglige visen sig i negligé for hinanden, at prosaens styrkende nærværelse stiller alt og alle i det rette menneskelige lys. Sandheden til ære vil jeg dog tilføje, at forholdet mellem den fejrede elsker og elskerinde, der ideligt udøver deres kunst sammen, kan udvikle sig til et forhold af en noget varmere natur. Ideligt sammenknyttede i denne fantasiverden, hvori man er afhængig af hinandens frembringelser ligesom en sanger af sit accompagnement, smelter deres arbejde, deres interesser sammen. Den ene varmer og begejstrer den anden, og man føler, at det bifald, sammenspillet fremkalder, må deles lige mellem begge. I dette fællesskab i selve kunsten og dens løn udvikler der sig ofte hos dem en hengivenhed for hinanden, der let antager en sådan form, at det rygter til alle tider opstår, at de, der ofte spiller elsker og elskerinde med hinanden, også er dette i virkeligheden. Og nogen sandhed er der i dette rygter, men elskerforholdet er dog i virkeligheden et fantasiforhold. Det er det ideale i kunsten, der uvilkårligt overføres på den private person; men det er sjældent, at denne følelse gemmer nogen virkelig alvor i sig, så at den for livsforholdene er temmelig uskadelig. At erfaringen kan have vist det modsatte, er vel så, men som oftest falder denne fantasikærlighed med kostumet efter forestillingens slutning; publikum derimod har ligesom en trang til at styrke sin fantasinydelse ved at tænke sig dem som virkelig elskende, hvis flamme varer ind i virkelighedens verden, når tæppet forlængst er faldet.

Et andet spørgsmål er, om ikke den unge kvinde, der ideligt bevæger sig i det erotiske element, i den grad lader dette blive sin anden natur, at det bliver hende vanskeligt at slippe det, om hun end bliver aldrig så gammel; - ifald man virkelig nogensinde sjæleligt ældes, når man beskæftiger sig levende med en kunst. Men ligesom det visselig ikke er smukt, at [disse teaterelskerinder] 230 for længe holder fast ved det erotiske element, således har jeg ofte fundet det stygt, at kvinder udenfor scenen altfor hurtigt slipper den kyske Amor. Når de er blevet hustruer og mødre, da er det ligesom om de mener, at nu kunne de lægge al erotik på hylden; - og ikke sjældent forfalder de da til en trivialitet, hvis virkning på deres ægtemænd ikke udebliver. Den kone, der kan bevare elskerinden lige overfor sin ægtemand, hun er sikker på at bevare ham som elsker.

Det er en gammel tale, en indgroet fordom, at der skulle ligge noget ukvindeligt i at stille sig frem på scenen for mængdens øjne, i at lade sig legemligt og åndeligt beundre. Er det da virkelig dette motiv, der bevæger den kvinde, hvem en kunstnerisk begavelse blev skænket, til at betræde skuepladsen? Jeg tror det ikke. Ganske vist tror jeg, at det kun er som barn, altså uden egentlig valg eller bevidsthed om, hvad man giver sig ind på, at man frejdigt indtræder i denne stilling; og det er et stort spørgsmål, om i det hele taget et fuldt udviklet menneske, for hvem kristendommen ret er gået op, nogensinde ville kunne overvinde alle de tvivl, hele den frygt for sin personligheds fortabelse, som denne virksomhed udsætter for. Men jeg tror tillige, at de fleste kvinder, som begiver sig ind på denne bane, gør det ikke så meget af forfængelighedshensyn som af æstetisk sværmeri. Hverdagslivet trætter og keder dem, de søger idealet og kan kun se det realiseret i kunsten. Visselig gives der ikke få, for hvem det at beundres, at få sin forfængelighed tilfredsstillet, er hovedsagen; men vær visse på, I som betræder banen af denne grund, at det da kun bliver en kort tid, hvori I glimrer! Det vil gå eder som alle andre blomster: i dag plukket og beundret for deres skønhed, i morgen bortkastet for at afløses af skønnere og friskere. Og alligevel! når alt kommer til alt, er da den forfængelige kvindes fremtræden på scenen så vidt forskellig fra de kvinders, der færdes ved alle offentlige forlystelser, på gaderne, i teatret, på offentlige baller og maskerader, hvor de i pynt og pragt kappes om at overbyde hverandre, hvor man med et halvt øje straks opdager, at her gøres alt for at vække opsigt og beundring, med andre ord, glimre ved legemlige egenskaber for alles øjne? Disse modedamer er virkelig ikke så forskellige fra hine modeskuespillerinder, som man tror. Ungdommen drives hen med fjas, disse bliver ligesom hine dårlige 231 hustruer, dårlige mødre, og alderdommen kommer listende bag på disse som på hine, uden at der er gjort nogen forberedelse til at modtage den alvorlige gæst, vi kalder døden.

Men hvad er da motivet til denne higen efter et kunstnerliv hos den voksne kvinde, der af et indre kald uimodståeligt tvinges ind på denne bane, som, når alt kommer til alt, fører større smerter end glæder med sig? Ja, hvad er motivet? Spørg fuglen, hvorfor den flyver! Spørg fisken, hvorfor den svømmer! Spørg barnet, hvorfor det just udstrækker armene efter moderen! Det er instinkt, der ikke lader sig standse eller tilbagevise. For at leve må vi ånde, og en kunstnerisk natur tørster efter at udfolde de kræfter, der bevæger sig i det indre, de kan ikke andet, de må bruge vingerne, der løfter dem op i idealitetens sfære, de flyver mod idealet, som fuglen flyver mod den blå himmel; de føler sig først hjemme på det ideale område. Det

jubler og synger i deres indre, og tonerne må ud! - Hvad ligger der egentlig i en kunstnernatur? Der ligger anelsen om en guddommelig tilværelse, og denne anelse udtaler nu enhver i den kunstform, der for ham er den naturlige, maleren gennem farverne, billedhuggeren gennem det formede ler, musikeren gennem tonerne, digteren gennem ordet og skuespilleren gennem forståelsen og udtalelsen af dette ord. At udtale digterens rytmer er for skuespilleren, hvad tonerne er for sangeren; det er for begge en nydelse, en nødvendighed at lade det klinge højt for alle, hvad der skjult lyder i deres indre. De ønsker at kunne befri selv sten fra deres tyngde; de må meddele andre noget af den salighed, de selv føler, og sukker kun over ikke i den grad at kunne få denne salighed fuldt frem, som de i deres indre selv føler den. Jo højere de står som kunstnere, desto mindre tilfredse er de med, hvad de frembringer, thi dette er kun en svag afglans af, hvad de føler i sjælens dyb. De er derfor i en bestandig kamp for fuldere og inderligere at nærme sig det ideal, der foresvæver dem. [Denne kamp bringer ofte store lidelser med sig, mismod og modløshed; spørgsmålet for dem er, om de virkelig er kunstnere, om de ikke burde afbryde en stræben, der dog aldrig fører dem til det mål, som står for deres fantasi. Hvilken smerte midt i en sådan kamp føles da ikke, når mængden misforstår denne ærlige stræben, når det bestandigt klinger omkring dem: »Forfængelighed, forfængelighed er din hele stræben!« Og 232 ganske vist kan man jo kalde al menneskelig stræben, der ikke er stillet i tjenerforholdet til Gud, forfængelighed, thi hvad er det, man vil? Åbenbare sig selv, levendegøre for andre sin individualitet, tydeliggøre det Jeg, hvorefter man består, som et selvstændigt billede, der adskiller sig fra massen ved sin sjæls ejendommelighed. Det er en vis utålmodighed i os mennesker, alt hernede at ville åbenbares; vi burde vel kunne vente, til vi hinsides gennemskuedes helt, men vi kan det ikke. Vi føler vingeslagene i os og prøver på, om vi dog ikke alt hernede kunne lette os til flugt. Men ak, vingerne er ikke udvoksne, de kan ikke endnu løfte det tunge støv. Vi sidder som fugleungerne i reden og må vente, til moderen bringer føden. Dog bestandigt er ungerne ikke i dette afhængighedsliv. Vingerne vokser og ser, en skøn dag flyver de selvstændige ud af reden og svinger sig op mod den blå himmel. Da sitrer brystet af glæde, og sangen toner. Ja, en skøn dag! Selv om denne dag for mange af os mennesker har noget, der fylder os med angst og skræk, en skøn dag flyver vor sjæl op mod himlen for helt at åbenbares, for klart at skue, h v a d i vort inderste væsen der hører lyset til, hvad mørket. Lyksalig da den, der ikke forfærdet slår øjet ned, den, der her tør betragte sit jordiske liv, sit jordiske arbejde med den tro: »Jeg har ikke levet forgæves, jeg har ikke misbrugt, men rettelig brugt de evner, Gud nedlagde i min sjæl, og i sandhedens tjeneste. Det ideal, jeg så i min fantasi, i mine drømme var kun en svag anelse om en virkelighed, der nu træder mig imøde. Nu først forstår jeg mit jordelivs længsler, min urolige higen, mit aldrig stillede vemod. Jeg var en fange, der længtes efter frihed og lyset.«]

Jeg har sagt, at skuespillestanden er farligere for manden end for kvinden; thi der er for kvinden intet unaturligt i at hylde, elskes, tilbedes eller at besynges af digtere; dette har tværtimod været anset for kvindens ret fra arilds tid. At det altså også ydes en kunstnerinde, der har haft det held at slå rod i en nation, er en selvfølge, og alt dette behøver endnu ikke at berøve hende noget af hendes naturlige kvindelighed. Men når nu dette samme hændes for manden, da forrykkes hans natur; thi der er for ham noget unaturligt heri, og følgen udebliver ikke. Når en mand bliver genstand for almindelig tilbedelse, som om han var en kvinde, når han passes op på gader og stræder, når han modtager rosenfarvede 233 billetter fra damerne, når han modtager blomsterbuketter, digte og elskovsfulde tiltaler, når han indtrængende bedes om stævnemøder, da viser sig lidt efter lidt følgerne af et så bagvendt forhold; han taber sin mandighed og bliver en forfængelig, hul, latterlig, ulykkelig mellemting af mand og kvinde; han forkvakles for livet, medens han i kunstens lånte ham endnu for mængden synes at være, hvad han i livet burde være, en virkelig mand. Måske vil man indvende: »Hvorledes er det muligt, at tvetydige, letsindige kvinders adfærd - thi det kan jo kun være sådanne, der nedlader sig til slig ukyskhed - kan gøre virkning på en nogenlunde velorganiseret mand?« - Ak, med skam for mit køn må det siges, at det ikke alene er tvetydige, letsindige kvinder, der nedlader sig til slig hyldest, men kvinder af så godt som alle klasser, [der gør sig skyldige i slig utugt,] kvinder, hvem man mindst skulle tiltro en slig ublufærdighed. Sagen er, de har et helt andet syn på denne deres færd. Skuespilleren er en kunstner, en udmærket kunstner! Det er som kunstner, de bringer ham deres hyldest, det er det ideale i ham, de sværmer for, ikke personen, mener de; hvad de aldrig ville tillade sig lige overfor nogen anden mand, har de et helt andet syn på lige overfor den henrivende skuespiller; det er jo en tribut, de yder det skønne, det ophøjede, og at de har krænket deres kvindelighed, falder dem aldrig ind; tværtimod, de mener, at denne deres beundring er et tegn på deres egen idealitet, idet de formår at vurdere den hos en anden. De er langt fra at skamme sig, de er stolte over deres ophøjede varme. Og den, som er genstand for en sådan tilbedelse, er kun altfor tilbøjelig til at se sagen fra samme side, idet selvkærlighedens briller tages på og standser al videre kritik. Først smiles der ad denne overdrevne hyldest; men lidt efter lidt finder man den i sin orden, og tilsidst kan man ikke undvære den. Man begynder at se på sig selv som en af guderne rigt udstyret person; man skyer al sundere omgang, der sætter en på sin rette plads, man trykkes af det overlegne, man forundres over, at her lyder anden tale end den, der drejer sig om ens udmærkede talent og person; man føler sig uhyggelig, tilovers, og det gode selskab skyes nu, det keder.

Hvilke undskyldninger har en mand nu i denne stilling? Desværre, han har mange, som næsten tvinger ham bort fra at samle sig udenfor sin kunstnervirksomhed. De talentfulde skuespillere 234 har dobbelt så meget arbejde som de talentfulde skuespillerinder. Hine spiller så godt som i alle stykker; thi af betydelige dameroller gives der som oftest kun en eller to i et skuespil, medens der er det dobbelte antal herreroller, og disse desuden i regelen er større i omfang; heraf kommer forskellen i arbejdet, og

skuespilleren har derfor så godt som aldrig tid for lutter prøver og indstuderinger til at slå sig til ro i hjemmet. Kommer han hjem, da er det som oftest for at udhvile sig en kort tid og da atter begive sig på teatret; ellers er hans eneste forretning i hjemmet den at indstudere sine roller, altså en fortsættelse af teatervirksomheden. Her påhviler ham nu intet andet arbejde, der kunne sprede og styrke tanken, netop ved modsætningen til det kunstneriske. Og spørger man nu: Men kunne dette ikke være anderledes? Kunne han ikke skaffe sig en sådan beskæftigelse? da siger erfaringen: Nej, vanskeligt. En skuespillers tanker, især når han er i størst yndest og altså i størst virksomhed, er uophørligt optagne af den rolle, han for øjeblikket er sysselsat med; han går i en idelig spænding, om denne opgave skal bringe held eller uheld; så det lader til, at det ligefrem er ham umuligt i de spredte fritimer, teatrets tjeneste levner ham, at samle sine tanker til noget alvorligt studium i anden retning; hvorimod kvindens daglige sysler, der jo ikke er af en så åndelig natur, ligefrem er en befrielse for hende, en hvile for sjælen, et styrkningsmiddel for legemet. Det er også muligt, at kvinden ifølge sin ejendommelige natur har mere lethed, mere bevægelighed til at gå fra det ene til det andet. Erfaringen viser næsten uden undtagelse, at end ikke de mænd, der kommer til teatret fra videnskabelige stillinger, kan fortsætte studierne, af hvad art disse end monne være, men straks lægger alt sligt tilside for at overgive sig til en vis driven om på offentlige steder, hvis selskab og hele adspredelse er meget demoraliserende, en spadseren op og ned ad gaderne, hvor de stadigt har den tilfredsstillelse at mødes af beundrende blikke, der ligesom fortsætter det lydelige bifald i teatret, af venner, der udtrykker deres glæde ved at indbyde dem til nydelse af stærke drikke og pirrende retter. Disse fristelser kan kun få skuespillere modstå, og mange af dem har formeligt uddannet sig et system, hvorefter dette hører til »for at holde sig i ånde«, som det hedder. Intet kan bøde herpå uden en beskæftigelse af en helt anden natur. Jeg anser det for en stor lykke for en 235 mand i denne stilling, dersom han ved siden af sin kunstnervirksomhed har et tilladeligt liebhaveri, en dilettantisme, som f.eks. et lille talent for tegning eller maling, ja selv et lille snedkerværksted, en drejebænk eller arbejden i metaller, kort sagt en eller anden håndgerning, der kan øves, medens ånden hviler, og få tiden til at gå på samme måde som kvindens system med saks og nål og med alt, hvad der hører inden husets område. Dette er hendes frelse; havde manden noget lignende, der bandt ham til hans kammer, da ville hjemmet derved få en stadig fornyet tillokelse for ham, han ville længes efter sit lille liebhaveri, og familielivet ville ikke blive ham en byrde, men en forfriskning fra det travle teaterliv. Det ville befæste hans personlighed lige overfor kone og børn, så at han fuldt ud kunne leve sit dobbelte liv, et i kunstens verden med alle dets glimrende illusioner og et i virkeligheden. Som menneske skal han kunne være stille og samle sig; i dette indadvendte liv skal hans vilje, hans attrå styrkes til et kristeligt livs bestræbelser; thi hvor dette liv ikke vækkes, går kunstneren tilgrunde i sin egen selvforgudelse og mangel på mod til at se sig selv, som han er. Ak, jeg ved det, jeg kender alle de talemåder, hvori så mange kunstnere forhæder sig. »Vi kan ikke leve som andre mennesker,« siger de. »Vi må føre et frit liv, vi må have lov til at beruse os i de lidenskaber, der af moralisterne fordømmes som utilladelige. Vi må have nydelser, der kan holde os i ånde, vi har vor religion i poesens verden; vi kan ikke være som alle disse filistre, vort liv må være frit og ubundet.« - Men, du arme sjæl, hvor vidt tror du at komme med alt dette, når engang det store tæppe falder for dit jordiske liv? Kan noget af alt dette, hvori du søger din nydelse, løfte dig en tomme op af det hav af elendighed, som en sjæl må føle, der pludseligt står afklædt for en strengere dommer end den, du er vant til bag lamperækken? Og hvis det virkelig forholdt sig således, at et sligt ubundet liv må føres, ifald kunstneren skal bevares i dig, ser du da ikke, at så var denne kunst virkelig en umoralsk kunst, at så var alt, hvad du kalder skændige fordomme, sørgelige sandheder? [Det er forfærdeligt, men det er sandhed: af *alle betydeligere* kunstnere, jeg i mit lange teaterliv har kendt, er såre få gået sejrriige ud af den opgave, at forbinde livet med kunsten, så at deres private personlighed er blevet bevaret og udviklet ved siden af deres 236 kunstnerliv. Og dog har jeg blandt disse mænd kendt flere med et oprindelig stærkt udpræget naturel, der ligesom syntes at kunne trodse al ydre påvirkning; men lidt efter lidt har kunstnerhovmodet og det liv, de førte, dog fået bugt dermed. En mand kan ikke tåle at virke ved sin rent personlige elskværdighed alene, at beundres for sine smukke øjne, hænder, fødder; han tåler ikke at gøres kur til, tåler ikke den kvindelige hyldest uden selv lidt efter lidt at tabe mandigheden og blive en slags kvinde, belemet med alle de fejl, der sædvanligt tillægges kvinden: forfængelighed, pyntesyge, misundelse, koketteri.]

Jeg har ofte hørt den mening udtales, at med det rette geni har det ingen fare, det er kun de middelmådige, de mindre begavede skuespillere, der går tilgrunde. Men min egen erfaring har netop lært mig det modsatte; det mærkelige er, at faren for personligheden først ret indtræder hos talentet af *første rang*. De underordnede frelses netop derved, at de er underordnede og altså ikke bliver genstand for en tilbedelse, der er en mands natur imod, en hyldest, et lefleri, som oftest af den art, at det burde vække modbydelighed; men hvad kan en fremragende skuespiller ikke tåle og finde sig i af sligt, ja kræve som en rettighed, hvis udeblivelse dybt sårer, ængster og nedslår ham! Af underordnede talenter har jeg kendt mange sandhedskærlige, brave, agtværdige mænd, trofaste i alle deres forhold, ganske fri for denne for en mand særligt uhyggelige forfængelighed, der overalt ser sit eget ydre billede.

Der er et syn, som altid har været mig modbydeligt, just fordi der ligger mere heri, end man sædvanligt antager, nemlig, at skuespillere, men især dansere ikke kan se et spejl i en stue uden ideligt at kaste et blik deri for at betragte sig selv. Det er netop denne ydre selvbetragtten, der virker skadeligt på den *indre*: Altid blikket udad, aldrig indad, og det er dog dette blik indad, der skulle være deres frelse mod al den ydre hyldest, hvori de kun altfor ofte ser meget mere, end der findes. Når man af erfaring ved, hvor lidt et

publikums begejstring så ofte betyder, hvor ofte det gode, det udmærkede fortrænges af det ringere, det middelmådige, da må en kunstner, der ikke er blottet for al refleksion, i sit hjerte blive kold ved det, som i hans yngre år, da han stod på et umiddelbart standpunkt, fik hans hjerte til at banke af henrykkelse.

237

Men her står vi atter ved et nyt, vanskeligt vendepunkt for den dramatiske kunstner; thi det er også farligt for en skuespiller at få dette syn på det, der er betingelsen for at holde hans varme, hans egen kunstnerbegejstring ilive. Publikum er jo for ham den elskede, hvis kærlighed og hyldest han ikke kan tåle at tabe; men når en elsker først får det syn på sin elskede, at hun ikke er til at stole på, at hun er flygtig, troløs, at den første den bedste kan fortrænge ham, da er fortryllesen hævet, og tvivl og mistro er trådt i stedet. Altså, det hører med til en skuespillers liv og tilværelse at have tro på mængdens dom, at elske og agte denne dom, thi hvorledes skulle man attrå at besidde det, som man tvinges til at ringeagte. Det er jo denne dom, der giver hans hele virksomhed betydning, denne dom, han af al sin evne stræber at vinde til gunst for sig, denne dom, der fylder ham med liv og lyst, der giver ham betydning i samfundet eller [nedsætter ham til en gøglers elendige plads]. Det er derfor naturligt, at denne dom er liv eller død for ham. Han er blevet vant til at beundres, vant til entusiasmens sødme; tager man disse goder fra ham, synker han hen i fortvivelse, ifald hans hele tilværelse ene og alene holdes sammen i udøvelsen af denne offentlige virksomhed, og han derved har forsømt den personlige udvikling. Og hvor ofte, ja man kan sige hvor uundgåeligt, sættes ikke en skuespiller sent eller tidligt på denne prøve! Hvor ofte forvandler ikke et publikums entusiasme sig til den skænselsløseste forfølgelse? Der var ingen grund til entusiasme, lige så lidt som til den senere forfølgelse; det var et tilfælde, en modesag, der bragte ham op, et tilfælde, en modesag drager ham atter ned. Det første er han menneskeligt tilbøjelig til at anse som fortjent, det sidste som en himmelråbende uretfærdighed. Dette vankelmod hos et publikum kender enhver skuespiller kun altfor godt, og derfor går han i idelig spænding og uro for at tabe det erhvervede, og med dette tab sin hele lykke og tilfredshed. Thi de fleste har intet at sætte i stedet, intet, der kan udfylde deres liv, intet, hvorved de nu kunne gøre deres personlighed gældende; det var kun på scenen, under den magiske belysning, i illusionens verden, at de formåede at gøre sig gældende, ikke i det dagligdags solskin, hvor ingen digter låner dem en ham, men de kun har den samme som andre dødelige.

238

Når man går de forskellige teaterhistorier igennem rundt om i verden, hvor gribes man da ikke af medynk med alle disse kunstnerbegavelser! Ak, en dyb smerte har ofte grebet mig ved disse beretninger, hvor ene fortvivlelsen er blevet tilbage ovenpå alle triumferne. Hvor mange af disse begunstigede kunstnere er ikke endt snart i det dybeste tungsind, snart i vanvid! Hvor mange har ikke berøvet sig selv livet, fordi det var dem uudholdeligt tilsidst kun at leve i virkeligheden, efter at de med årene var tvunget til at trække sig tilbage! Man nænner ikke ret at løfte sløret for at udmale den sjælelige elendighed, der viser sig, når det stærke pirringsmiddel ophører at holde nervesystemet i spændkraft. Men hvilke midler er da ikke ofte benyttet hertil! Svir og drukkenskab uden at tale om andre laster, der oprindeligt ædle naturer bukket under for. For blot at nævne nogle af de mest bekendte navne, hvilken sorg at se en natur som den berømte tyske skuespiller Ludwig Devrient synke ned til lave lidenskaber! Og det var dog en skuespiller, som de største ånder i hans tid, en Lessing, en Goethe, satte så højt som menneskefremstiller; så man må vel udbryde med Shakespeares Cassio: »O, du vinens usynlige ånd, dersom du intet navn har, hvormed man kan kende dig, så lad os kalde dig - djævel - o, at man kan få en fjende i sin mund, der bortstjæler ens hjerte! O, at vi kan ved forlystelse og glæde, nattesvir og støjen omskabe os selv til umælende!« Hvilken slutning på det hele, tilsyneladende glimrende liv! Den franske sanger Nourrit berøvede sig selv livet, og hvorfor? Fordi hans sangstemme havde taget skade. Denne sangstemme var altså hele hans sjælelige liv og tilværelse; udenfor denne havde livet altså ingen opgaver for ham, og han overskår sin livstråd hernede uden at ane, hvilken opgave der da ventede ham hisset. Hvilke dødslejer står vi ved hos disse misundte ulykkelige! En dør i fortvivelse, en anden med en skøn replik på læben af den rolle, hvori han mest har glimret. En stemmes tab, årenes fremrykning, mængdens ugunst, vankelmod og glemsel, alt dette er for de ulykkelige det samme som legemlig og sjælelig tilintetgørelse! Er dette ikke forfærdeligt! Hvor kan man forlange af andre, at de skulle have agtelse for personligheder, der så ganske glemmer at have agtelse for sig selv.

Jeg gentager og gentager atter, at skuespilkunsten skal for en skuespiller være *alvor og ingen leg*. Men hvorledes har 239 man ikke set, at de største talenter, en Rachel, en Kean, har nedladt sig til at føje den selskabelige, fornemme dagdriververden ved endog for betaling at spille hele scener og monologer af deres glansroller. Tænk, hvilken mangel på sand kunstagtelse her hører til så vel hos selskabet som hos kunstnerne for at tro, at disse glanspunkter, løsrevne fra alle mellemlid, formår at gøre den rette, tilsigtede virkning, en virkning, som digteren netop ved sin kunst møjsommeligt har forberedt skridt for skridt for endelig at stille dem i det fulde lys, når digtet når op til det højdepunkt, hvorfor det hele digterværk er blevet til. De skuespillere, som nedlader sig til sligt, har begået den forbrydelse at opgive respekten for deres kunst; hvad de her foretager sig, er gøgl og intet andet, enten så deres publikum er kejsere og konger eller skomagere og skræddere. Når huset er beredt, da ventes gæsterne; skuespillet trænger til et vel tilberedt hus, lamperne skal være tændt, ouverturen fører tilskuerne ind i kunstens og illusionens ideale verden; man skal lade sig tage ved hånden af digteren og i ydmyghed følge ham trin for trin op på hans digtnings højder. At springe alle mellemlidene over og jasje med et digterværk og dets opførelse i selskabslivet så vel som i

offentlige aftenunderholdninger er både en forsyndelse mod digteren og mod sig selv som digterværkets frembærer. Ær dig selv og din livsopgave, når du vil have, at andre skal ære dig og den! Slige selskabelige kunststykker overlades til dilettanterne.

Jeg ved jo meget godt, at denne anskuelse vil møde modstand hos mangen en kunstner. Men i denne modstand ligger klart for dagen mangelen på den respekt, den alvor, den blufærdighed i sjælen, som enhver virkelig kunstner bør besidde lige overfor sin kunst. Kun denne sjælelige blufærdighed adler hans livsstilling, medens det, at føje sig efter mængdens luner, er uværdigt for hans personlighed i livet; thi aldrig kan det siges tit nok, at det gælder at holde denne sidste fast; det er den, vi skulle have tilbage, når mængdens gunst forlader os. Mon Rachel var blevet fortrængt af Ristori eller nogen anden, ifald hun ikke ligesom de glimrende meteorer på himlen var bristet og spredt i luften, netop i samme øjeblik da intet uden hendes personligheds styrke havde kunnet holde hende oppe, indtil de storme, der rejste sig imod hende, var drevet over? Hun døde jo af tæring - vil min 240 læser vel svare? Ak, hvor dog menneskene kan være blinde og følesløse! Nej, hun døde af den smerte, som følger med, når en skuespillerinde taber sit publikum, og når så dette publikums gunst er alt, hvad hun ejer; når hendes personlighed er gået op i dette blændværk, *da må hun dø*, som en anden ild slukkes, når den ingen næring får mere, der kan holde den vedlige. Rachel døde af fortvivelse over, at et andet talent truede med at gøre hende overflødig, og over at det franske publikum lod hende føle dette på en hensynsløs og hård måde. En modsætning hertil var den måde, hvorpå en anden skuespillerinde bar et lignende øjeblikkeligt frafald af publikum, nemlig den ædle, dannede franske skuespillerinde Mlle. Mars. Efter at hun i mange år havde været det franske folks, ja man kan sige verdens forgudede skuespillerinde, trådte den unge, skønne og begavede Léontine Fay pludselig frem, og det friske, unge talent blev jublende modtaget ved siden af Mlle. Mars, der spillede i samme stykke, og hvem man viste kulde. En aften, da stykket atter opførtes, blev Léontine stormende fremkaldt. Hun kom endelig, støttet af Mars, der førte hende frem, idet hun omfavnede denne nye, opgående sol og sagde til hende: »Slet mig kun ud af andres erindring, men bevar mig i din.« Se her forskellen på, hvorledes disse to kvinder optog publikums tilsyneladende frafald, hver efter sin personligheds standpunkt.

Tiden viste, at Léontine ikke formåede at fortrænge Mars. Tiden ville ligeledes have vist, at et talent som Rachels ikke lader sig fortrænge, når hun kun selv havde haft personlighedens styrke til at holde sig oppe. Men dette manglede hun på grund af sit tidligere liv alle betingelser for. På dødslejet samlede den arme alle sine brillanter foran sig på puden og sukkede fortvivlet: »Se, alt dette skal jeg forlade!« Kan man tænke sig nogen fattigere ende på et rigt kunstnerliv, nogen forfærdeligere slutning for en rigt udstyret personlighed?

Er vi i mode på scenen, da kappes man som oftest i at drage os ind i selskabslivet, uden at det forhindrer kritikken fra også her at være lige så streng imod os som hist. Man venter og ønsker at se den samme personlighed, hvormed vi har vundet vore beundrere fra scenen. Men hvis vi nu viste os således, da ville man med 241 rette beskyldte os for affektation, og man ville være hurtig til at ytre: »Han (eller hun) spiller komedie her som hist.« Denne dom er højst uretfærdig. At en skuespillers væsen i livet til en vis grad minder om væsenet fra scenen, er naturligt, da det jo er ved den hele personlighed, en skuespiller virker. Det er med denne stemme, disse øjne, disse ejendommelige bevægelser, denne gang, etc., at der frembringes disse levende billeder; alt det, hvori det ejendommelige ligger, kan han jo ikke aflægge til dagligbrug, det må følge med. Der gøres altså skuespillertalentet uret ved at ytre, at der også spilles komedie udenfor scenen, på grund af at noget af det kendte atter møder øjet. Man formår jo ikke at kaste alt dette bort, ifald man ikke netop skal blive affekteret ved at påtage sig et andet væsen end det, der er ejendommeligt for os. Hvis en kvinde virker fra scenen ved sin ynde, da har hun denne i livet som på scenen, thi da sådanne egenskaber ikke kan påtages, kan de heller ikke aflægges. En lille håndbevægelse, et ejendommeligt kast med hovedet følger hende naturligvis i livet som på scenen. Alle har bemærket disse små ejendommeligheder, alle kender dem undtagen hun selv; thi hvilket menneske kender det sammenspil af enkeltheder ved sig selv, som giver det ejendommelige præg? Skuespilleren så lidt som alle andre mennesker. Når nu disse små ejendommeligheder fremtræder i det daglige liv, da er det jo en høj grad af ubillighed heri at se det fra scenen fortsatte komediespil. Jeg tror tværtimod, at de sande skuespillere mindst af alle formår at spille komedie til dagligt brug. Havde de denne evne, da var de ikke så godt kendt, som de sædvanligt er; tværtimod, de bedrager næsten ingen, thi de har sjældent den selvbeherskelse i livet, som hører hertil. Deres bevægelighed, deres pirrelige temperament gør dem ganske uskikkede til udover en ganske kort tid at bedrage nogen, der har det mindste syn på menneskene. Der hører selvbeherskelse, udholdenhed til at bedrage, og netop disse to egenskaber findes yderst sjældent hos dem. Der hører kulde og ro til at bedrage andre, men skuespillere har almindeligvis et hedt blod; denne stands værste fjende er netop en uro, som der hører nogen åndsstyrke, megen arbejdet med sig selv til at bekæmpe.

Et ordsprog siger: »Enhver gælder for det, han selv udgiver sig for.« Når derfor denne stand har haft og tildels endnu har at kæmpe med den mistænksomhed, hvormed der ses på den, og at 242 kun ganske enkelte formår at hævde deres borgerlige stilling i samfundet ved siden af den offentlige, da er dette desværre kunstnerens egen skyld. Jeg vil slet ikke her tale om de grovere synder, som, enten de er skuespillere eller indtager hvilken som helst anden stilling i samfundet, nødvendigvis måtte støde dem ud af det gode selskab; men der gives finere selskabelige synder, som har samme virkning. Når en skuespiller f.eks. så godt som aldrig kan forholde sig lyttende i selskab, men tror, at det også her er hans opgave at forlyste dette mindre publikum med anekdoter, små dramatiske scener o.l., da degraderer han standen og

er i vildrede med, hvad der her er hans erhvervs opgave, nemlig i den selskabelige forening med alle de øvrige at bidrage sit til en almindelig konversation, men ikke at binde munden på alle andre for selv at holde enetale.

Skuespillerne gør derfor bedst i at leve i et slags incognito udenfor scenen og så lidt som muligt blande sig med mængden. Meget af fortryllelsen fra scenen taber sig, når enhver kan omgås dem i det private liv, spadsere med dem op og ned ad gaderne og føre al den dagligdags passiar, der forjasker enhver personlighed. De må helst stå for det store publikum i det ideale lys bag lamperækken. »Skulle da skuespillere og skuespillerinder leve som munke og nonner i deres ensomme celler?« vil man vel spørge. Ja, i grunden skulle de dette; men ikke i ensomme celler, kun stille i deres hjem, ifald der skal blive tid og ro for dem til at arbejde for scenen. Og i dette hjem bør de i deres fritid samle få, men dannede mennesker; ikke sådanne, som blot feterer dem og overgyder dem med smiger, men sådanne, lige overfor hvem de kunne forholde sig lyttende og modtagende. Ved en dannet omgang vænnes man til at have andre interesser end teaterlivet og ens roller. De fleste skuespillere ville svare, hvis de ville svare ærligt: »Ja, men alt dette andet interesserer mig ikke; det keder mig.« Ja, heri ligger netop fejlen! Alt, hvad der er ånd i, skal det interessere os at lytte til; alt, hvad der bevæger og interesserer tiden er en kilde til egen uddannelse, som en kunstner mindst af alle kan undvære. Det udvikler hans menneskekundskab og virker tilbage på hans evne til forståelsen af digterværkerne og altså på hans fremstillinger fra scenen. Men for at kunne drage nytte af andres begavelse, andres dannelse, gælder det at beherske sin egen 243 forfængelighed. Kun da kan man nyde glæden af omgangen med dem, der i så mange henseender står over en, og opgiver omgangen med dem, der står under en, og således renoncerer på altid at være nr. 1. Det er ikke vanskeligt for en begavet og agtet skuespiller at samle en åndfuld kreds om sig i sit hjem, når han kun formår i dette hjem at slå den rette tone an og lytte til de røster, hvorfra han kan hente belæring for sin egen ånd og vise, at han glæder sig ved belæringen. Vi har i ældre tider haft sådanne skuespillere i Schwarz og Rosing, og med sikkerhed kan man sige, at det standpunkt, hvorpå disse stod i livet, var det, der gav deres fremstillinger på scenen det ualmindelige præg, der glædede alle. Det er ikke meningen, at arbejdet i kunsten og arbejdet i livet for at udvikle og bevare sin personlighed skal ske hver for sig, ligesom man har time i sprog kl. 12 og i musik kl. 4. Idet der arbejdes for at danne og udvikle personligheden, og dette lykkes, da er dermed givet, at der også er gjort et skridt fremad i kunsten, ligesom virksomheden i kunsten, når denne er sand og ædel, igen kan blive til indtægt for personligheden; men til syvende og sidst beror alt på, hvilket standpunkt personligheden har hævet sig til. Jeg ved jo vel, at nogle af de allerfortrinligste skuespillere har været dårlige mennesker; men lige så vist som et stort naturligt geni længe kan holde det gående alene ved fantasiens lette medbør, lige så vist er det, at skuden såre let kan kuldsejle, når der ikke tillige sørges for en sjælelig ballast, der kan holde det hele i ligevægt. [At holde præget af det private menneske adskilt fra den offentlige skuespillerskikkelse er opgaven, og derfor har det altid været mig et hæsligt syn, når kunstnere på gaden og andre offentlige steder ligesom går med et skilt om halsen, hvorpå der står: Jeg er kunstner! Den komiske skuespiller er her værst stillet, når han netop har syn og sans for at holde sit kunstnerliv adskilt fra sin private personlighed; og jeg forstod derfor godt den fortvivlelse, der greb en begavet komisk skuespiller, over, at man udenfor scenen, på gaden og andre offentlige veje, ofte når hans sind var stærkt betynget af private sorger, lo ad ham ved tanken om de komiske masker, han på scenen fremstillede. Se, denne følelse af mishag over slig hyldelse var en sand menneskelig følelse; man ønsker ikke at forveksles med sine masker; man ønsker at være en individualitet, der strengt adskiller sig fra den, man i kunsten 244 formår at virke med. Men dette forstår mængden ikke; den ved ikke, at i dette udelikate bifald ligger en brod for den kunstner, der har agtelse for sin private personlighed. Man tænker sig en stakkels kunstner, hvem en dyb smerte er overgået; han tyer ud i skoven for her i stilhed og ro at overlade sig til sine betragtninger. Da møder han pludselig et af disse grin, der skal forestille beundring. Han måtte jo ikke være menneske, om dette ikke traf ham smerteligt i et sådant øjeblik. Thi, i det hele taget, hvad ligger der i et sådant grin? Ikke beundring for en kunstners arbejde, kamp og sejre, ofte vundne ved manganen en søvnløs nats grubien. Nej, i grinet ligger som oftest ligeoverfor den komiske skuespiller kun dette: »Du kan rigtignok gøre morsomme løjer!« -En smerte som den, denne skuespiller følte, er desværre ikke almindelig; de fleste ville nyde grinet som en triumf for deres rå forfængelighed.]

Jeg har ofte grubiet over, hvorfra det kan komme, at skuespillere og musikere, som jo ideligt beskæftiger sig med det ideale, så ofte i det daglige liv er rå og blottede for al idealitet. Ifald de i sjælen har evner til at virke ideelt på andre gennem deres kunst, må de jo i dybet af deres indre have noget tilsvarende, der også måtte udtale sig i deres private personlighed. Hos musikere ligger det vel i, at de til udøvelsen af deres kunst strengt taget ingen finere dannelse behøver, når de kun er musikalsk uddannede, i al fald gælder dette for den, der er virtuos på et enkelt instrument. Gennem en komponists arbejder vil derimod nok mangelen på en mere universel dannelse spores. Men nu skuespillerne! de virker jo ved ordet, som mest af alt viser dannelsens præg; hvor er det da muligt, at også de kunne være to, i kunsten et dannet menneske, i livet et rå, ukultiveret individ? Det var jo forfærdeligt, om alle disse kunstnere har evne til at udvikle en fuldt ideel personlighed, men at de ved udøvelsen af dette farlige kunstnerliv overførte disse ideelle spirer alene på deres kunsthjemmeligheder og derved tabte dem for deres personlige liv! Ifald det ligesom var et sjæleran, de kun benyttede for at glimre i mængdens øjne, medens deres virkelige personlighed lider tabet. Er det tilladt for denne pris at virke for og på andre?

På den anden side kan man ikke tilbageholde en stor medlidenhed med skuespillernes lod; thi hvad er det, der gør denne stilling så farlig for personligheden? Det er det, at de væsentligt skal virke ved deres person i *øjeblikket*. Hvis en malers, en musikers, en billedhuggers, en digters værker ikke behager, ja, da er det slem; men hvad der ikke forstås, ikke påskønnes i dag, kan blive det ad åre, thi værket ligger der som vidnesbyrd, om der ved mishaget er sket ret eller uret; og hvor ofte har man ikke set, at disse kunstneres arbejde først er blevet påskønnet mange år efter dets tilblivelse, ja ofte først efter at kunstneren forlængst lå i sin grav. Se, hvilket håb, hvilken moralsk styrke for disse kunstnere ligger ikke heri. Miskendelse er så langt fra at slappe digterens personlighed, at den tværtimod fæstner den og giver dem ofte impulsen til med fornyet kraft at arbejde videre, om også en pause let får andre til at tro, at begavelsen er udtømt. En sand digternatur er som et skatkammer, hvortil han selv har nøglen. Mængden tror så ofte, at dette kammer er tømt, fordi det en stund er lukket og ubenyttet, medens det netop ofte under tavsheden bugner af rigdom, som kun venter på det belejlige øjeblik for at drages frem for dagens lys. Anderledes går det med skuespilleren, øjeblikkets sejr er hans eneste løn, ja er det i den grad, at man ikke sjældent hører de store skuespillere omtales efter deres død, som om det, der satte tusinder og atter tusinder i bevægelse, dog vist havde været intet. »Gud ved« - siges der - »om han, ifald han havde levet nu, ville være blevet anset som noget overordentligt, for den tid kunne det være godt nok, men nu!« - Intet bevis på denne tvivls urigtighed kan fremlægges, da denne flygtige kunst intet *synligt* spor efterlader. Men enfoldig er denne tale, thi et virkeligt geni spiller for sin tid, og kan han fuldt trænge igennem i denne i lange årrækker - og kun da når hans navn til efterslægten -, da kan man være vis på, at det samme geni til enhver tid ville gælde ved geniets kraft. Hans spillemåde i et og andet var måske blevet anderledes, efter tidens og digternes forandrede kunstform; men var han den første i sin tid, da ville han blive en stor kunstner til enhver tid. Ifald der ikke lå beviser efter en Raphael, ville man vist også her sige: »Mon denne Raphael virkelig har været så stor?« Beviset står der nu, og man tier. Skuespilleren er ét med sine fremstillinger, for ham er det nødvendigt at erholde 246 lønnen, anerkendelsen i det korte moment, hvori han virker; thi udenfor dette har han *intet*. De andre kunstnere kan forandre, omarbejde, forbedre deres kunstværker; skuespilleren er ligesom en bueskytte: når pilen suser fra strængen, da må den ramme sikkert og bestemt, thi den kan ikke standses i sin fart; målet må rammes i øjeblikket, eller *skuddet er spildt*. Dette, at skuespilleren må have sin løn straks eller aldrig, virker nervespændende på ham i øjeblikket og nerveslappende bagefter på hans legeme og gennem dette på hans sjæl. Skuespilleren kan udøve en produktivitet, men kun på anden hånd - gennem de lykkeligere naturer, *digterne*. Han kan intet uden disse; men har han først modtaget det givne af digterens hånd, da ser han ofte, gennem sin evne til at fremstille, klarere, bestemte end digteren selv, hvad der kræves for at levendegøre digterbillederne. Ad denne vej er skuespilleren produktiv, ja denne produktivitet kan hos den geniale skuespiller løftes op til inspiration, der kan forbyse selve digteren; [at dette forholder sig således, ved jeg af mere end een digters egen bekendelse, idet han udtalte, at det, der havde stået dunkelt for ham, først ved udførelsen på scenen var blevet ham selv klart;] thi som en tegning kan tydeliggøres ved en lille streg her, et lille tryk hist og derved springe klarere frem, således formår skuespilleren at danne bestemte konturer, snart ved at fremhæve, snart ved at tilsløre, tilbagetrænge, så at tilskueren, der ellers ofte kun ville se meget lidet eller slet intet, nu ser figurerne lyslevende for sine øjne og ikke nærer mindste tvivl om, hvad digteren har villet. Når skuespilleren har formået dette, da er han lykkelig, thi han føler da sin stillings betydning. Og her turde det nok være, at kvinden med sit ofte skarpere blik, med sin evne til at ordne og sammenholde, undertiden får et forspring forud for manden, i alt fald står lige med ham. Medens i al anden åndelig virksomhed manden står over kvinden, er det en kendsgerning, at i skuespilkunsten står de og har de altid stået lige. Dette styrker mig i den anskuelse, at skuespilkunsten ret egentlig er en kvindelig kunst, naturlig for kvinden, og altså mindre farlig for *hendes* personlighed end for mandens.

Med hensyn til en kunstners anerkendelse fra publikums side, er det et spørgsmål, om man ikke, hvis man henede får fodfæste i en højere tilværelse, lidt efter lidt ligesom afdør fra sin kunstvirksomhed, 247 og om det ikke er en betingelse for at holde sig varm i kunsten at sætte denne over alt andet? Om ikke tungsindigheden, længselen efter sandheden, idealet bliver for stor til, at glæden, der er uadskillelig fra denne kunst, kan bevares, når et strengt, indadvendt liv begynder? Dog, jeg håber nej! Vi arbejder vistnok da på en anden måde, men på en bedre måde. Vi spiller egentlig ikke mere for denne tilfældigt samlede mængde, vi spiller så at sige for os selv, vi er selv vore strengeste dommere. Vi spiller, fordi vi ikke kan lade det være. Jeg minder her atter om, hvad dr. Ryge engang sagde til mig ved en første prøve på et stort originalt stykke: »Ja, jeg har alt haft min bedste glæde af udførelsen af min rolle; jeg har i går spillet den hjemme, ene for mig selv i fuldt kostume, og som jeg der spillede den, vil jeg aldrig komme til at spille den her.« Se, den glæde, som Ryge havde ved sin fremstilling, ene, hjemme i sin stue, den var dog vel en ren kunstnerisk glæde, thi forfængeligheden fik jo her ingen næring. Men hvilken forunderlig modsigelse ligger der dog ikke heri for den dramatiske kunstner! [Når glæden over bifaldet ikke længer varmer os, og vi dog må fordre dette fuldt og lydeligt, thi ellers bliver vor nærværelse på scenen jo ligefrem en uting, da kan udøvelsen vel for os selv blive af en højere art, og en virkning vil ikke udeblive for de bedre, de højere stillede tilskuere; men for mængden får den da let noget fremmed, noget, der generer de mindre dannede, fordi de ikke ret kan følge med; det hele bliver dem for alvorligt til, at de kan betragte det, som de igrunden helst ville: som en lystig adspredelse, en morskab; og kulden indtræder da let fra tilskuernes side på det stadium af en kunstners liv, hvor varmen burde være stærkest. Thi ligesom der gives ikke få mennesker, som helst omgås dem, der står under dem i dannelse og indsigt, således kan et publikum ofte tiltrækkes

mest af en vis art rå og ukultiverede kunstnere; men denne tiltrækningskraft holder sig rigtignok ikke i længden, og det er jo altid en trøst.]

Det ligger i den menneskelige ubestandighed og lyst til forandring, at det er vanskeligt for enhver, der arbejder i åndens tjeneste, at holde sig på toppunktet af et publikums gunst. Men det er netop tegnet på et virkeligt talents tilstedeværelse, på dets åndelige gyldighed, når det atter og atter kan gennemgå kriser af synken og stigen. De ringere i ånden kunne vel ved tilfældige for dem 248 heldige omstændigheder have en kort lykkeperiode; men dermed er det da også sædvanligt for bestandigt forbi; een gang ude af gunst, og de rejser sig aldrig mere; der er ikke liv eller talent nok i dem til fornyelse, de er kun een gang i livet unge, friske, deres blomstertid er kun kort, de har kun noget, så længe de har alt for intet; når genfødselsens arbejde skal begynde gennem selvkritikken, lægger de hænderne i skødet og venter, at også dette skal komme af sig selv. De betænker ikke, at vi hernede er som et menneske, der bliver fulgt et stykke på vej af de høje guder, men siden selv må se ved egen anstrengelse at nå længere frem på egen hånd og på eget ansvar.

Vi oplæres i vor kristendom, som oftest så løst, så flygtigt. Vi ved så meget af vor børnelærdom, at vi kan blive konfirmeret, og så slippes vi løs. Det beror nu på os selv, om vi føler trang og har styrke til på egen hånd at gå videre, eller om vi slår os til ro ved dørtærskelen, tilfredse med nu at være indskrevet til et højere liv uden at bekymre os om ved vor egen viljekraft at fortsætte det og lade det vokse i os! Verden drager os imidlertid til sig, som en polyp med hundrede arme. Tiden optages af det meget, som nærer vor forfængelighed, vor ærgerrighed. Vi har travlt med, om muligt, at få alle vore stille ønsker opfyldt, alle vore luftkasteller virkeliggjort for at blive med eet ord, hvad verden kalder lykkelige. Døden står for os som noget så fjernt, at vi ingen hast har med forberedelserne hertil; men timerne, dagene, årene går, og inden vi aner det, må vi pludseligt sige os selv, at noget er forsømt, og at det bliver vanskeligt nu at indhente det forsømte, ifald vi ikke anstrenger os af al evne. Således går det med de fleste mennesker, hvor meget mere da med dem, der gør kunsten til deres gud, der slår sig til ro i den tilværelse, som illusionen behersker, uden at få andet fodfæste i virkeligheden end det, der fører dem længere og længere bort fra den kamp, der skulle fæstne deres personlighed i det daglige livs konflikter, længere og længere bort fra Ham, der har vist os vejen til ydmyghed og resignation. Skuespilleren skal behage mængden, og altid mængden, dette flygtige kor, der i dag vil ét, i morgen et andet. Hele livet må da være i ængstelig kamp for et sådant mål, et mål, man så ofte tvinges til at se ned på som noget lunefuldt, uberegneligt, et mål, der vel knejser 249 højt, men nærmere besat er lig en fane, hvis stang er stukket ned i en sandbanke, og som et vindpust kan kaste overende. Når hele livets strid kun er at nå op til dette, må det nødvendigt ende med stridsmandens ødelæggelse, ifald han ikke dag og nat er på sin post, ifald han ikke dag og nat arbejder på sit indre menneske, klarer for sig selv livet i kunsten, livet i virkeligheden. Det nytter ham ikke ved livets ende at komme frem for sin dommer med firehundrede vellykkede roller; der vil svares ham: »Det er ikke herpå, det kommer an; disse formår ikke at redde din sjæl.« Men hvad er du selv blevet ved siden af disse masker? Har din beskæftigelse med det ideale idealiseret dig selv? Er du blevet bedre, kærligere, trofastere i alle dine forhold? Har ydmygheden grebet din sjæl, når mængden beundrede dig? Er dit indre vokset under al denne menneskelige virak, så din sjæl brændende har længtes efter også at få ros for en højere domstol, men fortvivlet over, at du var så langt fra at fortjene den? Har menneskenes forguden af din persons fortrin undertiden vakt din uvilje, så at du skamfuld har slået øjet ned for atter at hæve det til Gud med bøn om, at han ikke vil fortørnes på dig over mængdens tåbelighed? Er du som skuespiller kommet så vidt, at du har sagt til dig selv: »Jeg vil intet uden dette, at bruge mine gaver i poesens tjeneste, intet uden dette, at kunne trænge ind i den af et forsyn inspirerede digterverden, en verden, der vækker anelse om, hvad der engang skal skues fuldere, vissere, klarere?« Har din tanke drejet sig om dette hisset, hvor din tørst efter skønhedsidealet først kan blive fuldt stillet, eller har du lidt efter lidt været tilfreds med, hvad jordlivet kunne give dig, og ikke ønsket noget andet i al evighed? Har du følt dig i forholdet til det evige som en, der stod udenfor en dejlig have, hvis port er lukket for dig, og tittet med længslens hele, brændende attrå gennem gitteret, håbende på, at en eller anden derindfra ville komme til, åbne porten og byde dig træde indenfor? Er du ideligt vendt tilbage til denne port og atter gået grædende bort? [Har du vandet dig over, hvad verden kaldte din lykke, og har du selv fornummet, at denne lykke kun bestod i din forfængeligheds tilfredsstillelse, medens den drog dig længere og længere bort fra din rette livsopgave?] Har du kæmpet med de onde magter, der atter og atter nærmede sig din sjæl, [ofte troet, at de var besejrede, men fortvivlet fornummet, at de atter og atter 250 vendte tilbage, stærkere end nogensinde? og har du da vandet dig med fortvivlelsens hele styrke] og da udbrudt: »Herre, Herre, forbarm dig over mig synder! lad mig blive den ringeste, den sidste i dit rige, men forstød mig ikke fra det rige, den verden, hvor du er Herre, lad mig der få en plads, selv den ringeste!« Har du, som går op i din kunstvirksomhed, fornummet noget af alt dette?

Se, skuespilkunsten er en glad kunst, en farlig kunst ved det glimrende, der klæber ved den. En skuespillers virksomhed er hele livet igennem, som når den unge pynter sig til en fest. Det er vanskeligere at forene alvoren med livets lystighed og glæde, vanskeligt på een gang at danse og græde, vanskeligt at vugges af verdens lykke og medbør, ideligt blive tiljublet: Du er henrivende, beundringsværdig! - og da midt i jublen at kunne huske på og sige sig selv: Du er ussel, og disse råb betyder intet; de er en snare som vil drage dig bort fra dig selv, et spejl, der viser dig alt andet end dit rette åsyn. Se, du betragter dig selv med største opmærksomhed, når du foran spejlet sminker dig for at ligne det billede, hvormed du i aften håber at

henrive tilskueren. Enhver nok så lille plet i dit fysiognomi efterses, om den også står i den rette harmoni med det hele billede; men når du er færdig med din rolle og tørrer sminken af, da kaster du kun et flygtigt blik i spejlet på dit virkelige åsyn; du tager hjem, træet på sjæl og legeme, og betænker ikke, at nu skal der tages fat med hele din alvor og alle din sjæls evner på en langt vigtigere opgave end hin, på indøvelsen af det, der engang skal afgøre den endelige dom over dig. [Efter forestillingen kaster du dig endelig på dit leje, rollen spørger endnu i din fantasi, du kan ikke så hurtigt slippe den tilværelse, hvori du for få øjeblikke siden følte dig så lykkelig, så ophøjet, så påskønnet; søvnen lægger sig endelig tungt på dine øjenlåg, og halvt i søvne mumler du dit fadervor.]

Ja, vanskeligt er dette dobbelte liv, meget vanskeligt! Du har så mange, der letter dig arbejdet i din kunstneriske kamp, de strømmer til dig og vil hellere end gerne høre på dig, lønne din anstrengelse, bringe dig takken, bebude dig kampens sejr. I livets kamp må du atter og atter anråbe en eneste tilhører om at åbne sit øre for dig! Taler du først til denne ene, da tvinges du snart til at være din egen anklager; thi du ved, at denne usynlige lader sig ikke skuffe; du ved vel, at han er nådig og barmhjertig, men ved 251 også, at han er streng og kræver dig helt.

Kan nu denne dobbelte livsopgave løses? Kan man på een gang fortabe sig henrykt i illusionernes rige og ved siden deraf få fodfæste i virkeligheden, i sandheden? Jeg tror, at dette lader sig gøre. Men sig dig selv, du, som begiver dig ind på dette dobbelte liv, at her er en kamp, et arbejde, der kræver din hele sjæls anstrengelse; [og dette må en kunstner sige sig selv, at hvad man sædvanligt kalder lykkelig, kan han ikke blive; thi kun den, der er i ro og fred med sig selv, er lykkelig; men en dybere sjæl fortæres af] modsætningen i denne hårde kamp, modsætningen mellem livet udadtil og indadtil, modsætningen af skin og virkelighed. [Og lykkelig må han endog prise sig, om ikke det smilende åsyn på scenen forvandles i livet til et gnavent, vrangent, der ikke opklares, før han atter skjuler sig bag en maske. Der er noget ved denne kunst, der pirrer gemyttet og svækker nerverne, en urolig higen, en umættelig tørst efter tilfredsstillelse ved vort arbejde, et arbejde, hvor vi dog aldrig kommer til nogen afslutning; thi enhver forestilling, så ofte den end gentages, kræver en ny anstrengelse, for så vidt som åndsspændingen, fantasien, det etiske og det symbolske udtryk, alt kræves påny, friskt, livligt som den første aften, vi spillede rollen; intet spor af, at det nu kun er en gentagelse, må mærkes; er vi ikke friske i gentagelsen, da er tilskuerens modtagelighed borte. Den uhyre fordring, der således stilles til vor fantasi, vor følelse, vor selvbeherskelse, på klokkeslættet at være tilstede med alle vore åndsevner, uden hensyn til vort legemlige befindende, uden hensyn til, hvad tryk der hviler på vor sjæl, hvad smerte der måske få øjeblikke forinden har mødt os og bragt os ud af stemning til at tænke på andet end netop denne smerte, intet tages der hensyn til, publikum venter, klokken slår syv, og tæppet ruller op! Hvad under da, at nerverne angribes, slappes, efter at de på en så unaturlig måde er blevet spændte, at gemyttet antager en pirrelighed på grund af nervesystemets svækkelse; den uophørlige strammen og slappen af nerverne må jo virke skadeligt på legemet og derigennem på sjælen. Det er vel sandt, at man kan spille de voldsomste smerter bort, såsom tandpine, hovedpine, koliksmærter, ja selv feber af ond natur; men til gengæld kan bagefter alle mulige legemlige onder indfinde sig ovenpå denne forcerede spænding, der ideligt og ideligt kræves af 252 skuespilleren; thi i spænding må man være, så ofte end en rolle gentages; er vor ånd ikke i stærk bevægelse, bevæger man ingen anden ånd; er vi kolde, slappe, da er tilskuerne det også. Men har man nu med hele sin sjæls anstrengelse i tre timer holdt sig i kunstig stemning, strammet fantasien op til den højde, der var nødvendig, da slappes nerverne så meget mere i det øjeblik, de slippes løs fra de stramme bånd, hvori vi ved vor viljekraft var holdt, og vi synker legemligt og åndeligt sammen. Hvor vidt en sådan overgang kan gå, har jeg selv erfaret, da jeg med stor overvindelse atter betrådte scenen efter min ægtefælles død; thi som sagt skuespilkunsten er en glad kunst, og glæde i sjælen kan ikke undværes i udøvelsen af den, når ikke trykket skal virke tilbage på fremstillingen. Men anstrengelsen for at holde det private adskilt fra kunstnervirksomheden kan være så stor, så angribende, at vi føler noget umoralsk i denne kamp, der angriber sjæl og legeme i for høj grad; thi vi formår ligesom ikke at holde vort private menneske og skuespilleren så skarpt adskilte, som vi burde.]

Der har, som man vil have set, været tider, tunge, smertefulde tider, hvor jeg var fast i den anskuelse, at skuespilkunsten var en umoralsk kunst, som enhver sjæl måtte vogte sig for at gøre til sit livs opgave, ja, at denne kunst rent burde ophøre for ikke at friste nogen ind på de kampe, de farer, som den bærer i sig. Men tænkte jeg så på de mange øjeblikke, timer, dage, hvor digternes værker havde jublet i mit indre, fordi jeg mærkede, at hvad jeg formåede at gribe af skønt i min sjæl, det formåede jeg tillige at meddele andre, så at det kom til fuld forståelse mellem mig og det publikum, der lod til aldrig at blive træet af at lytte til min røst og altid gav mig fuldt svar tilbage; når jeg tænkte på den magt, der var skænket mig, en magt, der i stedet for at svækkes, når uvenlige stemmer af personlig uvilje prøvede på at tilintetgøre den, snarere i afgørelsens øjeblik forøgedes; tænkte jeg på digternes glæde og taknemmelighed over min forståelse af deres fantasi og hjertes børn, tænkte på den salige fornemmelse, der ligger i fuldt ud at turde udtale, hvad sjælen føler, hører det klinge klart og tydeligt for ørets fine sans og mærke virkningen deraf på andre, idet et helt publikum ligesom kan fornemmes lyttende i den dybeste tavshed og spænding og da, ikke længer istand til at holde følelsen tilbage, 253 udbryder i en bifaldsstorm, der siger: »Vi har forstået dig, vi er henrevet ligesom du selv!« - ja, da syntes mig, at ingen kunstners lykke kunne sammenlignes med skuespillerens vel momentane, men da til gengæld i momentet fuldtud lykkelige lod. Og tænkte jeg på alt dette, da gøs jeg tilbage for at dødsdømme en kunst,

der har løftet mig selv og så mange andre. Men hvad der fremfor alt under idelig vaklen frem og tilbage gjorde, at jeg måtte besvare det spørgsmål: »Bør skuespilkunsten afskaffes?« med et nej, var hensynet til de dramatiske digtere så vel i vor egen som i fremmed litteratur. Disse ånder trådte ofte frem for mig under mine grublerier, og det var for mig, som om den hele skare af levende og døde tilråbte mig: »Vil du tilintetgøre os? Vil du berøve os den bistand, uden hvilken vi ikke kan komme til fuld forståelse? Du, som har elsket os, du som var lykkelig ved at forstå os og gøre os forståelige for andre? Hvad havde dit liv været, hvis ikke dine læber havde fået lov til at udtale vore tanker, vore rytmer for den lyttende mængde? Og du vil tilintetgøre de røster, vore værker ikke kan undvære, når de ret skal trænge ind i folket, belære det, løfte det op i en sfære, hvor det ellers vanskeligt når hen! Du vil bekende dig til anskuelse, der ville medføre, at modersmålet ikke længer lyder fra scenen? Modersmålet, der så forunderligt hænger sammen med en nations inderste væsen, hvorpå vor nationalfølelse egentlig hviler! Dette vort sprog bør jo netop lyde til os fra scenen; thi intetsteds trænger det ud til folket som her, til høje og lave, til unge og gamle. Scenen er det store spejl, hvori nationen betragter sine egne træk og lærer sit fysiognomi at kende; de dramatiske digtere er som hine dykkere, der henter perler op fra havets bund, digterne dykker ned i sjælene og henter frem for dagens lys, hvad disse sjæle kun dunkelt anede, at der lå skjult dernede. Skuespilleren må eksistere som et organ for digteren og digteren som et organ for folket. Et land uden digtere er som en stor ufrugtbar egn uden kilder. Menneskene trænger til poesens bad, de trænger i sorg og glæde til at genfinde deres følelser udtrykte i sprogets rytmer, til at ledes ned i tankens dybder, til satirens pile og gudelatterens frigørende klang; de trænger til os digtere, at vi gennem vore inspirationer udtaler for dem, hvad der dunkelt rører sig i nutiden, og hvad fremtiden bærer i sit skød; thi de virkelige digterånder er profeter, de fornemmer 254 og tolker de dunkle, endnu tavse kræfter, som gærer i et folks dyb.«

Således lød digteråndernes formaning til mig i min ensomhed, og jeg tav, vemodsfuld ved tanken om, at andre efter mig skulle fortsætte en virksomhed, der kan bringe glæder, men ganske vist v i l bringe smerter; - jeg følte dybt, at et folk må have digternes ord at lytte til og høre og se menneskefremstillinger fra scenen.

[Vel ved jeg, at alt, hvad i dette skrift er ytret om skuespillere, også kan gælde om andre mennesker i andre forhold, lige fra digteren, statsmanden, politikeren ned til den jævne håndværksmand. Alle disse kan i den grad gå op i deres verdslige livsinteresser, at de fortabes for et højere liv, et evighedsliv. Men det er dog min anskuelse, at af alle livsstillinger er skuespillerens den farligste for personligheden, netop fordi her virkes stærkest og næsten ene ved den ydre persons tilfældige betingelser.

Hvilke fortvivlede sjælstilstande har jeg ikke været vidne til ved enden af mangen en skuespillers liv! De føler sig sædvanligvis højst ulykkelige ved enden af deres bane og befries kun herfra i de aftentimer, hvori de på brædderne foran lamperækken fremstiller en anden personlighed, der bringer glemsel af deres egen i livet, hvori de ikke har noget fodfæste i en virkelig tilværelse. Hvor ofte har jeg ikke følt en ubeskrivelig medlidenhed, en dyb sorg over deres tilstand, når de undertiden åbent har tilstået deres sjælelige, dem selv uforklarlige, nedsynken i den dybeste melankoli. Ja, der er dem, der i sådanne skriftemålstimer har udbrudt: »Ak, den forbistrede kunst, havde jeg dog aldrig begivet mig ind deri!« - Men hvad formår man at svare dem til deres trøst? Deres oprindelige personlighed er kommet i ulave, er blevet spredt i mange stykker; kun én formår atter at sammenføje disse, men denne ene er de kommet så langt fra, at de ikke ved, hvor han skal søges. De betydeligere af dem føler ofte en hjerteskerende sorg, uro og fortvivlelse over denne deres tilstand og råber ligesom et hjælpeløst barn: hjælp mig, hjælp mig! De formår ikke at begynde det indvortes arbejde med sig selv, de er kommet ud af vanen hermed og ved ikke, hvor de skal finde begyndelsen. De tyr da atter og atter til den adspredelse, den glemsel, der ligger i rollernes indstudering; men svigter også dette nøddanker, tildeles dem i årenes løb færre og færre roller, ja, ved den høje alder slet ingen, 255 der kan udfylde den tomme plads i sjælen, - hvilke fortvivlede tilstande har jeg da ikke været vidne til! Denne tilstand kommer ofte silde, meget silde, men den kommer sikkert, når den private personlighed er forsømt.

En af mine venner fortalte mig engang, hvorledes det gik, da en af vore skuespillere lå for døden, og dennes præst blev kaldt til ham. Den ulykkelige havde ikke i sit foregående liv levet i noget forhold til religionen eller kirken, ja ironiseret herover og frit udtalt, at han ingen tro havde, og ingen behøvede. Nu lå han her, han følte, at øjeblikket var kommet. I den usigeligste angst hørte han nu præstens alvorlige ord: »Vend om, tro!« og som et forfærdet barn udbrød han den ene gang efter den anden: »Jeg tror! Jeg tror alt! Alt! Gud vil være mig nådig.«

Hvilken kærlighed, hvilken barmhjertighed, hvilken nåde kræver ikke omsider en sådan sjæl af Ham, den højeste, som han hele livet igennem ikke havde eller ville ænsset.]

Og nu til slutning et ord til eder, I mine kunstbrødre og kunstsøstre! Hvad jeg her har nedskrevet, har jeg stundom i levende live antydnet for en eller anden af eder, men helt ud har jeg først haft mod til at lade eder kende mine anskuelse, når mine ydmygste bønner er hørt, og jeg er ankommet til det land, hvor den fulde sandhed, den fulde skønhed, den fulde harmoni ikke længer er genstand for vore suk, men ejes i sandhed. Jeg ved desværre, at meget af, hvad jeg her har udtalt, vil mishage og fortørne eder, og tanken herpå smerter mig, men jeg har ikke kunnet forblive tavs.

Ak, hvormange af eder, I, som længst er bortgangne, og I ældre, som endnu er tilbage, har jeg ikke

elsket! Det daglige liv med eder udgjorde til trods for alt i en lang årrække min glæde. I eders livlige kredse har mit hjerte ofte banket af fryd! Jeg havde ofte en følelse af, at I ligesom hørte til min allernærmeste familie; eders held var mit, eders skuffelse min. Og når jeg i længere tid skiltes fra eder, da længtes jeg tilbage, og ethvert tegn på eders hengivenhed for mig opfyldte mit hjerte med taknemmelighed. Og hvor mange dyrebare erindringer gemmer jeg ikke herom! Selv nu, når jeg atter læser et eller andet ældre brev fra en af eder, da er det som en hilsen fra en lykkelig tid. Hvor ofte har vi dog moret 256 os og jublet med hverandre, snart over de digterværker, som det faldt i vor lykkelige lod at fremstille, snart over vore egne lystige indfald på prøverne, hvis liv udbredte sig over fremstillingerne! Ja, der var dem iblandt eder, der var mig så kære, at jeg ligesom gjorde eders samvittigheds anliggender til mine egne.

Men mange skuffelser har I også beredt mig; deraf kom min smerte, min heftighed, når jeg ikke kunne billige eders adfærd. Jeg kender alle undskyldningerne for skuespillerens pirrelige sind. Publikum, denne hungrige mængde, tror vi altid at kunne mætte med vore kunstydelser, om vi end stadigt har gjort den sørgelige erfaring, at det dagen efter nydelsen er lige så hungrikt som dagen før. Nu vel, sæt ikke alt på det kort, at vinde denne mængdes bifald og anerkendelse. Nyd eders kunst på samme måde, som man nyder en frisk afplukket rose, nydelsen er der, omendskønt vi ved med vished, at al denne skønhed, hele den søde duft inden kort tid er forbi. Lad ikke dette flygtige ved eders kunst skræmme eder tilbage, berøve eder modet til fortsat stræben henimod det, at blive mere og mere fuldkomne, selv om anerkendelsen ikke ydes eder så rigeligt som tidligere. Denne anerkendelse kan tilfældet, en forbigående mode berøve eder; men selve nydelsen i at udfolde eders evner kan ingen tage fra eder. Arbejd *for kunsten selv* og ikke for noget andet, da har I det, som kan løfte eder både som kunstnere og som mennesker. [Hos ethvert menneske findes dybt i sjælen kamre, hvor dæmoner søger at tage ophold, og deres stadige onde arbejden med os er, lidt efter lidt at brede sig over den hele bolig. Der er en evig kamp i os, idet de gode magter i vort indre ideligt søger at trænge disse dæmoner tilbage; men at udelukke dem for bestandigt og tage nøglen af døren, herpå kommer det an, så vi med sandhed kunne sige: »I formår intet mere over mig, thi min sjæl har intet mere og kan intet mere have med eder at gøre, lysere væsener har nu for bestandigt taget bolig i den.« - Men hertil hjælper eders kunst eder ikke, der skal en højere kraft til, og denne kraft har kun en eneste; - forsøm ikke at henvende eder til Ham, og eders personlighed er sikret. Men fremfor alt, bort, bort med det fortærende hovmod, der volder, at I er umedgørlige overfor den autoritet, I er sat under, ligesom overfor de digtere, der jo dog er de kilder, som ene og alene kan skænke eders evner næring. I de over hundrede år, der er forløbet, siden vort 257 Nationalteater rejstes, indtil dette øjeblik da jeg nedskriver disse linier, har den danske skueplads haft 15 chefer og 41 meddirektører, men ikke en eneste af disse 56 mænd har kunnet glæde sig over at skilles fra eder, fulgt af eders hengivenhed, eders taknemmelighed. Dette er en slem attest for skuespillerstanden i sin helhed. Ofte har jeg spøgende sagt til en og anden af eder: »Lad Vor Herre sende en engel med seks vinger herved for at regere eder, I ville dog inden kort tid sige, at samme engel er en udsending fra helvede for at pine og plage eder.« Da lo I, og mere end een gang fik jeg til svar: »Ja, det kan såmænd gerne være, det er dog også satans, at man ikke kan styre sine lidenskaber!« - Hvor ofte har I ikke forfulgt de mænd, som havde den for eder utilgivelige egenskab, at I skulle adlyde dem som eders befalingsmænd! Hvor ofte har ikke eders indbyrdes kiv og strid kun fundet forsoning ved, at I enstemmigt forenede eder i at anfælde de mænd, der var sat i spidsen for at fremme det hele! I må forandre eder for at hædres eder selv og standen. Thi læg dog mærke til, hvorledes denne stand omtales overalt i verden, hvorledes man taler om eders indbyrdes kiv og strid med eders direktører og mellem eder selv. Allerede Goethe ytrer et sted, - og han kendte eder! - »Skuespillernes forhold til hinanden kan man sammenligne med katolikernes forhold til hinanden: De er ligesom et kobbelt hund, der bestandigt anfælder og bider hinanden indbyrdes; men så snart de får øje på et ædelt vildt, slipper de hinanden indbyrdes for i forening og i god forståelse samlede at anfælde dette.« - Det er nu vist, at I ofte har haft kummerlige befalingsmænd, hvem I skulle lyde og underordne eder; men I har dog også haft ædelt vildt, som I med hovmod og troløshed har kastet eder over til liden tarv for eder selv og den stand, hvortil I hørte.

Jeg ved, som sagt, at mange af eder vil fortørnes over den plads, hvorpå jeg stiller eder, både som mennesker og som digternes tjenere, som dem, der i kærlighed og lydighed skulle frembære de ord, digterne undfangede. I mener altid, at eders kunst er så selvstændig, at I kunne undvære digterne; men at disse ikke kunne undvære eder. En virkelig skuespillerbegavelse er ubestrideligt som sådan en kunstner, men en kunstner på anden hånd; og vel må vi vogte os for at være skinsyge på de lykkelige digtere, der fik begavelsen på første hånd; - en lyde, som kun er altfor almindelig 258 blandt os.

Er nu dette en usand beskyldning, som jeg her fremsætter mod eder? Tænk eder om, hvor mange af eder har i årenes rækker levet i trofast venskab, i ærbødig beundring, i forholdet som lærlingen til mesteren, med de digtere, der var eders samtidige? Så I op til Oehlenschläger, til Hertz, til Heiberg, eller hvad nu de andre hedder, der i årenes løb gav eder lejlighed til at bruge de evner, I har fået? Nej! Og hvor skulle dog et venskab kunne tænkes naturligere, uundgåeligere end mellem digter og skuespiller? Burde en skuespiller dog ikke være glad ved at tjene sådanne herrer, tjene dem med kærlighed, ærbødighed og troskab? Hvor ofte har I ikke anset det som eders ret at slå en streg over, hvad digteren har villet, for at sætte eders eget i stedet, der forrykkede de personer, han ønskede at levendegøre! Som en tjener skal være tro og lydig, således skulle en skuespiller fare varsomt med det betroede gods og sætte en ære i ikke at bortspille digterens billede, at tilintetgøre hans tegning for at sætte en selv gjort i stedet. Der bør gives en

skuespillersamvittighed, og dens første lov er at være korrekt, at gengive ord for ord, hvad der er ham betroet; uden at opfylde denne simpleste fordring kan skuespilleren ikke fortjene navn af kunstner, men er og bliver - trods alle gaver - en fuskler, en utro tjener; *thi det er netop skuespillerens kunst, åndeligt at frigøre sig, under digterens tvang; at kunne tilegne sig det givne, som om det var eders eget*. Forfatterens ros skal være ham mere magtpåliggende end publikums; har han hin, da skal han slå sig til ro. Men hvor ofte har jeg ikke hørt skuespillere sige: »Hvad bryder jeg mig om, at forfatteren er misfornøjet! Publikum klapper jo og er glad.« - Sagen er, at publikum ofte klapper ad en enkelt skuespillers fremstilling, medens hele digterværket er blevet forrykket ved denne fremstilling, der vel vækker applaus, men bringer forvirring ind i digterens totalbillede. Mange af eder har gjort sig skyldige heri og derved været troløse mod digterne og mod eder selv som kunstnere.

»Respekt er hvad det skorter på, ...
Respekt for stedet, respekt for tingen!«
(J. L. Heiberg).

259

Der gives mennesker, hvis hele væsen og personlighed kan sammenlignes med en fortrinlig tegning med skarpe, bestemte konturer, andre, der kan sammenlignes med de dyr i vandet, man med et populært navn kalder vandmænd. Vil man gribe og fastholde disse, da bliver de til en blød, slimet masse, hvis trævler jasker en om fingrene. Du, som begiver dig ind på denne farlige kunst, mand eller kvinde, bevar dine oprindelige, bestemte konturer og lad ikke dit væsen få lov til at opløse sig i trevler! Går du sejerrig ud af denne kamp, så din kunstnerære og din private personlighed står lige højt, da skal det indrømmes dig, at kampen for denne din personligheds bevarelse har måttet være større for dig end for de fleste andre mennesker, hvis liv bæres af stille, rolige bølger hen imod den endelige havn. Eders kunstnernatur har I fået som gave, men eders personlighed er den, I har at kæmpe for.

Men I mange, *der ikke er kunstnere!* Bær over med disse, som nogle kalder begunstigede naturer, andre trækker på skuldrene ad som forkvalede mennesker! Deres glæder forstår I ikke, deres sorger endnu mindre; thi begge dele er følgerne af et liv i en drømt ideal verden, hvortil virkeligheden ikke svarer. Det er fata morgana, hvis syn henriver dem i et kort moment; forsvinder dette syn, er der intet tilbage, ingen illusion, ingen virkelighed. Schiller siger: »For den mimiske kunstner fletter efterverdenen ingen krans,« vær da ikke karrige med disse, medens de lever og virker. De er som de sommerfugle, om hvilke Jean Paul siger: »O, lad dem flage, de prædiker også.« - Misund dem ikke; selv hører de sjældent til de lykkelige, til trods for de glimrende skønne farver i fatamorganabilledet. Men de fleste af disse kunstnere ville dog indtil deres livs aften med begejstring udtale digterens ord:

260

»- Fata morgana! er du kun bedrag?
Og er mit indre syn ej heller andet? -
Men gives der dog ej et skønt bedrag?
Og er ej selve skønhed et bedrag?
Og er et skønt bedrag da ikke bedre
End det, som verden dårlig kalder sandhed?
O! Den som kun det virkelige griber,
Han er bedraget af det falske skin.
Det evige, det er det skønne billed,
Som ej har kød og blod, ej marv og ben,
Men er den tunge verdens lette tanke,
Det mørke virkeliges Idare luftsyn.«
Johan Ludvig Heiberg.]

Jeg forudser, at de, der har fulgt mine optegnelser og gennem dem set mit venskabsforhold til flere gejstlige, men især til biskop Martensen, vil tro, at det er disses og især den sidstes påvirkning i religiøs henseende, der har kastet alle disse tvivl med hensyn på udøvelsen af den dramatiske kunst ind i min sjæl. Dette er ingenlunde tilfældet. Har især den sidste udøvet nogen indflydelse herpå, da har det snarere været ved at moderere end ved at forstærke disse mine anskuelser. At det lå mig på hjerte at erfare, hvad en mand som biskop Martensen dømte om disse mine betragtninger, var imidlertid en selvfølge. Jeg bad ham derfor om at gøre sig bekendt med dem. Jeg tør tro, at den i følgende brev fra ham indeholdte udtalelse vil have betydning for mange andre end for mig.

d. 1. marts 1869. Kære veninde!

Jeg havde først besluttet at komme til Dem i eftermiddag for at takke Dem for den belæring og glæde jeg har haft af de udtalelser om skuespilkunsten, som Krieger forelæste mig af Deres manuskript. Men da jeg erfarede, at denne dag i strengere forstand skulle være en hviledag, frygtede jeg for, at en samtale muligen for meget ville anstrenge Dem. Lad mig da *foreløbigt* takke min kære veninde for meddelelsen af disse

betragtninger, der får et så stort og ejendommeligt værd derved, at de tillige er selvbetragtninger og konfessioner. De er ubetinget det første, jeg i *etisk* 261 henseende har læst eller Kørt om det her afhandlede spørgsmål, et nyt og enestående. Efter min overbevisning bør de nødvendigt udgives engang og vil have et blivende værd, ikke blot i vort fædrelands litteratur, men i al litteratur, vil ikke blot interessere, men fremkalde dyb og alvorlig eftertanke. Hos mig har de i høj grad tjent til at skærpe problemet nemlig for den individuelle etiks vedkommende. Thi fra den sociale etiks (samfundsetikkens) standpunkt har jeg aldrig betvivlet og betvivler ikke, at teatret er en nødvendighed på et vist trin af samfundets udvikling. Og ingen vil her kunne nægte dets forædlende og dannende indflydelse. Vanskelighederne rejser sig for de individers vedkommende, der som kunstnere så at sige skal ofre sig for samfundet. Og disse vanskeligheder er af Dem, navnlig for mændenes vedkommende, stillet i et så skarpt sandhedslys, at det hele spørgsmål - så forekommer det mig - får en ny og skarpere brod. Dog - jeg tør her ikke gå videre. Mine bemærkninger må jeg opsætte til en mundtlig samtale. Disse linier skulle kun udtale en foreløbig tak for de indholdsrige blade, der helt igennem bærer præg af min venindes, ikke blot rigtbegavede, men også Gud og sandheden søgende og elskende sjæl. Hans velsignelse være over Dem!

Såsnart jeg kan - min kunnen er i den senere tid betydelig indskrænket, fordi der er så meget jeg må - kommer jeg - - -

Deres inderligt hengivne
H. Martensen.

[Uden at jeg havde modtaget ovenstående brev fra biskop Martensen, efter at geheimeetatsråd Krieger havde forelæst ham disse mine betragtninger, havde jeg næppe vovet nogensinde at lade disse mine betragtninger fremtræde også til andres overvejelse. Jeg bemærker, at brevets offentliggørelse ikke sker uden udtrykkeligt samtykke af biskop Martensen.]

262

MIN SYVÅRIGE VIRKSOMHED SOM SCENEINSTRUKTRICE

Næppe havde jeg i 1864 erholdt min afsked som skuespillerinde, før etatsråd Kranold, der havde afløst Tillisch - da denne var blevet medlem af det ved Monrads afgang dannede nye ministerium -, henvendte sig til mig med anmodning om at overtage elevinstruktionen ved teatret, et tilbud, som jeg afslog. To år efter, da også Kranold trak sig tilbage, og en ny ordning af forholdene ved teaterbestyrelsen indtrådte, idet etatsråd Linde blev chef og justitsråd Berner intendant med fuldstændig myndighed på så godt som alle områder, henvendte Linde sig indtrængende til mig om at overtage sceneinstruktørposten for i et og alt at lede skuespillernes fremstilling fra scenen. Høedt havde alt tidligere træt trukket sig tilbage fra denne stilling og H. P. Holst indtaget hans plads. Den nye chef ønskede nu en ny ordning, og han og ikke få af teaterpersonalets vigtigste talenter trængte ind på mig med bønner -både skriftlige og mundtlige - om at komme det på den tid betrængte skuespil til hjælp. Jeg vaklede længe, men omsider gav jeg efter og påtog mig dette embede, som her for første gang blev lagt i en kvindes hånd.

Man vil af følgende skrivelse se, at det ikke var mig, der påtrængte mig denne stilling, men at det var stillingen, der påtrængte sig mig.

Chefen for Det kongelige Teater og Kapel.
København d. 24. april 1867.

Således som sceneinstruktørforretningerne for tiden udføres ved Det kongelige Teater, har dettes bestyrelse, med al anerkendelse af den nuværende sceneinstruktørs gode vilje og ufortrødenhed i tjenesten, og den hjælp, teatret kan have af hans æstetiske dannelse og styrke i modersmålet, dog ikke kunnet andet end føle væsentlige savn og mangler ved den måde, hvorpå han løser sin opgave, og mere og mere bliver sig nødvendigheden bevidst af overlegne og rigeligere kræfter til den kunstneriske ledelse af forestillingerne, for af hver enkelt af disse at udbringe et for Det kongelige Teater værdigt hele, såvel i udførelsen af enkelthederne og sammenspillet 263 som med hensyn til det sceniske udstyr. Denne nødvendighed fremtræder formentlig nu så meget stærkere, som det netop i øjeblikket, da spørgsmålet om ordningen af teatrets forhold, ja mulig endog om dets beståen som nationalinstitut, står på dagsordenen, gælder både om at drage kræfter til dette og at benytte hvad der alt haves således, at teatret ved sine præstationer selv kan hævde sin berettigelse til fremtidig at opretholdes som kunstanstalt i samme betydning som hidtil.

At teaterbestyrelsen, med fru etatsrådindens personlighed for øje, har følt sig hendiraget af den tanke, at de berørte savn og mangler ville mere end afhjælpes, hvis teatret turde love sig i den omtalte retning at vinde Dem for dets helligste interesse, vil næppe være Dem overraskende. Men desuagtet skulle jeg dog ikke have vovet at give denne tanke ord, når de samtaler, som jeg har nydt den ære at have med Dem om teatrets anliggender, ikke hos mig havde efterladt det indtryk, at en henvendelse til Dem om at yde teatret en uvurderlig medvirkning ville finde anklang i den kærlighed og varme, hvormed De følger teatret, og i Deres egen opfattelse af hvad der er øjeblikkets nødvendighed for denne kunstanstalt som sådan.

Under disse forskellige hensyn beder jeg fru etatsrådinden om tilladelse til at forelægge Dem det spørgsmål, om De måtte være villig til foreløbig i den førstkommende teatersæson at overtage en stilling ved Det kongelige Teater, som jeg tror nærmest at kunne betegne således:

En overordnet kunstnerisk ledelse af forestillingerne, navnlig indstuderinger og iscenesættelser af alle nye og genoptagne ældre stykker, med undtagelse af balletter og de enkelte større operaer, ved hvilke en ekstraordinær assistance, efter nærmere overenskomst, måtte i de givne tilfælde ønskes. Ved valget af repertoire tør bestyrelsen tillige forvente en værdifuld bistand i Deres rige kunstneriske erfaring og sikre blik for hvad der egner sig for en scene.

Medens det iøvrigt følger af sig selv, at den nærmere begrænsning og ordning af forholdet først kan finde sted, når fru etatsrådinden har taget Deres beslutning i anledning af det foreliggende spørgsmål, bør jeg dog, med hensyn til de almindelige betingelser for stillingen, ikke undlade allerede her at tilføje, at teatret for den kommende sæson vil kunne tilbyde Dem et honorar af 264 1000 rdl., og at teaterbestyrelsen forudsætter, at den nuværende sceneinstruktør vil findes villig til fremdeles både at udføre sin funktion, som hidtil, for alle ældre stykker, og at være til Deres medhjælp ved iscenesættelsen af alle de stykker, som falder ind under den nye stillings område.

Med disse bemærkninger tillader jeg mig at imødesee fru etatsrådindens behagelige svar.

A. Linde.

Til fru etatsrådinde J. L. Heiberg.

[Jeg finder det rimeligt, at de fleste, der har læst mine foregående udtalelser, må forundre sig over, at jeg påny ville kaste mig ind i nogen virksomhed ved teatret, selv i en stilling, hvor jeg ikke længer personlig trådte offentlig frem. Herpå vil jeg svare, at denne min vendte tilbage til en virksomhed ved teatret stod i mit stille sind som en samvittighedssag for mig, idet jeg mente roligere at kunne skue på alle forholdene og besinde mig på, om mine tidligere udtalelser, mit tidligere syn herpå ikke trængte til en stor korrektion, ja måske var et fejlsyn, der rent måtte udslettes af disse mine betragtninger, [som det dog var meningen engang at offentliggøre.] Jeg ville atter skue, veje, prøve forholdene nær ved, nu da jeg selv ikke var part i sagen, men skulle virke så at sige bag kulisserne. Jeg sagde til mig selv: »Du er jo nu blevet ældre, måske fornuftigere; din personlige forfængelighed ved din kunsts udøvelse er jo nu skrinlagt og jordet for bestandigt. Det var jo muligt, at du nu ved kun at arbejde beskedent, til held for det hele, dog blev oplyst om, at din personlige virken havde spillet en altfor stor rolle med hensyn på dine meninger og anskuelser; - prøv nu i stilhed, om dette er tilfældet.«]

Jeg kastede mig med en overordentlig alvor og ihærdighed ind i stillingen [som en samvittighedssag, jeg ønskede at få klaret. Også stod det] for mig som en stor tillokkelse ad denne beskednere vej at arbejde i digternes tjeneste og atter som tidligere være deres tjenerinde, om end i en anden form. Alle var enige om, at teatret trængte til nye kræfter, der med kærlighed ville lede indstuderingen af skuespillet; thi dette var på dette tidspunkt tilbagetrængt for operaen og balletten, og man følte, at det kun var kommet til dette punkt ved en slap indstudering af stykkerne og en ukunstnerisk iscenesættelse. Man hørte ideligt stemmer i publikum udbryde: »Man kan ikke mere se skuespillet, vi må holde os til operaen!« -og det tarvelige besøg ved forestillingerne vakte i høj grad skuespillernes misnøje. At jeg bragte nyt liv ved min virksomhed, følte ikke alene skuespillerne, men bestyrelsen og publikum, hvis interesse atter vakt, så at tilskuerne påny rigeligt strømmede til.

At min ansættelse som sceneinstruktør, det ualmindelige i, at en dame indtrådte i denne stilling, ikke ville behage dem, der håbede selv at komme i betragtning, [endsige dem, der måtte vige for mig,] vidste jeg selvfølgelig godt. At det blev indblæst mangen en ubetydelig skuespiller, at det var uværdigt for mænd at stå under og lyde en kvindes ordrer, havde jeg også forudset ville ske; men man glemte, at i de mange år, jeg havde virket som skuespillerinde, havde det [i grunden hovedsagelig] været mig, som havde haft indflydelse på stykkernes iscenesættelse, og dette havde man da ikke alene tålt, men man opfordrede mig ideligt til at træde til med min hjælp på prøverne. Man kendte altså fra gammel tid min evne i denne retning, og det var sikkerligt dette kendskab, der gjorde, at man faldt på at henvende sig til mig, [da man forgæves så sig om efter en anden. Blandt dem, der følte sig tilsidesat ved valget af mig som sceneinstruktør, var også hr. balletmester Bournonville. I en lille pjece, han udgav en del år efter, 1878, om vore teaterforhold, er hans omtale om mig derfor meget ugunstig, men han indrømmer dog i samme pjece, at der ingen andre var, der kunne udfylde pladsen end jeg. *Dette er jo altid en trøst for mig og undskylder, at jeg da ydede teatret*

de kræfter, jeg var i besiddelse af] [, men jeg kunne vel have ventet, at hr. Bournonville havde udtalt sig med større humanitet om min virksomhed, så meget mere som han jo kendte og vidste fra sin egen virksomhed som operainstruktør, hvor vanskeligt, byrdefuldt, ja umuligt det er i en sådan stilling at gøre alle tilpas; »erfaren mand plejer at være god at gæste«; jeg kan i det mindste forsikre ham, at jeg ofte havde stor medlidenhed ved at se den modstand, han af operapersonalet var udsat for, så at, om en lignende havde mødt mig, jeg da for længe siden havde trukket mig tilbage.]

Min metode som sceneinstruktør var at komme på den første prøve fuldt færdig med den hele iscenesættelse, akt for akt, scene 266 for scene, og jeg sørgede da for, at alt, dekorationerne, rekvisitterne med mere var i fuldstændig orden. Denne metode krævede et langt og besværligt arbejde forud. Men fordelene herved er først, at man som ingen anden har sat sig ind i digterværket indtil dets mindste detaljer, så at man på ethvert spørgsmål af de spillende kan give et fyldestgørende svar, og at al snakken frem og tilbage, alle gode råd, snart af en, snart af en anden, der som oftest går i modsat retning, falder bort, og derved megen tidsspilde, megen disputeren frem og tilbage spares på prøverne, da de spillende herved nødvendigt måtte føle, at ingen af dem var i den grad inde i det hele og derfor måtte underordne sig. Begynder man først at lytte til, hvad Per mener og hvad Poul ønsker, da er der ingen ende på tingen, og det hele opløser sig i kiv og spektakler. Dette sidste var jeg således fri for i de syv år, jeg ledede indstuderingen af stykkerne. Meget sjældent foreslog nogen af de spillende nogen væsentlig forandring i, hvad jeg forud havde bestemt, uagtet jeg dog ikke aldeles undgik bemærkninger af de spillende om, hvad digteren havde ment eller ikke ment, men som heldigvis var så lette at klare, at de uden vanskelighed kunne vises tilbage.

Man har udtalt, at jeg har fået at føle lige overfor personalet, at min nye stilling som sceneinstruktør var en anden end den, jeg tidligere havde indtaget som skuespillerinde. Hvad hermed menes, har jeg aldrig forstået. Min stilling overfor personalet som sceneinstruktør overgik mine dristigste forventninger. Fra den første dag, jeg indtrådte i denne stilling, sagde jeg til mig selv: »Kun under den betingelse, at jeg i dette hverv formår at hævde den fulde autoritet lige overfor bestyrelsen og skuespillerne, vil jeg blive, i modsat fald træder jeg øjeblikkeligt tilbage, thi da er jeg ikke denne stilling voksen.« Men intet øjeblik i disse syv år svigtedes jeg af nogen af parterne, og uagtet mange *udenforstående* gerne ville indsnige den mening, at jeg ikke var denne plads voksen, kom disse dog tilkort lige overfor de resultater, min iscenesættelse førte til; og jeg tager ikke i betænkning at udtale, at indstuderingen af stykkerne og prøverne på dem aldrig før eller senere er gået med større ro, alvor, orden og præcision end under mig. Ministeriet og bestyrelsen viste mig på mange måder sin anerkendelse heraf, uden at tale om at personalet, når jeg en enkelt gang på grund af det strenge arbejde bad om at blive fritaget for at have med et 267 eller andet stykke at gøre, på det bestemteste erklærede, at det hellere ville vente, så længe det skulle være, end undvære min ledelse med stykkets iscenesættelse. Det er af sådanne kendsgerninger, man skal få det sande syn på ens virksomhed; thi sligt gøres ikke af høflighed, men af interesse.

At f.eks. hr. Phister fra det første øjeblik havde set med skæve øjne til min udnævnelse, faldt af sig selv. Man tilgiver ikke letteligt den, man har fornærmet! Det hændtes derfor, da Holbergs »Maskerade« efter en del års hvile igen skulle opføres - og man indså, at så meget, der i årenes løb var forkludret og misforstået, nu burde rettes ved den nye indstudering - at Phister beklagede sig til Berner over, at jeg og ikke han skulle lede dette arbejde af den forfatter, som han nu een gang mente at kende bedst. Berner meddelte mig denne hans klage, og jeg svarede, at dersom hr. Phister ville påtage sig dette arbejde, da trådte jeg villigt tilbage. Berner meddelte nu Phister dette. Han følte sig smigret herover og lovede at tage indstuderingen i sin hånd. Men hvad sker! Efter nogen tids forløb skrev Phister til Berner, at han, alt vel betænkt, ikke turde påtage sig ansvaret for den nye indstudering, men bad Berner om endelig at anmode mig om at sætte dette stykke, som alle andre, i scene. »Vil De« - skrev han fremdeles - »meddele fru Heiberg, at *jeg i et og alt skal være villig til at gå ind på den ordning, hun finder hensigtsmæssig ved stykkets genoptagelse.*« Hele min ordning var så heldig at vinde hans fulde bifald, ligesom stykket af publikum blev modtaget med forøget glæde.

Her ligger for mig et brev af 16de november 1868, fra Berner til mig, hvori han skriver: »I går aftes, efter opførelsen af »Maskeraden«, udtalte hr. Phister til mig, uden al opfordring, i varme udtryk sin erkendelse af, hvormeget godt og fortræffeligt De udrettede, og hvor elskværdig og behagelig De stedse var i Deres optræden overfor ham og det øvrige personale.« Berner vedbliver: »Således føler jeg mig også levende overbevist om, at den dag, da De måtte beslutte Dem til at trække Dem tilbage fra Deres virksomhed, ikke blot ville blive en sorgens dag for teatret i videste forstand, men også for dets personale, hvis langt overvejende del i Dem ser en god genius, i hvis nærhed lidenskab og heftighed ikke kan komme til udbrud, og hvis nærværelse sikrer enhver den 268 omgang i ord og tone, som ethvert dannet menneske kan fordre, men som tidligere, desværre, altfor hyppigt blev tilsidesat.«

Jeg begyndte min nye virksomhed med et lidenskabeligt ønske om at tjene og værne om vor dramatiske litteratur, idet jeg helt og holdent gjorde mig til tjenerinde for dennes rette forståelse fra scenen. Mangen en ældre digters arbejder var tidligere ofte kommet så misforstået frem, at det intet under var, at den dom blev udtalt om dem, at de var *forældede*, og at den fandt sine eftersnakkere i publikum.

Hvad en rigtig indstudering af et stykke har at sige, viste resultatet af genopførelsen af Heibergs »Syvsoverdag«, som Berner trods mine betænkeligheder satte igennem. Stykket var helt faldet igennem ved

dets første forkvaklede opførelse i anledning af Christian den Ottendes kroning. Da det nu atter blev optaget (1868), og alt kom til sin ret, blev det, hvad man kalder et kassestykke, og det uagtet rollerne på få undtagelser nær havde svagere fremstillere end tidligere.

Det er min anskuelse, at når personalet er svagt, så at den egentlige skuespil kunst er fattigt repræsenteret, da skal man netop fremdrage virkelige digterværker af første rang, i stedet for små, ubetydelige arbejder, thi ved at fremstille sande digterværker - at sige når disse ledes af en kunstforstandig hånd, der kan bringe enhed i fremstillingen, så at man føler, at ikke hver enkelt vilje får lov til at brede sig på det heles bekostning, men at der er *een vilje*, der hviler over det hele - kan der frembringes en harmoni, der aldrig forfejler sin virkning. Ved harmoni kan mangelen en svaghed i fremstillingen i det enkelte skjules, og ved at give virkelige digterværker får tilskuerne dog *noget*, der kan optage deres interesse, hvor egentlig skuespilkunst mangler. Derfor lå det mig på hjerte at drage *betydelige* stykker frem, som intet teater, der holder sig selv i ære, bør savne i sit repertoire. Flere af Shakespeares, Oehlenschlägers og Holbergs uddødelige digterværker blev nu fremdraget og fulgtes af publikum med stor interesse. Men intet teater kan leve af ældre arbejder *alene*, når det rette liv i dets virksomhed skal tilvejebringes overfor det store publikum. Af og til må nye digterværker, udsprungne af tidens liv og bevægelse, fremstilles. Det betydeligste af vort ældre repertoire var i hine år så hyppigt gået over scenen, at det trængte til nogle 269 års hvile, og hvad der af de ældre arbejder endnu i lang tid kunne have frembudt interesse, dertil manglede talenter, som kunne afløse de skuespillere, der enten var døde eller havde trukket sig tilbage. Sammenligningen var farlig, og desto mere måtte man ønske at kunne opføre nye digterværker, ved hvilke en sådan sammenligning ikke frembyder sig. Der havde i de senere år været en fuldstændig stilstand i vor egen dramatiske litteratur, så det syntes, som om denne tidligere rige mark, der havde givet så frodig høst, nu lå aldeles brak. Man ventede og ventede, men ingen ny dramatisk digter lod høre fra sig. Derimod var der i broderlandet Norge opstået to betydelige digtere, Ibsen og Bjørnson, hvis arbejder scenen ikke havde gjort sig til tolk for herhjemme. Jeg virkede da til, at disse betydelige arbejder blev optaget i vort repertoire, og det faldt mig ikke ind, at det var en større forsyndelse mod vort Nationalteater at fremdrage disse nordiske arbejder end ideligt at opføre franske, engelske og tyske; ja, jeg mente, at det ligefrem var en pligt mod disse forfattere og mod publikum, at hvad der lå os så nær burde kendes og publikum selv få lejlighed til at dømme om dets digteriske værd. Allerede Bjørnsons »De nygifte«, som kom til opførelse forinden min ansættelse, havde jeg efter bestyrelsens ønske sat i scene.

Teatersæsonen 1867-68 med mig som sceneinstruktrice åbnedes dernæst med Bjørnsons »Maria Stuart« (2den september), et arbejde med store skønheder. Det interesserede mig at bringe dette arbejde for første gang på vor scene. Bjørnsons væsentlige fortrin i skildringen af Marias karakter var, efter min mening, at han heri stærkt betonede, at Marias egentlige ulykke var det væld af erotik, der gennemstrømmede hendes hele væsen, og som gjorde, at de mænd, til hvis bistand hun støttede sig i sin vanskelige stilling, aldrig så snart nærmede sig hende, før de, som skulle være hendes rådgivere, hendes medhjælpere i regeringen, hendes anførere i krigen, straks forvandlede til lidenskabelige tilbedere, der i stedet for at afvende uvejrsskyerne fra hendes hoved i deres tilbedelse forøgede dem og bragte hende i ydermere fortvivlet stilling. Hendes skønhed i forening med en sydlig letsindighed var hendes anden ulykke, der gjorde, at hun havde tilbedere i mængde, men ikke en eneste virkelig ven. Denne side af hendes livs genvordigheder har ingen digter fremstillet så klart og bestemt som Bjørnson.

270

Hvad der i dette arbejde stødte mig meget, var den mangel på ærbødighed, hvormed Kristus, Bibelen og dens ord benyttedes i stykket. At kaste Bibelen hen ad teatergulvet, ideligt at føre Kristus i munden er her stødende og bør ikke tillades. Shakespeare har aldrig gjort sig skyldig i sligt. Dette krævede jeg bestemt strøget. Bestyrelsen frygtede for Bjørnsons vrede, ifald den tillod sig dette, og kun på mit ansvar lige overfor Bjørnson gik man ind herpå. Da stykket nærmede sig sin første opførelse, kom Bjørnson til København, og jeg nægter ikke, at jeg selv frygtede for hans vrede i denne sag. Bjørnson kom straks til mig og begærede at overvære generalprøven. Jeg bad ham indstændigt om at opgive dette, thi havde han så kort før opførelsen gjort indvendinger og måske krævet alt det, jeg havde vovet at stryge, atter indført, da forudså jeg en stor alarm, hvorved den hele opførelse var blevet standset. Han føjede mig på den elskværdigste måde i ikke at overvære generalprøven, og vi skiltes fra hinanden, idet jeg sagde: »Kom til mig efter den første opførelse, da vanker der måske »blodige pander«.« Han kom, uden med et ord at omtale udeladelserne og til min glæde uden at kræve nogen som helst forandring i den hele ordening af sit arbejde. Hos publikum vandt stykket bifald, og således var alt gået efter mit ønske. [»Fallitten« kom senere til opførelse samt] Henrik Ibsens »Kongs-Emnerne«, den næst storartede tragedie, som Norden i mands minde har frembragt, så vel som »De unges forbund«. Den lykke, alle disse arbejder gjorde hos vort publikum, retfærdiggjorde min interesse for dem; men mangelen modstander af den norske muse tilgav mig aldrig at have fremskyndet opførelsen af disse digterværker på vor scene. Ibsens »Kongs-Emnerne« var måske af alle større skuespil den vanskeligste opgave at fremstille på teatret, især med de kræfter, dette var i besiddelse af, og næsten alle rollerne i dette stykke havde i og for sig krav på skuespillere af første rang. Hertil kom, at scenskiftet sætter næsten uoverstigelige vanskeligheder for teatermaleren og sceneinstruktøren, når man ikke vil ty til den forkastelige udvej, som desværre har fået indpas på alle udenlandske scener, nemlig at lade et skærmbrettæppe rulle ned, medens de vanskeligste sceneændringer foregår, og således rive en akt i

stumper og stykker og derved ideligt ophæve illusionen, idet man med dette tæppe underretter publikum om, at nu må skuespillernes arbejde afbrydes, 271 for at maskinfolkenes kan begynde under hamren og anden støj bag tæppet. Jeg regner mig det til en fortjeneste aldrig at have benyttet mig af dette ukunstneriske middel, selv ikke i »Kongs-Emnerne«, hvor utvivlsomt fristelsen var stor; men jeg udfandt, ikke uden møje, en måde at ordne alt på uden at ty til dette nødmiddel.

En akt er i ethvert virkeligt digterværk en enhed, nøje afpasset af forfatteren, og denne kan ingenlunde være tjent med, at denne enhed afbrydes midt i; og dette sker uomtvisteligt, når et fortæppe rulles ned, hvorved spændingen i handlingens gang ophæves, så at publikum bliver aldeles konfunderet i, hvilken scene der slutter akten og hvilken ikke. En sådan måde at hjælpe sig på er ukunstnerisk. Bedst var det unægteligt, om digterne ville indrette scenegangen i deres stykker uden den idelige sceneforandring; men da dette ideal af scenestillingerne så godt som aldrig opnås, så udfandt jeg en anden løsning ved vanskelige forandringer, der viste sig så brugbar, at den har holdt sig til den dag i dag på vor scene, fremfor afbrydelsen ved et fortæppe. Ved de vanskeligste forandringer lod jeg gøre fuldstændig mørkt på scenen, og under dette mørke fremsattes da den nye dekoration, og først når denne stod fuldt færdig, oplystes scenen atter. Meget var vundet herved, thi det er ikke skønt eller for illusionen heldigt at se mure, træer og andre til dekorationen nødvendige lapper, glide ned hulter til bulter fra himlen, - uden at tale om, at maskinfolkenes arme og ben ofte kommer tilskue ved slige sceneforandringer og opvækker publikums latter. Et fortæppes nedrullen afbryder handlingen, og publikum, der ikke ved, hvor længe denne afbrydelse vil vare, begynder da sin indbyrdes konversation, og ro og stilhed er afbrudt. Når derimod mørket indtræder, da spændes publikums opmærksomhed på, hvad der nu skal vise sig for øjet, når mørket atter hæves, og man bliver i illusionen. Det har desuden vist sig, at en dekoration aldrig gør større virkning, end netop når mørket afbrydes af lyset.

Med min interesse for at opføre Ibsens storartede skuespil stod jeg så godt som ene. Alle skuespillerne på hr. Emil Poulsen nær, der skulle spille bisp Nikolas, var imod opførelsen, og bestyrelsen rystede på hovedet ved tanken om, hvorvidt det ville falde i publikums smag, så der hørte stor udholdenhed, bestemt mod fra min side til ikke at opgive det hele. Udfaldet viste imidlertid, at 272 jeg havde set ret, thi stykket vandt en højst mærkelig modtagelse. Alle lod til at føle, at her blev der budt dem noget, der hørte til det ualmindelige, og mange udtalte deres glæde over at skue dette mærkelige arbejde. Da der i alle anmeldelser af stykket blev udtalt, at dette stykkes optagelse og udførelse på scenen havde været en ære for teatret, glemte nu alle skuespillerne deres tidligere stærkt kritiserende ytringer; thi om skuespillere gælder unægteligt ofte, hvad Heiberg i »En sjæl efter døden« lader en af dem udtale:

Når jeg selv til applaus i rollen kom,
Forandrede jeg ret gerne min dom.

Jeg betragtede stykkets held ligefrem som et stort slag, jeg havde vundet.

På samme måde som med »Kongs-Emnerne« havde jeg at kæmpe med uviljen mod »De unges forbund«, mod Shakespeares »Cymbeline« og andre betydelige arbejder. Det tydeligste bevis på, i hvilken grad den kunstneriske ånd på den tid var i forfald indenfor teatrets mure!

I en teaterkritik - i bladet »Dagens Nyheder« - over »Kongs-Emnerne«s opførelse (senere optaget i fortsættelsen af Overskous teaterhistorie) ankes over to steder i stykket som forfejlede ved min iscenesættelse. Ifald denne kritik ikke var blevet optaget i teaterhistorien, skulle jeg ikke dvæle ved denne kritikeres umotiverede bemærkninger; men da de nu her er gentagne, skal jeg dog med få ord imødegå dem. Den ene anke er denne, at stuen i Oslo Bispegård var mørk som en grav, hvori intet lys tændtes, skønt bispens, idet han ledes ind fra sovekammeret, straks udbryder: »Tænd flere lys!«

Denne bemærkning mod mig er ikke rigtig. *Der brændte eet lys ved bispens bedestol*, og dette ene lys var netop anbragt med stor malerisk virkning for at belyse bispens åsyn under døds kampen. Der er altså intet ivejen for, at hvor der kun brænder eet lys, der kan bispens gerne udbryde: »Tænd flere lys!« Nu står der unægteligt i bogen, at Sira Viljam siger: »Her er tændt« - men da kritikeren selv bemærker, at denne replik var ved opførelsen *strøget*, så bliver hans anke jo latterlig; når replikken er *strøget* på scenen, så behøver man jo ikke på 273 scenen at rette sig efter den. Og vil man nu vide, af hvilken grund samme lille ubetydelige replik blev *strøget*, så er her svaret: Når der var blevet tændt flere lys i stuen, da måtte, som altid sker på scenen, lamperækken være trukket op; thi intet lys virker i det store rum; det er kun ved lamperækkens hjælp, at man tror, at lysene lyser. Var dette nu sket, da havde stuen stået i fuld, klar belysning. Men nu mente jeg, og fremstilleren af bispens rolle med mig, at denne fulde belysning i høj grad ville skade den hele scenes virkning, så at det natlige, dæmoniske ville blive svækket og den hele stemning ved denne rædselsfulde scene i høj grad formindsket. Derfor blev hin lille replik *strøget*, og derfor korn ikke flere lys på scenen end det ene kunstige lys, der var anbragt på bedestolen. Jeg tør sige, at intet, som kunne komme ind under benævnelsen sjuskeri, har fundet sted under min virksomhed som sceneinstruktør. Alt var betænkt og nøje beregnet.

Den anden anke er, at jeg i slutningstableauet lod Skules lig bære ind af krigerne, i stedet for at lade liget ligge udenfor døren, som der står i bogen. Under hele min virksomhed ved iscenesættelsen af tragiske

skuespil har det fremfor alt ligget mig på hjerte at undgå, hvad der destoværre ofte var tilfældet i ældre dage i tragedien, at publikum lo, hvor det helst måtte græde, og det kunne let være blevet tilfældet her. Det er et farligt og udramatisk træk - ikke i bogen, men på scenen - at lade en hovedfigur, hvorom alle replikker drejer sig, ligge udenfor og blive tiltalt, uden at tilskuerne kan se ham. En dekoration som den, hvori stykket ender, hvor to hære kæmper, kan ikke være en kort dekoration på et par kulisser. Den må være stor og dyb, og den, der skal ligge udenfor denne, kommer altså så langt tilbage i baggrunden, at [han forsvinder for tilskuernes øjne, uden at tale om, at scenen herved trækkes op mod baggrunden, så at] de spillende nødes til at vende ryggen mod publikum, og dette kan let opvække latter, således som det alt gjorde på prøverne af selve personalet, forinden forandringen blev gjort; men denne virkning måtte for enhver pris undgås. Men dog blev Skule først båret ind, efter de bekendte replikker var udtalt: »Her ind, kong Haakon!« - »Liget ligger mig ivejen!« Altså først i det allersidste moment inden tæppet faldt, båret han ind af sine mænd. Skules lig var endnu vigtigere at få frem på scenen, efter at forfatteren på 274 min anmodning lod stykket ende med Sigrids ord til liget om »Skule Baardssøns ulydighedsgang på jorden«, i stedet for »Skule Baardssøn var Guds stedbarn på jorden«, en replik, der da aldeles bortfaldt, hvilket jeg - og flere - fandt heldigt, thi Gud har ingen stedbørn på jorden. Skriften lærer os, at han bestandigt arbejder på at frelse de fortabte og forvildede; Gud er en kærlig fader for alle, og ingen stedfader for nogen. [Kritikerens løst henkastede mening, at jeg af og til skulle have misforstået digterværkerne, får han mig vanskeligt til at tro, thi i hele mit teaterliv både som skuespillerinde og senere som leder af stykkernes indstudering har netop min evne til at forstå og opfatte disse bestemt og klart været min sikreste ros af de digtere, hvis værkers udførelse var lagt i min hånd.]

Min interesse for denne min nye virksomhed ved teatret steg år for år, og min glæde var stor over enhver vellykket fremstilling af digterværkerne, enhver vellykket fremstilling af rollerne i disse. Og dog ville jeg fornægte sandheden, dersom jeg ikke udtalte, at mangen en smerte greb mig, når fremstillingen af et digterværk, som mig syntes, fik et tarveligt liv, et tarveligt udtryk for den ånd, digterne havde lagt deri. Jeg følte da ofte de fordums kræfter i mig røre sig med en styrke, der som den unge vin truede med at sprænge sit kar, men jeg tvang disse kræfter blufærdigt og i stilhed tilbage og beholdt savnet og smerten hos mig selv [, idet jeg sagde:

»Hjerte! du bør ikke klage!
Selv naturen føler savn -.«]

Ja, jeg var ofte forundret over, hvor fast urokkelig en sådan evne kan ligge i sjælen trods år og alder, så at sjælens vinger mod ens vilje, mod ens ønske endnu ligesom løfter sig til flugt. Hvor en sådan naturkraft er nedlagt, så varm, så stærk, at ikke alderen, ikke et oprigtigt ønske om at afbryde denne virksomhed formår at døde den, der må dog vist kaldet have været berettiget. Jeg sad imidlertid ikke her under udøvelsen af mit nye hverv med sorg og tungsind, tværtimod, jeg nød i fulde drag det, endnu på denne beskednere måde at bidrage til denne kunsts forståelse, medens jeg selv personlig stod skjult bagved. Jeg glædede mig over, at jeg i kærlighed og trofasthed efter bedste evne endnu kunne være 275 noget for en kunst, jeg fra barn af havde levet og åndet for. Jeg nød med indre tilfredsstillelse at arbejde i denne sag uden lydelig ære og påskønnelse, uden at det store publikum anede arbejdets anstrengelse og vigtighed for det hele. Jeg nød i stilhed, når en eller anden lille begavelse vandt et lydeligt bifald, at jeg da kunne sige til mig selv: »Dette held, dette bifald har jeg [den væsentligste del] i - men det ved ingen, knapt den pågældende selv.« Mig syntes, at jeg på denne måde først nu arbejdede rent i kunstens interesse uden at kræve eller ønske andet end min egen bevidsthed om, at dette arbejde ikke var spildt for det hele. Når man i mange år er blevet vurderet, ofte overvurderet, da nyder man at kunne på denne måde i stilhed afbetale sin gæld, og jeg var glad og tilfreds ved på den måde at være en skjult tjernerinde i kunstens rige. Kun ét plagede mig, og det var, når jeg ligesom så mig selv gå igen på disse brædder, idet ikke få kvindelige talenter ved deres kopieren af min tidligere spillemåde, som de endnu kun huskede altfor godt, fik mig til at rødme ved denne ubehagelige genkendelse af mig selv. Al kopiering er en afskyelig ting. Thi hvad er det, der sædvanligt kopieres? Alt det ydre, det tilfældige, som hører personen til. Men alt dette ydre er så nøje og fast forenet med det indre, det åndelige, at hvor kun det halve, det uvæsentlige gribes, der står den skikkelse, som efterabes, omtrent som en udpyntet dukke med glasøjne; thi om end disse øjne kunne bevæge sig fra højre til venstre, er de dog et mærke på noget dødt og sjælløst. At se sig således erindret var en smerte, som det ikke var så let at få bugt med. Ja, man kan undertiden forfærdes, som den dobbeltgænger, der uventet ved at træde ind i sin stue ser sig selv alt sidde i sofaen. Et sådant syn skræmmes man tilbage fra, man lukker døren og går sin vej. Men hvor skulle jeg fly hen ved dette syn fra scenen? Jeg sad bunden og måtte holde det ud og lade, som om jeg ikke havde set og hørt mig selv; thi en efterligner indrømmer aldrig i verden, at han kopierer. Men på dette nær glædede og interesserede stillingen mig i høj grad. Og i denne stilling holdt jeg ud, som kun få mænd havde gjort, i syv år.

Men foruden at mine legemlige kræfter begyndte at svigte, kom nu en begivenhed til, som berørte mit indre dybt. Det kære, gamle teater skulle nedrives til grunden og en anden, ny teaterbygning 276 rejses i dets sted; disse mure, hvor alle min barndoms og ungdoms drømme var blevet til, hvor jeg havde levet så godt som mit hele liv, [hvor mit arbejde havde mødt en anerkendelse, som kun bliver få, lykkelige til del], hvor min erindring gemte så mange lyse minder, så at hver plet, hver krog havde et lille eventyr at fortælle mig, dette hus skulle nu jævnes med jorden. At være øjensvidne til dette syn gyste jeg tilbage for, og jeg

bestemte mig til at gøre en udflugt til syden og ikke vende tilbage, førend det nye teater var rejst, og det gamle kunne stå i min erindring, uforstyrret af ødelæggelsens vederstyggelighed. Jeg udbad mig da et års permission, hvilket blev mig tilstået, [idet jeg tilbød min hele gage til den, der midlertidigt skulle træde i mit sted,] og foreslog hr. Emil Poulsen, der med mere end almindelig interesse på alle prøver havde fulgt min indstudering, til at træde i mit sted. Han blev da valgt og udførte arbejdet med indsigt og iver, men opgav atter stillingen efter en sæsons forløb. Han sagde en dag til mig efter min hjemkomst: »Nej, dette kunne jeg ikke udholde i længden. Jeg har aldrig tidligere vidst, hvad nervøsitet ville sige, men i dette år har jeg for første gang gjort bekendtskab dermed.« Og sandelig, jeg forstod kun altfor godt, hvad han havde lidt under de ophævelser, skuespillerne kan gøre, fordi de ikke har gjort sig den ulejlighed at kende andet end højst deres egen rolle, og knapt den. Ja, de har endogså den dristighed uden videre at udslette eller forandre digterens ord og mening til selvvalgte, som de naivt påstår er langt bedre end hans. At ingen samvittighedsfuld sceneinstruktør kan tillade sligt, falder af sig selv. Der hører unægteligt stor tålmodighed til at modarbejde alt sligt i håb om, at modbemærkningerne bliver forstået og respekterede. Det hjælper undertiden, at disse ophævelser er så komiske og har så lidt med forståelsen af digterværket at gøre i dets helhed, at utålmodigheden forvandles til en tilbagetrængt latter, der midt i det triste kan have noget højst forfriskende. Jeg kunne give mange sådanne historier tilbedste.

Hr. E. Poulsen ophørte da atter med sin virksomhed som sceneinstruktør, og hr. H. P. Holst trådte i hans sted. Jeg havde, som sagt, søgt om et års permission, men i mit stille sind [havde jeg fast besluttet], at denne min virksomhed måtte for bestandigt ophøre. At bestyrelsen og ministeriet ikke ønskede, at jeg skulle trække 277 mig tilbage, viser følgende brev fra kultusministeriet:

Efter teaterbestyrelsens indstilling har Kirke- og Undervisnings-Ministeriet under 22de f.m. tilstået fru etatsrådinden en gratifikation af 500 rd. i erkendelsen af Deres betydning for teatrets virksomhed i sæsonen 1873-74 samt fremdeles under den forudsætning, at De agter at benytte Deres ophold i udlandet til at foretage en rejse til Paris, et bidrag til denne af 500 rd. i betragtning af den interesse, det vil have for teatret, at De på denne måde beriger Deres erfaring ved at forny Deres alt for længere tid siden indvundne kendskab til fransk skuespilkunst og teatervæsen.

Dette har jeg den fornøjelse herved at meddele fru etatsrådinden til behagelig efterretning.

A. L inde.

Fru etatsrådinde Heiberg.

Hvor smigrende nu dette tilbud end var for mig, blev jeg dog fast i min beslutning, at lade nye kræfter optage arbejdet; thi jeg indså, at med et nyt, større teater ville der udvikle sig en ny ånd, der i mange måder ville være stik imod den gamle, og mig syntes, at det var bedst, at jeg fulgte med den gamle bygning i forglemmelsens elv. Derved blev det, og jeg har i årenes løb mere og mere følt, at jeg havde valgt dette rette øjeblik til at trække mig tilbage. Men at den nye ånd skulle gå så vidt, at man efter nogle års forløb så godt som slog en streg over hele vor egen dramatiske litteratur, tragedier, lystspil, lyriske dramaer og vaudeviller, for næsten udelukkende at lade en fremmed, især fransk litteratur optage repertoiret, dette var dog ikke faldet mig ind som en mulighed, og endnu mindre som en mulighed, at publikum og pressen i lang tid ville tåle det og tie til det. De nationer er snart talte, der er så lykkelige at eje en dramatisk litteratur, men mange er de nationer, der dybt beklager ingen at have. Vi har en sådan, og burde holde den højt i ære på vort Nationalteater. [Hvilket held, at jeg itide trak mig tilbage fra den ånd, der herskede under dette nye scepter; thi jeg føler, at jeg umuligt ville have kunnet underordne mig et sådant].

To arbejder gør det mig ondt, at jeg ikke forinden min bortgang fik ordnet og sat i scene med de forandringer, der var påtænkt, thi nu vil det næppe nogensinde ske. Jeg vil her korteligt 278 og så godt som sligt lader sig gøre, nedskrive, hvori de påtænkte forandringer i disse to arbejder bestod.

Den ene er en forandring af genfærdets optræden i »Svend Dyrings hus«, hvortil jeg havde erholdt så vel digterens som komponistens samtykke, nemlig at stryge hele det lange musikalske melodrama, hvor Helvig første gang optræder i stykket, og kun lade hendes skønne ord uden afbrydelse blive ledsaget af en sitrende bevægelse af violinen med sordine på i orkestret; thi det musikalske kan her ikke ganske undværes for at forhøje det mystiske i den natlige situation; men det bør ikke brede sig, så at tankerne i fru Helvigs tale bliver vanskelige at fastholde. Og dette overnaturlige syn af den døde moders genfærd bør ikke vare for længe, når spændingen hos tilskuerne skal kunne fastholdes.

Den anden forandring er slutningsscenen i stykket, hvor Helvigs genfærd viser sig for alle personer i stykket. Forandringen her skulle bestå i, at fru Helvigs genfærd, hvor Guldborg vil rive Regisse ud med sig, skulle vise sig stående bag Ragnhilds bære, strækkende armen ud mod Guldborg, og *kun set og hørt af hende* udbryde: »Hold inde!« Guldborg, der har sluppet Regisse, står forstenet, forfærdet, synker i knæ og udbryder: »Barmhertighed!«

Helvig

(med dæmpet stemme).

»Gak hen, o kvinde!
og opfyld din pligt!«

Guldborg

(ligeledes med dæmpet stemme, til de omstående).

»Jeg øjner Guds finger! Jeg giver mit minde.«

(Hun bedækker ansigtet med sine hænder og bliver liggende på knæ.)

Hele det efterfølgende melodrama falder således bort.

(Svend Dyring forener Stig og Regisse.)

Regisse

(udbryder, idet hun omfavner Stig).

»O, moder kære! se herved!«

(de står omslynget til tæppet falder.)

279

Så snart Helvig i denne slutningsscene viser sig, bør atter de få replikker ledsages af toner og akkorder, der danner overgangen til englekoret, som nu bør synges dæmpet, helst af fire kvindestemmer, hvorunder Helvig atter forsvinder.

Digteren og komponisten var, som sagt, enige med mig om denne forandring, der i høj grad ville forøge virkningen af et af vor dramatiske litteraturs skønneste og mest værdifulde arbejder.

Det andet arbejde var Heibergs romantiske komedie »Fata Morgana«. - Året iforvejen, inden min beslutning var taget at ophøre med min virksomhed som sceneinstruktør, havde jeg formået P. Heise til at skrive en hel ny musik til »Fata Morgana«, da den tidligere, som mig syntes, ikke bar stykket, som den burde. En del forandringer og forkortelser i teksten havde Heise og jeg i forening foretaget. Ved min bortgang lå Heises musik fuldt færdig; jeg havde med stor glæde hørt ham foredrage den og følte mig overbevist om, at det skulle lykkes at fængsle publikum for dette rigtignok dristige, ejendommelige dramatiske arbejde, ifald jeg i et og alt måtte råde for dets iscenesættelse ligesom ved »Syvsoverdag«. Ved min bortgang blev Heise temmelig nedslået, idet han nu anså sit betydelige musikalske arbejde for spildt, som noget, der nu ville henligge ubenyttet; thi hvem skulle nu have interesse for med kærlighed at forsøge på at bringe det til opførelse? Jeg selv havde en følelse af, at det var et slags forræderi mod ham at gå bort, førend jeg havde haft lejlighed til at få »Fata Morgana« påny opført. Men forholdene kan pludselig stille sig således, at vi tvinges til at opgave det arbejde, der mest interesserer os. En trøst var det for mig, at Heise tog denne skuffelse roligt og smukt, idet han sagde: »Ja, ja, det kan jo ikke skade, at der ligger noget efter ens død.«

De forandringer, jeg i forening med Heise har gjort i Heibergs »Fata Morgana«, er så gennemgribende, at jeg ikke vil trætte læseren med det. Derimod har jeg tilstillet teaterbestyrelsen et eksemplar af eventyrkomedien »Fata Morgana«, hvori jeg, så godt som sligt lader sig gøre, nøjagtigt har angivet alle forandringerne; det kan nu henligge i teaterarkivet, indtil - det var jo dog muligt - engang en teaterchef og en talentfuld sceneinstruktør kunne få lyst til at prøve deres kræfter på atter at bringe stykket på scenen og lade publikum høre Heises hidtil for alle ukendte musik dertil.

280

At tilstille teatret et sådant eksemplar har jeg anset for min pligt mod den nu afdøde komponist, hvis musik næppe vil kunne forstås, uden at man tillige kender de forandringer, der er foretaget med stykket. Jeg mener hermed at afbetale lidt af min uret, idet jeg forlod min plads, forinden stykket kunne blive opført. Jeg skrev derfor nedenstående brev til teatrets nuværende chef efter Heises død 1881.* Hvor mange år dette stykke og musikken dertil, i tavshed og ukendt af alle, skal henligge, vil afhænge dels af den ånd, der er over bestyrelsen, dels af, om der kommer en talentfuld, med fantasi begavet sceneinstruktør, og dels af, om teatret er i besiddelse af skuespillertalenter, der formår at gribe og gengive figurerne i stykket. Jeg kan ikke lade være at håbe, at alle disse tre betingelser engang ville være tilstede, når jeg selv forlængst hverken vil kunne få glæde eller sorg af resultatet. Men førend teatret atter kommer i besiddelse af et talent, der kan hæve de lyriske udbrud i Clotaldos rolle op til, hvad digteren har villet, vil forsøget med stykkets genoptagelse være spildt.

*

281

REJSEN TIL UDLANDET

I foråret 1874 sagde jeg farvel til København, til venner og veninder og til den gamle teaterbygning, der om ganske kort tid skulle jævnes med jorden, så at ingen sten blev tilbage. Minderne om, hvad denne bygning i tidernes løb har huset, lod sig vel ikke så let nedrive som stenene.

Jeg rejste nu med mine tre børn til Schweiz, hvor jeg i byen Lausanne agtede at slå mig til ro i længere tid ved den yndige Genfersø. Men næppe var jeg ankommet hertil, før jeg følte mig overordentlig angrebet. Jeg tilkaldte byens bedste og mest agtede læge, mr. Cérenville, der ved at undersøge mit bryst udbød: »Men hvad har dog bevæget Dem til at forlade hjemmet og begive Dem på rejse? De er overordentlig angrebet, og mig synes, at det er min pligt at sige Dem, at der er kun lidet håb om Deres helbredelse. Ifald De derfor har dispositioner at gøre i hjemmet, da bør De ikke opsætte det.« - Jeg holdt imidlertid denne hans erklæring endnu i nogen tid hemmelig for mine venner i hjemmet og underkastede mig lægens temmelig hårde kure, der afkræftede mig mere og mere. Medens jeg nu således lå til sengs dag efter dag og tænkte på rimeligheden af min nærforestående død, var min stadige tanke børnenes stilling, når jeg var borte. Da kom en dag uventet et brev fra København, der meldte mig, at min ejendom i Rosenvænget havde fået en Liebhaber, der ønskede at købe den og bød en temmelig betydelig sum derfor. Jeg så heri et vink af forsynet til fordel for børnene og solgte mit smukke hus. Da min tilstand fremdeles vedblev at være højst betænkelig, meddelte jeg omsider mine venner i hjemmet, hvorledes sagerne stod, og hvad lægen havde ytret herom. Så snart denne meddelelse nåede København, begav min trofaste ven Krieger sig på rejse til Lausanne, hvor han ankom til stor trøst for børnene og mig. Min tilstand blev nu imidlertid lidt efter lidt bedre, og lægen sagde, at jeg burde tage op i bjergene og underkaste mig en mælkekur, som skulle bestå i at nyde mindst 4 pletter mælk om dagen. Jeg gøs ved tanken om at få dette kvantum ned; men, mærkeligt nok, var jeg umættelig, da jeg først havde begyndt denne kur i Château d'Oex, så at jeg næppe havde drukket et glas, før jeg følte attrå efter et nyt. Efter 5 ugers ophold her rejste jeg så godt som helbredt herfra.

282

Nu ville lægen ikke tillade mig opholdet i Lausanne, men beordrede mig til et mere sydligt sted. Jeg rejste da til Italien, men kunne ikke tåle klimaet i Rom og måtte atter der ligge i længere tid af romersk feber.

Medens jeg her i det dejlige Rom så såre ubejlejligt var fængslet til sengen og havde fået pålagt resignation, idet øjet måtte nøjes med at betragte det afblegede papirmønster på væggene i stedet for al den herlighed, der her findes på gallerierne og i naturen, hjalp digteren Bjørnson og hans hustru mig på den elskværdigste måde at bringe afveksling ind i mit liggende, monotone liv ved deres hyppige besøg og livlige tale om alt, hvad der bevægede tiden ude og hjemme. Som en kærlig søster stod fru Bjørnson mig bi i råd og dåd, og timerne fløj som minutter. Som en kærlig broder lyste Bjørnsons medfølelse for min tilstand ud af alt, og hvad han troede kunne opmuntre mig, udeblev ikke. Jeg var inderlig taknemmelig over deres godhed. Det æggende, lidenskabelige i Bjørnsons samtaler forøgede vel undertiden den feber, jeg led af, men det var dog en uundværlig medicin for at holde min ånd i livlig bevægelse. Således hengik herved et par måneder, og jeg følte, at jeg på denne vis kunne ligge hen i år og dag. Jeg havde imidlertid kaldet en tysk læge, der kom og gik, skrev recept på recept uden mindste virkning. Endelig sagde jeg en dag til ham: »Jeg kommer mig aldrig her.« - »Nej,« svarede han ganske lakonisk, »det eneste, som hjælper for den romerske feber, er at skifte klima.« - »Det skulle De virkelig straks sagt mig,« svarede jeg, »hvor råder De mig da til at tage hen?« - »Jeg råder Dem,« svarede han, »først at rejse en 3 å 4 uger til Salerno og derefter til Sorrent.« Altså begav jeg mig til Salerno, et uhyggeligt sted, og Bjørnsons lovede at møde mig i Sorrent. Da vi havde været nogen tid i det dejlige Sorrent, hvor orangeblomsterne fra haven duftede ind til mig på sengen, og hvor loftet i stuen var malet på italiensk vis med lette skyer på himmelblå grund, hvorfra to yndige englehoveder tittede frem, fik jeg nyt håb om igen at komme til kræfter.

Efter nogen tids ophold i Sorrent, hvor bedringen imidlertid langsomt gik frem, indfandt Bjørnsons sig til min glæde, og da han syntes, at det trak i langdrag, havde han den usigelige godhed en dag at foreslå mig at være min ledsager til Sicilien, for at jeg der 283 kunne genvinde mit helbred. Hans hustru bad mig ikke afslå hans tilbud, hun skulle nok hjælpe sig med børnene uden Bjørnson. At jeg var rørt over så megen godhed, fulgte af sig selv, men et sådant offer var det mig umuligt at modtage. Jeg blev altså, hvor jeg var, og lidt efter lidt indfandt også helbredelsen sig fuldstændigt i det paradisiske Sorrent. Men Bjørnsons godhed for mig i denne periode skal jeg altid bevare i et taknemmeligt hjerte.

Desværre afbrødes Bjørnsons og mit venskab i de senere år, da han blev en hel anden end den digternatur, jeg havde kendt. Hans hjertensgodhed og »barnetro«, som han så åbent og varmt bekendte sig til, forvandlede sig til bitter kritik og hån over, hvad der var mig helligt og dyrebart. Med sorg så jeg ham vandre ad disse nye veje. [Et venskab kan ikke vedblive at gro, når den ene sætter alt sit håb til jorden, den anden alt sit håb til himlen.]

Afstanden blev for stor imellem os.

I forsommeren 1875 ankom jeg atter til København med fornyede kræfter og levede nu fuldstændig tilbagetrukket i privatlivet med mine tre, inderligt kære børn, glad ved, at jeg endnu foruden disse havde trofaste venner og veninder, der ikke var blevet trætte af i årenes løb vedblivende at følge mig med venskab og godhed. Jeg fulgte nu i mit hjem, så godt jeg kunne, verdens store skuespil udadtil og indadtil; fulgte mit arme fædrelands tunge skæbne og bad dag og nat om, at Han, der holder roret i sin hånd, ville dreje hjulet således, at det lille Danmark engang påny kunne komme i en lykkelig, tryk og sikker havn.

Da foråret atter bebudedes ved de små, vævre, fløjtende, spættede stære, der opsøgte sig boliger i træerne og husene, medens violerne og primulaerne myldrede frem af jorden [og ligesom nysgerrige strakte hovederne opad mod de drejende og svajende, i vild glæde jublende svaler, der flyver så højt, som om de tror at kunne kigge ind ad selve himlens port,] da længtes jeg efter skovensomheden og efter al den herlighed, som vor korte sommer har at byde os. Mit landlige hus ved Sundet var jo nu solgt; jeg måtte derfor se mig om efter et sommerhjem; men dette var ikke så let at finde, thi at ligge i Tårbæk eller andetsteds nær kysten var fordærvet for mig af al den menneskepludren, der der går i svang fra morgen til aften. Men hvorhen da? Da faldt min tanke på min gamle 284 kærlighed til Norge og nordmændene, en kærlighed, der i Danmarks trængsel og krige var vokset ved erindringen om de tre helte: Rye, Schleppegrell og Helgesen, og fleres tapre færd under vor fane, tæt sluttet til vore egne tapre sønners fra 1848 og 1864. Jeg havde i sin tid fulgt dem i kampen; da Rye og Schleppegrell blev lagt på båren, fulgte mine tårer dem til graven, og de flyder endnu for dem, da jeg nedskriver disse ord til deres minde.

Ak, hvad har vi dog ikke tabt ved at skilles fra Norge! Sådanne helte som disse tre har mange brødre ved foden af de norske fjelde. Hvilket held for Danmark, at disse tre 1814 ikke ville, ikke kunne bekvemme sig til at aflægge eden til den franske kriger, der var udset til at bestige Sveriges og Norges forenede trone, men drog tilbage til Danmark, hvor de kæmpede som for deres eget fædreland. Dog, disse tre var ikke de eneste, der i adskillelsens øjeblik i hine år følte en smerte, der aldrig mildnedes. Heibergs moder har ofte fortalt mig rørende træk fra 1814, hvorledes især vore søofficerer var ude af sig selv ved adskillelsen. Hun fortalte, hvorledes flere af disse, som hørte til hendes omgangskreds, havde siddet i hendes dagligstue, opløst i tårer, sorg og forbitrelse, og hvorledes de og mange med dem aldrig forvandt denne smertelige amputation af fædrelandet. Alt dette tilsammen havde forøget min gamle kærlighed til broderlandet.

Allerede tidligere, i 1866, havde jeg anden gang besøgt Norge, efter at jeg som ung pige i 1829 havde gæstet dette land; altså efter 37 års forløb. Den unge piges gamle venner kom hende atter imøde med godhed og hengivenhed, - og jeg var glad forbavset over, i hvilken grad man i de mange år havde bevaret erindringen om mig og fulgt min virksomhed i det fjerne. Så godt som ingen ældre mand eller kvinde, med hvem jeg kom i berøring under dette mit besøg, undlod at omtale for mig, hvor levende de endnu erindrede den unge Preciosa fra hint år, og omtalte mangen en lille pudsig historie om den måde, hvorpå de unge menneskers begejstring for mig havde givet sig tilkende; historier, der var gået mig af minde, men som nu en efter en dukkede frem i min hukommelse. De norske studenter bragte mig en serenade, digtet af Bjørnstjerne Bjørnson, der blev afsunget under mit vindue. De unge, kraftige menneskers stemmer lød smukt op til mig; jeg var glad og rørt over dette tegn på deres interesse for mig, og jeg rejste atter 285 hjem, beriget med mange kære minder om mit besøg i dette skønne land.

Også 1877 og en række af de følgende år rejste jeg tilligemed mine børn til det dejlige Norge, ind sugede den friske, styrkende luft og glædede mig ved atter at se og tale med de gamle venner og de nye, jeg vandt. Under mit ophold der 1879 modtog jeg et besøg af kong Oscar den Anden, og året efter sendte han mig guldmedaljen for fortjeneste af kunst, videnskab og litteratur, en udmærkelse, som hidindtil ikke var vist nogen kvinde eller udlænding.

Jeg følte mig tilsidst som hjemme i Norge, følte de usynlige tråde, hvormed Danmark og Norge endnu trods adskillelsen er forbundet på så mange måder, og altid håbede jeg på, at det engang kunne gå i opfyldelse, hvad en gammel norsk bondekone, da vi gik sammen over en mark i glødende solnedgang, i samtalens løb sagde til mig: »Danmark og Norge har engang hørt sammen, og dette kan jo blive tilfældet påny, - når tiden kommer.«

BOGEN OM HEIBERGS FORÆLDRE

Mine sommerophold i Norge var mig også til stor nytte i en sag, som længe havde ligget mig på hjerte. Som jeg har fortalt, havde min husbond året før sin død brændt størstedelen af sine brevskeber og papirer, fordi han ikke ønskede, de skulle falde i fremmede hænder. Kun alt, hvad der omhandlede skilsmissemellem

hans forældre, havde han sparet. Denne hele korrespondance så jeg nu her for første gang efter hans død. At ikke også denne var blevet ofret til luerne, syntes mig at tyde på, at hans mening hermed måtte være, at denne hele sag hørte historien til og måtte engang offentliggøres, og at han derfor ikke havde ret til at tilintetgøre så vigtige bidrag til denne sags forståelse. Ofte prøvede jeg efter hans død på at gennemlæse alle disse breve mellem P. A. Heiberg og hans fraskilte hustru. Men breve, der er flere menneskealdre gamle, er ikke lette at komme igennem. Blækket var stærkt afbleget, flere uden dato og årstal, så jeg næsten opgav at hitte rede i alt dette. Alligevel lå det bestandigt i min tanke, at jeg burde gøre mig bekendt med dem, især da det i årenes løb faldt mig ind, om ikke det kunne siges at være min pligt at benytte dem til underretning

286

også for andre om, hvorledes det egentlig hang sammen med denne tragedie, som verden for længe siden havde udtalt sin dom over uden at have tråden til dens forståelse. Da besluttede jeg endelig 1880, altså 20 år efter at disse papirer var blevet min ejendom, under et ophold i Norge ved badestedet Sandefjord, ganske at lade mig optage af læsningen og om muligt af forståelsen af den hele begivenhed, [der i sin tid havde vakt så megen opmærksomhed, og som var blevet så skarpt bedømt af det store publikum.] Jeg stolede på, at jeg ved det glimrende sollys om sommeren i Norge omsider skulle komme igennem den vidtløftige læsning. Vi havde fået en hyggelig bolig tilleje i Sandefjord. En smuk lille blomsterhave hørte hertil, og midt i den opad et fjeld var anbragt et stort lysthus, forpuppet mellem høje graner, med græsbenke indeni, helt bedækket af fyr og grangrene. I dette venlige, af granlugt fyldte lysthus sad jeg nu det meste af dagen ene, kun med småfuglene hoppende og pippende rundt omkring mig, fordybende mig i de mange, mig hidtil ubekendte breve af mennesker, der var blevet mine nære slægtninge. Jeg betoges nu mere og mere af dette højst interessante arbejde, og under læsningen gik det op for mig, at der her var et ved et litterært testament betroet hverv, som jeg burde fyldestgøre, så godt jeg formåede. Jeg så, at uagtet de vidtløftige udtalelser denne sag angående, som disse breve indeholdt, trængte de dog til mange kommentarer, som ingen uden jeg formåede at give. Jeg sagde til mig selv: Når man nærmer sig de 70 år, da haster det. Da jeg efter tre måneders forløb atter sad i København, var jeg ganske optaget af at ordne og oplyse de efterladte brevskeber ved hjælp af alt, hvad jeg i det lange samliv med min svigermoder havde erfaret om denne sag. I vinteren 80-81 fuldendte jeg dette arbejde og tænkte: Lad det nu ligge ganske roligt, til også jeg - den sidste af os tre - er død, da kan det jo udgives, ifald man finder det en udgivelse værd, og det hele manuskript lå nu i nogen tid ganske roligt i mit skab. En eftermiddag - ganske tilfældigt - aflagde skolebestyrer Adam Hauch mig et besøg. Vi kom i tale om gamle tider. Jeg fortalte et og andet om min svigermoder og vort samliv samt om den brevveksling, jeg var ejer af. Han udbrød da: »Fru Heiberg, De bør skrive Deres levned og offentliggøre disse breve.« Jeg smilte indvendigt ved disse ord, thi mit levned lå alt dengang færdigt hos mig og bogen om 287

Thomasine Gyllembourg og P. A. Heiberg ligeledes. »Ak!« svarede jeg, »selv om dette var mig muligt, hvad så? Uden hjælp ville det dog være mig umuligt at få det udgivet; at læse korrektur o.s.v. ligger ikke for mig. Vel har jeg hengivne venner, der troligt ville stå mig bi, ifald jeg ønskede det, men jeg synes ikke, at jeg med en god samvittighed kunne bebyrde nogen af dem med et så vidtløftigt arbejde.« Da udbrød han på en måde, som jeg så ikke var tom artighed: »Betro mig dette arbejde, ifald De tror, at jeg formår at udføre det til Deres tilfredshed, og jeg beder Dem tro mig, at det intet offer ville være for mig, men en stor glæde.« Et par af mine fortroligste venner havde alt tidligere læst mit manuskript om P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourgs skilsmissehistorie og havde udtalt deres tilfredshed med det. Den tanke gik da som et lyn igennem mig: skulle du benytte dig af dette tilbud? Jeg sagde da til Hauch: »Om mit levned er her ikke tale, men for et andet arbejde kunne jeg fristes til at modtage Deres gode tilbud.« Jeg hentede nu manuskriptet og sagde: »Læs dette og sig mig, om De tror, at det kan have interesse for andre end mig.« Efter utrolig kort tids forløb svarede den varme og fantasirige Hauch mig, at han med overordentlig interesse havde læst mit manuskript og bad mig, ikke at opsætte at udgive bogen. Et par af mine venner forenede deres opfordring med Hauchs, og udgivelsen blev besluttet. Bogen udkom den 16de november 1882, P. A. Heibergs fødselsdag. Jeg havde ofte tænkt under trykningen: dette er virkelig et vovestykke; hvem interesserer sig i vor nye, bevægede tid for disse gamle, længst afdøde mennesker? Des større var min forundring, ja forbavselse, da bogen blev revet bort og udkom i ganske kort tid i tre store oplag. Breve strømmede dagligt ind til mig fra Norge og Sverige som fra Danmark, ja selv fra Amerika; alle vidnede om den varmeste interesse for bogens indhold. Så godt som alle blades anmeldelser udtalte deres anerkendelse af bogens betydning for vor litteratur. Lidt efter lidt dannede sig forskellige meninger om, hvorvidt det var ret af mig at betro det store publikum disse intime forhold. Man glemte, at de alle var, længst forinden bogen udkom, åbenbare kendsgerninger for alle, der i det hele taget interesserer sig for litterære personligheder. Det var kun motiverne, det undskyldende ved den hele katastrofe, man her blev indviet i, motiver, så menneskelige, så aldeles grebet ud af livet, at det voksne 288 menneske ikke er til, der ikke har mødt enten i livet selv eller i bøger slige tragedier. Nogle fandt, at jeg havde været partisk for Heibergs moder imod hans fader. Denne beskyldning tog jeg mig ikke nær, thi jeg ved bedst, i hvilken grad det under arbejdet lå mig på hjerte, ikke uden nødvendighed at ytre noget, der kunne kaste et ufordelagtigt lys på Heibergs fader, men at tie med, hvad der fjernede hans hustru fra ham, lod sig jo ikke gøre, ifald hendes så vel som hans karakter skulle stå klart, tydeligt og bestemt for læseren. At den påstand, at P. A. Heiberg ved disse meddelelser var forurettet, er ugrundet, viste sig jo desuden i et bestemt faktum. P. A. Heibergs minde var så godt som uddød. I mange år var hans navn næppe nævnt i vor litteratur, hans værker var aldeles ude af læsekredsen. Hvoraf kom det da, at han efter denne bogs udgivelse hævede sig stærkt i den almindelige interesse? At han efter denne bog fik nye venner, der beundrede hans karakterfasthed, hans resignation i ulykken, hans fædrelandskærlighed?

Det er, synes mig, ikke ubeskedent at sige, at han ved denne bogs udgivelse formeligt er levet op igen i den offentlige bevidsthed som en betydelig dansk mand, nationen ikke behøver at skamme sig over at tælle imellem sine mærkelige personligheder. Ja, han steg i den grad i den offentlige mening, at man året efter genoptrykte et udvalg af hans litterære arbejder.

Det er vanskeligt for den menneskelige dom at være retfærdig. I en konflikt som den mellem disse to mærkelige personligheder går det ikke an at sige: *Han har ret, hun har uret*, eller hun har ret, han *uret*. Det sande er: skyld på begge sider, men også undskyldning på begge sider. Hvorfor vil verden være strengere imod disse to, end de indbyrdes var mod hinanden? Læs hans sidste brev til hende og hendes sidste brev til ham i bogen, da vil man se, at de menneskeligt og forsonende tillægger sig selv, hver især, part i brøden. Se, dette er sandheden, tilstået af to noble gemytter uden al lidenskabelighed, al eksaltation. De har sagt sig dette selv, forinden den endelige dom bliver fældet over dem. Lad os andre da følge deres eksempel.

289

MIN 70-ÅRIGE FØDELS DAG

»At sige verden ret farvel
I livets gry og livets kvæld
Er lige tungt at nemme.«

Få dage efter at jeg den 16de november 1882 udgav min bog om P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg, fyldte jeg den 22de november mit 70de år. Jeg skulle nu altså være en gammel matrone, så vanskeligt det end faldt mig at tænke og at føle dette, thi blodet flød endnu varmt i mine årer. Min ryg var ikke bøjet, min gang var endnu let, mine øjne stærke, min hørelse usvækket, mine åndelige evner endnu modtagelige for alt, hvad der bevægede sig så vel i samtiden som i min snævrere kreds. Under disse omstændigheder er det helt vanskeligt at føle sig i oldingealderen udadtil - men indadtil, ja det er en helt anden sag. Sørgeligt ville det være, om ikke alderen bragte os goder, vi på ingen måde ville undvære. Vore lidenskaber, vor ærgerrighed, vor forfængelighed er afblegede, og vi begærer mindre og mindre for os selv; kun fædrelandets, vore venners, vore børns skæbne sætter endnu vore forhåbninger i stærk bevægelse. Har ungdommen sine kampe, da ved I ældre, at alderdommen har sine, idet man gerne vil ende så færdig som muligt for at kunne indgå til et højere liv og aflægge alle de slagter, der endnu hænger ved os. Men ak, kampen er hård og udbyttet ofte ringe. Det er ikke så let at blive gammel, især når blodet endnu er varmt. Den norske digter Welhaven sagde ofte i sine sidste tunge, lidelsesfulde år: »Ak, hvem der, inden enden kommer, kunne blive en blid mand!« Hvor ofte har ikke også jeg udtalt dette ønske! Hvor ofte har jeg kæmpet for i stilhed og tålmodighed at vente min tid ud! De få, der endnu følger en på vejen, bliver færre og færre dag for dag. Hvert år binder man krans til den trange, sidste bolig, der skal indeslutte en kær ven eller veninde, og ideligt siges der: Farvel! Farvel! Færdselen om en tager af, og man forundres over endnu at stå der, forundres over at være blevet så gammel, thi »es brauset noch immer« i sjælens dyb. Man kan endnu sværme, ikke for en friseret herre, men ved tanken om den evige skønhed. Jeg drømmer endnu ofte, at jeg er ung, glædestrålende, fjerlet. Jeg vågner da op så glad. Ak, om det var 290 en opvågning i det land, hvor der er sandhed, skønhed, harmoni! Men endnu er vi på rejsen, og vi ved ikke, hvad dag vi lander. Man hører ofte sige: Det bedste ved at rejse er at komme hjem. Ja, hjem til sine ønskers mål, sine længsels paradis. Hvor har jeg dog fra min tidligste barndom længtes efter dette hjem. Ak ja! jeg gør biskop Mynsters ord i hans livs meddelelser til mine, når han siger: »Jeg ved ikke, hvad der gyder nogle dråber malurt i ethvert af vore glædesbægere, en længsel, som alle dette livs goder ikke kan tilfredsstille.« Han erklærer, at han aldrig var blevet fortrolig med livet; det havde altid haft noget fremmed for ham, og der havde været en hjemve i ham, som stundede hen til bedre kyster. En gammels tanker bør vel især dreje sig om de ord: »Kom ihu, at du snart skal dø!« Og hvilken ældres tanker tvinges ikke ind herpå? Men idet vi atter og atter tænker denne tanke i frygt og bæven, tvinges tillige tanken hen på det spørgsmål til os selv: Lever du et sådant liv, at din død kan blive et nyt liv? Snart håber vi dette, snart bøjer vi hovedet i ydmyghed og siger: Jeg har intet at støtte mig til undtagen nåden.

Min alderdom er nu stille og uden hårde tryk. Gud og mennesker har været gode imod mig. Jeg har ikke i de sildige år levet ensom og forladt. Trofaste venner hjalp mig og delte mine glæder og sorger; hjalp mig, hvor det stod i deres magt. De tre børn, Gud sendte til mig ensomme, har udgjort min glæde og opmuntring og bidraget til, at jeg ikke visnede hen. Ak, mine tre søde børn, hvor ofte har ikke deres latter, deres kærlighed holdt mit sind oppe og gjort mig modtagelig for sollyset her i denne verden. Hvor ofte har jeg ikke takket Gud for, at han sendte mig dem. Jeg ved, at når jeg længst er borte, vil deres tanker ofte dvæle ved vort lykkelige samliv og savne den plejemoder, hvis glæde de var.

Jeg havde helst ønsket, at min 70årige fødselsdag skulle gå hen i stilhed, og jeg havde derfor ikke omtalt dagen for nogen, i den sikre tro, at den også ville være glemt af andre, og i mit hjem var ingen særlig fest beredt; vel havde en af mine døtre dagen iforvejen hørt nogle ubestemte rygter om, at flere af teatrets personale ville aflægge mig et besøg, men jeg tænkte ikke videre derpå. Jeg blev derfor højst forundret, da jeg i den tidlige morgen blev vækket af kærlige breve og blomster fra mange venner, ja selv fra halvglemte bekendte. Opad formiddagen kom en deputation af seks af 291 de ældste kunstnere fra Det kongelige Teater og bragte mig i personalets navn en brosche af guld i form af en laurbærgren, der [samlede sig om et smukt udført maskehoved. På båndet stod indgravet ordene: Fra Det kgl. Teaters personale d. 22. november 1882]. Nålen lå på en overmåde smuk pude, helt overbestrøet med levende blomster. Ved gavens overlevering trådte [hr. skuespiller Ferslev] frem og holdt følgende tale:

»Vi kommer fru etatsrådinde, for på det kongelige teaterpersonales vegne, at bringe Dem vore hjerteligste lykønskninger i anledning af Deres fødselsdag.

Personalet har tillige følt en levende trang til at benytte denne lejlighed, til at udtale for Dem vor inderlige tak og vor dybeste anerkendelse, for alt hvad De ved Deres geni, ved Deres eminente begavelse som scenisk kunstnerinde, - ved Deres udmærkede ledelse af sceneinstruktionen og Deres hele kunstneriske virksomhed -har voret til hæder og ære og til at kaste glans over den stand, den scene og den kunst, som også vi har viet vore kræfter, og som også vi elsker af vort hele hjerte. - Vi føler tilfulde at det skyldes de store navne vort teaters historie har at opvise, at den dramatiske kunst indtager en så høj plads i vort folks åndelige interesser, og at det anses for en æret og agtet stilling i samfundet at være medlem af Det kongelige Teater.

Vi ville hertil endnu gerne føje en tak af en mere privat natur, men ikke mindre varmt følt, - en tak fru etatsrådinde, fordi De - medens De færdedes blandt os - altid optrådte som den elskværdigste og velvilligste kollega, - altid beredvillig til at råde og vejlede, til at opmuntre og støtte enhver ærlig stræben, der havde sandhed og skønhed i kunsten til formål.

Det er således - som vi her kun meget ufuldkomment har formået at fremstille det - at mindet om Dem fru etatsrådinde lever den dag i dag blandt Det kongelige Teaters personale, og således vil det sikkert vedblive at gå i arv fra generation til generation, så længe der er dansk skuespilkunst og kunstnere, som ærer og agter og med stolthed ser op til den danske scenes store traditioner og minder, blandt hvilke navnet Johanne Luise Heiberg altid vil indtage en fremragende plads.

Det er som et udtryk for disse følelser, at personalet beder Dem 292 om at ville modtage denne krans, som et beskedent vidnesbyrd om vor dybeste højagtelse og taknemmelighed.«

Hvad der mest glædede mig i denne henvendelse til mig, var udtalelsen om min daglige private færden ved teatret i de mange år, jeg der havde levet og virket. Jeg fik altså her et vidnesbyrd, efter så mange års forløb, der bekræfter, hvad mine modstandere tidligere gerne ville have benægtet.

Senere på formiddagen kom en deputation fra de danske studenter. Atter her holdtes en tale til mig, fuld af varme og anerkendelse, om betydningen af min virksomhed i de mange år ved vort teater.

Det var nu 40 år siden, at de danske studenter efter opførelsen af »Dina« 1842 bragte mig en hilsen. Hin aften, da de røde fakler flammede mod den stjerneklare himmel, medens de mange friske mandsstemmer lød op til mig, bårne af H. Hertz's skønne digt, hin aften har altid stået i min erindring som et af mine skønneste minder. Hvor mange år jeg vil komme til at mindes denne formiddag, ved kun Han, der råder over liv og død. Men et ved jeg, at de danske studenters godhed imod mig 1842 og de danske studenters godhed imod mig 1882 skal blive bevaret hos mig i et taknemmeligt hjerte. De unge studenterskarer har jeg altid betragtet med den varmeste sympati. Man har blandt dem en følelse af det unge liv i alle sine forgreninger, som mig synes kun kan sammenlignes med den følelse, man har om foråret, når alt det nye i naturen pibler frem fra alle kanter for at blomstre og udvikle sig til liv og glæde. Det er forhåbningernes tid. Således med disse unge mennesker, hvis navne endnu ikke er indskrevet i det offentlige livs gerning. De kommer fra de mange spredte hjem. Hvor mange forventninger er ikke knyttet til dem for forældrene, for videnskaben, for fædrelandet. De er ligesom den frodige underskov, der blomstrer op til trøst for en fremtid, når de gamle træer må fældes. De er fædrelandets håb. Hvem ved, hvilke åndelige begavelser der her kunne skjule sig uden endnu at være kendt af verden. Mænd som Mynster, Grundtvig, Ørstederne, Oehlenschläger, Baggesen, Heiberg, Madvig, Martensen, Monrad*, alle disse var også engang * 293 unge studenter, som den store sædemand strøede i den frodige jordbund. De voksede op til ære for fædrelandet og forkyndte verden udenom os, at det lille Danmark husede ånder, der var jævnbyrdige med dem, den selv var stolt af. Men hvem vidste, hvem anede, da de som unge blandedes i flokken, deres fremtidsbetydning for os alle. Se, derfor røres jeg altid ved at se en sådan studenterskare og tænker: hvilke kræfter ligger endnu skjult i dette åndelige samfund? Hvem af disse unge skal vokse op til at forøge de store træers tal i skoven? [Og derfor greb mig en dyb bedrøvelse, når jeg hørte, at snart den ene, snart den anden af disse unge var smittet af tidens vantro og rå realisme; da sørgede jeg herover som over en søns, en broders forvildelse og tænkte: Atter en tabt for fremtiden! En græsk vismand har sagt: »Det er snarere muligt at bygge en stat i luften end

at grunde en stat uden religion,« og historien har i tidernes løb vist, at disse ord er sande.]

Også indfandt sig hin formiddag kabinetssekretæren, sendt fra H. M. Kongen med underretning om, at Hans Majestæt havde skænket mig fortjenstmedaljen i guld.

Så megen ære og godhed vistes mig altså endnu i min alderdom. Ak, vi mennesker er nogle underlige væsener. Jeg troede så vist, at al forfængelighed, al ærgerrighed var svækket og afbleget, alle fremtidsforhåbninger her på jorden strøget for bestandigt, og dog - og dog kunne jeg ikke andet hin formiddag end glæde mig over det ekko fra fortiden, som her kom mig så varmt imøde. Ja, jeg var glad, meget glad!

Og dog følte jeg også på hin dag et stik i mit hjerte, der tvang et dybt suk frem. Blandt de mange, der hilste på mig, var også min mangeårige, trofaste ven, biskop Martensen. Da han rakte mig hånden og, idet han omfavnedes mig, udbrød: »Gud velsigne Dem!« brast den ellers kraftige mand i gråd. Jeg studsede, thi det lå ikke for ham således at lade sig overvælde af sin følelse. Jeg så heri et tegn på, at han var mærket ligesom de store gamle træer i skoven til snart at skulle vige for de yngre skud ved hans fod. Jeg gøs ved tanken om dette nye tab i den snævrere vennekreds, der alt i årenes løb var formindsket til så få. Min følelse bedrog mig desværre ikke. Inden kort tid ophørte han med at prædike i kirken og forlod ikke mere sit hjem. Snart blev han sengeliggende, og jeg besøgte ham ofte. Legemet svaghet kunne dog ikke kue den stærke ånd.

294

Uforglemmelige er for mig de samtaler, som jeg her havde med ham. Men svagere og svagere så jeg vel, at legemet viste sig. »Jeg ønsker,« sagde han en gang, »at gå ud sorn et lys for atter at tændes.« Han var aldeles rørende i denne tilstand, fuld af taknemmelighed mod Gud og menneskene. Kom man, lød ideligt fra hans læber: »Tak! Tak, at De kommer!« Hans hustru fortalte mig, at selv folk, han ellers ikke brød sig om, modtog han nu med glæde. En helligdags formiddag kom jeg til ham, medens kirkeklokkerne ringede i Fruetårn. »Hør, hvor dejligt!« sagde han. »Jeg ligger her i stille andagt og glæder inig ved klokkeklangen.« Midt i denne stille, milde, man kan gerne sige glade stemning, lå han og takkede Gud for al den velsignelse, Han havde forundt ham i livet. I disse timer ved hans dødsleje samtalede vi også om den nyere tids vantrø [og rationalisme, der virkede kuende på så mange som og på mig; thi at gøre naturen til sin Gud er dog en forfærdelig tanke. I sorgen, i de mange sjælelige smerter, hvad har naturen under sådanne tilstande at sige os? Altid har jeg trængt til bønnen; men knæle og bede til klippestene, til skyer, til de dunkle skove, til stormen og dyreverdenen, det lod sig for mig ikke gøre; thi alt dette går sin vante gang og lader mig ene med mine sorger, mine forhåbninger. Denne logiske kløgt, ak, den tager alt fra os, hvortil et alvorligt gemyt klynger sig, uden at give os det mindste i stedet.] Man har en lille fugl, hvis sangtoner man har oversat i ord, der lyder således: »Slid din tid! Slid din tid!« Det er alt, hvad denne visdom har at byde os. Slid din tid uden håb, uden udsigt til en fremtid, der kan løse og udvikle alle de evner, alle de hernede begyndende spirer i vor sjæl, der ikke her er kommet til fuld udvikling. Det er, ligesom om man om efteråret ville kappe alle toppene af træer og buske, hvori foråret alt ligger færdigt i knopperne, og således døde ethvert fremtidshåb. Hvem kunne da glæde sig til en ny sommer? I de nye spirer, fremtiden skal udfolde, deri ligger håbet og længslen efter det nye liv, som giver det nærværende fylde. Alt, som mangler en baggrund, er fladt, og hele denne livsbetragtning uden håb, uden tro står for mig som de kinesiske billeder, hvis farver vel kan blænde og stikke i øjnene, men som ingen sol, intet perspektiv bringer liv i. Den djævelske veltalenhed rokker vel ikke vor tro, men det foruroliger os dog, når ellers kloge mænd ville bevise os, at det er barnagtigt at tro på, at der gives en 295 udødelighed for os mennesker. Når jeg bedrøvet udtalte min sorg herover for Martensen, sagde han: »Alt dette lader jeg ligge bag mig og har intet hermed at gøre. Jeg holder mig til Kristi ord, og han har sagt efter sin opstandelse: »Jeg lever, og I skulle leve.«« Mildt og sagtmodigt sagde han alt dette. Alle vi, der elskede ham, glædede os over den fredens ånd, der var udbredt over hans hele væsen, og priste ham lykkelig ved således at skilles fra sit virksomme liv, glædede os over, at han stille og salig skulle slumre ind. Medens han således lå hen, udkom 2den og 3die del af hans levned. Man modtog bogen med beundring og glæde og forbavsedes over den kraft, den ungdom, der lyste ud af hver linie. Men pris ingen lykkelig, før legemet er sænket i graven. Lad det da storme og bruse over vore ben, når ånden er på vej til et bedre hjem. Men at slukkes stille som et lys blev ham ikke forundt, thi ved de anskuelse, han i slutningen af sit levned udtalte om sprogsagens ordning i Slesvig efter vor første krig, vaktet der i høj grad anstød. Hvad han her ytrede om vor formentlige uret i sagen, bedrøvede hans venner og gjorde hans uvenner rasende. En storm i pressen rejste sig nu mod den døende mand, og man krævede, at han offentligt skulle tage sine ord tilbage. Under dette stormløb på ham viste hans faste karakter sig påny i al sin mandige kraft. »Ikke et ord tager jeg tilbage,« sagde han en dag til mig. »Jeg har i mange år betænkt denne sag, og altid har det ligget mig på hjerte ikke at gå bort, før disse mine anskuelse blev udtalt klart og bestemt. Nu står de der og skal blive stående.« En dag sagde han til sin hustru: »Jeg ofrer denne storm imod mig næppe en tanke; jeg går nu hen til et sted, hvor jeg har ganske andre ting at aflægge regnskab for, end for hvad jeg har sagt om den ulykkelige, forfejlede politik fra hine år.« Men uagtet han vist fuldt ud mente, hvad han her ytrede, var hans milde, barnlige sind, som i det sidste år i så høj grad havde båret ham over tanken om døden, dog forrykket [og en vis lidenskabelighed trådt i stedet.] Om sagen selv tør og vil jeg ikke her dømme, men vist er det, at [man overmåde hensynsløst stødte spydene i den døende løves hjerte, og mangt et ord i pressen] burde man have undset sig ved at udtale lige overfor en mand, som i kirken så vel som i litteraturen havde

udfoldet en virksomhed, hans fædreland med rette var stolt af. Martensen blev ved sit, hans modstandere ved deres, indtil hans 296 kraftige sjæl slap legemet. Fra dette øjeblik tav alle som på et givet signal, og med dyb ærefrygt og ærbødighed sænkedes hans lig i graven. En sådan kirkens mand får Danmark ikke så snart igen, og digterens ord i den skønne afskedssang ved hans bære var sande: »Dommerstolen stod nu ledig i kirken.«

Kun få forstår det at blive gammel, at dø som Martensen. Da han følte, at den alvorlige gæst nærmede sig, var han beredt, og han døde i stilhed, i ydmyghed og i glad forhåbningsfuld tro. Han var nu færdig til bortrejsen, og hans liv var sluttet.

Så lad da nu også mig slutte; det er på tide. Meget har jeg meddelt i disse mine erindringer, måske altfor meget, men hvor åbenhjertig man end er i sine meddelelser, der bliver dog altid hos ethvert alvorligt menneske en hemmelig historie imellem Gud og ens hjerte, der ikke lader sig meddele.

Så gå da nu ud i verden, alle I tanker, anskuelser, domme, som jeg her har udtalt. Glæd nogle, forarg andre. Men enten I modtages med behag eller med mishag, ét håber jeg, at man vil finde, at her har et menneske talt, der har stræbt efter sandheden, der ærlig har lidt og stridt for at udvikle de evner, et nådigt forsyn betroede hende. Mit håb er, at der engang vil kunne siges til mig: »Du var tro med det lidet, dig skal gives mere.«

297

Personregister

Johan Ludvig Heibergs navn samt navnene på fru Heibergs forældre og søskende er, bortset fra Anton Påtges', udeladt

Aagesen, M. (1791-1858), dispachør. II 77, 78.

Aarestrup, Emil (1800-1856), forfatter. I 308, 309.

Adler, J. G. (1784-1852), kabinetssekretær, medl. af Det kgl. Teaters direktion 1838-49. I 319,320,369, II 25.

Andersen, Birgith Elisabeth, f. Olsen (1791-1875), skuespillerinde, g. 1815 m. kapelmusikus C. H. A. I 144, 222.

Andersen, H. C. (1805-75), forfatter. I 9, 10, 12, 13, 16, 262, 317, 318, 324, 326, 332, 333, 334, 335, 336, II 96, 105, 132, III 135.

Andersen Nexø, Martin (1869-1954), forfatter. I 16.

Andræ, C. C. G. (1812-93), officer, matematiker, minister. I 230, 231, 248, 281, 283, 284, 295, 322, 323, 355, II 48, 236, III 28, IV 183, 185.

Ane, "gamle Ane", kone i Hellebæk, formentlig Anne Sophie Olsen (f. ca. 1783), g. m. skomager Ole Olsen (f. ca. 1785) II 196-212, 219, 220.

Arentzen, Kr. A. E. (1823-99), skolemand, forfatter, litteraturhistoriker. III 253.

Arndt, E. M. (1769-1860), tysk forfatter, professor i Bonn. II 176, 177.

Arnesen, A. L. (1808-60), kammerråd, forfatter. III 20, 21.

Astrup, Mette Marie (1760-1834), skuespillerinde. I 222.

Atterbom, P. D. A. (1790-1855), svensk forfatter. IV 172.

Baggesen, F. L August (1795-1865), officer, forfatter. I 232.

Baggesen, Jens (1764-1826), forfatter. I 181, 182, 183, 372, II 96, 218, 219, III 239, 253, V 292.

Bang, Marie Caroline, f. Friberg (1803-1875), g. 1824 m. juristen P. G. B. II 233.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Bang, Oluf (Ole) L (1788-1877), læge. II 35, III 130.

Bang, P. G. (1797-1861), jurist, minister. II 233, III 106, 120, 146, 189, IV 102, 115.

Bardon, (Pardon) Peter, køben havnsk original. III 164.

Beaumarchais, P. A. C. de (1732- 99), fransk forfatter. IV 92.

Bellini, V. (1801-35), italiensk komponist. II 33.

Bellman, C. M. (1740-95), svensk forfatter og komponist. I 209, 210, 214, 215, 216, 248, II 158, III 103.

Benedictsen, Anna Maria, g. Meyer (1835-74), skuespillerinde. III 195, 197.

Berggreen, A. P. (1801-80), komponist. II 92, 139.

Bergnehr, Leocadie (1826-1919), operasangerinde, g. 1. g. m. lysestøber C. E. Fossum, 2. g. m. syngemester C. L. Gerlach. III 65, 298 66, 150, 183.

Berling, Carl (1812-71), bogtrykker, avisudgiver, kammerherre. IV 140.

Berner, F. J. G. (1823-1914), teaterembedsmand. III 21, IV 19, 20, 21, 116, 122, 123, 262, 267, 268.

Beskow, Bernhard v. (1796-1869), svensk hofmarskal, forfatter. III 103, 104, 105.

Beskow, Magdalene, f. Wåhlberg (1790-1873), g. m. baron B. v. B. III 103.

Beyer, Sille (1803-61), forfatterinde. I 14, 326, 331, II 191, 224, III 23, 64, IV 93, 121.

Bille, C. St. A. (1828-98), redaktør, embedsmand, politiker. III 146, 182, 183, 203, 207, 231, IV 68, 69.

Bissen, H. V. (1798-1868), billedhugger. IV 182, 183.

Bjørnson, Bjørnstjerne (1832-1910), norsk forfatter. I 13, III 235, IV 269, 270, 282, 283, 284.

Bjørnson, Karoline, f. Reimers (1835-1934), g. 1858 m. Bjørnstjerne B. IV 282, 283.

Blicher, St. St. (1782-1848), forfatter. III 24.

Blixen, Karen (1885-1962), forfatterinde. I 10.

Blixen-Finecke, C. F., baron (1822-73), minister. IV 140.

Boieldieu, F. A. (1775-1834), fransk komponist. I 396.

Bojesen, Ernst F. C. (1803-64), filolog og skolemand. IV 183.

Borchsenins, Otto (1844-1925), forfatter. I 14.

Bornemann, F. C. (1810-61), jurist. IV 183.

Bothwell, James Hepburn (ca. 1536- 78), skotsk jarl. IV 147,148,152.

Bournonville, Antoine (1760-1843), solodanser, balletmester. I 73.

Bournonville, Antoine August (1805-79), solodanser, balletmester og balletkomponist. I 73, 139, 140, 141, 142, 143, 156, 157, 162, 255, 257, 258, 277, 280, II 27, 49, 50, 85, 221, III 78, 83, 139, 140, 235, 236, IV 109, 265.

Boye, C. J. (1791-1853), præst og forfatter. II 97.

Brahe, Sophia (ca. 1556-1643), adelsdame. II 125.

Brahe, Tycho (1546-1601), astronom. II 125, 150, 152, 153, 157, 158, 161, 162, IV 15.

Brenøe, Vilhelmine (1823-85), skuespillerinde. I 222.

Brix, Hans (1870-1960), professor, litteraturhistoriker. I 11.

Bræstrup, Chr. J. C. (1789-1870), politidirektør, overpræsident, minister. IV 140, 141.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Brøndsted, P. O. (1780-1842), arkæolog. I 379, IV 68.

Bulwer, se Lytton.

Buntzen, Andreas (1781-1830), grosserer, kornskriver. I 167, II 182.

Buntzen, Andreas (1811-80), læge. II 182.

Buntzen, Camilla, Cécile Victoire, f. du Puy (1790-1871), g. 1809 m. grosserer A. B. I 124.

Buntzen, Edouard (1809-85), jurist. I 156, 198, 303, IV 183.

Buntzen, Frederik Georg Julius (1815-47), fru Gyllembourgs plejesøn, 1840 cand. med et chir. 299 I 124, 125, 126, 127, 175, 177, 192, 200, 201, 356, 359, 379, II 90, 180, 181, 182, 183, 200, III 173, IV 10.

Byron G. G., lord (1788-1824), eng. forfatter. I 376.

Bøge, Hans (1834-95), tjener, sen. manufakturhandler. IV 159, 189.

Calderon de la Barca, Pedro (1600-81), spansk forfatter. I 304, 326, 327, 328.

Carl (1744-1836), landgreve af Hessen-Kassel. III 103.

Caroline, arveprinsesse (1793-1881), g. 1829 m. arveprins Ferdinand. II 147-48.

Caroline Amalie, f. prinsesse af Augustenborg (1796-1881), dronning, g. 1815 m. Christian (VIII). I 351, II 15ff, III 136.

Caroline Charlotte Mariane, f. prinsesse af Mecklenburg-Strelitz (1821-76), g. 1841 med kronprins Frederik (VII), I 322, 349, 350.

Caroline Mathilde, L prinsesse af England (1751-75), dronning, g. 1766 m. Chr. VII I 210, 212, II 185.

Carstensen, G. J. B. (1812-57), bladudgiver, Tivolis og Casinos stifter, I 352, 353, 354, 365, 366, III 192.

Castelli, L F. (1781-1862), østrigsk forfatter, I 52, 123.

Cérenville, (-1874-), schweizisk læge. IV 281.

Cervantes, M. de (1547-1616), spansk forfatter. I 76, IV 108.

Christensen, Balthazar (1802-82), overretsprokurator, redaktør, politiker. I 321.

Christensen, H. C. (1823-92), jur. embedsmand, i styrelsen for Det kgl. Teater. III 189, 190, 191, 197, 200, 201, 204, 208, 229, 230, 233, 251, 252, 253, 256, 257, 263. IV 14, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 29, 30, 31, 32ff, 43, 44ff, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 114, 115, 121.

Christian den Fjerde (1577-1648), konge. IV 140.

Christian den Ottende (1786-1848), kronprins, konge. I 297, 319, 320, 321, 323, 341, 342, 343, 344, 351, II 15, 16, 17, 33, 35, 101, 144, 145, 147, 148, 150, 192, 222, 227, 228, IV 17, 268.

Christian den Niende (1818-1906), prins af Glcksborg, konge. I 311, IV 293.

Clausen, H. N. (1793-1877), teolog, minister. II 158.

Clausen, Inger Birgitte, f. Aaslev (1762-1843), skuespillerinde, g. 1789 m. skuesp. H. A. C. I 222, III 51.

Collin, Edvard (1808-86), departementschef. II 253, 254, IV 184.

Collin, Jonas (1776-1861), finansdeputeret, medl. af Det kgl. Teaters direktion 1842-49. I 58, 65, 66, 73, 77, 103, 135, 136, 307, 345, 346, II 23, 24, 33, 97, 108, 109, 132, 142, 143, 177, 180, 191, 193, 222, 235, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 253, 254, III 23, 38, 43, 44, 45, 55, 56, 65, 99, 128, 129, 130, 168, 248, 249, 250, 251, IV 70, 72, 123, 170, 182, 183, 184.

Dahl, Carl B. A. (1810-70), departementsdirektør, 300 stiftamtmand, godsejer, III 179, IV 183.

Bahlén, Carl (1770-1851), solodanser. I 21, 42.

Danner, Louise Christine L Rasmussen (1815-74), lensgrevinde, g. 1850 m. Frederik VII III 77, 78, 232, IV 140, 141.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Darnley, Henry Stuart (1545-67), konge af Skotland. IV 148.

David, C. G. N. (1793-1874), nationaløkonom, minister. I 78, 113, 121, 176, 312, 320, 321.

Devrient, Ludwig (1784-1832), tysk skuespiller. IV 238.

Dickens, Catherine, f. Hogarth (d. 1879), g. 1836 m. Charles D., ægteskabet opløst 1858. I 335.

Dickens, Charles (1812-70), eng. forfatter. I 335.

Dina Vinhofvers (f. senest ca. 1620, d. 1651), I 375.

Donizetti, G. (1797-1848), ital. komponist. II 33.

Dorph, N. V. (1783-1858), skolemand og oversætter, 1856-57 direktør for Det kgl. Teater. IV 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 28, 31, 37, 72, 73, 115.

Drewsen, Adolph (1803-85), assessor justitarius. I 307.

Drewsen, Ingeborg, f. Collin (1804-77), g. 1826 m. Adolph D. I 307ff, II 247, III 130, IV 170.

Döbler (-1841-), taskenspiller. I 346.

Elisabeth (1533-1603), dronning af England. IV 151, 152.

Elssler, Fanny (1810-84), østr. danserinde. I 276, 278, 279, 280.

Estrup, J. B. S. (1825-1913), politiker. I 10.

Exner, J. J. (1825-1910), maler. II 83.

Faber, Chr. (1775-1845), fyrinspektør. II 206.

Falch, Charlotte (1809-49). II 60, 62, 66, 68.

Fallesen, M. E. (1817-94), officer, politiker, teaterchef 1876-94. IV 280.

Fay, Léontine (1810-76), fr. skuespillerinde, g. 1835 m. skuespiller Volnys. IV 240.

Ferdinand, arveprins (1792-1863). IV 164.

Ferslev, Chr. (1817-83), operasanger. IV 291.

Fjeldsted "jomfru" se: C. Kellermann.

Foersom, Christen M. (1794-1850), skuespiller. I 74, 128, 207, 234, 265, 266, 267, III 33, 46, 51, 76, 85, IV 81.

Forconi, Felicita (-1842-), ital. operasangerinde, g. m. grev Marasini. I 397, 398, 399.

Fossum, L. se: Bergnehr.

Frederik den Sjette (1768-1839), konge. I 67, 88, 89, 91, 103, 113, 141, 142, 158, 195, 210, 230, 296, 303, 318, 319, 320, 321, 322, 342, 369, 383, II 15, 16, 35, 227, 247, III 189.

Frederik Carl Christian (Fr. VII) (1808-63), kronprins, konge. I 322, 349, 350, II 147, 154, 227, III 77, 78, 139, 231, 232, IV 57, 58, 111, 118, 140, 199.

Frederik af Hessen, (1820-84), 301 og landøkon. forfatter. III 102. *Gyllembourg, Thomasine Christine*, f. Buntzen (1773-1856), g. 1. g. m. P. A. Heiberg, 2. g. m. friherre C. F. G.-E. I 14, 16, 60, 61, 63, 78, 87, 98, 99, 116, 119, 122, 128, 132, 145, 146, 147, 148, 150, 156, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 175, 177, 181, 184, 185, 189, 190, 192, 193, 196, 199, 200, 202ff, 205, 209, 211ff, 215, 226, 238, 248, 251, 273, 287, 294, 295, 303, 324, 356, 357, 373, II 8, 9, 10, 43, 44, 48, 55, 58, 59, 62, 66, 67, 68, 88, 89, 90, 136, 137, 180, 181, 182, 183, 213, III 10, 21, 28, 35, 55, 132, 147, 173, 174, 175, 181, 246, 247, 251, IV 7ff, 12, 170, 182, 207, 285, 287, 288, 289.

Hayn, Charlotte v. (1809-91), tysk skuespillerinde. I 310, 313.

Hall, Augusta Marie, f. Brøndsted (1816-91), g. 1837 med C. C. H. I 379, II 17, 18, 69, 166, 167, III 187, IV 67, 68.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Hall, C. C. (1812-88), jurist, minister. I 379, 380, II 17, 18, 44, 47, 69, 70, 156, 166, 240, III 28, 133, 187, 188, 189, 190, 197, 198, 200, 201, 203, 204, 208, 229, 230, 231, 233, 235, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, IV 16, 17, 23, 25, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 41, 47, 56, 60, 61, 62, 63, 65, 72, 73, 91, 106, 111, 199.

Halm, Fr. se Münch-Bellinghausen.

Hansen, Constantin (1804-80), maler. II 150, 152.

Hansen, Dorothea Elisabeth (f. landgreve (1820-84)). I 311.

Friis, Aage (1870-1949), historiker. I 15.

Frydendahl, J. P. (1766-1836), skuespiller, instruktør. I 53, 54, 185, 207, III 51, 152, IV 81.

Frølich, J. F. (1806-60), komponist. II 221, 222, 231, 234.

Funck, Poul E. (1790-1837), solodanser og balletarrangør. I 52.

Garrick, D. (1716-79), eng. skuespiller. III 67, IV 80.

Geijer, E. G. (1783-1849), svensk forfatter, komponist, historiker. IV 172.

Gjørdwad, J. (1811-91), journalist. I 321.

Goethe, J. W. v. (1749-1832), tysk forfatter. I 63, 64, 65, 91, 267, 386, 395, II 151, 219, 230, III 67, 74, 78, 122, 181, 258, IV 13, 80, 86, 87, 91, 98, 139, 175, 193, 238, 257.

Goldoni, C. (1707-93), ital. forfatter. III 261, 262, 263, IV 25.

Goldschmidt, Meïr Aaron (1819-87), forfatter. I 9.

Gram, Barbra Margrethe (Grethe) (ca. 1804-60), påklæderske g. m. J. F. Gram (portner ved Det kgl. Teater). III 47, 111, 112, 113, 130, 225, IV 122, 142, 143.

Gram, Ane Marie, korsangerinde. IV 143, 144.

Griffenfeld, Peder (1635-99), statsmand. III 205, 215, 216, 217.

Grundtvig, N. F. S. (1783-1872), præst og forfatter. I 122, II 166, 167, IV 292.

Gyllembourg-Ehrensverd, Carl Frederik, friherre (1767-1815), pol. 302 1811), datter af pastor P. H. I 193.

Hansen, Magdalene, L Købke (1825 -98), g. 1846 m. maleren Const. H. II 150, 152.

Hansen, Peter (1773-1859), sognepræst i Slangstrup. I 125, 190, 192, 193.

Hansen, Maria Nicoline, f. Schou (1789-1871), g. 1807 m. pastor P. H. I 192, 193.

Hansen, J. Chr. (1812-80), operasanger. I 234, II 231.

Hansson, C. R. (1807-72), norsk jur. student, sorenskriver. I 119, 120, 122, 123.

Harboe, Anette Arentine (1808-87). I 115, III 121, IV 191, 192.

Harboe, Johan Gebhard (1799-1829), assistent, i *Et liv* kaldet 'Herman'. I 25, 26, 27, 33, 39, 41, 44, 52, 53, 54, 58, 59, 61, 62, 63, 69, 70, 73, 81, 87, 88, 89, 92, 93, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 112, 113, 114, 115, 159, 195.

Hartmann, J. P. E. (1805-1900), komponist. I 341.

Hauch, A. G. Ø. (1836-1914), skolemand. IV 121, 286, 287.

Hauch, Carsten (1790-1872), forfatter, medl. fra 1858-59 af Det kgl Teaters direktion. I 9, 182, II 96, III 53, 229, IV 72, 73, 75, 112, 121.

Hegel, G. W. F. (1770-1831), tysk filosof. I 324, III 28.

Heger, Elisabeth (Elisa) se: Holst.

Heger, Ellen (Eline) Marie, f. *Schmidt* (1774-1842), skuespillerinde, gift 1797 med skuespilleren Stephan

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

H. I 222, III 149.

Heger, Stephan (1769-1855), skuespiller. III 149, 150.

Hegermann-Lindencrone, J. F. (ca. 1802-48), officer. II 228.

Heiberg, Anna Louise (1857-1907), Fru Heibergs adoptivdatter, g. 1890 med R. A. Westenholz. I 14. IV 191, 192, 194, 195, 199, 203, 204.

Heiberg, Lelia Adele (1855-1917), Fru Heibergs adoptivdatter. IV 191, 192, 194, 195, 199, 203, 204.

Heiberg, Sarah (Sarah) Henriette (1853-1941), Fru Heibergs adoptivdatter, g. 1. g. m. læge Aa. Suenson, 2. g. m. proprietær N. A. C. Kaas. IV 191, 192, 194, 195, 199, 203, 204.

Heiberg, P. A. (1758-1841), forfatter. I 171, 196, 199, 230, 269, 271, 272ff, 274, 283, 284, 285, III 162, IV 182, 285, 287, 288, 289.

Heise, Peter (1830-79), komponist. IV 279, 280.

Heise, Vilhelmine (Ville) f. Hage (1838-1912), g. m. komponisten P. H. IV 280.

Helgesen, Hans (1793-1858), officer. IV 284.

Henningsen, frøken, fransklærerinde. III 39.

Herholdt, J. D. (1818-1902), arkitekt. IV 205.

Herman, se: Harboe, J. G.

Hertz, Henrik (1797 el. 98-1870), forfatter. I 11, 155, 186, 205, 208, 209, 211, 212ff, 214, 216, 217, 218, 221, 265, 267, 268, 289, 290, 291, 297, 349, 365, 303 366, 383, II 12, 27, 28, 30, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 105, 167, 177, 191, 192, 228, 229, 230, 242, III 30, 51, 109, 145, 160, 161, 162, 165, 183, 184, 185, 209, 227, IV 23, 82, 163, 164, 170, 172, 183, 258, 292.

Hoffmann, E. T. A. (1776-1822), tysk forfatter. II 148.

Holbein, Hans (den Yngre) (1497-1543), tysk maler. IV 89, 90.

Holberg, Ludvig (1684-1754), forfatter. I 68, 363, 371, II 107, 108, 109, 110, 111, III 22, 38, 39, 40, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 93, 107, 124, 145, 227, 239, IV 71, 77, 78, 98, 100, 108, 267, 268.

Holst, Elisa L Heger (1811-91), skuespillerinde, g. 1834 m. skuespiller W. H. I 77, 291, 393ff, II 31, III 33, 68, 85, 98, 149.

Holst, H. P. (1811-93), forfatter. II 49, 86, III 250, IV 27, 28, 29, 33, 42, 46, 262, 276.

Holst, Wilhelm (1807-98), skuespiller, forfatter. I 388, 394, 395, II 23, 24, 25, 26, 85, 128, III 229, IV 30, 31.

Holstein, F. C. v. (1771-1853), officer, teaterchef. I 344.

Holmberg, Augusta, f. David (1803 -66), g. m. bankier i Frankfurt B. H. I 312, 313.

Hude, Elisabeth, f. 1894, forfatterinde. I 15.

Hultmann, F. W. (1820-94), skuespiller. II 231, III 87, 237.

Humbold, F. W. H. Alexander v., friherre, tysk naturforsker. II 113.

Humboldt, K. Wilhelm v., friherre (1767-1835), sprogforsker og tysk statsmand. IV 170.

Hvid, Annette Christine, f. Jernstedt (1769-1838), g. m. dr. med. C. A. H. I 138.

Hvid, Christopher (1803-72), skuespiller, inspektør. I 135ff, 145, 148, 149, 163, 164, 165, 169, 170.

Høedt, F. L. (1820-85), skuespiller, sceneinstruktør. II 22, 170, 171, III 24, 25, 26, 27, 28, 29, 66, 67, 68, 69, 72, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 107, 108, 110, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 143, 145, 146, 148, 150, 151, 153, 154, 155, 158, 159, 161, 163, 164, 165, 168, 169, 183, 184, 185, 186, 190, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 211, 212, 213, 214, 224, 226, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 238, 240, 252, 257, 259, IV 18, 24,

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

25, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 61, 62, 65, 72, 73, 75, 76, 77, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 112, 120, 121, 139, 142, 262.

Ibsen, Henrik (1828-1906), norsk forfatter. IV 269, 270, 271.

Iffland, A. W. (1759-1814), tysk skuespiller, teaterdirektør og forfatter. IV 78, 82.

Ingemann, B. S. (1789-1862), forfatter. I 88, II 11.

Ingemann, Lucie, f. Mandix (1792-1868), g. m. B. S. I. IV 207.

304

Jerichau, Elisabet, f. Baumann (1819-81), g. 1846 m. billedhuggeren J. A. J. II 83.

Josefina, f. prinsesse af Leuchtenberg (1807-76), dronning af Sverige-Norge, g. 1823 med Oskar I. II 144, 145, 147.

Josephine, Beauharnais, L. Tascher de la Pagerie (1763-1814), kejserinde af Frankrig, g. 1796 m. Napoleon I. III 89.

Juel, Jens (1745-1802), maler. I 171.

"*Jøden under træet*", se: Michel Levin.

Jørgensen, A. D. (1840-97), historiker. I 14, 15, 16.

Jørgensen, Henriette (1791-1847), skuespillerinde. I 74, 170, 267, 291, 292, II 28, 114, 115, III 51.

Kean, Edmund (1787-1833), eng. skuespiller. IV 239.

Kellermann, Caroline, f. Fjeldsted (1821-81), solodanserinde, g. 1849 m. violoncellist C. L. K. I 365, III 140.

Kierkegaard, Søren Aabye (1813-55), forfatter. I 86, II 172, 173, 174, III 191, 231.

Kirchner, F. Th. østrigsk skuespiller. I 346.

Kirstein, C. L. (1793-1862), generaldecisor, 1831-38 medl. af Det kgl. Teaters direktion. I 254.

Knudsen, H. C. (1763-1816), skuespiller. II 232.

Knudsen, N. P. (1819-54), skuespiller. III 183.

Koës, Georg (1782-1811), filolog. II 79, 80.

Kollerød, Ole (d. 1840, 38 år gi.). IV 86.

Kotzebue, A. F. F. v. (1761-1819), tysk dramatiker. IV 78, 82, 98.

Kragh, Chr. (1802-84), skuespiller. II 96, 132.

Kranold, R. H. C. C. (1819-89), embedsmand, 1864-66 konst. chef for Det kgl. Teater. IV 262.

Krarup, Niels Bygum (1792-1842), skolebestyrer. I 175.

Krieger, A. F. (1817-93), jurist, minister. I 14. IV 66, 67, 160, 181-188, 199, 260, 261, 281.

Kristina (1626-89), svensk dronning. I 221.

Krætzmer, Andrea Marie, f. Møller (1811-89), solodanserinde, g. 1829 m. T. F. C. K. I 23, 42, 45, 258.

Kuhlau, D. F. R. (1786-1832), komponist. I 80, 89, 90.

Körner, J. tråd- og båndhandler. I 36.

La Motte Fouqué, F. H. C. (1777-1843), tysk forfatter. I 252.

Lange, H. W. (1815-73), teaterdirektør. III 212, 224, 230ff, 240, IV 24.

Larcher, Elisabeth (1800-82), figurantinde. I 44ff, II 109, III 140, 226, 227.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Larcher, Frederikke Nicoline, f. Lange (1812-92), skuespillerinde, g. 1830 m. solodanser P. J. L I 77, 117.

Larcher, P. J. (1801-47), solodanser. I 42ff, 73.

Lasson, Peder Carl (1798-1873), norsk jurist. I 128.

Lasson, Ottilia Pauline Christine L Munthe af Morgenstjerne (1804 -86), g. 1826 m. den norske jurist 305 P. C. L. I 128.

Lavater, J. C. (1741-1801), tyskschweizisk forfatter. III 158, IV 90.

Lefebvre, Francois (f. ca. 1807), fransk solodanser. II 27.

Legouv , E. (1807-1903), fransk forfatter. III 87.

Lehmann, Orla, h jesteretsadvokat, minister. I 321, II 150, 151, 152, 153, 158.

Lejonhufvud, Erik, friherre (1823-48), svensk frivillig i 1848. II 237.

Lessing, G. E. (1729-81), tysk forfatter. IV 92, 238.

Levetzau, J. G. (1782-1859), overhofmarskal, 1840-49 chef for Det kgl Teater. I 344, II 101, 102, 144, 145, 146, 147, 245, 246, 247, 249, 252, III 12.

Levin, Michel (ca. 1748-1835), visesanger (»Jøden under træet«). I 20, 21.

Lewes, G. H. (1817-78), eng. forfatter. IV 86, 176.

Libert, (Liebert), G. E. (1820-1908), landskabsmaler. II 38.

Liebe, Ane Dorothea, f. Jensen (S lver) (1784-1838), skuespillerinde, g. 1811 m. skuespiller og regiss r Georg L. I 74, 151, 152, 155, III 51, 112.

Lind, Jenny (1820-87), svensk sangerinde, g. 1852 m. pianisten Otto Goldschmidt. I 238, 239, 240, II 127, 159, 160.

Lind, Louise, f. Collin (1813-98), g. 1840 m. audit r W. Lind. I 307ff. III 130, IV 170.

Linde, A. C. P. (1814-88), departementschef, 1866-76 kst. chef for Det kgl. Teater. IV 262, 264, 277.

Lindgreen, F. (1770-1842), skuespiller, instrukt r. I 27, 28, 29, 54, 77, 88, 89, II 134, III 51, 76.

Uunge, Dorothea (1803-60), husbestyrerinde. I 107, 110, 123, 146, 147, III 110, 164.

Ludvig Philip (1773-1850), fransk konge. I 273.

Lunding, H. M. V. (1807-53), kabinetssekret r, statsr dssekret r. II 153, 154, 158.

Lytton, E. G. E. L. Bnlwer (1803-73), eng. forfatter og politiker. II 85.

L ffler, E. R. (1805-66), kontorchef i Det kgl. Teaters bureau. III 21, 252.

L venskiold, Leopold (1813-48), norsk frivillig i 1848. I 303, II 237.

L vmand, Christine (1803-72), blomstermalerinde. I 249, II 134, 137, 138.

Maase, H. F. v. d. (1800-66), hofchef, kammerherre. II 44.

Madvig, J. N. (1804-86), filolog, minister. I 295, II 250, 252, 256, III 105, 106, 133, 189, IV 115, 183, 184, 292.

Mansa, F. V. (1794-1879), l ge. III 171.

Manthey, J. D. T. (1771-1831), embedsmand, medl. af Det kgl. Teaters direktion. I 143, 157, 158.

Mantziusf Kristian (Christian) (1819 -79), skuespiller. III 152, 261, 262.

Marie Sophie Frederikke, f. prinsesse af Hessen-Kassel (1767-1852), dronning, g. 1790 med 306 Frederik (VI). I 127, 141.

Marie Stuart (1542-87), dronning af Skotland, g. 1. g. 1558 m. kong Frants II af Frankrig, 2. g. 1865 m.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Darnley, 3. g. 1567 m. Jarlen af Bothwell. IV 147, 148, 150, 151.

Mars (eg. Salvetat), Anne Françoise Hippolyte (1779-1847), fransk skuespillerinde. I 245, 274, 275, 276, II 95, IV 89, 240.

Marstrand, N. W. (1810-73), maler. II 83, IV 103-110, 137, 204.

Martensen, Hans Larsen (1808-84), biskop. I 11, 14, 281, 282, 294, 295, 324, 355, 373, II 13, 48, 169, 182, 183, III 28, 132, IV 103, 133, 144, 146, 150, 151, 153, 155, 156, 160, 162, 164, 169, 184, 260, 261, 292, 293, 294, 295, 296.

Martensen, Helene Mathilde, f. Hess (1817-47), g. 1838 m. H. L. M. III 132.

Martensen Josepha (1854-1924). 146, 153, 162, 168, 169.

Martensen, Virginie Henriette Constance, f. Bidoulac (1817-1904), g. 1848 m. H. L. M. IV 103, 144, 146, 155, 156, 160, 162, 167, 168, 169.

Méhul, É. N. (1763-1817), fransk komponist. I 393. II 33.

Meldahl, Ferdinand (1827-1908), arkitekt. IV 101, 102.

Meyer, Emma (1829-90), skuespillerinde, g. 1. g. m. skuespiller F. Sørensen, 2. g. m. teaterdirektør Th. Cortes. II 141, 142.

Michelangelo (1475-1564), ital. billedhugger, maler og arkitekt. I 280.

Molbech, Chr. (1783-1857), historiker og sprogmand, medl. af Det kgl. Teaters direktion 1830-42. I 243, 244, 329, 331, 332, II 236.

Molbech, Chr. K. F. (1821-88) forfatter. I 362, 383.

Molière (eg. Poquelin), J. B. (1622-73), fransk forfatter. I 276. II 85, 178, IV 77, 82, 98.

Moltke, Caroline, f. v. d. Maase (1827-86), g. 1851 m. lensgreve F. M. II 232.

Moltke, Frederik, lensgreve (1825-75), minister. II 44, 232.

Monrad, D. G. (1811-87), biskop, minister. I 321, IV 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 182, 292.

Motzfeldt Ketil J. M. (1814-89), norsk officer, statsråd. II 238.

Mozart, W. A. (1756-91), østrigsk komponist. I 396, II 33, IV 109, 110.

Münch-Bellinghausen, E. v. baron (1806-71), østrigsk forfatter (pseudonym Fr. Halm). I 388, II 37.

Mynster, J. P. (1775-1854), biskop. I 124, 247, 262, 301, 320, 375, II 105, III 133, IV 173, 290, 292.

Møhl, Nicolai Christian (1798-1830), læge. I 60, 78, 98, 113, 118, 119, 122, 125, 147, 175, 176, 177, 183, 184, 185, 197.

Møller, Betty, f. Berg (1804-34), g. 1827 m. P. Martin M. II 11, III 150.

Møller, P. L. (1814-65), forfatter, kritiker. I 366, 367.

Møller, Poul Martin (1794-1838), forfatter I 53, 228, 229, 230, 281, II 11, III 25, 28, 149, 150, 307 254, IV 81.

Napoleon I (1769-1821), kejser af Frankrig. I 18, 184, 269, II 97.

Nathanson, M. L. (1780-1868), købmand, nationaløkon., forfatter, bladredaktør. III 64, 207.

Nehm, L. C. V. (1830-99), skuespiller, senere institutbestyrer. III 239.

Neiiendam, Robert (1880-1966), museumsleder, teaterhistoriker. I 15.

Nielsen, Anna Helene Dorothea f. Brenøe (1803-56), skuespillerinde g. 1. g. 1823 m. violinist F. T. Wexschall, 2. g. 1834 m. skuespiller N. P. N. I 74, 78, 79, 80, 94, 103, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 121, 122, 124, 128, 130, 131, 134, 135, 136, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 164, 166, 207, 222, 223, 252, 253, 304, 305, 306, 325, 327, 328, 385, II 28, 96, 97, 98, III 23, 25, 33, 34,

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

69, 81, 90, 94, 95, 96, 106, 107, 108, 109, 120, 148, 150, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 183, 185, 186, 187, 192, 198, 204, 205, 206, 210, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 223, 225, 226, 227, 236, 239, 240, IV 18, 19, 81, 88, 123.

Nielsen, Bentine Marie (1834-1928), skuespillerinde. III 239.

Nielsen, Birgitte Dorothea Henriette (1815-1900), forfatter. III 24.

Nielsen, Caroline Sophie Amalie, f. Walter (1795-1869), operasangerinde g. 1. g. 1817 m. skuespiller H. B. Rind, 2. g. 1823 m. skuespiller N. P. N. I 110, 252, 291, 304.

Nielsen, Nicolai Peter (1795-1860), skuespiller, I 49, 50, 52, 53, 63, 64, 74, 85, 86, 88, 89, 110, 116, 121, 123, 127, 128, 134, 140, 141, 143, 144, 166, 253, 254, 304, 329, 331, 369, 371, 385, II 20, 22, 26, 96, 97, 98, 129, 130, 131, 132, 133, 169, 244, 245, 252, III 25, 34, 35, 59, 60, 66, 68, 69, 76, 79, 80, 94, 95, 97, 98, 99, 106, 107, 108, 120, 128, 143, 146, 147, 148, 150, 153, 155, 164, 168, 169, 171, III 172, 183, 191, 192, 198, 200, 204, 212, 214, 230, 233, 234, 238, 240, 257, 259, IV 16, 18, 81, 83, 88, 121, 123, 124, 125, 126, 141.

Nikolaj I (1796-1855), kejser af Rusland. II 215.

Nilsson, Kristina (1843-1921), svensk sangerinde, g. 1. g. 1872 m. bankier A. Rouzeaud, 2. g. 1887 m. grev Casa di Miranda. III 102.

Nourrit, Adolphe (1802-39), fransk operasanger. IV 238.

Oehlenschläger, Adam Gottlob (1779-1850), forfatter. I 9, 79, 80, 109, 122, 124, 181, 182, 208, 211, 238, 258, 262, 286, 287, 288, 341, 370, 374, 375, 379, 380, 381, II 25, 26, 27, 36, 38, 96, 114, 167, 238, 239, III 21, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 60, 105, 108, 116, 118, 124, 125, 179, 180, 209, 211, 221, 227, 253, IV 71, 78, 79, 80, 81, 92, 258, 268, 292.

308

Oehlenschläger, Charlotte (1811-35), g. 1832 m. skuespiller L. Phister. I 79, 80, III 36, 179.

Ole, gartner. IV 144.

Olsen, F. C. (1802-74), filolog og skolemand. II 11.

Oskar I (1799-1859), konge af Sverige og Norge. II 144, 145, 147, 150.

Oskar II (1829-1907), konge af Sverige og Norge. IV 285.

Overby(e), U. P. (1819-79), forfatter. III 153.

Overskou, Thomas (1798-1873), skuespiller, forfatter, teaterhistoriker. I 152, 371, II 26, 27, 30, 85, 232, 234, 246, 252, III 24, 55, 60, 85, 98, 99, 100, 107, 155, 162, 198, 201, 210, 215, 224, 229, 259, IV 25, 35, 72, 73, 113, 272.

Paetz, H. J. C. (1837-95), skuespiller. III 239.

Paludan-Müller, Frederik (1809-76), forfatter. I 258, 259, 297, 355, III 111, IV 143, 184.

Pascal, Blaise (1623-62), fransk teolog og matematiker. IV 213.

Paulf Jean, se J. P. F. Richter.

Paulli, J. H. V. (1809-65), slotspræst, senere stiftsprovst. I 295, 355, III 133, IV 184.

Petersen, C. L. (d. 1866), slotsgartner. IV 163.

Petersen, N. M. (1791-1862), sprogmand, historiker. I 125, IV 184.

Phister, Louise, f. Petersen (1816-1914), skuespillerinde, g. 1846 m. L. P. III 45, 47, 107, 108, 227, 236, 261.

Phister, Ludvig (1807-96), skuespiller. I 74, 152, 185, 207, 221, 254, 267, 270, 271, 369, 370, II 20, 21, 22, 86, 111, 169, 178, 231, 234, 245, 252, 253, III 22, 24, 33, 34, 35, 36, 44, 45, 49, 50, 51, 54, 76, 79, 85, 86, 90, 108, 128, 143, 145, 150, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 164, 165, 172, 179, 180, 194, 195, 196, 197, 200, 204, 205, III 230, 231, 236, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 261, IV 81, 121, 267.

Picard, L. B. (1769-1831), fransk forfatter. IV 92.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Ploug, Carl P. (1813-94), forfatter, journalist, politiker. I 321, III 16, 144, 146, 203, 237.

Pohlmann, Emilie tysk skuespillerinde. I 74.

Poulsen, Emil (1842-1911), skuespiller, sceneinstruktør. IV 271, 276.

Price, Juliette (1831-1906), solodanserinde. III 236.

Pätges, Johan Anton (1807-83), skuespiller, sen. økonomidirektør v. Det kgl. Teater. II 44ff, III 138, 174, 177, 179, IV 35, 42, 156, 157, 159, 160, 164, 189, 190.

Rachel, Elisabeth (eg. E. Rachel Felix) (1821-58), fransk skuespillerinde. II 227, IV 80, 239, 240.

Rahbek, Just (f. 1892), lektor. I 15.

Rahbek, Karen Margrethe (Kamma), f. Heger (1775-1829), g. 1798 m. K. L R. I 359, 360, 361, 362, 372. IV 176.

Rahbek, Knud Lyne (1760-1830), forfatter, 1809-30 medl. af Det kgl. Teaters direktion. I 77, 359, 360, 361, 362, 372, 379. II 11, 17, 44, IV 176.

Raphael (1483-1520), ital. maler. 309 I 309, IV 89, 90, 245.

Rasmussen, Louise, se Danner.

Récamier, Julie, L Bernard (1777-1849), g. 1793 m. bankier J. R. III 89.

Reitzel, C. A. (1789-1853), boghandler. II 13.

Richter, J. P. F., kaldet Jean Paul (1763-1825), tysk forfatter. IV 259.

Ristori, Adelaide (1822-1906), ital. skuespillerinde. IV 239.

Rongsted, Johanne f. Leth (1771-1840), skuespillerinde, g. 1799 m. skuespiller H. R. III 51.

Rosenkilde, Christen Niemann (1786-1861), skuespiller, forfatter. I 53, 55, 66, 73, 74, 206, 207, 234, II 20, 96, 98, 103, 104, 231, 232, 241, 245, 246, 248, 249, 252 III 21, 32, 33, 76, 79, 195, 265, IV 81.

Rosing, Michael (1756-1818), skuespiller, instruktør. IV 78, 243.

Rosing, Johanne Cathrine f. Olsen (1756-1853), skuespillerinde g. 1778 m. skuespiller M. R. I 222.

Rossi, Pietro, ital. operasanger. I 397.

Rottbøll, C. M. (1805-94), godsejer. IV 184.

Rotwitt, C. E. (1812-60), amtmand, minister. IV 140.

Rung, Henrik (1804-71), komponist. I 291, II 224, III 23.

Rye, Olaf (1791-1849), officer. IV 284.

Ryge, Charlotte Betzy, f. Anthon (1794-1860), g. 1823 med skuespiller J. C R. I 352.

Ryge, Franciska (1827-54), skuespillerinde. II 101.

Ryge, Johan Christian (1780-1842), læge, skuespiller. I 28, 29, 57, 58, 74, 77, 206, 221, 286, 298, 305, 367, 368, II 109, 111, 132, 230, III 51, 52, 76, 112, 206, 210, IV 79, 80, 81, 83, 247.

Ryge, Nathalia (1816-95), skuespillerinde, g. 1. g. 1848 m. grev Fr. Chr. Ahlefeldt-Laurvigen, 2. g. 1853 m. kommandør grev Holck. II 101, 102, 104.

Rötscher, H. Th. (1803-71), tysk dramatiker. II 163.

Sahlertz, L F. (1812-86), operasanger. III 229.

Saint-Aubain, Andreas de (1798-1865), forfatter (pseudonym Carl Bernhard). IV 183.

Sainte-Beuve, C. A. (1804-69), fransk kritiker. III 248.

Samson, J. L (1793-1871), fransk skuespiller og forfatter. I 189.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Schiern, Frederik (1816-82), historiker. IV 147, 148.

Schiller, Fr. v. (1759-1805), tysk forfatter. I 64, 65, 376, III 84, 219, 220, IV 80, 84, 120, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 182, 259.

Schimmelmann, H. Ernst greve (1747-1831), minister. II 218.

Schleppegrell, F. A. (1792-1850), officer. IV 284.

Schmidt, Ellen, se: Heger, Ellen.

Schmidten, H. G. v. (1799-1831), matematiker. I 78, 98, 127, 147, 184, 185.

Schröder-Devrient, Wilhelmine f. Schröder (1804-60), tysk sangerinde, g. 1823 m. skuespiller K. A. D. II 224, 225.

310

Schumann, Clara f. Wieck (1819-96), tysk pianistinde og komponist, g. 1840 m. komponisten R. S. I 357, 358, 359.

Schwartz, Athalia (1821-71), forfatter. III 158, 160, 215.

Schwartz, Frederik (1753-1838), skuespiller. IV 78, 243.

Scott, Walter (1771-1832), skotsk forfatter. I 65.

Scribe, A. E. (1791-1861), fransk forfatter. I 181, 185, 186, 187, 207, 236, 351, 395, III 72, 87, 88, IV 82, 92.

Shakespeare, William (1564-1616), eng. forfatter. I 66, 281, 286, II 26, 162, 163, 164, 165, 167, 170, 178, 179, 191, 222, 224, III 23, 60, 63, 64, 66, 67, 79, 81, 85, 91, 98, 115, 116, 117, 121, 122, 124, 127, 211, 223, 227, 258, IV 82, 84, 85, 86, 87, 92, 93, 120, 121, 127, 133, 134, 136, 137, 150, 238, 268, 270, 272.

Sheridan, R. B. (1751-1816), eng. forfatter. I 240ff, 243, II 165, IV 118.

Siboni, Guisepe (1780-1839), syngemester. I 75, 76, 157.

Simony, C. F. (1806-72), embedsmand, minister. III 120, 121, 146.

Skielderup, J. W. (1804-63), norsk jurist. I 119, 120, 122, 130, 132, 134.

Skovgaard, P. C. (1817-75), maler. II 83, IV 108.

Sommelius, C. L. (1811-48), svensk forfatter, frivillig i krigen 1848. II 237.

Sommer, A. G. (1804-71), læge. II 152.

Sontag, Henriette v. Lauenstein (1806-54), tysk sangerinde, g. 1828 med diplomaten grev Carlo Rossi. II 226.

Spindler, Johanne, f. Nechlinger (kaldet Nick) (1781-1861), skuespillerinde, g. 1811 m. købmand S. M. S. I 222.

Stage, J. A. G. (1791-1845), skuespiller, regissør og instruktør. I 159, 185, 207, 336, II 140, 141.

Stampe, Jonna, f. Drewsen (1827-1878). III 130, IV 170.

Stein, Charlotte v., f. Schardt (1742 -1827), g. 1764 m. staldmester v. S. IV 13.

Strauss, Johann (d.æ.) (1804-49), østr. komponist. I 337.

Struensee, J. F. greve (1737-72), kabinetsminister. I 210.

Strøm, C. L. (1771-1859), præst II 135.

Suhr, Anna Dorothea (1827-1908), g. 1854 m. grosserer H. G. Erich-sen. II 72, 73, III 57, 58.

Suhr, Christine Caroline Andrea, f. Falch (1791-1856), g. 1816 m. grosserer J. Th. S. I 311, II 55ff., 123, 184, IV 29.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Suhr, Didrik (1787-1836), grosserer, broder til J. Th. S. II 76.

Suhr, Dorothea, L Beckman (1759-1842), moder til J. Th. S. II 76.

Suhr, Ellen Pauline (1824-46). II 60, 61, 62, 68, III 57.

Suhr, Ida Marie, f. Bech (1825-97), g. 1847 m. grosserer O. B. S. IV 102. *Suhr, Johannes Theodorus* (1792-1858), grosserer, etatsråd. I 311, 312, II 55-84, 116, 117, 121, 311 122, 184, 233-35, 237, 256, III 56-58, IV 29, 66, 101-103.

Suhr, Ole Berendt (1762-1815), grosserer, fader til J. Th. S. II 76, 79.

Suhr, Ole Berendt (1789-1858), købmand, broder til J. Th. S. II 79.

Suhr, Ole Berendt (1813-75), grosserer, etatsråd, brodersøn til J. Th. S. II 79, IV 102, 184.

Suhr, Sophie (1815-92), g. 1848 m. kaptajn Johs. Mathiesen. III 57.

Sødring, Julie, L Rosenkilde (1823-94), skuespillerinde, g. 1849 m. fabrikant C. H. S. II 20, 21, 22, 128, 129, 178, 231, 241, III 107, 165, 218, 219, IV 59, 82, 188.

Taglioni, Filippo (1777-1871), italiensk danser og balletkomponist. I 276, 277, 278, 280.

Taine, Hippolyte (1828-93), fransk kritiker og forfatter. IV 86.

Talleyrand-Périgord, C. M., fyrste af Benevent (1754-1838), fransk statsmand. I 269.

Talma, F. J. (1763-1826), fransk skuespiller. IV 89.

Taube, G. D. greve (1761-1822), ritmester. III 102.

Tegner, Esaias (1782-1846), svensk forfatter. I 124, III 104, IV 189.

Thiele, J. M. (1795-1874), forfatter. II 36.

Thomander, J. H. (1798-1865), svensk professor, senere biskop. II 153, 159, 160.

Thorvaldsen, Bertel (1768-1844), billedhugger. I 280, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 383, 391, II 33ff, 83, III 37, IV 145.

Tieck, J. L. (1773-1853), tysk forfatter. I 250, II 163, III 70, 71, 88.

Tillisch, Fr. Ferdinand v. (1801-89), minister, chef for Det kgl. Teater 1859-64. IV 111, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 142, 202, 262.

Treschow, W. F. (1786-1869), højesteretsadvokat, politiker. III 188, IV 27.

Tryde, E. C. (1781-1860), præst. II 13, 14, 15, 50, III 28.

Tryde, Kirstine Dorothea f. Kongslev, g. 1807 med pastor E. C. T. II 14, 15.

Tscherning, A. F. (1795-1874), officer, minister. I 230, 232, 233, 234, II 55, 56, 57, 59, 67, 75, 77, 252, III 22, 228, IV 65, 66, 101.

Turgénjev, Ivan (1818-83), russisk forfatter. III 153.

Töpfer, K. F. G. (1792-1871), tysk skuespiller og dramatiker. I 170.

Walsøe, Ole (d. 1873), bud ved Det kgl. Teater. IV 19.

Waltz, J. R. (1811-53), skuespiller. II 96, III 86, 87.

Weber, C. M. v. (1786-1826), tysk komponist. I 76.

Welhaven, J. S. C. (1807-73), norsk digter. II 241, IV 167, 289.

Verdelin, Engelline (d. 1904). I 14.

Werning, Marie (1798-1871), solodanserinde g. m. skolerytteren J. d'Abis. I 44-47, 50, 51.

Wessely, Abraham (1800-75), politiker. I 321.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Wexschall, Anna se Nielsen, Anna.

312

Wexschall, F. T. (1798-1845), violinist. I 80, 93, 96, 104, 108, 109, 111, 116, 121, 123, 127, 138, 147, 162, III 164.

Wexschall Thora Marie (1824-48). I 107.

Weyse, C. E. F. (1774-1842), komponist. I 73, 238, 239, 320, 395, 396, III 21, 194.

Wiehe, Antoinette Louise, f. *Rosing* (1791-1874), g. m. maleren, havnesekr. C. W. W. II 29, 30, III 163.

Wiehe, C. W. (1788-1867), maler, havnesekretær. III 95, 163.

Wiehe, Emilie, f. Thorsen (1821-91), g. 1844 m. skuespiller M. R. W. II 171, III 96.

Wiehe, Michael Rosing (1820-64), skuespiller. II 23ff, 85, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 105, 126, 127, 128, 141, 143, 154, 158, 159, 161, 169, 170, 171, 178, 229, 230, 231, 232, 245, 249, III 24, 25, 26, 27, 29, 33, 66, 74, 76, SO, 82, 84, 88, 89, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 135, 148, 150, 154, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 183, 184, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 212, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 240, 241, 252, 257, 259, IV 16, 19, 23, 24, 51, 82, 88, 89, 92, 208.

Wilde, Oscar (1854-1900), eng. forfatter. I 13.

Vilhelmine Marie (1808-91), prinsesse, datter af Fr. VI, g. 1. g. 1828 m. Fr. (VII), 2. g. 1838 m. hertug Carl af Glücksborg. I 88, 322.

Wilster, Chr. (1797-1840), forfatter. I 182.

Winge, Johanne (Hanne) Christine f. Jürgensen (1798-1835), g. 1819 m. sekretær, grosserer O. B. W. I 125.

Winsløw, Carl (1796-1834), skuespiller. I 74, III 51, 76, IV 81.

Winther, Christian (1796-1876), forfatter. I 81, 121, 122, 123, 132, IV 179, 194.

Wulff, Ida (1808-76), operasangerinde. I 74.

Wulff, P. F. (1774-1842), officer, oversætter. I 66, 67, 68, 69, 96, 145, 192, 395, III 116.

Wynn, Grenville, søn af den eng. diplomat Sir H. W. II 203.

Zangenberg, J. F. (1794-1849), musiker. I 19.

Zinck, Marie Elisabeth, f. Thomsen (1789-1823), operasangerinde, g. 1813 m. operasanger G. Z. I 30.

Ørsted, A. S. (1778-1860), jurist, minister. I 197, 273, 295, II 35, III 146, 147, 148, 150, 187, 189, IV 115, 292.

Ørsted, H. C. (1777-1851), fysiker. I 295, IV 292.

313

Fortegnelse over skuespil, operaer og balletter

Abekatten. II 133, 135, 239, 240, 243, III 151.

Adolf og Henriette. II 85, 86, 101.

Advokatens datter. II 101, 103, 104.

Aladdin. II 25, 26, 29, 30.

Alferne. I 255, 261ff, III 209.

- All's well that ends well* (Kongens læge). III 63, 64, 221.
- Amanda*. II 27ff, 30.
- Amors genistreger*. I 155, 205.
- Aprilsnarrene*. I 56ff, 72, 117, 151, 152, 364, III 158.
- Axel og Valborg*. I 128, II 27.
- Bagtalelsens skole*. I 240, II 165, 166, IV 118, 119, 120, 121, 122, 124.
- Barselstuen*. II 107, 108, 111, 114, III 51, 227, IV 82.
- Bellman*. II 85.
- Berthas klaver*. III 238, 261.
- Capriciosa*. III 20.
- Cendrillon*. I 30.
- Correggio*. I 27, III 125, 126, IV 92.
- Cymbeline*. III 91, IV 272.
- De danske i Paris*. I 221.
- De deporterede*. III 82.
- De lystige passagerer*. IV 92.
- De nygifte*. I 323, 324, IV 269.
- De skandinaviske brødre*. II 45ff.
- De uadskillelige*. I 74, 364, II 124, III 51.
- De uafhængige*. I 351, III 82.
- De unges forbund*. IV 98, 270, 272.
- Debatten i Politivennen*. I 264, 265, III 51.
- Den første kærlighed*. I 185, 186, 351, 395, II 140, 141.
- Den hemmelige lidenskab*. I 351.
- Den lille skuespiller*. I 286.
- Den nye barselstue*. I 334, II 104ff.
- Den pantsatte bondedreng*. III 51.
- Den politiske kandestøber*. II 113.
- Den sorte domino*. II 20ff.
- Den stumme i Portici*. I 155, 156ff, 161, 162, 207, 289.
- Den stundesløse*. III 52, IV 82.
- Den vægelsindede*. III 38ff, 45, 46, 47, 50, 52.
- Den yngste*. III 183, 184.
- Dina*. I 374, 375, 380, 381, 382, 388, III 34, 35, 137, 193, 195, 224, 227, IV 292.
- Doktor Robin*. II 101.
- Don Carlos*. I 206, IV 228.

Don Cæsar de Bazan. II 126, 127, 128, 129, 130.

Don Juan (Molière). II 85.

Don Juan (Mozart). IV 109, 110.

Dorothea og Gomez Arias. I 323, 326, 328, 330.

Dronningen på 16 år. I 221, 377.

Dronning Margareta. III 148.

Dronning Marguerites noveller. III 72ff, 73, 108.

Elverhøj. I 88, 89, 99, 101, II 132, 203, III 193, 238, IV 165, 166, 200, 208.

Embedsiver eller Herr og fru Møller. III 24, 26, 27, 108.

314

Emilie Galotti. I 77, IV 92, 227.

Emilies hjertebanken. I 336, 337, 341, II 114.

En aften i Tivoli. II 85, 101.

En bedstemoder. II 101, 102, 103.

En evadatter. III 238.

En fallit. IV 98, 270.

En kriminalproces. I 286.

En sjæl efter døden. I 324, II 133, III 156, 244, IV 272.

En skærsommernatsdrøm. III 79, 136.

En sommeraften. III 134, 135.

En søndag på Amager. II 133, 139, 184, 191, 219, 221, 222, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 239, 240, 242, 243, III 136, 151, 152.

Erasmus Montanus. IV 91.

Erik Glipping. II 27.

Et eventyr i Rosenborg Have. I 72.

Et fejltrin. I 207, 236, II 140.

Et glas vand. I 349, 351, 354.

Et offer. III 160, 161, 164, 165, 183.

Et rejse-eventyr. III 20.

Et ægteskab i Ludvig den Femtendes tid. II 23.

Familien Riquebourg. I 351.

Farinelli. I 286.

Fata Morgana. I 295, 296, 297, III 193, 244, IV 260, 279, 280.

Faust (Bournonville). III 78.

Faust (Goethe). III 78.

Figaros Bryllup (Beaumarchais). IV 92.

For evig. I 244, III 185, 186.

Formynder og myndling. I 351.

Fruentimmer skolen. II 178, 179.

Fyrste og page. I 295.

Gioacchino. II 49, 86, 101.

Grethe i Sorgenfri. I 344.

Griseldis. II 37.

Guldkorset. I 266.

Hagbarth og Signe. I 393, III 211, 221.

Hakon Jarl. I 367, 390, II 26, 230, III 60, 91, 148, IV 78, 79.

Hamlet. II 26, 230, III 48, 66-72, 79, 80-85, 115, 119, 125, 150, 198, 199, 202, 203, 206, 211, 213, 225, IV 83, 84, 86, 88, 92, 93, 137, 139, 216, 217.

Hans og Trine. I 53.

Heckingborn. III 162.

Herren ser dine veje. II 101.

Hellig Trekongers aften, se: Viola.

Høg over høg. I 77.

Ildprøven. I 77.

Jacob v. Thyboe. III 152.

Jean de France. III 239.

Jeppe på Bjerget. III 51.

Jomfruen af Orleans. I 64, 65.

Joseph og hans brødre. I 393.

Julespøg og nytårsløjer. I 363, III 21.

Julestuen. I 68.

Julius Cæsar. III 127, IV 92, 238.

Kabale og kærlighed. IV 227.

Kammeraterne. I 351.

Karens kæreste. III 151, 152, 153.

Kong Henrik den Sjette. III 117.

Kong Lear. III 60, 69, 97, 98, IV 87, 91.

Kong René's datter. II 93ff, 106, 144, 229, IV 136.

Kong Richard den Tredje. III 115ff, IV 75, 91, 92, 93, 94, 135, 193.

Kong Salomon og Jørgen

315

Hattemager, I 54, 144, IV 81.

Kongen drømmer. II 132.

Kongens læge, se: All's well that ends well.

Kongs-emnerne. IV 270ff.

Kærlighed på vildspor, se: Much ado about nothing.

Kærlighedsdrømme. I 304, 351.

Køge huskors. I 206.

Kvindens våben. III 82, 87, 88, 89, 90, 108, 114, 226, IV 29.

Kvækeren og danserinden. I 187, II 141, III 226, 227.

Le diable boiteux. I 276.

Le diplomate. IV 92.

Liden Kirsten. II 229.

Livet en drøm. I 304.

Livet i skoven. III 23.

Lucia de Lammermoor. I 239.

Macbeth. I 76, III 84, 148, 258, IV 86, 100, 120, 123-144.

Marie Stuart (Bjørnson). IV 269, 270.

Marie Stuart (Schilier). III 84, 219, 220, 224, IV 120, 144-153, 182, 188, 190, 202.

Marsk Stig. III 53ff.

Maskarade. IV 267.

Maurerpigen. I 332ff, 336, II 49.

Medea. II 173.

Michel Perrin. III 33.

Min lykkestjerne. IV 93.

Much ado about nothing (kærlighed på vildspor). IV 93, 121.

Mulatten. I 318, 323, 324, 325, 326, 327, 332, 334, 335, 336, II 142.

Nej. I 269, 270, II 145, 147, III 80, 85, 86, 87, 92, 134, IV 142, 201.

Nina (Galeotti). I 255, 258, 278.

Nina (J. L. Heiberg). I 269ff.

Ninon. II 94, 191, 192, 211, 228, 229, 230, 231, IV 23, 24, 25.

Norma. I 239.

Pak. III 148.

Palnatoke. III 124.

Perspektivkassen. I 365ff.

Pigen i Lyon. II 85, 97, 101.

Pottemager Walter. III 21.

Preciosa. I 76, 121.

Prinsesse Isabella. I 101, 141, 143.

Prinsessen af Taranto. III 205, 210, 213, 217, 221, 224, IV 23.

Psyche. I 211.

Recensenten og dyret. I 364.

Regimentets datter. I 239.

Ring nr. 2. I 186.

Romeo og Giulietta. I 371, 396, 399.

Romeo og Julie. I 85, 127, II 14, 142, 143, 159, 162, 163, 166, 169, 170, 178, 179, III 227, IV 92, 169, 226.

Ruth. III 158, 159, 160.

Salomon de Caus. III 172, IV 93.

Sankt Hansaften-spil. I 211, III 209.

Sara. I 303.

Sardanapal. I 376.

Ser jer i spejl. I 170, 295, IV 109.

Skikkelige folk. IV 141, 142.

Slaget ved Marengo. I 371.

Slottet i Poitou. III 148, 172, 234.

Slægtingerne. III 23, 24, 210.

Sovedrikken. III 194, 195, 196.

Sparekassen. I 264, 267, III 51.

Statsmand og borger. I 189, II 85, III 60, 172.

316

Svanehammen. I 349.

Svend Dyrings hus. I 289ff, 305, 390, III 224, 227, IV 278, 279.

Sylfiden (Bournonville). I 276, 277. Syvsoverdag. I 297, 341, IV 268, 279.

Søvnæggersken. I 139.

Thyra Boløxe. III 172, IV 93.

Tilfældet har ret (Un curioso accidente). III 261, IV 25, 69.

Tonietta. III 30, 31, 32, 33, 109.

Toreadoren. II 113.

Tycho Brahes spådom. II 157.

Undine. I 252.

Valdemar. II 113, 221.

Valérie. II 95.

Valgerda. II 177, 229, III 145.

Vejen til ødelæggelse. I 304.

Viola (Hellig tre Kongers aften). II 191, 192, 211, 222, 223, IV 194.

Væringerne i Miklagaard. I 181, III 60.

Heiberg, Johanne Luise, *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973-74.

Ørkenens søn. I 371, 388, 394, II 24.

Østergade og Vestergade. II 129.